Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Buddhavaṁsapāḷiyā saṁvaṇṇanābhūtā

Bhadantācariyabuddhadattattherena katā

Madhuratthavilāsinī nāma

BUDDHAVAṀSAṬṬHAKATHĀ

Buddhavasse 2552 Marammavasse 1370 AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1959

Aṭṭhakathā Series 34

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀḶI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a   အာ ā   ဣ i   ဤ ī   ဥ u   ဦ ū   ဧ e   ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ဉ ña
ဋ ṭa	ဌ ṭha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya   ရ ra   လ la   ဝ va   သ sa   ဟ ha   ဠ ḷa   ံ ṃ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ါ = ā   ိ = i   ီ = ī   ု ု = u   ူ ူ = ū   ေ = e   ော ေါ = o

က ka   ကာ kā   ကိ ki   ကီ kī   ကု ku   ကူ kū   ကေ ke   ကော ko

ခ kha   ခါ khā   ခိ khi   ခီ khī   ခု khu   ခူ khū   ခေ khe   ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က္က kka	င်္ဃ ṅgha	ဏ္ဌ ṇṭha	ဓျ dhya	ပ္လ pla	လ္လ lla
က္ခ kkha	စ္စ cca	ဏ္ဍ ṇḍa	ဓွ dhva	ပ္ဗ pba	လျ lya
ကျ kya	စ္ဆ ccha	ဏ္ဏ ṇṇa	န္တ nta	ဗ္ဘ bbha	လှ lha
ကြိ kri	ဇ္ဇ jja	ဏှ ṇha	န္တွ ntva	ဗျ bya	ဝှ vha
က္လ kla	ဇ္ဈ jjha	တ္တ tta	န္ထ ntha	ဗြ bra	သ္တ sta
ကွ kva	ည ñña	တ္ထ ttha	န္ဒ nda	မ္ပ mpa	သ္တြ stra
ချ khya	ဉှ ñha	တွ tva	န္ဒြ ndra	မ္ဖ mpha	သ္န sna
ခွ khva	ဉ္စ ñca	တျ tya	န္ဓ ndha	မ္ဗ mba	သျ sya
ဂ္ဂ gga	ဉ္ဆ ñcha	တြ tra	န္န nna	မ္ဘ mbha	ဿ ssa
ဂ္ဃ ggha	ဉ္ဇ ñja	ဒ္ဒ dda	နျ nya	မ္မ mma	သ္မ sma
ဂျ gya	ဉ္ဈ ñjha	ဒ္ဓ ddha	နှ nha	မျ mya	သွ sva
ဂြ gra	ဋ္ဋ ṭṭa	ဒျ dya	ပ္ပ ppa	မှ mha	ဟ္မ hma
င်္က ṅka	ဋ္ဌ ṭṭha	ဒြ dra	ပ္ဖ ppha	ယျ yya	ဟွ hva
င်္ခ ṅkha	ဍ္ဍ ḍḍa	ဒွ dva	ပျ pya	ယှ yha	ဠှ ḷha
င်္ဂ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Buddhavaṁsaṭṭhakathā

Mātikā | Piṭṭhaṅka

Buddhavaṁsaṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Buddhavaṁsaṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Anantañāṇaṁ karuṇālayaṁ layaṁ,
Malassa **Buddhaṁ** susamāhitaṁ hitaṁ.
Namāmi **dhammaṁ** bhavasaṁvaraṁ varaṁ,
Guṇākarañceva niraṅgaṇaṁ **gaṇaṁ.**

Paññāya seṭṭho Jinasāvakānaṁ,
Yaṁ Dhammasenāpati Dhammarājaṁ.
Apucchi Satthāramapārapāraguṁ,
Niraṅgaṇaṁ ñātigaṇassa majjhe.

Subuddhavaṁsenidha **Buddhavaṁso,**
Visuddhavaṁsena vināyakena.
Hatāvakāsena[1] pakāsito yo[2],
Samādhivāsena[3] Tathāgatena.

Yāvajjakālā avināsayantā,
Pāḷikkamañceva ca Pāḷiyatthaṁ.
Kathānusandhiṁ[4] Sugatassa puttā,
Yathāsutaṁyeva samāhariṁsu.

1. Hitāvakāsena (Ka)
2. So (Sī, I)
3. Samācitaṁsena (Sī)
4. Gāthānusandhiṁ (Ka)

Tasseva Sambuddhavaranvayassa,
Sadā janānaṁ savanāmatassa.
Pasādapaññājananassa yasmā,
Saṁvaṇṇanānukkamato pavattā.

Sakkaccasaddhammaratena **Buddha-**
Sīhena sīlādiguṇoditena.
Āyācitohaṁ sucirampi kālaṁ,
Tasmāssa saṁvaṇṇanamārabhissaṁ.

Sadā janānaṁ kalināsanassa[1],
Ciraṭṭhitatthaṁ Jinasāsanassa.
Mamāpi puññodayavuddhiyatthaṁ,
Pasādanatthañca mahājanassa.

Mahāvihārāgatapāḷimagga-
Sannissitā saṅkaradosahīnā.
Samāsato'yaṁ pana Buddhavaṁsa-
Saṁvaṇṇanā hessati sārabhūtā.

Sotabbarūpaṁ pana **Buddhavaṁsa-**
Kathāya aññaṁ idha natthi yasmā.
Pasādanaṁ Buddhaguṇe ratānaṁ,
Pavāhanaṁ pāpamahāmalassa.

Tasmā hi sakkaccasamādhiyuttā,
Vihāya vikkhepamanaññacittā.
Saṁvaṇṇanaṁ vaṇṇayato suvaṇṇaṁ[2],
Nidhāya kaṇṇaṁ madhuraṁ suṇātha.

Sabbampi hitvā pana kiccamaññaṁ,
Sakkacca maccenidha[3] niccakālaṁ.
Sotuṁ kathetumpi budhena yuttā,
Kathā panāyaṁ atidullabhāti.

---

1. Kalisāsanassa (Ka) 2. Suciṇṇaṁ (Ka) 3. Sakkaccamaññenidha (Ka)

Tattha "Buddhavaṁsasaṁvaṇṇanā hessati sārabhūtā"ti vuttattā Buddhavaṁso tāva vavatthapetabbo. Tatridaṁ vavatthānaṁ—ito heṭṭhā kappasatasahassādhikesu catūsu asaṅkhyeyyesu uppannānaṁ pañcavīsatiyā Buddhānaṁ uppannakappādiparicchedavasena paveṇivitthārakathā "Buddhavaṁso nāmā"ti veditabbo.

Svāyaṁ kappaparicchedo nāmaparicchedo gottaparicchedo jātiparicchedo nagaraparicchedo pituparicchedo mātuparicchedo Bodhirukkhaparicchedo dhammacakkappavattanaparicchedo abhisamayaparicchedo sāvakasannipātaparicchedo aggasāvakaparicchedo upaṭṭhākaparicchedo aggasāvikāparicchedo parivārabhikkhuparicchedo raṁsiparicchedo sarīrappamāṇaparicchedo bodhisattādhikāraparicchedo byākaraṇaparicchedo bodhisattapadhānaparicchedo āyuparicchedo parinibbānaparicchedoti imehi Pāḷiyā āgatehi bāvīsatiyā paricchedehi paricchinno vavatthito.

Pāḷi-anāruḷho pana **sambahulavāro**pettha ānetabbo. So agāravāsaparicchedo pāsādattayaparicchedo nāṭakitthiparicchedo aggamahesiparicchedo puttaparicchedo yānaparicchedo abhinikkhamanaparicchedo padhānaparicchedo upaṭṭhākaparicchedo vihāraparicchedoti dasadhā vavatthito hoti.

Taṁ sambahulavārampi, yathāṭṭhāne mayaṁ pana.
Dassetvāva gamissāma[1], tattha tattha samāsato.

So evaṁ vavatthito pana—

Kenāyaṁ desito kattha, kassatthāya ca desito.
Kimatthāya kadā kassa, vacanaṁ kena cābhato.

Sabbametaṁ vidhiṁ vatvā, pubbameva samāsato.
Pacchāhaṁ Buddhavaṁsassa, karissāmatthavaṇṇananti.

Tattha **kenāyaṁ desito**ti ayaṁ Buddhavaṁso kena desito? Sabbadhammesu appaṭihatañāṇacārena dasabalena catuvesārajjavisāradena

---

1. Kathessāma (Ka)

Dhammarājena Dhammassāminā Tathāgatena Sabbaññunā Sammāsambuddhena desito.

Kattha desitoti Kapilavatthumahānagare Nigrodhārāmamahāvihāre paramarucirasandassane devamanussanayananipātabhūte ratanacaṅkame caṅkamantena desito.

Kassatthāya ca desitoti dvāsītiyā ñātisahassānaṁ anekakoṭīnañca devamanussānaṁ atthāya desito.

Kimatthāya desitoti caturoghanittharaṇatthāya desito.

Kadā desitoti Bhagavā hi paṭhamabodhiyaṁ vīsativassāni anibaddhavāso hutvā yattha yattha phāsukaṁ hoti, tattha tattheva gantvā vasi. Kathaṁ? **Paṭhamaṁ** vassaṁ Isipatane dhammacakkaṁ[1] pavattetvā aṭṭhārasa brahmakoṭiyo amatapānaṁ pāyetvā Bārāṇasiṁ upanissāya Isipatane migadāye vasi. **Dutiyaṁ** vassaṁ Rājagahaṁ upanissāya Veḷuvane mahāvihāre. **Tatiyacatutthāni**pi tattheva. **Pañcamaṁ** Vesāliṁ upanissāya Mahāvane Kūṭāgārasālāyaṁ. **Chaṭṭhaṁ** Makulapabbate. **Sattamaṁ** Tāvatiṁsabhavane. **Aṭṭhamaṁ** Bhaggesu Saṁsumāragiriṁ upanissāya Bhesakaḷāvane. **Navamaṁ** Kosambiyaṁ. **Dasamaṁ** Pālileyyakavanasaṇḍe. **Ekādasamaṁ** Nāḷāyaṁ brāhmaṇagāme. **Dvādasamaṁ** Verañjāyaṁ. **Terasamaṁ** Cāliyapabbate. **Cuddasamaṁ** Jetavanamahāvihāre. **Pañcadasamaṁ** Kapilavatthumahānagare. **Soḷasamaṁ** Āḷavakaṁ dametvā caturāsītipāṇasahassāni amatapānaṁ pāyetvā Āḷaviyaṁ. **Sattarasamaṁ** Rājagaheyeva. **Aṭṭhārasamaṁ** Cāliyapabbateyeva. Tathā **ekūnavīsatimaṁ. Vīsatimaṁ** pana vassaṁ Rājagaheyeva vasi. Tena vuttaṁ "Bhagavā hi paṭhamabodhiyaṁ vīsativassāni anibaddhavāso hutvā yattha yattha phāsukaṁ hoti, tattha tattheva gantvā vasī"ti. Tato paṭṭhāya pana Sāvatthiṁyeva upanissāya Jetavanamahāvihāre ca Pubbārāme ca dhuvaparibhogavasena vasi.

Yadā pana Satthā Buddho hutvā **Bārāṇasiyaṁ** Isipatane migadāye paṭhamaṁ vassaṁ vasitvā vuṭṭhavasso pavāretvā **Uruvelaṁ** gantvā tattha tayo māse vasanto tebhātikajaṭile dametvā bhikkhusahassehi

---

1. Saṁ 3. 368; Vi 3. 14; Khu 9. 329 piṭṭhādīsu.

kataparivāro phussamāsapuṇṇamāyaṁ Rājagahaṁ gantvā dve māse tattheva vasi, tadā Bārāṇasito nikkhantassa panassa pañca māsā jātā. Sakalo hemanto atikkanto. Udāyittherassa āgatadivasato sattaṭṭhadivasā vītivattā. So pana phaggunīpuṇṇamāsiyaṁ cintesi "atikkanto hemanto, vasantakālo anuppatto, samayo Tathāgatassa Kapilapuraṁ gantun"ti. So evaṁ cintetvā kulanagaragamanatthāya saṭṭhimattāhi gāthāhi gamanavaṇṇaṁ vaṇṇesi. Atha Satthā cassa vacanaṁ sutvā ñātisaṅgahaṁ kātukāmo hutvā Aṅgamagadhavāsīnaṁ kulaputtānaṁ dasahi sahassehi Kapilavatthuvāsīnaṁ dasahi sahassehīti sabbeheva vīsatiyā khīṇāsavasahassehi parivuto Rājagahato nikkhamitvā divase divase yojanaṁ gacchanto Rājagahato saṭṭhiyojanaṁ Kapilavatthupuraṁ dvīhi māsehi sampāpuṇitvā tattha ñātīnaṁ vandāpanatthaṁ **Yamakapāṭihāriyaṁ** akāsi. Tadāyaṁ Buddhavaṁso desito.

Kassa vacananti sāvakapaccekabuddhānaṁ asādhāraṇaṁ Sammāsambuddhasseva vacanaṁ.

Kenābhatoti ācariyaparamparāya ābhato. Ayaṁ hi Sāriputtatthero Bhaddajī Tisso Kosiyaputto Siggavo Moggaliputto Sudatto Dhammiko Dāsako Soṇako Revatoti evamādīhi yāva tatiyasaṅgītikālā ābhato, tato uddhampi tesaṁyeva sissānusissehīti evaṁ tāva ācariyaparamparāya yāvajjakālā ābhatoti veditabbo.

Ettāvatā—

"Kenāyaṁ desito kattha, kassatthāya ca desito.
Kimatthāya kadā kassa, vacanaṁ kena cābhato"ti—

ayaṁ gāthā vuttatthā hoti.

Nidānakathā

Bāhiranidāna

Evaṁ ābhatassa panassa idāni atthavaṇṇanā hoti, sā panāyaṁ atthavaṇṇanā yasmā Dūrenidānaṁ Avidūrenidānaṁ Santikenidānanti imāni tīṇi nidānāni dassetvāva vaṇṇitā suvaṇṇitā nāma hoti. Ye ca naṁ suṇanti, tehi samudāgamato paṭṭhāya viññātattā suviññātāva hoti, tasmā tāni nidānāni dassetvāva vaṇṇayissāma.

Tattha ādito paṭṭhāya tāva tesaṁ nidānānaṁ paricchedo veditabbo. Tatrāyaṁ saṅkhepato atthadīpanā—**Dīpaṅkara**dasabalassa pādamūle katābhinīhārassa mahāsattassa yāva **Vessantara**ttabhāvā cavitvā Tusitabhavane[1] nibbatti, tāva pavattā kathā **Dūrenidānaṁ** nāma. Tusitabhavanato cavitvā yāva Bodhimaṇḍe sabbaññutaññāṇappatti, tāva pavattā kathā **Avidūrenidānaṁ** nāma. “Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Sāvatthiyaṁ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme”ti ca, “Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe”ti ca, “Vesāliyaṁ viharati Mahāvane Kūṭāgārasālāyan”ti ca evaṁ Mahābodhimaṇḍe sabbaññutaññāṇappattito yāva parinibbānamañcā etasmiṁ antare Bhagavā yattha yattha vihāsi, taṁ taṁ **Santikenidānaṁ** nāmāti veditabbaṁ. Ettāvatā saṅkhepeneva tiṇṇaṁ Dūrāvidūrasantikeni dānānaṁ vasena **bāhiranidānavaṇṇanā** samattā hotīti.

Abbhantaranidāna

1. Ratanacaṅkamanakaṇḍavaṇṇanā

Idāni pana—

1. “Brahmā ca lokādhipatī Sahampatī,
Katañjalī anadhivaraṁ ayācatha.
Santīdha sattā’pparajakkhajātikā,
Desehi dhammaṁ anukampimaṁ pajan”ti—

ādinayappavattassa **abbhantaranidānassa** atthavaṇṇanā hoti.

---

1. Tusitapure (Ka)

Ettha "ekaṁ samayaṁ Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe"ti-ādisuttantesu viya "ekaṁ samayaṁ Bhagavā Sakkesu viharati Kapilavatthusmiṁ Nigrodhārāme, atha kho āyasmā Sāriputto yena Bhagavā tenupasaṅkami upasaṅkamitvā Bhagavantaṁ Buddhavaṁsaṁ apucchī"ti evamādinā nayena nidānaṁ avatvā kasmā "brahmā ca lokādhipatī Sahampatī, katañjalī anadhivaraṁ ayācathā"ti-ādinā nayena nidānaṁ vuttanti? Vuccate—Bhagavato sabbadhammadesanākāraṇabhūtāya brahmuno dhammadesanāyācanāya sandassanatthaṁ vuttanti.

Kadāyaṁ dhammadesanatthaṁ, ajjhiṭṭho brahmunā Jino.
Kadā kattha ca kenāyaṁ, gāthā hi samudīritāti?

Vuccate—Buddhabhūtassa pana Bhagavato aṭṭhame sattāhe Satthā dhammadesanatthāya brahmunā ajjhiṭṭho āyācito. Tatrāyaṁ anupubbikathā—mahāpuriso kira katābhinīhāro mahābhinikkhamanadivase vivaṭapākaṭabībhacchasayanāsanaceṭikā nāṭakitthiyo disvā atīva saṁviggahadayo paṭekadesāvacchannaṁ **Channaṁ** āmantetvā "arinaravaramanthakaṁ Kaṇḍakaṁ[1] nāma turaṅgavaramāharā"ti Kaṇḍakaṁ āharāpetvā Channasahāyo varaturaṅgamāruyha nagaradvāre adhivatthāya devatāya nagaradvāre vivaṭe nagarato nikkhamitvā tīṇi rajjāni tena rattāvasesena atikkamitvā anomasatto **Anomāya** nāma nadiyā tīre ṭhatvā Channamevamāha "Channa tvaṁ mama imāni aññehi asādhāraṇāni[2] ābharaṇāni Kaṇḍakañca varaturaṅgamādāya Kapilapuraṁ gacchāhī"ti Channaṁ vissajjetvā asitoraganīluppalasadisenāsinā sakesamakuṭaṁ chinditvā ākāse ukkhipitvā devadattiyaṁ pattacīvaraṁ gahetvā sayameva pabbajitvā anupubbena cārikaṁ caramāno anilabalasamuddhutataraṅgabhaṅgaṁ asaṅgaṁ Gaṅgaṁ nadiṁ uttaritvā maṇigaṇaraṁsijālavijjotitarājagahaṁ Rājagahaṁ nāma nagaraṁ pavisitvā tattha issariyamadamattaṁ janaṁ parihāsento viya ca uddhatavesassa janassa lajjamuppādayamāno viya ca vayakantīhi nāgarajanahadayāni attani bandhanto viya ca dvattiṁsavaramahāpurisalakkhaṇavirājitāya rūpasiriyā sabbajananayanāni vilumpamāno viya ca rūpīpādasañcaro puññasañcayo viya ca pabbato viya ca gamanena nissaṅgo santindriyo

---

1. Kanthakaṁ (Sī), Kaṇṭakaṁ (Ka)   2. Asubharāni (Sī)

santamānaso yugamattaṁ pekkhamāno **Rājagahaṁ** piṇḍāya caritvā yāpanamattaṁ bhattaṁ gahetvā nagarato nikkhamitvā **Paṇḍavapabbata**passe chāyūdakasampanne sucibhūmibhāge[1] paramaramaṇīye pavivitte okāse nisīditvā paṭisaṅkhānabalena missakabhattaṁ paribhuñjitvā Paṇḍavagirānusārena[2] Bimbisārena Magadhamahārājena mahāpurisassa santikaṁ gantvā nāmagottaṁ pucchitvā tena pamuditahadayena "mama rajjabhāgaṁ gaṇhāhī"ti rajjena nimantiyamāno "alaṁ mahārāja na mayhaṁ rajjenattho ahaṁ rajjaṁ pahāya lokahitatthāya padhānamanuyuñjitvā loke vivaṭacchado Buddho bhavissāmīti nikkhanto"ti vatvā tena ca "Buddho hutvā sabbapaṭhamaṁ mama vijitaṁ osareyyāthā"ti vutto sādhūti tassa paṭiññaṁ datvā Āḷārañca Udakañca[3] upasaṅkamitvā tesaṁ dhammadesanāya sāraṁ avindanto tato pakkamitvā Uruvelāyaṁ chabbassāni dukkarakārikaṁ karontopi amataṁ adhigantuṁ asakkonto oḷārikāhārapaṭisevanena sarīraṁ santappesi.

Tadā pana Uruvelāyaṁ **Senānigame**[4] Senānigamakuṭumbikassa dhītā **Sujātā** nāma dārikā vayappattā ekasmiṁ nigrodharukkhe patthanamakāsi "sacāhaṁ samajātikaṁ kulagharaṁ gantvā paṭhamagabbhe puttaṁ labhissāmi, balikammaṁ karissāmī"ti. Tassā sā patthanā samijjhi. Sā vesākhapuṇṇamadivase "ajja balikammaṁ karissāmī"ti pātova pāyāsaṁ anāyāsaṁ paramamadhuraṁ sampaṭipādesi. Bodhisattopi tadaheva katasarīrapaṭijaggano bhikkhācārakālaṁ āgamayamāno pātova gantvā tasmiṁ nigrodharukkhamūle nisīdi. Atha kho **Puṇṇā** nāma dāsī tassā dhātī rukkhamūlasodhanatthāya gatā bodhisattaṁ pācīnalokadhātuṁ olokayamānaṁ nisinnaṁ sañjhāppabhānurañjitavarakanakagirisikharasadisasarīrasobhaṁ timiranikaranidhānakaraṁ kamalavanavikasanakaraṁ ghanavivaramupagataṁ[5] divasakaramiva taruvaramupagataṁ munidivasakaramaddasa. Sarīrato cassa nikkhantāhi pabhāhi sakalañca taṁ rukkhaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ disvā tassā etadahosi "ajja amhākaṁ devatā rukkhato oruyha sahattheneva baliṁ paṭiggahetukāmā hutvā nisinnā"ti. Sā vegena gantvā Sujātāya etamatthaṁ ārocesi.

---

1. Subhūmibhāge (Sī, I)
2. Mandāragirisārena (Sī)
3. Āḷārañca Uddakañca (Sī)
4. Senānīnigame (Sī), Senānīgāme (Ka)
5. Ghanavivaragataṁ (Sī, I)

Tato Sujātā sañjātasaddhā hutvā sabbālaṅkārena alaṅkaritvā satasahassagghanikaṁ suvaṇṇapātiṁ paramamadhurassa madhupāyāsassa pūretvā aparāya suvaṇṇapātiyā pidahitvā sīsenādāya nigrodharukkhābhimukhī agamāsi. Sā gacchantī dūratova taṁ bodhisattaṁ rukkhadevatamiva sakalaṁ taṁ rukkhaṁ sarīrappabhāya suvaṇṇavaṇṇaṁ katvā puññasañcayamiva rūpavantaṁ nisinnaṁ disvā pītisomanassajātā Sujātā "rukkhadevatā"ti saññāya diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onatonatā gantvā sīsato taṁ suvaṇṇapātiṁ otāretvā mahāsattassa hatthe ṭhapetvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā "yathā mama manoratho nipphanno, evaṁ tumhākampi nipphajjatū"ti vatvā pakkāmi.

Atha kho bodhisattopi suvaṇṇapātiṁ gahetvā **Nerañjarāya** nadiyā tīraṁ gantvā **Suppatiṭṭhitassa** nāma titthassa tīre suvaṇṇapātiṁ ṭhapetvā nhatvā paccuttaritvā ekūna paññāsapiṇḍe karonto taṁ pāyāsaṁ paribhuñjitvā "sacāhaṁ ajja Buddho bhavissāmi[1], ayaṁ suvaṇṇapāti paṭisotaṁ gacchatū"ti khipi. Sā pāti paṭisotaṁ gantvā **Kāḷassa** nāma nāgarājassa bhavanaṁ pavisitvā tiṇṇaṁ Buddhānaṁ thālakāni ukkhipitvā tesaṁ heṭṭhā aṭṭhāsi.

Mahāsatto tattheva vanasaṇḍe divāvihāraṁ vītināmetvā sāyanhasamaye **Sotthiyena**[2] nāma tiṇahārakena mahāpurisassa ākāraṁ ñatvā dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā Bodhimaṇḍamāruyha dakkhiṇadisābhāge aṭṭhāsi. So pana padeso paduminipatte udakabindu viya akampittha. Mahāpuriso[3] "ayaṁ padeso mama guṇaṁ dhāretuṁ asamattho"ti pacchimadisābhāgamagamāsi. Sopi tatheva kampittha. Puna uttaradisābhāgamagamāsi. Sopi tatheva kampittha. Puna puratthimadisābhāgamagamāsi. Tattha pallaṅkappamāṇaṭṭhānaṁ niccalaṁ ahosi. Mahāpuriso "idaṁ ṭhānaṁ kilesaviddhaṁsanaṭṭhānan"ti sanniṭṭhānaṁ katvā tāni tiṇāni agge gahetvā cālesi. Tāni tūlikaggena paricchinnāni viya ahesuṁ. Bodhisatto "bodhiṁ apatvāva imaṁ pallaṅkaṁ na bhindissāmī"ti caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhahitvā pallaṅkaṁ ābhujitvā bodhikkhandhaṁ piṭṭhito katvā puratthābhimukho nisīdi.

---

1. Bhavāmi (Sī, I) 2. Sottiyena. Suddhiyena (Ka) 3. Bodhisatto (Sī)

Taṅkhaṇaññeva sabbalokābhihāro māro bāhusahassaṁ māpetvā diyaḍḍhayojana satikaṁ himagirisikharasadisaṁ **Girimekhalaṁ** nāma arivaravāraṇaṁ varavāraṇaṁ abhiruyha navayojanikena dhanu-asipharasusarasattisabalenātibahalena mārabalena samparivuto samantā[1] pabbato viya ajjhottharanto mahāsapattaṁ viya mahāsattaṁ samupāgami. Mahāpuriso sūriye dharanteyeva atitumūlaṁ mārabalaṁ vidhamitvā vikasitajayasumanakusumasadisassa cīvarassa upari patamānehi rattapavālaṅkurasadisaruciradassanehi Bodhirukkhaṅkurehi pītiyā viya pūjiyamāno eva paṭhamayāme pubbenivāsānussatiñāṇaṁ labhitvā majjhimayāme dibbacakkhuñāṇaṁ visodhetvā pacchimayāme paṭicca samuppāde ñāṇaṁ otāretvā vaṭṭavivaṭṭaṁ sammasanto aruṇodaye Buddho hutvā—

“Anekajātisaṁsāraṁ, sandhāvissaṁ anibbisaṁ.
Gahakāraṁ[2] gavesanto, dukkhā jāti punappunaṁ.

Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṁ na kāhasi.
Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṁ visaṅkhataṁ.
Visaṅkhāragataṁ cittaṁ, taṇhānaṁ khayamajjhagā”ti[3]—

imaṁ **udānaṁ** udānetvā[4] sattāhaṁ vimuttisukhapaṭisevanena vītināmetvā aṭṭhame divase samāpattito vuṭṭhāya devatānaṁ kaṅkhaṁ ñatvā tāsaṁ kaṅkhāvidhamanatthaṁ ākāse uppatitvā Yamakapāṭihāriyaṁ dassetvā tāsaṁ kaṅkhaṁ vidhamitvā pallaṅkato īsakaṁ pācīnanissite uttaradisābhāge ṭhatvā “imasmiṁ vata me pallaṅke sabbaññutaññāṇaṁ paṭividdhan”ti cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pūritānaṁ pāramīnaṁ phalā dhigamaṭṭhānaṁ pallaṅkañceva Bodhirukkhañca animisehi akkhīhi olokayamāno sattāhaṁ vītināmesi, taṁ ṭhānaṁ **Animisacetiyaṁ** nāma jātaṁ.

Atha pallaṅkassa ca ṭhitaṭṭhānassa ca antare puratthimapacchimato āyate ratana caṅkame caṅkamanto sattāhaṁ vītināmesi, taṁ ṭhānaṁ **Ratanacaṅkamacetiyaṁ** nāma jātaṁ. Tato pacchimadisābhāge devatā ratanagharaṁ nāma māpesuṁ, tattha pallaṅkena nisīditvā abhidhammapiṭakaṁ visesato cettha anantanayasamantapaṭṭhānaṁ vicinanto sattāhaṁ vītināmesi. Taṁ ṭhānaṁ **Ratanagharacetiyaṁ**

---

1. Samantato (Sī)
2. Gahakārakaṁ (Sī)
3. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.
4. Udānento (Sī)

nāma jātaṁ. Evaṁ bodhisamīpeyeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe Bodhirukkhamūlā yena Ajapālanigrodho tenupasaṅkami, tatthāpi dhammaṁ vicinantoyeva vimuttisukhañca paṭisaṁvedento **Ajapālanigrodhe** sattāhaṁ vītināmesi.

Evaṁ aparaṁ sattāhaṁ **Mucalinde** nisīdi. Tassa nisinnamattasseva Bhagavato sakalacakkavāḷagabbhaṁ pūrento mahā-akālamegho udapādi. Tasmiṁ pana uppanne **Mucalindo nāgarājā** cintesi "ayaṁ mahāmegho satthari mayhaṁ bhavanaṁ paviṭṭhamatte uppanno vāsāgāramassa laddhuṁ vaṭṭatī"ti. So sattaratanamayaṁ devavimānasadisaṁ dibbavimānaṁ nimminituṁ samatthopi "evaṁ kate na mayhaṁ mahapphalaṁ bhavissati, Dasabalassa kāyaveyyāvaccaṁ karissāmī"ti atimahantaṁ attabhāvaṁ katvā Satthāraṁ sattakkhattuṁ bhogehi parikkhipitvā upari mahantaṁ phaṇaṁ katvā aṭṭhāsi. Atha Bhagavā parikkhepassa antova mahati okāse sabbaratanamaye paccagghapallaṅke[1] upari viniggalantavividhasurabhikusumadāmavitāne vividhasurabhigandhavāsite gandhakuṭiyaṁ viharanto viya vihāsi. Evaṁ Bhagavā taṁ sattāhaṁ tattha vītināmetvā tato aparaṁ sattāhaṁ Rājāyatane nisīdi. Tatthāpi vimuttisukhapaṭisaṁvediyeva. Ettāvatā sattasattāhāni paripuṇṇāni ahesuṁ. Etthantare Bhagavā jhānasukhena phalasukhena ca vītināmesi.

Athassa sattasattāhātikkame "mukhaṁ dhovissāmī"ti cittaṁ uppajji. Sakko Devānamindo **agadaharītakaṁ** āharitvā adāsi. Athassa Sakko **nāgalatā**dantakaṭṭhañca mukha dhovana-udakañca adāsi. Tato Bhagavā dantakaṭṭhaṁ khāditvā Anotattadahodakena mukhaṁ dhovitvā **Rājāyatanamūle** nisīdi. Tasmiṁ samaye catūhi lokapālehi upanīte paccagghe selamaye patte **Tapussabhallikānaṁ** vāṇijānaṁ manthañca madhupiṇḍikañca paṭiggahetvā paribhuñjitvā paccāgantvā Ajapālanigrodharukkhamūle nisīdi. Athassa tattha nisinnamattasseva attanā adhigatassa dhammassa gambhīrabhāvaṁ paccavekkhantassa sabbabuddhānaṁ āciṇṇo "adhigato kho myāyaṁ dhammo gambhīro duddaso duranubodho santo paṇīto atakkāvacaro nipuṇo paṇḍitavedanīyo"ti[2] paresaṁ dhammaṁ adesetukāmatākārappatto parivitakko udapādi.

---

1. Maṇḍape pallaṅke (Sī, I)
2. Dī 2. 30; Ma 1. 224; Saṁ 1. 138; Vi 3. 5 piṭṭhesu.

Atha **brahmā Sahampati** Dasabalassa cetasā cetoparivitakkamaññāya "nassati vata bho loko, vinassati vata bho loko"ti[1] vācaṁ nicchārento dasasahassacakkavāḷabrahmagaṇaparivuto Sakkasuyāmasantusitaparanimmitavasavattīhi anugato āgantvā Bhagavato purato pāturahosi. So attano patiṭṭhānatthāya pathaviṁ nimminitvā dakkhiṇaṁ jāṇumaṇḍalaṁ pathaviyaṁ nihantvā jalajāmalāvikala[2]kamalamakulasadisaṁ dasanakhasamodhānasamujjalamañjaliṁ sirasmiṁ katvā "desetu bhante Bhagavā dhammaṁ, desetu Sugato dhammaṁ, santi sattā apparajakkhajātikā, assavanatā dhammassa parihāyanti, bhavissanti dhammassa aññātāro"ti[3],—

"Pāturahosi Magadhesu pubbe,
Dhammo asuddho samalehi cintito.
Apāpuretaṁ amatassa dvāraṁ,
Suṇantu dhammaṁ vimalenānubuddhaṁ.

Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito,
Yathāpi passe janataṁ samantato.
Tathūpamaṁ dhammamayaṁ sumedha,
Pāsādamāruyha samantacakkhu.
Sokāvatiṇṇaṁ janatamapetasoko,
Avekkhassu jātijarābhibhūtaṁ.

Uṭṭhehi vīra vijitasaṅgāma,
Satthavāha anaṇa vicara loke.
Desassu Bhagavā dhammaṁ,
Aññātāro bhavissantī"ti,[4]—

"Nanu tumhehi 'Buddho bodheyyaṁ tiṇṇo tāreyyaṁ mutto moceyyan'ti,—

---

1. Saṁ 1. 138; Ma 1. 224; Vi 3. 6 piṭṭhādīsu.
2. Jalamānāmalāvikala (Sī, I)
3. Saṁ 1. 139; Vi 3. 7 piṭṭhādīsu.
4. Ma 1. 225; Saṁ 1. 139; Vi 3. 6, 8, 9 piṭṭhādīsu.

‘Kiṁ me aññātavesena, dhammaṁ sacchikatenidha.
Sabbaññutaṁ pāpuṇitvā, tārayissaṁ sadevakan’ti,[1]—

patthanaṁ katvā pāramiyo pūretvā Sabbaññubhāvaṁ patto”ti ca, “tumhehi dhamme adesiyamāne ko hi nāma añño dhammaṁ desessati, kimaññaṁ lokassa saraṇaṁ tāṇaṁ leṇaṁ parāyanan”ti ca evamādīhi anekehi nayehi Bhagavantaṁ dhammadesanatthaṁ ayāci. Tena vuttaṁ “Buddhabhūtassa pana Bhagavato aṭṭhame sattāhe Satthā dhammadesanatthāya brahmunā āyācito”ti.

Idāni “kadā kattha ca kenāyaṁ, gāthā hi samudīritā”ti imesaṁ pañhānaṁ vissajjanāya[2] okāso anuppatto. Tattha **kadā vuttā**ti? Paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttā. Paṭhamamahāsaṅgīti nāmesā Saṅgītikkhandhake[3] vuttanayeneva veditabbā. **Kattha kena vuttā**ti? Bhagavati kira parinibbute Rājagahanagare **Vebhārapabbatapasse Sattapaṇṇiguhādvāre** vijitasabbasattunā Ajātasattunā Magadhamahārājena dhammasaṅgāyanatthaṁ kārite paripuṇṇacandamaṇḍalasaṅkāse daṭṭhabbasāramaṇḍe maṇḍape dhammāsanagatenāyasmatā **Anandattherena** “brahmā ca lokādhipatī”ti ayaṁ gāthā vuttāti veditabbā. Ayamettha gāthāsambandho.

Ettāvatā—

“Kadāyaṁ dhammadesanatthaṁ, ajjhiṭṭho brahmunā Jino.
Kadā kattha ca kenāyaṁ, gāthā hi samudīritā”ti—

ayampi gāthā vuttatthā hoti. Evaṁ iminā sambandhena vuttāya panassā anuttānapadavaṇṇanaṁ karissāma.

Tattha **brahmā**ti brūhito tehi tehi guṇavisesehīti brahmā. Ayaṁ pana **brahma**-saddo mahābrahmabrāhmaṇatathāgatamātāpituseṭṭhādīsu dissati. Tathā hi “dvisahasso brahmā”ti-ādīsu[4] mahābrahmāti adhippeto.

---

1. Khu 4. 310 piṭṭhe thokaṁ visadisaṁ.
2. Padānaṁ vissajjanassa (Ka)
3. Vi 4. 480 piṭṭhādīsu.
4. Ma 3. 142 piṭṭhe.

"Tamonudo Buddho samantacakkhu,
Lokantagū sabbabhavātivatto.
Anāsavo sabbadukkhappahīno,
Saccavhayo brahme upāsito me"ti[1]—

ettha brāhmaṇo. "Brahmāti kho bhikkhave Tathāgatassetaṁ adhivacanan"ti[2] ettha tathā gato. "Brahmāti mātāpitaro pubbācariyāti vuccare"ti[3] ettha mātāpitaro. "Brahmacakkaṁ pavattetī"ti[4] ettha seṭṭho adhippeto. Idha pana paṭhamajjhānaṁ paṇītaṁ bhāvetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṁ nibbatto kappāyuko mahābrahmā adhippeto[5]. **Ca**-saddo sampiṇḍanattho, brahmā ca aññe ca dasasu cakkavāḷasahassesu brahmāno cāti attho, padapūraṇamatto vā. **Lokādhipatī**ti ettha **loko**ti saṅkhāraloko sattaloko okāsalokoti tayo lokā. Tesu idha sattaloko adhippeto. Tassa issaro adhipatīti **lokādhipati,** lokekadesassāpi adhipati lokādhipatīti vuccati devādhipati narādhipati viya.

Sahampatīti so kira Kassapassa Bhagavato sāsane Sahako nāma thero paṭhamajjhānaṁ nibbattetvā aparihīnajjhāno jīvitapariyosāne paṭhamajjhānabhūmiyaṁ kappā yukamahābrahmā hutvā nibbatto, tatra pana naṁ "sahampati brahmā"ti sañjānanti. ( )[6] "sahakapatī"ti vattabbe anussarāgamaṁ[7] katvā ruḷhīvasena "Sahampatī"ti vadanti. **Katañjalī**ti katañjaliko, añjaliputaṁ sirasi katvāti attho. **Anadhivaran**ti accantavaro adhivaro nāssa atthīti **anadhivaro,** na tato adhiko varo atthīti vā anadhivaro, anuttaroti attho, taṁ anadhivaraṁ. **Ayācathā**ti ayācittha ajjhesi.

Idāni yassatthāya so Bhagavantaṁ ayāci, tamatthaṁ dassetuṁ **"santīdha sattā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **santī**ti saṁvijjanti upalabbhanti, Buddhacakkhussa āpāthaṁ āgacchantā atthīti attho. **Idhā**ti ayaṁ desāpadese

---

1. Khu 1. 450 piṭṭhe Suttanipāte.
2. Gavesitabbo.
3. Aṁ 1. 131, 382; Khu 1. 269; Khu 6. 82 piṭṭhesu.
4. Ma 1. 99; Saṁ 1. 266; Aṁ 1. 315; Aṁ 2. 8; Khu 9. 356 piṭṭhesu.
5. Ma-Ṭṭha 1. 36 piṭṭhepi passitabbaṁ.
6. Taṁ sandhāyāha (Ka)
7. Anussārāgamaṁ (Ka)

nipāto. Svāyaṁ katthaci sāsanaṁ upādāya vuccati. Yathāha "idheva bhikkhave samaṇo, idha dutiyo samaṇo, idha tatiyo samaṇo, idha catuttho samaṇo, suññā parappavādā samaṇebhi aññehī"ti[1]. Katthaci okāsaṁ. Yathāha—

> "Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato.
> Punarāyu ca me laddho, evaṁ jānāhi mārisā"ti[2].

Katthaci padapūraṇamattameva hoti. Yathāha "idhāhaṁ bhikkhave bhuttāvī assaṁ pavā rito"ti[3]. Katthaci lokaṁ upādāya. Yathāha "idha Tathāgato loke uppajjati bahujanahitāya bahujanasukhāyā"ti[4]. Idhāpi lokameva upādāya vuttoti veditabbo. Tasmā imasmiṁ sattaloketi attho. **Sattā**ti rūpādīsu khandhesu chandarāgena sattā visattā āsattā laggā lagitāti sattā, sattāti pāṇino vuccanti. Ruḷhīsaddena pana vītarāgesupi ayaṁ vohāro vattatiyeva.

Apparajakkhajātikāti paññāmaye akkhimhi appaṁ parittaṁ rāgadosamoharajaṁ etesaṁ evaṁsabhāvā ca teti apparajakkhajātikā, appaṁ rāgādirajameva vā yesaṁ te apparajakkhā, te apparajakkhasabhāvā apparajakkhajātikāti evamettha attho daṭṭhabbo. Tesaṁ apparajakkhajātikānaṁ. "Sattānan"ti vibhattivipariṇāmaṁ katvā "desehi dhamman"ti iminā sambandhaṁ katvā attho daṭṭhabbo. **Desehī**ti āyācanavacanametaṁ, desehi kathehi upadisāti attho. **Dhamman**ti ettha ayaṁ **dhamma**-saddo pariyattisamādhipaññāpakatisabhāvasuññatāpuñña-āpattiñeyyacatusaccadhammādīsu dissati. Tathā hi "idha bhikkhu dhammaṁ pariyāpuṇāti Suttaṁ Geyyaṁ Veyyākaraṇaṁ -pa- Vedallan"ti-ādīsu[5] pariyattiyaṁ dissati. "Evaṁdhammā te Bhagavanto ahesun"ti-ādīsu samādhimhi.

> "Yassete caturo dhammā, vānarinda yathā tava.
> Saccaṁ dhammo dhiti cāgo, diṭṭhaṁ so ativattatī"ti—

---

1. Ma 1. 92; Dī 2. 125; Aṁ 1. 560 piṭṭhesu.
2. Dī 2. 227 piṭṭhe.
3. Ma 1. 16 piṭṭhe.
4. Aṁ 1. 20 piṭṭhādīsu.
5. Ma 1. 187; Aṁ 1. 417 piṭṭhesu.

ādīsu[1] paññāya. "Jātidhammā jarādhammā, atho maraṇadhammino"ti-ādīsu[2] pakatiyaṁ. "Kusalā dhammā akusalā dhammā abyākatā dhammā"ti-ādīsu[3] sabhāve. "Tasmiṁ kho pana samaye dhammā honti khandhā hontī"ti-ādīsu[4] suññatāyaṁ. "Dhammo suciṇṇo sukhamāvahātī"ti-ādīsu[5] puññe. "Dve aniyatā dhammā"ti-ādīsu[6] āpattiyaṁ. "Sabbe dhammā sabbākārena Buddhassa Bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṁ āgacchantī"ti-ādīsu[7] ñeyye. "Diṭṭhadhammo pattadhammo viditadhammo"ti-ādīsu[8] catusaccadhamme. Idhāpi catusaccadhamme daṭṭhabbo[9]. **Anukampā**ti anukampaṁ anuddayaṁ karohi. **Iman**ti pajaṁ niddisanto āha. **Pajan**ti pajātattā pajā, taṁ pajaṁ, sattanikāyaṁ saṁsāradukkhato mocehīti adhippāyo. Keci pana—

"Bhagavāti lokādhipatī naruttamo,
Katañjalī brahmagaṇehi yācito"ti—

paṭhanti. Ettāvatā sabbaso ayaṁ gāthā vuttatthā hoti.

Atha Bhagavato taṁ brahmuno Sahampatissa āyācanavacanaṁ sutvā aparimita samayasamuditakaruṇābalassa Dasabalassa parahitakaraṇanipuṇamaticārassa sabbasattesu okāsakaraṇamattena mahākaruṇā udapādi. Taṁ pana Bhagavato karuṇuppattiṁ dassentehi saṅgītikāle saṅgītikārakehi—

2. "Sampannavijjācaraṇassa tādino,
Jutindharassantimadehadhārino.
Tathāgatassappaṭipuggalassa,
Uppajji kāruññatā sabbasatte"ti—

ayaṁ gāthā ṭhapitā.

Tattha **sampannavijjācaraṇassā**ti sampannaṁ nāma tividhaṁ paripuṇṇasamaṅgimadhuravasena. Tattha—

---

1. Khu 5. 61 piṭṭhe. 2. Aṁ 1. 145 piṭṭhe. 3. Abhi 1. 1 piṭṭhe.
4. Abhi 1. 35 piṭṭhe. 5. Khu 1. 306; Khu 2. 272; Khu 5. 215, 357 piṭṭhādīsu.
6. Vi 1. 283 piṭṭhe. 7. Khu 7. 277; Khu 8. 175; Khu 9. 377 piṭṭhesu.
8. Dī 1. 102; Vi 3. 23, 47 piṭṭhādīsu.
9. Ma-Ṭṭha 1. 18; Abhi-Ṭṭha 1. 81 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

> "Sampannaṁ sālikedāraṁ, suvā bhuñjanti kosiya.
> Paṭivedemi te brahme, na naṁ vāretumussahe"ti[1]—

idaṁ **paripuṇṇasampannaṁ** nāma. "Iminā pātimokkhasaṁvarena upeto hoti samupeto upagato samupagato sampanno samannāgato"ti[2] idaṁ **samaṅgisampannaṁ** nāma. "Imissā bhante mahāpathaviyā heṭṭhimatalaṁ sampannaṁ, seyyathāpi khuddamadhuṁ anīlakaṁ, evamassādan"ti[3] idaṁ **madhurasampannaṁ** nāma. Idha paripuṇṇasampannampi samaṅgisampannampi yujjati[4]. **Vijjā**ti paṭipakkhadhamme vijjhanaṭṭhena viditakaraṇaṭṭhena vinditabbaṭṭhena ca vijjā. Tā pana tissopi vijjā aṭṭhapi vijjā. Tisso vijjā **Bhayabheravasutte**[5] āgatanayeneva veditabbā, aṭṭha **Ambaṭṭhasutte**[6]**.** Tatra hi vipassanā ñāṇena manomayiddhiyā ca saha cha abhiññā pariggahetvā aṭṭha vijjā vuttā. **Caraṇan**ti sīlasaṁvaro indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo saddhā hirī ottappaṁ bāhusaccaṁ āraddhavīriyatā upaṭṭhitassatitā paññāsampannatā cattāri rūpā vacarajjhānānīti ime pannarasa dhammā veditabbā. Imeyeva hi pannarasa dhammā yasmā etehi carati ariyasāvako gacchati amataṁ disaṁ, tasmā "caraṇan"ti vuttā. Yathāha "idha mahānāma ariyasāvako sīlavā hotī"ti[7] sabbaṁ **Majjhimapaṇṇāsake** vuttanayeneva veditabbaṁ. Vijjā ca caraṇañca vijjācaraṇāni, sampannāni paripuṇṇāni vijjācaraṇāni yassa soyaṁ sampannavijjācaraṇo, vijjācaraṇehi sampanno samaṅgībhūto, samannāgatoti vā sampannavijjācaraṇo. Ubhayathāpi attho yujjateva, tassa sampannavijjācaraṇassa[8].

Tādinoti "iṭṭhepi tādī aniṭṭhepi tādī"ti-ādinā nayena **Mahāniddese**[9] āgatatādilakkhaṇena tādino, iṭṭhāniṭṭhādīsu avikārassa tādisassāti attho. **Jutindharassā**ti jutimato, Yugandhare saradasamaye samuditadivasakarātirekatarasassirikasarīrajutivisaradharassāti[10] attho. "Paññāpajjotadharassā"ti vā vattuṁ vaṭṭati. Vuttañhetaṁ—

---

1. Khu 5. 276 piṭṭhe Jātake. 2. Abhi 2. 255 piṭṭhe. 3. Vi 1. 8 piṭṭhe.
4. Ma-Ṭṭha 1. 158 piṭṭhepi passitabbaṁ. 5. Ma 1. 26 piṭṭhādīsu.
6. Dī 1. 93 piṭṭhādīsu. 7. Ma 2. 17 piṭṭhe.
8. Vi-Ṭṭha 1. 88 piṭṭhepi passitabbaṁ. 9. Khu 7. 88, 365 piṭṭhesu.
10. Yuganidhanasamaya-samuditadivasakarātirekatara-sarīrajutivisarassāti (Sī, I)

"Cattāro loke pajjotā, pañcamettha na vijjati.
Divā tapati ādicco, rattimābhāti candimā.

Atha aggi divārattiṁ, tattha tattha pabhāsati.
Sambuddho tapataṁ seṭṭho, esā ābhā anuttarā"ti[1].

Tasmā ubhayathāpi sarīrapaññājutivisaradharassāti attho. **Antimadehadhārino**ti sabbapacchimasarīradhārino, apunabbhavassāti attho.

Tathāgatassāti ettha aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā "Tathāgato"ti vuccati, katamehi aṭṭhahi? Tathā āgatoti Tathāgato, tathā gatoti Tathāgato, tathalakkhaṇaṁ āgatoti Tathāgato, tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato, tathadassitāya Tathāgato, tathavāditāya Tathāgato, tathākāritāya Tathāgato, abhibhavanaṭṭhena Tathāgatoti.

Kathaṁ Bhagavā **tathā āgatoti Tathāgato**? Yathā yena abhinīhārena dānapāramiṁ pūretvā sīlanekkhammapaññāvīriyakhantisacca-adhiṭṭhānamettupekkhāpāramiṁ pūretvā imā dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattiṁsa pāramiyo pūretvā aṅgapariccāgaṁ jīvitapariccāgaṁ dhanarajjaputtadārapariccāganti[2] ime pañca mahāpariccāge pariccajitvā yathā Vipassi-ādayo Sammāsambuddhā āgatā, tathā amhākampi Bhagavā āgatoti Tathāgato. Yathāha—

"Yatheva lokamhi Vipassi-ādayo,
Sabbaññubhāvaṁ munayo idhāgatā.
Tathā ayaṁ Sakyamunīpi āgato,
Tathāgato vuccati tena cakkhumā"ti. (1)

Kathaṁ **tathā gatoti Tathāgato?** Yathā sampatijātā Vipassi-ādayo samehi pādehi pathaviyaṁ patiṭṭhāya uttarābhimukhā sattapadavītihārena gatā, tathā amhākampi Bhagavā gatoti Tathāgato. Yathāha—

---

1. Saṁ 1. 14, 44 piṭṭhesu.
2. Dārapariccāgaṁ puttapariccāgaṁ rajjapariccāganti (Ka)

"Muhuttajātova Gavampatī yathā,
Samehi pādehi phusī vasundharaṁ.
So vikkamī sattapadāni Gotamo,
Setañca chattaṁ anudhārayuṁ marū.

Gantvāna so sattapadāni Gotamo,
Disā vilokesi samā samantato.
Aṭṭhaṅgupetaṁ giramabbhudīrayī,
Sīho yathā pabbatamuddhaniṭṭhito"ti. (2)

Kathaṁ **tathalakkhaṇaṁ āgatoti Tathāgato?** Sabbesaṁ rūpārūpadhammānaṁ salakkhaṇaṁ sāmaññalakkhaṇañca tathaṁ avitathaṁ ñāṇagatiyā āgato avirajjhitvā patto[1] anubuddhoti Tathāgato.

"Sabbesaṁ pana dhammānaṁ, sakasāmaññalakkhaṇaṁ.
Tathamevāgato yasmā, tasmā Satthā Tathāgato"ti. (3)

Kathaṁ **tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato?** Tathadhammā nāma cattāri ariyasaccāni. Yathāha "cattārimāni bhikkhave tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri? 'Idaṁ dukkhan'ti bhikkhave tathametaṁ avitathametaṁ anaññathametan"ti vitthāro[2]. Tāni ca Bhagavā abhisambuddho, tasmā tathānaṁ abhisambuddhattā "Tathāgato"ti vuccati. Abhisambuddhattho hi ettha gatasaddo.

Tathanāmāni saccāni, abhisambujjhi Nāyako.
Tasmā tathānaṁ saccānaṁ, sambuddhattā Tathāgato. (4)

Kathaṁ **tathadassitāya Tathāgato?** Bhagavā hi aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṁ sattānaṁ cakkhusotaghānajivhākāyamanodvāresu āpāthaṁ āgacchantaṁ rūpa saddagandharasaphoṭṭhabbadhammārammaṇaṁ Tathāgato sabbākārato jānāti passatīti, evaṁ tathadassitāya Tathāgato. Atha vā yaṁ loke tathaṁ, taṁ lokassa tatheva dasseti. Tatopi Bhagavā Tathāgato. Ettha tathadassi-atthe "Tathāgato"ti padasambhavo veditabbo.

---

1. Avirajjhitvāva gato (Sī)
2. Saṁ 3. 377 piṭṭhe.

Tathākārena yo dhamme, jānāti anupassati.
Tathadassīti Sambuddho, tasmā vutto Tathāgato. (5)

Kathaṁ **tathavāditāya Tathāgato?** Yañca abhisambodhiyā parinibbānassa ca antare pañcacattālīsavassaparimāṇakāle suttādinavaṅgasaṅgahitaṁ bhāsitaṁ lapitaṁ Tathāgatena, sabbaṁ taṁ ekatulāya tulitaṁ viya tathameva avitathameva hoti. Tene vāha—

"Yañca Cunda rattiṁ Tathāgato anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambu jjhati, yañca rattiṁ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṁ etasmiṁ antare bhāsati lapati niddisati, sabbaṁ taṁ tatheva hoti, no aññathā. Tasmā 'Tathāgato'ti vuccatī"ti[1].

Ettha pana gada-attho hi gatasaddo. Evaṁ tathavāditāya Tathāgato. Āgadanaṁ āgado, vacananti attho. Tatho aviparīto āgado assāti Tathāgato. Da-kārassa ta-kāraṁ katvā vutto.

Tathāvādī Jino yasmā, tathadhammappakāsako.
Tathāmāgadanañcassa, tasmā Buddho Tathāgato. (6)

Kathaṁ **tathākāritāya Tathāgato?** Bhagavā hi yaṁ yaṁ vācaṁ abhāsi, taṁ taṁ eva kāyena karoti, vācāya kāyo anulometi, kāyassapi vācā. Tenevāha—

"Yathā vādī bhikkhave Tathāgato tathā kārī, yathā kārī tathā vādī -pa-. Tasmā 'Tathāgato'ti vuccatī"ti[1].

Yathā ca vācā gatā, kāyopi tathā gato, yathā kāyo gato, vācāpi tathā gatā. Evaṁ tathākāritāya Tathāgato.

Yathā vācā gatā tassa, tathā kāyo gato yato.
Tathāvāditāya Sambuddho, Satthā tasmā Tathāgato. (7)

Kathaṁ **abhibhavanaṭṭhena Tathāgato?** Upari Bhavaggaṁ heṭṭhā Avīciṁ pariyantaṁ katvā tiriyaṁ aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiyāpi vimuttiñāṇadassanenapi,

---

1. Aṁ 1. 332; Khu 8. 169 piṭṭhesu.

na tassa tulā vā pamāṇaṁ vā atthi, atha kho atulo appameyyo anuttaro. Tenevāha—

"Sadevake bhikkhave loke -pa- tathāgato abhibhū anabhibhūto aññadatthu daso vasavattī, tasmā 'Tathāgato'ti vuccatī"ti[1].

Tatrevaṁ padasiddhi veditabbā—agado viya agado. Ko panesa? Desanāvilāso ceva puññussayo[2] ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko dibbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokaṁ abhibhavati, iti sabbalokābhibhavanato aviparīto desanāvilāso ceva puññussayo ca agado assāti da-kārassa ta-kāraṁ katvā "Tathāgato"ti veditabbo. Evaṁ abhibhavanaṭṭhena Tathāgato.

Tatho aviparīto ca, agado yassa Satthuno.
Vasavattīti so tena, hoti Satthā Tathāgato[3]. (8)

Appaṭi puggalassāti paṭipuggalavirahitassa, añño koci "ahaṁ Buddho"ti evaṁ paṭiññaṁ dātuṁ samattho nāmassa puggalo natthīti appaṭipuggalo, tassa appaṭipugga lassa. **Uppajjī**ti uppanno udapādi. **Kāruññatā**ti karuṇāya bhāvo kāruññatā. **Sabbasatte**ti niravasesasattapariyādānavacanaṁ, sakale sattanikāyeti attho. Ettāvatā ayampi gāthā vuttatthā hoti.

Atha Bhagavā brahmunā dhammadesanatthāya āyācito sattesu kāruññataṁ uppā detvā dhammaṁ desetukāmo mahābrahmānaṁ gāthāya ajjhabhāsi—

"Apārutā tesaṁ amatassa dvārā,
Ye sotavanto pamuñcantu saddhaṁ.
Vihiṁsasaññī paguṇaṁ na bhāsiṁ,
Dhammaṁ paṇītaṁ manujesu brahme"ti[4].

---

1. Aṁ 1. 332; Khu 8. 169 piṭṭhesu.
2. Puññavilāso (Sī, I)
3. Dī-Ṭṭha 1. 59; Ma-Ṭṭha 1. 47; Aṁ-Tṭha 1. 80; Udāna-Ṭṭha 112; Itivuttaka-Ṭṭha 111 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
4. Ma 1. 226; Saṁ 1. 140; Dī 2. 34; Vi 3. 10 piṭṭhesu.

Atha kho **brahmā Sahampati** "katāvakāso khomhi Bhagavatā dhammadesanāyā"ti ñatvā dasanakhasamodhānasamujjalaṁ añjaliṁ sirasi katvā Bhagavantaṁ abhivādetvā padakkhiṇaṁ katvā brahmagaṇaparivuto pakkāmi. Atha Satthā tassa brahmuno paṭiññaṁ datvā "kassa nu kho ahaṁ paṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan"ti[1] cintento "Āḷāro paṇḍito so imaṁ dhammaṁ khippaṁ ājānissatī"ti cittaṁ uppādetvā puna olokento tassa sattāhaṁ kālaṅkatabhāvaṁ ñatvā Udakassa ca abhidosakālaṅkatabhāvaṁ ñatvā puna "kahaṁ nu kho etarahi pañcavaggiyā bhikkhū viharantī"ti pañcavaggiye āvajjento "Bārāṇasiyaṁ Isipatane migadāye"ti ñatvā āsāḷhiyaṁ pabhātāya rattiyā kālasseva pattacīvaramādāya aṭṭhārasayojanikaṁ maggaṁ paṭipanno antarāmagge **Upakaṁ** nāma ājīvakaṁ disvā tassa attano Buddhabhāvamāvikatvā taṁdivasameva sāyanhasamaye Isipatanamagamāsi. Tattha pañcavaggiyānaṁ attano Buddhabhāvaṁ pakāsetvā paññattavarabuddhāsanagato pañcavaggiye bhikkhū āmantetvā **Dhammacakkappavattanasuttantaṁ**[2] desesi.

Tesu Aññāsikoṇḍaññatthero desanānusārena ñāṇaṁ pesetvā suttapariyosāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Satthā tattheva vassaṁ upagantvā punadivase Vappattheraṁ sotāpattiphale patiṭṭhāpesi. Eteneva upāyena sabbe te sotāpattiphale patiṭṭhāpetvā puna pañcamiyaṁ pakkhassa pañcapi te there sannipātetvā **Anattalakkhaṇasuttantaṁ**[3] desesi, desanāpariyosāne pañcapi therā arahatte patiṭṭhahiṁsu.

Atha Satthā tattheva **Yasassa** kulaputtassa upanissayaṁ disvā gehaṁ pahāyanikkhantaṁ disvā "ehi Yasā"ti[4] pakkositvā tasmiññeva rattibhāge sotāpattiphale patiṭṭhāpetvā punadivase arahatte ca patiṭṭhāpetvā aparepi tassa sahāyake **catupaṇṇāsajane** ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā arahatte patiṭṭhāpesi. Evaṁ loke ekasaṭṭhiyā arahantesu jātesu Satthā vuṭṭhavasso pavāretvā bhikkhū āmantetvā etadavoca—

---

1. Ma 1. 226; Vi 3. 10 piṭṭhesu. 2. Saṁ 3. 368; Vi 3. 14; Khu 9. 329 piṭṭhādīsu.
3. Saṁ 2. 55; Vi 3. 18 piṭṭhādīsu. 4. Vi 3. 21 piṭṭhe.

"Paratthaṁ cattano atthaṁ, karontā pathaviṁ imaṁ.
Byāharantā manussānaṁ, dhammaṁ caratha bhikkhavo.

Viharatha vivittesu, pabbatesu vanesu ca.
Pakāsayantā saddhammaṁ, lokassa satataṁ mama.

Karontā dhammadūteyyaṁ, vikhyāpayatha bhikkhavo.
Santi-atthāya sattānaṁ, subbatā vacanaṁ mama.

Sabbaṁ pidahatha dvāraṁ, apāyānamanāsavā.
Saggamokkhassa maggassa, dvāraṁ vivarathāsamā.

Desanāpaṭipattīhi, karuṇādiguṇālayā.
Buddhiṁ saddhañca lokassa, abhivaḍḍhetha sabbaso.

Gihīnamupakarontānaṁ, niccamāmisadānato.
Karotha dhammadānena, tesaṁ paccūpakārakaṁ.

Samussayatha saddhammaṁ, desayantā isiddhajaṁ.
Katakattabbakammantā, paratthaṁ paṭipajjathā"ti.

Evañca pana vatvā Bhagavā te bhikkhū disāsu vissajjetvā sayaṁ uruvelaṁ gacchanto antarāmagge kappāsikavanasaṇḍe **tiṁsa Bhaddavaggiyakumāre** vinesi. Tesu yo sabbapacchimako, so sotāpanno, sabbaseṭṭho anāgāmī, ekopi arahā vā puthujjano vā nāhosi. Tepi sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā disāsu pesetvā sayaṁ Uruvelaṁ gantvā aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni dassetvā Uruvelakassapādayo sahassajaṭila parivāre **Tebhātikajaṭile** dametvā ehibhikkhubhāvena pabbājetvā gayāsīse nisīdāpetvā **Ādittapariyāyadesanāya**[1] arahatte patiṭṭhāpetvā tena arahantasahassena Bhagavā parivuto "Bimbisārassa rañño paṭiññaṁ mocessāmī"ti Rājagahanagarūpacāre Laṭṭhivanuyyānaṁ nāma agamāsi. Tato uyyānapālako rañño ārocesi. Rājā "Satthā āgato"ti sutvā dvādasa nahutehi brāhmaṇagahapatikehi parivuto dasabalaṁ ghanavivaragatamiva

1. Saṁ 2. 251; Vi 3. 44 piṭṭhādīsu.

divasakaraṁ vanavivaragataṁ munivaradivasakaraṁ upasaṅkamitvā cakkālaṅkatatalesu jalajāmalāvikalakamalakomalesu Dasabalassa pādesu makuṭamaṇijutivisaravijjotinā sirasā nipatitvā ekamantaṁ nisīdi saddhiṁ parisāya.

Atha kho tesaṁ brāhmaṇagahapatikānaṁ etadahosi "kiṁ nu kho Mahāsamaṇo Uruvelakassape brahmacariyaṁ carati, udāhu Uruvelakassapo Mahāsamaṇe"ti. Atha kho Bhagavā tesaṁ cetoparivitakkamaññāya theraṁ gāthāya ajjhabhāsi—

"Kimeva disvā Uruvelavāsi,
Pahāsi aggiṁ kisakovadāno.
Pucchāmi taṁ Kassapa etamatthaṁ,
Kathaṁ pahīnaṁ tava aggihuttan"ti[1].

Thero Bhagavato adhippāyaṁ viditvā—

"Rūpe ca sadde ca atho rase ca,
Kāmitthiyo cābhivadanti yaññā.
Etaṁ malantī upadhīsu ñatvā,
Tasmā na yiṭṭhe na hute arañjin"ti[1]—

imaṁ gāthaṁ vatvā attano sāvakabhāvappakāsanatthaṁ Tathāgatassa pādesu sirasā nipatitvā "Satthā me bhante Bhagavā, sāvakohamasmī"ti vatvā ekatāladvitāla -pa- satta tālappamāṇaṁ vehāsaṁ sattakkhattuṁ abbhuggantvā pāṭihāriyaṁ katvā ākāsato oruyha Bhagavantaṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdi.

Atha kho mahājano tassa taṁ pāṭihāriyaṁ disvā "aho mahānubhāvā Buddhā nāma, evaṁ thāmagatadiṭṭhiko attānaṁ 'arahā ahan'ti maññamāno Uruvelakassapopi diṭṭhijālaṁ bhinditvā Tathāgatena damito"ti Dasabalassa guṇakathaṁ kathesi. Taṁ sutvā Satthā "nāhamidāniyeva imaṁ Uruvelakassapaṁ damemi, atītepi esa mayā damitoyevā"ti āha. Atha kho so mahājano uṭṭhāyāsanā Bhagavantaṁ vanditvā sirasi añjaliṁ paggahetvā evamāha "bhante idāni amhehi

---

1. Vi 3. 46 piṭṭhe.

esa damito diṭṭho, kathaṁ panesa atīte Bhagavatā damito"ti. Tato Satthā tena mahājanena yācito bhavantarena paṭicchannaṁ **Mahānāradakassapajātakaṁ**[1] kathetvā cattāri ariyasaccāni pakāsesi. Tato Satthu dhammakathaṁ sutvā rājā Bimbisāro ekādasana hutehi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāsi, ekanahutaṁ upāsakattaṁ paṭivedesi. Rājā saraṇaṁ gantvā svātanāya Bhagavantaṁ saddhiṁ bhikkhusaṁghena nimantetvā Bhagavantaṁ tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā vanditvā pakkāmi.

Punadivase Bhagavā bhikkhusahassaparivuto marugaṇaparivuto[2] viya dasasatanayano devarājā, brahmagaṇaparivuto viya mahābrahmā Rājagahaṁ pāvisi. Rājā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa dānaṁ datvā bhojanapariyosāne Bhagavantaṁ etadavoca "ahaṁ bhante tīṇi ratanāni[3] vinā vasituṁ[4] na sakkhissāmi, velāya vā avelāya vā Bhagavato santikaṁ āgamissāmi, Laṭṭhivanaṁ nāma atidūre, idaṁ pana amhākaṁ Veḷuvanaṁ nāma uyyānaṁ pavivekakāmānaṁ nātidūraṁ naccāsannaṁ gamanāgamanasampannaṁ nijjanasambādhaṁ pavivekasukhaṁ chāyūdakasampannaṁ sītalasilātalasamalaṅkataṁ paramaramaṇīyabhūmibhāgaṁ surabhikusumataruvaranirantaraṁ ramaṇīyapāsādahammiyavimānavihāraḍḍhayogamaṇḍapādipaṭimaṇḍitaṁ. Idaṁ me bhante Bhagavā paṭiggaṇhātu navatapanaṅgārasaṅkāsena suvaṇṇabhiṅgārena[5] surabhikusuma vāsitaṁ maṇivaṇṇa-udakaṁ gahetvā Veḷuvanārāmaṁ pariccajanto Dasabalassa hatthe udakaṁ pātesi. Tasmiṁ ārāmapaṭiggahaṇe "Buddhasāsanassa mūlāni otiṇṇānī"ti pītivasaṁ gatā naccantī viya ayaṁ mahāpathavī kampi. Jambudīpe pana ṭhapetvā Veḷuvanamahāvihāraṁ aññaṁ pathaviṁ kampetvā gahitasenāsanaṁ nāma natthi. Atha Satthā Veḷuvanārāmaṁ paṭiggahetvā rañño vihāradānānumodanamakāsi—

"Āvāsadānassa panānisaṁsaṁ,
Ko nāma vattuṁ puriso samattho.
Aññatra Buddhā pana Lokanāthā,
Yutto mukhānaṁ nahutena cāpi.

---

1. Khu 6. 257 piṭṭhādīsu. 2. Amara... (Sī, I) 3. Saraṇāni (Ka)
4. Vattituṁ (Ka) 5. Bhiṅkārena (Sī, I, Ka)

Āyuñca vaṇṇañca sukhaṁ balañca,
Varaṁ pasatthaṁ paṭibhānameva.
Dadāti nāmāti pavuccate so,
Yo deti saṁghassa naro vihāraṁ.

Dātā nivāsassa nivāraṇassa,
Sītādino jīvitupaddavassa.
Pāleti āyuṁ pana tassa yasmā,
Āyuppado hoti tamāhu santo.

Accuṇhasīte vasato nivāse,
Balañca vaṇṇo paṭibhā na hoti.
Tasmā hi so deti vihāradātā,
Balañca vaṇṇaṁ paṭibhānameva.

Dukkhassa sītuṇhasarīsapā ca,
Vātātapādippabhavassa loke.
Nivāraṇā nekavidhassa niccaṁ,
Sukhappado hoti vihāradātā.

Sītuṇhavātātapaḍaṁsavuṭṭhi,
Sarīsapāvāḷamigādidukkhaṁ.
Yasmā nivāreti vihāradātā,
Tasmā sukhaṁ vindati so parattha.

Pasannacitto bhavabhogahetuṁ,
Manobhirāmaṁ mudito vihāraṁ.
Yo deti sīlādiguṇoditānaṁ,
Sabbaṁ dado nāma pavuccate so.

Pahāya maccheramalaṁ salobhaṁ,
Guṇālayānaṁ nilayaṁ dadāti.
Khittova so tattha parehi sagge,
Yathābhataṁ jāyati vītasoko.

Vare cārurūpe vihāre uḷāre,
Naro kāraye vāsaye tattha bhikkhū.
Dadeyyannapānañca vatthañca nesaṁ,
Pasannena cittena sakkacca niccaṁ.

Tasmā mahārāja bhavesu bhoge,
Manorame paccanubhuyya bhiyyo.
Vihāradānassa phalena santaṁ,
Sukhaṁ asokaṁ adhigaccha pacchā"ti.

Iccevaṁ Munirājā nararājassa Bimbisārassa vihāradānānumodanaṁ katvā uṭṭhāyāsanā bhikkhusaṁghaparivuto paramadassanīyāya attano sarīrappabhāya suvaṇṇarasasekapiñcharāni viya nagaravanavimānādīni kurumāno anopamāya Buddhalīḷāya anantāya Buddhasiriyā Veḷuvanamahāvihārameva pāvisīti.

Akīḷane Veḷuvane vihāre,
Tathāgato tattha manobhirāme.
Nānāvihārena vihāsi dhīro,
Veneyyakānaṁ[1] samudikkhamāno.

Athevaṁ Bhagavati tasmiṁ viharante **Vuddhodana**mahārājā "putto me chabbassāni dukkarakārikaṁ katvā paramābhisambodhiṁ patvā pavattitavaradhammacakko Rājagahaṁ patvā Veḷuvanamahāvihāre viharatī"ti sutvā aññataraṁ mahāmaccaṁ āmantesi "ehi bhaṇe purisasahassaparivāro Rājagahaṁ gantvā mama vacanena 'pitā vo Suddhodanamahārājā taṁ daṭṭhukāmo'ti vatvā puttaṁ me gaṇhitvā ehī"ti. So "sādhu devā"ti rañño paṭissuṇitvā purisasahassaparivāro saṭṭhiyojanamaggaṁ gantvā dhammadesanavelāya vihāraṁ pāvisi. So "tiṭṭhatu tāva raññā pahitasāsanan"ti parisapariyante ṭhito Satthu dhammadesanaṁ sutvā yathāṭhitova saddhiṁ purisasahassena arahattaṁ patvā pabbajjaṁ yāci. Bhagavā "etha bhikkhavo"ti hatthaṁ pasāresi, te sabbe taṅkhaṇaññeva iddhimayapattacīvaradharā vassasaṭṭhikattherā viya[2] ākappasampannā hutvā Bhagavantaṁ parivāresuṁ. Rājā

---

1. Veneyyakālaṁ (Ka)
2. Vassasatikattherā viya (Sī)

“neva gato āgacchati, na ca sāsanaṁ suyyatī”ti cintetvā teneva nīhārena navakkhattuṁ amacce pesesi. Tesu navasu purisasahassesu ekopi rañño nārocesi, na sāsanaṁ vā pahiṇi. Sabbe arahattaṁ patvāva pabbajiṁsu.

Atha rājā cintesi “ko nu kho mama vacanaṁ karissatī”ti sabbarājabalaṁ olokento **Udāyiṁ** addasa. So kira rañño sabbatthasādhako amacco abbhantariko ativissāsiko bodhisattena saddhiṁ ekadivaseyeva jāto sahapaṁsukīḷito sahāyo. Atha naṁ rājā āmantesi “tāta Udāyi ahaṁ mama puttaṁ daṭṭhukāmo navapurisasahassāni pesesiṁ, ekapurisopi āgantvā sāsanamattampi ārocetā natthi, dujjāno kho pana me jīvitantarāyo, ahaṁ jīvamānova puttaṁ daṭṭhumicchāmi, sakkhissasi me puttaṁ dassetun”ti. So “sakkhissāmi deva sace pabbajituṁ labhissāmī”ti āha. Tāta tvaṁ pabbajitvā vā apabbajitvā vā mayhaṁ puttaṁ dassehīti. So “sādhu devā”ti rañño sāsanaṁ ādāya Rājagahaṁ gantvā Satthu dhammadesanaṁ sutvā saddhiṁ purisasahassena arahattaṁ patvā ehibhikkhubhāve patiṭṭhāya phaggunīpuṇṇamāsiyaṁ cintesi “atikkanto hemanto, vasanta samayo anuppatto, supupphitā vanasaṇḍā, paṭipajjanakkhamo maggo, kālo Dasabalassa ñātisaṅgahaṁ kātun”ti cintetvā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā saṭṭhimattāhi gāthāhi Bhagavato kulanagaraṁ gamanatthāya gamanavaṇṇaṁ vaṇṇesi—

“*Aṅgārino dāni dumā bhadante,
Phalesino chadanaṁ vippahāya.
Te accimantova pabhāsayanti,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ[1]. (1)

---

* Catusaṭṭhimattā imā gāthāyo porāṇatālapaṇṇapotthakesu dissanti, Sī, I mūlesu pana peyyā lamukhena niddiṭṭhā ādi-antabhūtā dveyeva gāthāyo dissanti. Tāsu ca catusaṭṭhimattāsu gāthāsu aṭṭhacattālīsa gāthāyo Apadānaṭṭhakathāyaṁ (Apadāna-Ṭṭha 2. 258, 263 piṭṭhesu) āgatā. Idha pana ‘saṭṭhimattāhi gāthāhī’ti vuttavacanamanuvattitvā porāṇatālapaṇṇapotthakesu āgatanayeneva muddāpitā. Appakaṁ panettha ūnamadhikaṁ gaṇanūpagaṁ na hotīti gahetabbaṁ.

1. Bhagīrathānaṁ (Sī), bhagīrasānaṁ (Ka)

Dumā vicittā suvirājamānā,
Rattaṅkureheva ca pallavehi.
Ratanujjalamaṇḍapasannibhāsā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (2)

Supupphitaggā kusumehi bhūsitā,
Manuññabhūtā sucisādhugandhā.
Rukkhā virocanti ubhosu passesu,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (3)

Phalehinekehi samiddhibhūtā,
Vicittarukkhā ubhatovakāse.
Khuddaṁ pipāsampi vinodayanti,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (4)

Vicittamālā sucipallavehi,
Susajjitā morakalāpasannibhā.
Rukkhā virocanti ubhosu passesu,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (5)

Virocamānā phalapallavehi,
Susajjitā vāsanivāsabhūtā.
Tosenti addhānakilantasatte,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (6)

Suphullitaggā vanagumbanissitā,
Latā anekā suvirājamānā.
Tosenti satte maṇimaṇḍapāva,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (7)

Latā anekā dumanissitāva,
Piyehi saddhiṁ sahitā vadhūva.
Palobhayantī hi sugandhagandhā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (8)

Vicittanīlādimanuññavaṇṇā,
Dijā samantā abhikūjamānā.
Tosenti mañjussaratā ratīhi,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (9)

Migā ca nānā suvirājamānā,
Uttuṅgakaṇṇā ca manuññanettā.
Disā samantā mabhidhāvayanti,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (10)

Manuññabhūtā ca mahī samantā,
Virājamānā haritāva saddalā.
Supupphirukkhā moḷinivalaṅkatā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (11)

Susajjitā muttamayāva vālukā,
Susaṇṭhitā cārusuphassadātā.
Virocayanteva disā samantā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (12)

Samaṁ suphassaṁ sucibhūmibhāgaṁ,
Manuññapupphodayagandhavāsitaṁ.
Virājamānaṁ sucimañca sobhaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (13)

Susajjitaṁ nandanakānanaṁva,
Vicittanānādumasaṇḍamaṇḍitaṁ.
Sugandhabhūtaṁ pavanaṁ surammaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (14)

Sarā vicittā vividhā manoramā,
Susajjitā paṅkajapuṇḍarīkā[1].
Pasannasītodakacārupuṇṇā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (15)

---

1. Mahāpaṅkajapuṇḍarīkehi (Ka)

Suphullanānāvidhapaṅkajehi,
Virājamānā sucigandhagandhā.
Pamodayanteva narāmarānaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (16)

Suphullapaṅkeruhasannisinnā[1],
Dijā samantā mabhinādayantā.
Modanti bhariyāhi samaṅgino te,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (17)

Suphullapupphehi rajaṁ gahetvā,
Alī vidhāvanti vikūjamānā.
Madhumhi gandho vidisaṁ pavāyati,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (18)

Abhinnanādā madavāraṇā ca,
Girīhi dhāvanti ca vāridhārā.
Savanti najjo suvirājitāva,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (19)

Girī samantāva padissamānā,
Mayūragīvā iva nīlavaṇṇā.
Disā rajindāva[1] virocayanti,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (20)

Mayūrasaṁghā girimuddhanasmiṁ,
Naccanti nārīhi samaṅgibhūtā.
Kūjanti nānāmadhurassarehi,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (21)

Suvādikā nekadijā manuññā,
Vicittapattehi virājamānā.
Girimhi ṭhatvā abhinādayanti,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (22)

---

1. ...sannissitā (Ka) 2. Gajindāva (Ka)

Suphullapupphā'karamābhikiṇṇā,
Sugandhanānādalalaṅkatā ca.
Girī virocanti disā samantā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (23)

Jalāsayā nekasugandhagandhā,
Surinda-uyyānajalāsayāva.
Savanti najjo suvirājamānā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (24)

Vicittatitthehi alaṅkatā ca,
Manuññanānāmigapakkhipāsā.
Najjo virocanti susandamānā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (25)

Ubhosu passesu jalāsayesu,
Supupphitā cārusugandharukkhā[1].
Vibhūsitaggā surasundarī ca,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (26)

Sugandhanānādumajālakiṇṇaṁ,
Vanaṁ vicittaṁ suranandanaṁva.
Manobhirāmaṁ satataṁ gatīnaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (27)

Sampannanānāsuci-annapānā,
Sabyañjanā sādurasena yuttā.
Pathesu gāme sulabhā manuññā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (28)

Virājitā āsi mahī samantā,
Vicittavaṇṇā kusumāsanassa.
Ratti'ndagopehi alaṅkatāva,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (29)

---

1. Tārusugandharukkhā (Ka)

Visuddhasaddhādiguṇehi yuttā,
Sambuddharājaṁ abhipatthayantā.
Bahūhi tattheva janā samantā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (30)

Vicitra-ārāmasupokkharañño[1],
Vicitranānāpadumehi channā.
Bhisehi khīraṁva rasaṁ pavāyati,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (31)

Vicitranīlacchadanena'laṅkatā,
Manuññarukkhā ubhatovakāse.
Samuggatā sattasamūhabhūtā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (32)

Vicitranīlabbhamivāyataṁ vanaṁ,
Surindaloke iva Nandanaṁ vanaṁ.
Sabbotukaṁ sādhusugandhapupphaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (33)

Subhañjasaṁ yojanayojanesu,
Subhikkhagāmā sulabhā manuññā.
Janābhikiṇṇā sulabhannapānā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (34)

Pahūtachāyūdakarammabhūtā,
Nivāsinaṁ[2] sabbasukhappadātā.
Visālasālā ca sabhā ca bahū,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (35)

Vicittanānādumasaṇḍamaṇḍitā,
Manuñña-uyyānasupokkharañño.
Sumāpitā sādhusugandhagandhā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (36)

---

1. ...pokkharaññā (Ka)
2. Nivāsinā (Ka)

Vāto mudūsītalasādhurūpo,
Nabhā ca abbhā vigatā samantā.
Disā ca sabbāva virocayanti,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (37)

Pathe rajonuggamanatthameva,
Rattiṁ pavassanti ca mandavuṭṭhī.
Nabhe ca sūro mudukova tāpo,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (38)

Madappabāhā madahatthisaṁghā,
Kareṇusaṁghehi sukīḷayanti.
Disā vidhāvanti ca gajjayantā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (39)

Vanaṁ sunīlaṁ abhidassanīyaṁ,
Nīlabbhakūṭaṁ iva rammabhūtaṁ.
Vilokitānaṁ ativimhanīyaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (40)

Visuddhamabbhaṁ gaganaṁ surammaṁ,
Maṇimayehi samalaṅkatāva.
Disā ca sabbā atirocayanti,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (41)

Gandhabbavijjādharakinnarā ca,
Sugītiyantā madhurassarena.
Caranti tasmiṁ pavane suramme,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (42)

Kilesasaṁghassa bhitāsakehi,
Tapassisaṁghehi nisevitaṁ vanaṁ.
Vihāra-ārāmasamiddhibhūtaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (43)

Samiddhinānāphalino vanantā,
Anākulā niccamanobhirammā.
Samādhipītiṁ abhivaḍḍhayanti,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (44)

Nisevitaṁ nekadijehi niccaṁ,
Gāmena gāmaṁ satataṁ vasantā.
Pure pure gāmavarā ca santi[1],
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (45)

Vatthannapānaṁ sayanāsanañca,
Gandhañca mālañca vilepanañca.
Tahiṁ samiddhā janatā bahū ca,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (46)

Puññiddhiyā sabbayasaggapattā,
Janā ca tasmiṁ sukhitā samiddhā.
Pahūtabhogā vividhā vasanti,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (47)

Nabhe ca abbhā suvisuddhavaṇṇā,
Disā ca cando suvirājitova.
Rattiñca vāto mudusītalo ca,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (48)

Canduggame sabbajanā pahaṭṭhā,
Sakaṅgaṇe citrakathā vadantā.
Piyehi saddhiṁ abhimodayanti,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (49)

Candassa raṁsīhi nabhaṁ viroci,
Mahī ca saṁsuddhamanuññavaṇṇā.
Disā ca sabbā parisuddharūpā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (50)

---

1. Gāmavarā vasanti (Ka), gāmavare vasanti (Ka)

Dūre ca disvā varacandaraṁsiṁ,
Pupphiṁsu pupphāni mahītalasmiṁ.
Samantato gandhaguṇatthikānaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (51)

Candassa raṁsīhi vilimpitāva[1],
Mahī samantā kusumena'laṅkatā.
Viroci sabbaṅgasumālinīva,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (52)

Kucanti hatthīpi madena mattā,
Vicittapiñchā ca dijā samantā.
Karonti nādaṁ pavane suramme,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (53)

Pathañca sabbaṁ paṭipajjanakkhamaṁ,
Iddhaṁ ca raṭṭhaṁ sadhanaṁ sabhogaṁ.
Sabbatthutaṁ sabbasukhappadānaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (54)

Vanañca sabbaṁ suvicittarūpaṁ,
Sumāpitaṁ nandanakānanaṁva.
Yatīna pītiṁ satataṁ janeti,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (55)

Alaṅkataṁ devapuraṁva rammaṁ,
Kapīlavatthuṁ iti nāmadheyyaṁ.
Kulanagaraṁ idha sassirikaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (56)

Manuñña-aṭṭālavicittarūpaṁ,
Suphullapaṅkeruhasaṇḍamaṇḍitaṁ.
Vicittaparikhāhi puraṁ surammaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (57)

---

1. Vilīyanāva (Ka)

Vicittapākārañca toraṇañca,
Subhaṅgaṇaṁ devanivāsabhūtaṁ.
Manuññavīthi[1] suralokasannibhaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (58)

Alaṅkatā sākiyarājaputtā,
Virājamānā varabhūsanehi.
Surindaloke iva devaputtā,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (59)

Suddhodano Munivaraṁ abhidassanāya,
Amaccaputte dasadhā apesayi.
Balena saddhiṁ mahatā Muninda,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (60)

Nevāgataṁ passati neva vācaṁ,
Sokābhibhūtaṁ naravīraseṭṭhaṁ.
Tosetumicchāmi narādhipattaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (61)

Taṁdassanena'bbhutapītirāsi,
Udikkhamānaṁ dvipadānamindaṁ.
Tosehi taṁ Muninda guṇaseṭṭhaṁ,
Samayo Mahāvīra aṅgīrasānaṁ. (62)

Āsāya kassate khettaṁ, bījaṁ āsāya vappati.
Āsāya vāṇijā yanti, samuddaṁ dhanahārakā.
Yāya āsāya tiṭṭhāmi, sā me āsā samijjhatu. (63)

Nātisītaṁ nāti-uṇhaṁ, nātidubbhikkhachātakaṁ.
Saddalā haritā bhūmi, esa kālo Mahāmunī"ti. (64)

Atha naṁ Satthā "kiṁ nu kho Udāyi gamanavaṇṇaṁ vaṇṇesī"ti āha. "Bhante tumhākaṁ pitā Suddhodanamahārājā daṭṭhukāmo, karotha ñātakānaṁ saṅgahan"ti āha. "Sādhu Udāyi karissāmi ñātisaṅgahaṁ, tena hi

1. Manuññavitti (Ka)

bhikkhusaṁghassa ārocehi, **gamiyavattaṁ** pūressantī"ti āha. "Sādhu bhante"ti thero bhikkhusaṁghassa ārocesi.

Satthā Aṅgamagadhavāsīnaṁ kulaputtānaṁ dasahi sahassehi, Kapilavatthu vāsīnaṁ dasahi sahassehīti sabbeheva vīsatiyā khīṇāsavabhikkhusahassehi parivuto Rājagahā nikkhamitvā divase divase yojanaṁ yojanaṁ gacchanto dvīhi māsehi Kapilavatthupuraṁ sampāpuṇi. Sākiyāpi anuppatteyeva Bhagavati "amhākaṁ ñātiseṭṭhaṁ passissāmā"ti Bhagavato vasanaṭṭhānaṁ vīmaṁsamānā "nigrodhasakkassārāmo ramaṇīyo"ti sallakkhetvā sabbaṁ paṭijagganavidhiṁ kāretvā gandhapupphahatthā paccuggamanaṁ karontā sabbālaṅkārehi samalaṅkatagattā gandhapupphacuṇṇādīhi pūjayamānā Bhagavantaṁ purakkhatvā Nigrodhārāmameva agamaṁsu.

Tatra Bhagavā vīsatiyā khīṇāsavasahassehi parivuto paññattavarabuddhāsane nisīdi. Sākiyā pana mānajātikā mānatthaddhā, "Siddhatthakumāro amhehi daharataro, amhākaṁ kaniṭṭho bhātā putto bhāgineyyo nattā"ti cintetvā daharadahare rājakumāre āhaṁsu "tumhe vandatha, mayaṁ tumhākaṁ piṭṭhito piṭṭhito nisīdissāmā"ti. Tesvevaṁ nisinnesu Bhagavā tesaṁ ajjhāsayaṁ oloketvā "ime ñātakā attano moghajiṇṇabhāvena na maṁ vandanti, na panete jānanti 'Buddho nāma kīdiso, Buddhabalaṁ nāma kīdisan'ti vā, 'Buddho nāma ediso, Buddhabalaṁ nāma edisan'ti vā, handāhaṁ attano Buddhabalaṁ iddhibalañca dassento pāṭihāriyañca kareyyaṁ, ākāse dasasahassacakkavāḷavitthataṁ sabbaratanamayaṁ caṅkamaṁ māpetvā tattha caṅkamanto mahājanassa ajjhāsayaṁ oloketvā dhammañca deseyyan"ti cintesi. Tena vuttaṁ saṅgītikārakehi Bhagavato parivitakkadassanatthaṁ—

3. "Na hete jānanti sadevamānusā,
Buddho ayaṁ kīdisako naruttamo.
Iddhibalaṁ paññābalañca kīdisaṁ,
Buddhabalaṁ lokahitassa kīdisaṁ.

4. Na hete jānanti sadevamānusā,
Buddho ayaṁ edisako naruttamo.
Iddhibalaṁ paññābalañca edisaṁ,
Buddhabalaṁ lokahitassa edisaṁ.

5. Handāhaṁ dassayissāmi, Buddhabalamanuttaraṁ.
Caṅkamaṁ māpayissāmi, nabhe ratanamaṇḍitan"ti.

Tattha **na hete jānantī**ti na hi ete jānanti. **Na**-kāro paṭisedhattho. **Hi**-kāro kāraṇatthe nipāto. Yasmā panete mama ñāti-ādayo devamanussā mayā Buddhabale ca iddhibale ca anāvikate na jānanti "ediso Buddho, edisaṁ iddhibalan"ti, tasmā ahaṁ mama Buddhabalañca iddhibalañca dasseyyanti attho. **Sadevamānusā**ti ettha devāti upapattidevā adhippetā. Saha devehīti sadevā. Ke te? Mānusā, sadevā eva mānusā sadevamānusā. Atha vā **devo**ti sammutidevo suddhodano rājā adhippeto. Saha devena raññā Suddhodanenāti sadevā. **Mānusā**ti ñātimānusā, sadevā Sasuddhodanā mānusā sadevamānusā sarājāno vā ete mama ñātimānusā mama balaṁ na vijānantīti attho. Sesadevāpi saṅgahaṁ gacchantiyeva. Sabbepi devā devanaṭṭhena "devā"ti vuccanti. Devanaṁ nāma dhātu-attho kīḷādi. Atha vā devā ca mānusā ca devamānusā, saha deva mānusehi sadevamānusā, ke te? Lokāti vacanaseso daṭṭhabbo. **Buddho**ti catusacca dhamme Buddho anubuddhoti Buddho. Yathāha—

"Abhiññeyyaṁ abhiññātaṁ, bhāvetabbañca bhāvitaṁ.
Pahātabbaṁ pahīnaṁ me, tasmā Buddhosmi brāhmaṇā"ti[1].

Idha pana kattukārake Buddhasaddasiddhi daṭṭhabbā. Adhigatavisesehi deva manussehi "Sammāsambuddho vata so Bhagavā"ti evaṁ buddhattā ñātattā Buddho. Idha kammakārake Buddhasaddasiddhi daṭṭhabbā. Buddhamassa atthīti vā Buddho, **Buddha** vantoti attho. Taṁ sabbaṁ saddasatthānusārena veditabbaṁ. **Kīdisako**ti kīdiso kiṁsarikkhako kiṁsadiso kiṁvaṇṇo kiṁsaṇṭhāno dīgho vā rasso vāti attho.

1. Ma 2. 352; Khu 1. 368 piṭṭhādīsu.

Naruttamoti narānaṁ, naresu vā uttamo pavaro seṭṭhoti naruttamo. **Iddhibalan**ti ettha ijjhanaṁ iddhi nipphatti-atthena paṭilābhaṭṭhena ca iddhi. Atha vā ijjhanti tāya sattā iddhā vuddhā ukkaṁsagatā hontīti iddhi. Sā pana dasavidhā hoti. Yathāha—

> "Iddhiyoti dasa iddhiyo. Katamā dasa? Adhiṭṭhānā iddhi, vikubbanā iddhi, manomayā iddhi, ñāṇavipphārā iddhi, samādhivipphārā iddhi, ariyā iddhi, kammavipākajā iddhi, puññavato iddhi, vijjāmayā iddhi, tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhī"ti[1].

Tāsaṁ idaṁ nānattaṁ—pakatiyā eko bahukaṁ āvajjeti, sataṁ vā sahassaṁ vā āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti "bahuko homī"ti[2] evaṁ vibhajitvā dassitā iddhi adhiṭṭhāna vasena nipphannattā **adhiṭṭhānā iddhi** nāma. Tassāyamattho—abhiññāpādakaṁ catutthajjhānaṁ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya sace sataṁ icchati "sataṁ homi, sataṁ homī"ti kāmā vacaraparikammacittehi parikammaṁ katvā puna abhiññāpādakaṁ jhānaṁ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya puna āvajjitvā adhiṭṭhāti, adhiṭṭhānacittena saheva sataṁ hoti. Sahassādīsupi eseva nayo. Tattha pādakajjhānacittaṁ nimittārammaṇaṁ parikammacittāni satārammaṇāni vā sahassādīsu aññatarārammaṇāni vā, tāni ca kho vaṇṇavasena, no paṇṇattivasena. Adhiṭṭhānacittampi satārammaṇameva, taṁ pana appanācittaṁ viya gotrabhu-anantarameva uppajjati rūpāvacaracatutthajjhānikaṁ. So pana pakativaṇṇaṁ vijahitvā kumāravaṇṇaṁ vā dasseti nāgavaṇṇaṁ vā dasseti. Supaṇṇavaṇṇaṁ vā -pa- vividhampi senābyūhaṁ vā dassetīti[3] evaṁ āgatā iddhi pakativaṇṇavijahanavikāravasena pavattattā **vikubbaniddhi** nāma.

"Idha bhikkhu imamhā kāyā aññaṁ kāyaṁ abhinimmināti rūpiṁ manomayaṁ sabbaṅgapaccaṅgiṁ ahīnindriyan"ti[4] iminā nayena āgatā iddhi sarīrasseva abbhantare aññassa manomayassa sarīrassa nipphattivasena pavattattā **manomayiddhi** nāma. Ñāṇuppattito pubbe vā pacchā vā taṅkhaṇe vā tena attabhāvena paṭilabhitabba-arahattañāṇānubhāvena nibbatto

1. Khu 9. 383 piṭṭhe.
2. Khu 9. 385 piṭṭhe.
3. Khu 9. 388 piṭṭhe.
4. Khu 9. 389 piṭṭhe.

viseso **ñāṇavipphārā iddhi** nāma. Āyasmato Bākulassa ca āyasmato Saṁkiccassa ca ñāṇavipphārā iddhi, tesaṁ vatthu cettha kathetabbaṁ[1]. Samādhito pubbe vā pacchā vā taṅkhaṇe vā samathānubhāvena nibbatto viseso **samādhivipphārā iddhi** nāma.

Āyasmato Sāriputtassa samādhivipphārā iddhi[2], āyasmato Sañjīvassa samādhi vipphārā iddhi[3], āyasmato Khāṇukoṇḍaññassa samādhivipphārā iddhi[4], uttarāya upāsikāya samādhivipphārā iddhi[5], Sāmāvatiyā upāsikāya samādhivipphārā iddhīti[6] tesaṁ vatthūnettha kathetabbāni, ganthavitthāradosaparihāratthaṁ pana mayā na vitthāritāni.

Katamā ariyā iddhi? Idha bhikkhu sace ākaṅkhati "paṭikkūle appaṭikkūlasaññī vihareyyan"ti appaṭikkūlasaññī tattha viharati, sace ākaṅkhati "appaṭikkūle paṭikkūla saññī vihareyyan"ti paṭikkūlasaññī tattha viharati -pa- upekkhako tattha viharati sato sampajānoti[7]. Ayaṁ hi cetovasippattānaṁ ariyānaṁyeva sambhavato **ariyā iddhi** nāma.

Katamā kammavipākajā iddhi? Sabbesaṁ pakkhīnaṁ sabbesaṁ devānaṁ paṭhamakappikānaṁ manussānaṁ ekaccānañca vinipātikānaṁ vehāsagamanādikā **kammavipākajā iddhi** nāma. Katamā puññavato iddhi? Rājā cakkavattī vehāsaṁ gacchati saddhiṁ caturaṅginiyā senāya. Jaṭilakassa gahapatissa asītihattho suvaṇṇapabbato nibbatti. Ayaṁ **puññavato iddhi** nāma. Ghosakassa gahapatino[8] sattasu ṭhānesu māraṇatthāya upakkame katepi arogabhāvo **puññavato iddhi.** Meṇḍaka seṭṭhissa[9] aṭṭhakarīsamatte padese sattaratanamayānaṁ meṇḍakānaṁ pātubhāvo **puññavato iddhi.**

Katamā vijjāmayā iddhi? Vijjādharā vijjaṁ parijappitvā vehāsaṁ gacchanti, ākāse antalikkhe hatthimpi dassenti -pa- vividhampi senābyūhaṁ dassentīti[10] ādinayappavattā **vijjāmayā iddhi** nāma. Taṁ taṁ kammaṁ katvā

---

1. Ma-Ṭṭha 3. 135; Aṁ-Ṭṭha 1. 236 piṭṭhādīsu.
2. Khu 1. 123 piṭṭhe.
3. Ma 1. 409 piṭṭhe.
4. Dhammapada-Ṭṭha 1. 433 piṭṭhe.
5. Dhammapada-Ṭṭha 2. 196; Aṁ-Ṭṭha 1. 342 piṭṭhesu.
6. Dhammapada-Ṭṭha 1. 102; Aṁ-Ṭṭha 1. 322 piṭṭhādīsu.
7. Khu 9. 390 piṭṭhe.
8. Dhammapada-Ṭṭha 1. 147 piṭṭhādīsu.
9. Dhammapada-Ṭṭha 2. 232 piṭṭhādīsu.
10. Khu 9. 391 piṭṭhe.

nibbatto viseso sammāpayogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhīti ayaṁ **tattha tattha sammā payogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi** nāma. Imissā dasavidhāya iddhiyā balaṁ iddhibalaṁ nāma, idaṁ mayhaṁ iddhibalaṁ na jānantīti attho[1].

Paññābalanti sabbalokiyalokuttaraguṇavisesadāyakaṁ arahattamaggapaññābalaṁ adhippetaṁ, tampi ete na jānanti. Keci "channaṁ asādhāraṇañāṇānametaṁ adhivacanaṁ paññābalan"ti vadanti. **Buddhabalan**ti ettha Buddhabalaṁ nāma Buddhānubhāvo, dasabalañāṇāni vā. Tattha dasabalañāṇāni nāma ṭhānāṭṭhānañāṇaṁ, atītānāgatapaccuppannakammavipākajānanañāṇaṁ, sabbatthagāminipaṭipadāñāṇaṁ, anekadhātunānādhātulokajānanañāṇaṁ, nānādhimuttikañāṇaṁ, āsayānusayañāṇaṁ, jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṁ saṁkilesavodānavuṭṭhānesu yathābhūtañāṇaṁ, pubbenivāsānussatiñāṇaṁ, cutūpapātañāṇaṁ, āsavakkhayañāṇanti imāni dasa. Imesaṁ dasannaṁ ñāṇānaṁ adhivacanaṁ Buddhabalanti. **Edisan**ti īdisaṁ, ayameva vā pāṭho.

Handāti vavassaggatthe nipāto. **Ahan**ti attānaṁ niddisati. Kiṁ vuttaṁ hoti? Yasmā panete mama ñātakā Buddhabalaṁ vā Buddhaguṇe vā na jānanti, kevalaṁ attano moghajiṇṇabhāvaṁ nissāya mānavasena sabbalokajeṭṭhaseṭṭhaṁ maṁ na vandanti. Tasmā tesaṁ mānaketu atthi, taṁ bhañjitvā vandanatthaṁ Buddhabalaṁ dasseyyanti vuttaṁ hoti. **Dassayissāmī**ti dasseyyaṁ. "Dassessāmī"ti ca pāṭho, soyevattho. **Buddhabalan**ti Buddhānubhāvaṁ, Buddhañāṇavisesaṁ vā. **Anuttaran**ti niruttaraṁ. **Caṅkaman**ti caṅkamitabbaṭṭhānaṁ vuccati. **Māpayissāmī**ti māpeyyaṁ. "Caṅkamanaṁ māpessāmī"ti ca pāṭho, soyevattho. **Nabhe**ti ākāse. **Sabbaratanamaṇḍitan**ti sabbehi ratijananaṭṭhena ratanehi muttāmaṇi veḷuriya saṅkha silā pavāḷa rajata suvaṇṇamasāragalla lohitaṅkehi dasahi dasahi maṇḍito alaṅkato sabbaratanamaṇḍito, taṁ sabbaratanamaṇḍitaṁ. "Nabhe ratanamaṇḍitan"ti paṭhanti keci.

Athevaṁ Bhagavatā cintitamatte dasasahassacakkavāḷavāsino bhummādayo devā pamuditahadayā sādhukāramadaṁsu. Tamatthaṁ pakāsentehi saṅgītikārakehi—

---

1. Visuddhi 2. 10 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

6. “Bhummā Mahārājikā Tāvatiṁsā,
Yāmā ca devā Tusitā ca Nimmitā.
Paranimmitā yepi ca brahmakāyikā,
Ānanditā vipulamakaṁsu ghosan”ti—

ādigāthāyo ṭhapitāti veditabbā.

Tattha **bhummā**ti bhummaṭṭhā, pāsāṇapabbatavanarukkhādīsu ṭhitā. **Mahārājikā**ti Mahārājapakkhikā. Bhummaṭṭhānaṁ devatānaṁ saddaṁ sutvā ākāsaṭṭhakadevatā tato abbhavalāhakā devatā, tato uṇhavalāhakā devatā, tato sītavalāhakā devatā, tato vassavalāhakā devatā, tato vātavalāhakā devatā, tato cattāro mahārājāno, tato Tāvatiṁsā, tato Yāmā, tato Tusitā, tato Nimmānaratī, tato Paranimmitavasavattī, tato brahmakāyikā, tato Brahmapurohitā, tato Mahābrahmāno, tato Parittābhā, tato Appamāṇābhā, tato Ābhassarā, tato Parittasubhā, tato Appamāṇasubhā, tato Subhakiṇhā, tato Vehapphalā, tato Avihā, tato Atappā, tato Sudassā, tato Sudassī, tato Akaniṭṭhā devatā saddaṁ sutvā mahantaṁ saddaṁ akaṁsu. Asaññino ca arūpāvacarasatte ca ṭhapetvā sotāyatanapavattiṭṭhāne sabbe devamanussanāgādayo pītivasaṁ gatahadayā ukkuṭṭhi saddamakaṁsūti attho. **Ānanditā**ti pamuditahadayā, sañjātapītisomanassā hutvāti attho. **Vipulan**ti puthulaṁ.

Atha Satthā cintitasamanantarameva odātakasiṇasamāpattiṁ samāpajjitvā “dasasu cakkavāḷasahassesu āloko hotū”ti adhiṭṭhāsi, tena adhiṭṭhānacittena saheva āloko ahosi pathavito paṭṭhāya yāva akaniṭṭhabhavanā. Tena vuttaṁ—

7. “Obhāsitā ca pathavī sadevakā,
Puthū ca lokantarikā asaṁvutā.
Tamo ca tibbo vihato tadā ahu,
Disvāna accherakaṁ pāṭihīran”ti.

Tattha **obhāsitā**ti pakāsitā. **Pathavī**ti etthāyaṁ pathavī catubbidhā kakkhaḷapathavī sasambhārapathavī nimittapathavī sammutipathavīti. Tāsu "katamā cāvuso ajjhattikā pathavīdhātu? Yaṁ ajjhattaṁ paccattaṁ kakkhaḷaṁ kharigatan"ti-ādīsu[1] vuttā ayaṁ **kakkhaḷapathavī** nāma. "Yo pana bhikkhu pathaviṁ khaṇeyya vā khaṇāpeyya vā"ti-ādīsu[2] vuttā sasambhārapathavī, ye ca kesādayo vīsati koṭṭhāsā, ayolohādayo ca bāhirā, sāpi vaṇṇādīhi sambhārehi saddhiṁ pathavīti **sasambhārapathavī** nāma. "Pathavīkasiṇameko sañjānātī"ti-ādīsu[3] **nimittapathavī** "ārammaṇapathavī"tipi vuccati. Pathavīkasiṇajhānalābhī devaloke nibbatto āgamanavasena "pathavīdevo"ti nāmaṁ labhati. Vuttañhetaṁ "āpo ca devā pathavī"ti-ādīsu[4] ayaṁ **sammutipathavī,** paññattipathavī nāmāti veditabbā. Idha pana sasambhārapathavī adhippetā[5].

Sadevakāti sadevalokā. "Sadevatā"tipi pāṭho atthi ce sundarataraṁ, sadevako manussaloko obhāsitoti attho. **Puthū**ti bahū. **Lokantarikā**ti asurakāyanarakānametaṁ adhivacanaṁ, tā pana tiṇṇaṁ cakkavāḷānaṁ antarā ekā lokantarikā hoti, tiṇṇaṁ sakaṭa cakkānaṁ aññamaññaṁ āhacca ṭhitānaṁ majjhe-okāso viya ekeko Lokantarikanirayo, parimāṇato aṭṭhayojanasahasso hoti. **Asaṁvutā**ti heṭṭhā appatiṭṭhā. **Tamo cā**ti andhakāro. **Tibbo**ti bahalo ghano. Candimasūriyālokābhāvato niccandhakārova hoti. **Vihato**ti viddhasto. **Tadā**ti yadā pana Bhagavā sattesu kāruññataṁ paṭicca pāṭihāriyakaraṇatthaṁ ālokaṁ phari, tadā so tamo tibbo Lokantarikāsu ṭhito, vihato viddhasto ahosīti attho.

Accherakanti accharāpaharaṇayoggaṁ[6], vimhayavasena aṅgulīhi paharaṇa yogganti attho. **Pāṭihīran**ti paṭipakkhaharaṇato pāṭihīraṁ. Paṭiharati sattānaṁ diṭṭhimānopagatāni cittānīti vā pāṭihīraṁ, appasannānaṁ sattānaṁ pasādaṁ paṭi-āharatīti vā pāṭihīraṁ. "Pāṭiheran"tipi pāṭho, soyevattho. Ettha ālokavidhānavisesassetaṁ adhivacanaṁ. **Disvāna**

---

1. Abhi 2. 84 piṭṭhe. 2. Vi 2. 49 piṭṭhe. 3. Dī 3. 257 piṭṭhe.
4. Dī 2. 207 piṭṭhe. 5. Ma-Ṭṭha 1. 26 piṭṭhepi passitabbaṁ.
6. Accharāphoṭanayoggaṁ (Ka)

accherakaṁ pāṭihīranti ettha devā ca manussā ca Lokantarikāsu nibbattasattāpi ca taṁ Bhagavato pāṭihāriyaṁ disvā paramappītisomanassaṁ agamaṁsūti idaṁ vacanaṁ āharitvā attho daṭṭhabbo, itarathā na pubbena vā paraṁ, na parena vā pubbaṁ yujjati.

Idāni na kevalaṁ manussalokesuyeva āloko atthi, sabbattha tividhepi saṅkhārasattokāsasaṅkhāte loke ālokoyevāti dassanatthaṁ—

8. "Sadevagandhabbamanussarakkhase,
Ābhā uḷārā vipulā ajāyatha.
Imasmiṁ loke parasmiñcobhayasmiṁ,
Adho ca uddhaṁ tiriyañca vitthatan"ti—

ayaṁ gāthā vuttā.

Tattha **devā**ti sammutidevā upapattidevā visuddhidevāti sabbepi devā idha saṅgahitā. Devā ca gandhabbā ca manussā ca rakkhasā ca devagandhabbamanussarakkhasā. Saha devagandhabbamanussarakkhasehīti **sadevagandhabbamanussarakkhaso.** Ko pana so? Loko. Tasmiṁ sadevagandhabbamanussarakkhase loke. **Ābhā**ti āloko. **Uḷārā**ti etthāyaṁ **uḷāra**-saddo madhuraseṭṭhavipulādīsu dissati. Tathā hesa "uḷārāni khādanīyabhojanīyāni khādanti bhuñjantī"ti-ādīsu[1] madhure dissati. "Uḷārāya kho pana bhavaṁ vacchāyano pasaṁsāya samaṇaṁ Gotamaṁ pasaṁsatī"ti-ādīsu[2] seṭṭhe. "Atikkamma devānaṁ devānubhāvaṁ appamāṇo uḷāro obhāso"ti-ādīsu[3] vipule. Svāyaṁ idha seṭṭhe daṭṭhabbo[4]. **Vipulā**ti appamāṇā. **Ajāyathā**ti uppajji udapādi pavattittha. **Imasmiṁ loke parasmiñcā**ti imasmiṁ manussaloke ca parasmiṁ devaloke cāti attho. **Ubhayasmin**ti tadubhayasmiṁ, ajjhattabahiddhādīsu viya daṭṭhabbaṁ. **Adhocā**ti Avīci-ādīsu nirayesu. **Uddhan**ti Bhavaggatopi uddhaṁ ajaṭākāsepi. **Tiriyañcā**ti tiriyatopi dasasu cakkavāḷasahassesu. **Vitthatan**ti visaṭaṁ. Andhakāraṁ vidhamitvā vuttappakāraṁ lokañca padesañca ajjhottharitvā

---

1. Ma 1. 301 piṭṭhe. 2. Ma 3. 233 piṭṭhe. 3. Dī 2. 13; Ma 3. 161 piṭṭhādīsu.
4. Dī-Ṭṭha 3. 62; Vimāna-Ṭṭha 9 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

ābhā pavattitthāti attho. Atha vā **tiriyañca vitthatan**ti tiriyato vitthataṁ mahantaṁ, appa māṇaṁ padesaṁ ābhā pharitvā aṭṭhāsīti attho.

Atha Bhagavā dasasahassacakkavāḷesu ālokapharaṇaṁ katvā abhiññāpādakaṁ catutthajjhānaṁ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya āvajjitvā adhiṭṭhānacittena ākāsamabbhuggantvā tesaṁ ñātīnaṁ sīsesu pādapaṁsuṁ okiramāno viya mahatiyā devamanussaparisāya majjhe Yamakapāṭihāriyaṁ dasseti. Taṁ pana Pāḷito evaṁ veditabbaṁ[1]—

> Katamaṁ Tathāgatassa Yamakapāṭihīre ñāṇaṁ? Idha Tathāgato Yamakapāṭihīraṁ karoti asādhāraṇaṁ sāvakehi uparimakāyato aggikkhandho pavattati, heṭṭhimakāyato udakadhārā pavattati. Heṭṭhimakāyato aggikkhandho pavattati, uparimakāyato udakadhārā pavattati. . Puratthimakāyato aggikkhandho pavattati, pacchimakāyato udakadhārā pavattati. Pacchimakāyato aggikkhandho pavattati, puratthimakāyato udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇa-akkhito aggikkhandho pavattati, vāma-akkhito udakadhārā pavattati. Vāma-akkhito aggikkhandho pavattati, dakkhiṇa-akkhito udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇakaṇṇasotato aggikkhandho pavattati, vāmakaṇṇasotato udakadhārā pavattati. Vāmakaṇṇasotato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇakaṇṇasotato udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇanāsikāsotato aggikkhandho pavattati, vāmanāsikāsotato udakadhārā pavattati. Vāmanāsikāsotato aggikkhandho pavattati. Dakkhiṇanāsikāsotato udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇa-aṁsakūṭato aggikkhandho pavattati, vāma-aṁsakūṭato udakadhārā pavattati. Vāma-aṁsakūṭato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇa-aṁsakūṭato udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇahatthato aggikkhandho pavattati, vāmahatthato udakadhārā pavattati. Vāmahatthato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇahatthato udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇapassato aggikkhandho pavattati, vāmapassato udakadhārā pavattati.

---

1. Khu 9. 120 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

Vāmapassato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇapassato udakadhārā pavattati. . Dakkhiṇapādato aggikkhandho pavattati, vāmapādato udakadhārā pavattati. Vāmapādato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇapādato udakadhārā pavattati. . Aṅgulaṅgulehi aggikkhandho pavattati, aṅgulantarikāhi udakadhārā pavattati. Aṅgulantarikāhi aggikkhandho pavattati, aṅgulaṅgulehi udakadhārā pavattati. . Ekekalomato aggikkhandho pavattati, ekekalomato udakadhārā pavattati. Lomakūpato lomakūpato aggikkhandho pavattati, lomakūpato lomakūpato udakadhārā pavattati. Channaṁ vaṇṇānaṁ nīlānaṁ pītakānaṁ lohitakānaṁ odātānaṁ mañjiṭṭhānaṁ pabhassarānaṁ.

Bhagavā caṅkamati, nimmito tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṁ vā kappeti. Bhagavā tiṭṭhati, nimmito caṅkamati vā nisīdati vā seyyaṁ vā kappeti. Bhagavā nisīdati, nimmito caṅkamati vā tiṭṭhati vā seyyaṁ vā kappeti. Bhagavā seyyaṁ kappeti, nimmito caṅkamati vā tiṭṭhati vā nisīdati vā. Nimmito caṅkamati, Bhagavā tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṁ vā kappeti. Nimmito tiṭṭhati, Bhagavā caṅkamati vā nisīdati vā seyyaṁ vā kappeti. Nimmito nisīdati, Bhagavā caṅkamati vā tiṭṭhati vā seyyaṁ vā kappeti. Nimmito seyyaṁ kappeti, Bhagavā caṅkamati vā tiṭṭhati vā nisīdati vā, idaṁ Tathāgatassa Yamakapāṭihīre ñāṇanti veditabbaṁ.

Tassa pana bhagavato tejokasiṇasamāpattivasena uparimakāyato aggikkhandho pavattati. Āpokasiṇasamāpattivasena heṭṭhimakāyato udakadhārā pavattatīti puna udakadhārāya pavattaṭṭhānato aggikkhandho pavattati, aggikkhandhassa pavattaṭṭhānato udakadhārā pavattatīti dassetuṁ "heṭṭhimakāyato aggikkhandho pavattati, uparimakāyato udakadhārā pavattatī"ti vuttanti veditabbā. Eseva nayo sesapadesupi. Aggikkhandho panettha udakadhārāya asammissova ahosi. Tathā udakadhārā aggikkhandhena. Rasmīsu pana dutiyā dutiyā rasmi purimāya purimāya yamakā viya ekakkhaṇe pavattati. Dvinnañca cittānaṁ ekakkhaṇe pavatti

nāma natthi, Buddhānaṁ pana bhavaṅgaparivāsassa lahukatāya pañcahākārehi ciṇṇavasitāya etā rasmiyo ekakkhaṇe viya pavattanti, tassā pana rasmiyā āvajjanaparikammādhiṭṭhānāni visuṁyeva. Nīlarasmi-atthāya hi Bhagavā nīlakasiṇaṁ samāpajjati. Pītarasmi-ādīnaṁ atthāya pītakasiṇādīni samāpajjati.

Evaṁ Bhagavato Yamakapāṭihīre kayiramāne sakalassāpi dasasahassacakkavāḷassa alaṅkārakaraṇakālo viya ahosi. Tena vuttaṁ—

9. "Sattuttamo anadhivaro Vināyako,
Satthā ahū devamanussapūjito.
Mahānubhāvo satapuññalakkhaṇo,
Dassesi accherakaṁ pāṭihīran"ti.

Tattha **sattuttamo**ti attano sīlādīhi guṇehi sabbesu sattesu uttamo pavaro seṭṭhoti sattuttamo, sattānaṁ vā uttamo sattuttamo. **Sattan**ti hi ñāṇassa[1] nāmaṁ, tena dasabala catuvesārajja cha-asādhāraṇañāṇasaṅkhātena sattena seṭṭho uttamoti sattuttamo samānādhikaraṇavasena satto uttamoti vā sattuttamo. Yadi evaṁ "uttamasatto"ti vattabbaṁ uttama-saddassa pubbanipātapāṭhato. Na panesa bhedo[2] aniyamato bahulavacanato ca naruttamapurisuttamanaravarādi-saddo viya daṭṭhabbo[3]. Atha vā sattaṁ uttamaṁ yassa so sattuttamo, idhāpi ca uttama-saddassa pubbanipāto bhavati. Uttamasattoti visesanassa pubbanipātapāṭhato "cittagū paddhagū"ti[4] ettha viyāti nāyaṁ doso. Ubhayavisesanato vā āhitaggi-ādipāṭho viya daṭṭhabbo. **Vināyako**ti bahūhi vinayanūpāyehi satte vineti dametīti Vināyako. **Satthā**ti diṭṭhadhammikasamparāyikatthehi yathārahaṁ satte anusāsatīti Satthā. **Ahū**ti ahosi. **Devamanussapūjito**ti dibbehi pañcakāmaguṇehi dibbanti kīḷantīti devā. Manassa ussannattā manussā, devā ca manussā ca devamanussā,

1. Viññāṇassa (Sī)
2. Doso (Sī, I)
3. Daṭṭhabbaṁ (Sī, I)
4. Cittabhū sabalabhūti (Ka)

devamanussehi pūjito devamanussapūjito. Pupphādipūjāya ca paccayapūjāya ca pūjito, apacitoti attho. Kasmā pana devamanussānameva gahaṇaṁ kataṁ, nanu Bhagavā tiracchānagatehipi āravāḷakāḷāpalāladhanapālapālileyyakanāgādīhi Sātāgirāḷavakahemavatasūcilomakharalomayakkhādīhi vinipātagatehipi pūjitoyevāti? Saccamevetaṁ, ukkaṭṭhaparicchedavasena bhabbapuggalaparicchedavasena cetaṁ vuttanti veditabbaṁ. **Mahānubhāvo**ti mahatā Buddhānubhāvena samannāgato. **Satapuññalakkhaṇo**ti anantesu cakkavāḷesu sabbe sattā ekekaṁ puññakammaṁ satakkhattuṁ kareyyuṁ ettakehi janehi katakammaṁ bodhisatto sayameva ekako[1] sataguṇaṁ katvā nibbatto. Tasmā "satapuññalakkhaṇo"ti vuccati. Keci pana "satena satena puññakammena nibbatta-ekeka lakkhaṇo"ti vadanti. "Evaṁ sante yo koci Buddho bhaveyyā"ti taṁ Aṭṭhakathāsu paṭikkhittaṁ. **Dassesī**ti sabbesaṁ devamanussānaṁ ativimhayakaraṁ Yamakapāṭihāriyaṁ dassesi.

Atha Satthā ākāse pāṭihāriyaṁ katvā Mahājanassa cittācāraṁ oloketvā tassa ajjhāsayānukūlaṁ dhammakathaṁ caṅkamanto kathetukāmo ākāse dasasahassacakkavāḷavitthataṁ sabbaratanamayaṁ ratanacaṅkamaṁ māpesi. Tena vuttaṁ—

10. "So yācito devavarena cakkhumā,
Atthaṁ samekkhitvā tadā naruttamo.
Caṅkamaṁ māpayi Lokanāyako,
Suniṭṭhitaṁ sabbaratananimmitan"ti.

Tattha **so**ti so Satthā. **Yācito**ti paṭhamameva aṭṭhame sattāhe dhammadesanāya yācitoti attho. **Devavarenā**ti Sahampatibrahmunā. **Cakkhumā**ti ettha cakkhatīti cakkhu, samavisamaṁ vibhāvayatīti attho. Taṁ pana cakkhu duvidhaṁ ñāṇacakkhu maṁsacakkhūti. Tattha ñāṇacakkhu pañcavidhaṁ Buddhacakkhu dhammacakkhu samantacakkhu dibbacakkhu paññācakkhūti. Tesu **Buddhacakkhu** nāma āsayānusayañāṇañceva indriyaparopariyattañāṇañca, yaṁ "Buddhacakkhunā lokaṁ volokento"ti[2] āgataṁ. **Dhammacakkhu** nāma

---

1. Eko (Ka) 2. Dī 2. 33; Ma 1. 225; Ma 2. 293; Saṁ 1. 139; Vi 3. 9 piṭṭhesu.

heṭṭhimā tayo maggā tīṇi ca phalāni, yaṁ "virajaṁ vītamalaṁ dhammacakkhuṁ udapādī"ti[1] āgataṁ. **Samantacakkhu** nāma sabbaññutaññāṇaṁ, yaṁ "tathūpamaṁ dhammamayaṁ sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhū"ti[2] āgataṁ. **Dibbacakkhu** nāma ālokavaḍḍhanena uppannābhiññācittena sampayuttañāṇaṁ, yaṁ "dibbena cakkhunā visuddhenā"ti[3] āgataṁ. **Paññācakkhu** nāma "cakkhuṁ udapādi, ñāṇaṁ udapādī"ti[4] ettha pubbenivāsādiñāṇaṁ paññācakkhūti āgataṁ.

Maṁsacakkhu nāma "cakkhuñca paṭicca rūpe cā"ti[5] ettha pasādamaṁsacakkhu vuttaṁ[6]. Taṁ pana duvidhaṁ sasambhāracakkhu pasādacakkhūti. Tesu yvāyaṁ akkhikūpake akkhipattakehi parivārito maṁsapiṇḍo yattha catasso dhātuyo vaṇṇagandharasojā sambhavo jīvitaṁ bhāvo cakkhupasādo kāyapasādoti saṅkhepato terasa sambhārā honti. Vitthārato pana sambhavamānāni catusamuṭṭhānāni chattiṁsa jīvitaṁ bhāvo cakkhupasādo kāyapasādoti ime kammasamuṭṭhānā cattāro cāti sasambhārā[7] honti, idaṁ **sasambhāracakkhu** nāma. Yaṁ pana setamaṇḍalaparicchinnena kaṇhamaṇḍalena parivārite diṭṭhamaṇḍale sanniviṭṭhaṁ rūpadassanasamatthaṁ pasādamattaṁ, idaṁ **pasādacakkhu** nāma. Sabbāni panetāni ekavidhāni aniccato saṅkhatato, duvidhāni sāsavānāsavato lokiyalokuttarato, tividhāni bhūmito upādiṇṇattikato, catubbidhāni ekantaparitta-appamāṇāniyatārammaṇato, pañcavidhāni rūpanibbānārūpasabbārammaṇānārammaṇavasena, chabbidhāni honti Buddhacakkhādivasena. Iccevametāni vuttappakārāni cakkhūni assa Bhagavato santīti Bhagavā **cakkhumā**ti vuccati. **Atthaṁ samekkhitvā**ti caṅkamaṁ māpetvā, dhammadesanānimittaṁ devamanussānaṁ hitatthaṁ upapari kkhitvā upadhāretvāti adhippāyo. **Māpayī**ti māpesi. Lokanāyakoti saggamokkhābhimukhaṁ lokaṁ nayatīti Lokanāyako. **Suniṭṭhitan**ti suṭṭhu niṭṭhitaṁ, pariyositanti attho. **Sabbaratananimmitan**ti dasavidharatanamayaṁ.

---

1. Dī 1. 141; Saṁ 3. 371; Vi 3. 16; Khu 9. 332 piṭṭhādīsu.
2. Dī 2. 33; Ma 1. 225; Ma 2. 292; Saṁ 1. 139; Vi 3. 6, 8, 9 piṭṭhesu.
3. Ma 1. 101, 227, 315, 346; Ma 2. 294; Ma 3. 63, 216; Vi 1. 5; Vi 3. 11 piṭṭhādīsu.
4. Saṁ 3. 370; Vi 3. 16; Abhi 4. 218; Khu 9. 333 piṭṭhādīsu.
5. Ma 1. 158, 326; Ma 3. 328, 332-3; Saṁ 1. 300; Saṁ 2. 261; Abhi 4. 248-249 piṭṭhādīsu.
6. Dī-Ṭṭha 1. 165 piṭṭhepi passitabbaṁ.
7. Cattālīsa sambhārā (Sī)

Idāni Bhagavato tividhapāṭihāriyasampattidassanatthaṁ—

11. "Iddhī ca ādesanānusāsanī,
Tipāṭihīre Bhagavā vasī ahu.
Caṅkamaṁ māpayi Lokanāyako,
Suniṭṭhitaṁ sabbaratananimmitan"ti—

vuttaṁ.

Tattha **iddhī**ti iddhividhaṁ iddhipāṭihāriyaṁ nāma. Taṁ pana ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hotīti[1] ādinayappavattaṁ. **Ādesanā**ti parassa cittācāraṁ ñatvā kathanaṁ ādesanāpāṭihāriyaṁ, taṁ sāvakānañca Buddhānañca satatadhammadesanā. **Anusāsanī**ti anusāsanipāṭihāriyaṁ, tassa tassa ajjhāsayānukūlamovādoti attho. Iti etāni tīṇi pāṭihāriyāni. Tattha iddhipāṭihāriyena anusāsanipāṭihāriyaṁ Mahāmoggallānassa āciṇṇaṁ, ādesanāpāṭihāriyena anusāsanipāṭihāriyaṁ Dhammasenāpatissa, anusāsanipāṭihāriyaṁ pana Buddhānaṁ satatadhammadesanā. **Tipāṭihīre**ti etesu tīsu pāṭihāriyesūti attho. Bhagavāti idaṁ guṇavisiṭṭhasattuttamagarugāravādhivacanaṁ. Vuttañhetaṁ porāṇehi—

"Bhagavāti vacanaṁ seṭṭhaṁ, Bhagavāti vacanamuttamaṁ.
Garugāravayutto so, Bhagavā tena vuccatī"ti[2].

Vasīti etasmiṁ tividhepi pāṭihāriye vasippatto, ciṇṇavasīti attho. **Vasiyo** nāma pañca vasiyo āvajjanasamāpajjana-adhiṭṭhānavuṭṭhānapaccavekkhaṇasaṅkhātā. Tatra yaṁ yaṁ jhānaṁ yathicchakaṁ yadicchakaṁ yāvaticchakaṁ āvajjati āvajjanāya dandhāyitattaṁ natthīti sīghaṁ āvajjetuṁ samatthatā **āvajjanavasī** nāma. Tathā yaṁ yaṁ jhānaṁ yathicchakaṁ -pa- samāpajjati samāpajjanāya dandhāyitattaṁ natthīti sīghaṁ samāpajjanasamatthatā **samāpajjanavasī** nāma. Dīghaṁ kālaṁ ṭhapetuṁ samatthatā **adhiṭṭhānavasī** nāma. Tatheva lahuṁ vuṭṭhātuṁ samatthatā **vuṭṭhānavasī** nāma.

---

1. Dī 1. 74; Ma 1. 98; Khu 9. 385 piṭṭhādīsu.
2. Visuddhi 1. 203; Ma-Ṭṭha 1. 11; Vi-Ṭṭha 1. 95; Itivuttaka-Ṭṭha 4; Mahāniddesa-Ṭṭha 228 piṭṭhesu.

Paccavekkhaṇavasī pana paccavekkhaṇajavanāneva honti tāni āvajjanānantarāneva hutvā uppajjantīti āvajjanavasiyā eva vuttāni. Iti imāsu pañcasu vasīsu ciṇṇavasitā vasī nāma hoti. Tena vuttaṁ "tipāṭihīre Bhagavā vasī ahū"ti.

Idāni tassa ratanacaṅkamassa nimmitavidhānassa dassanatthaṁ—

12. "Dasasahassīlokadhātuyā, Sinerupabbatuttame.
Thambheva dassesi paṭipāṭiyā, caṅkame ratanāmaye"ti—

ādigāthāyo vuttā.

Tattha **dasasahassīlokadhātuyā**ti dasasu cakkavāḷasahassesu. **Sinerupabbatutta me**ti mahāmerusaṅkhāte seṭṭhapabbate. **Thambhevā**ti thambhe viya dasacakkavāḷasahassesu ye Sinerupabbatā, te paṭipāṭiyā ṭhite suvaṇṇathambhe viya katvā tesaṁ upari caṅkamaṁ māpetvā dassesīti attho. **Ratanāmaye**ti ratanamaye.

13. **Dasasahassī atikkammā**ti ratanacaṅkamaṁ pana Bhagavā māpento tassa ekaṁ koṭiṁ sabbapariyantaṁ pācīnacakkavāḷamukhavaṭṭiṁ ekaṁ koṭiṁ pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiṁ atikkamitvā ṭhitaṁ katvā māpesi. Tena vuttaṁ—

"Dasasahassī atikkamma, caṅkamaṁ māpayī Jino.
Sabbasoṇṇamayā passe, caṅkame ratanāmaye"ti.

Tattha **Jino**ti kilesārijayanato Jino. **Sabbasoṇṇamayā passe**ti tassa pana evaṁ nimmitassa caṅkamassa ubhayapassesu suvaṇṇamayā paramaramaṇīyā mariyādabhūmi ahosi, majjhe maṇimayāti adhippāyo.

14. **Tulāsaṅghāṭā**ti tulāyugaḷā, tā nānāratanamayāti veditabbā. **Anuvaggā**ti anurūpā. **Sovaṇṇaphalakatthatā**ti sovaṇṇamayehi phalakehi atthatā, tulāsaṅghātānaṁ upari suvaṇṇamayo padaracchadoti attho. **Vedikā sabbasovaṇṇā**ti vedikā pana sabbāpi suvaṇṇamayā, yā panesā caṅkamanaparikkhepavedikā, sā ekāva, aññehi ratanehi asammissāti attho. **Dubhato passesu nimmitā**ti ubhosu passesu nimmitā. **Da**-kāro padasandhikaro.

15. **Maṇimuttāvālukākiṇṇā**ti maṇimuttāmayavālukākiṇṇā. Atha vā maṇayo ca muttā ca vālukā ca maṇimuttāvālukā. Tāhi maṇimuttāvālukāhi ākiṇṇā santhatāti maṇimuttāvālukākiṇṇā. **Nimmito**ti iminākārena nimmito kato. **Ratanāmayo**ti sabbaratanamayo, caṅkamoti attho. **Obhāseti disā sabbā**ti sabbāpi dasa disā obhāseti pakāseti. **Sataraṁsīvā**ti sahassaraṁsi-ādicco viya. **Uggato**ti udito. Yathā pana abbhuggato sahassaraṁsi sabbāpi dasa disā obhāseti, evameva esopi sabbaratanamayo caṅkamo obhāsetīti attho.

Idāni pana niṭṭhite caṅkame tattha Bhagavato pavattidassanatthaṁ—

16. "Tasmiṁ caṅkamane dhīro, dvattiṁsavaralakkhaṇo.
Virocamāno Sambuddho, caṅkame caṅkamī Jino.

17. Dibbaṁ mandāravaṁ pupphaṁ, padumaṁ pārichattakaṁ.
Caṅkamane okiranti, sabbe devā samāgatā.

18. Passanti taṁ devasaṁghā, dasasahassī pamoditā.
Namassamānā nipatanti, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā"ti—

gāthāyo vuttā.

Tattha **dhīro**ti dhitiyutto. **Dvattiṁsavaralakkhaṇo**ti suppatiṭṭhitapādatalādīhi dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgatoti attho. **Dibban**ti devaloke bhavaṁ jātaṁ dibbaṁ. **Pārichattakan**ti devānaṁ Tāvatiṁsānaṁ koviḷārarukkhassa nissandena samantā yojanasataparimāṇo paramadassanīyo pāricchattakarukkho nibbatti. Yasmiṁ pupphite sakalaṁ devanagaraṁ ekasurabhigandhavāsitaṁ hoti, tassa kusumareṇu-okiṇṇāni nava kanakavimānāni piñjarāni hutvā khāyanti. Imassa pana pāricchattakarukkhassa pupphañca pāricchattakanti vuttaṁ. **Caṅkame okirantī**ti tasmiṁ ratanacaṅkame avakiranti, tena vuttappakārena pupphena tasmiṁ caṅkame caṅkamamānaṁ Bhagavantaṁ pūjentīti attho. **Sabbe devā**ti kāmāvacaradevādayo devā. Tenāha "passanti taṁ devasaṁghā"ti. Taṁ Bhagavantaṁ ratanacaṅkamane caṅkamantaṁ sakesu ālayesupi passa ntīti attho. **Dasasahassī**ti bhummatthe paccattavacanaṁ, dasasahassiyaṁ devasaṁghā taṁ passantīti attho. **Pamoditā**ti pamuditā.

Nipatantīti sannipatanti. **Tuṭṭhahaṭṭhā**ti pītivasena tuṭṭhahaṭṭhā. **Pamoditā**ti idāni vattabbehi Tāvatiṁsādidevehi saddhinti sambandho daṭṭhabbo, itarathā punaruttidosato na muccati. Atha vā pamoditā taṁ Bhagavantaṁ passanti, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā tahiṁ tahiṁ sannipatantīti attho.

Idāni ye passiṁsu ye sannipatiṁsu, te sarūpato dassetuṁ—

19. "Tāvatiṁsā ca Yāmā ca, Tusitā cāpi devatā.
Nimmānaratino devā, ye devā Vasavattino.
Udaggacittā sumanā, passanti Lokanāyakaṁ.

20. Sadevagandhabbamanussarakkhasā,
Nāgā supaṇṇā atha vāpi kinnarā.
Passanti taṁ lokahitānukampakaṁ,
Nabheva accuggatacandamaṇḍalaṁ.

21. Ābhassarā Subhakiṇhā,
Vehapphalā Akaniṭṭhā ca devatā.
Susuddhasukkavatthavasanā,
Tiṭṭhanti pañjalīkatā.

22. Muñcanti pupphaṁ pana pañcavaṇṇikaṁ,
Mandāravaṁ candanacuṇṇamissitaṁ.
Bhamenti celāni ca ambare tadā,
Aho Jino lokahitānukampako"ti—

imā gāthāyo vuttā.

Tattha **udaggacittā**ti pītisomanassavasena udaggacittā. **Sumanā**ti udaggacittattā eva sumanā. **Lokahitānukampaka**nti lokahitañca lokānukampakañca. Lokahitena vā anukampakaṁ lokahitānukampakaṁ. **Nabheva accuggatacandamaṇḍala**nti ettha ākāse abhinavoditaṁ paripuṇṇaṁ sabbopaddavavinimuttaṁ saradasamaye candamaṇḍalaṁ viya Buddhasiriyā virocamānaṁ nayanānandakaraṁ passantīti attho.

Ābhassarāti ukkaṭṭhaparicchedavasena vuttaṁ. Parittābha-apamāṇābha-ābhassarā parittamajjhimapaṇītabhedena dutiyajjhānenābhinibbattā sabbeva

gahitāti veditabbā. **Subhakiṇhā**ti idaṁ ukkaṭṭhaparicchedavaseneva vuttaṁ, tasmā Parittasubha Appamāṇasubha Subhakiṇhā parittādibhedena tatiyajjhānena nibbattā sabbeva gahitāti veditabbā. **Vehapphalā**ti vipulā phalāti Vehapphalā. Te catutthajjhānanibbattā asaññasattehi ekatalavāsino. Heṭṭhā pana paṭhamajjhānanibbattā brahmakāyikādayo dassitā. Tasmā idha na dassitā. Cakkhusotānamabhāvato Asaññasattā ca arūpino ca idha na uddiṭṭhā. **Akaniṭṭhā ca devatā**ti idhāpi ukkaṭṭhaparicchedavaseneva vuttaṁ. Tasmā Avihātappasudassāsudassi-akaniṭṭhasaṅkhātā pañcapi Suddhāvāsā gahitāti veditabbā. **Susuddhasukkavatthavasanā**ti suṭṭhu suddhāni susuddhāni sukkāni odātāni. Susuddhāni sukkāni vatthāni nivatthāni ceva pārutāni ca yehi te susuddhasukkavatthavasanā, paridahitaparisuddhapaṇḍaravatthāti attho. "Susuddhasukkavasanā"tipi pāṭho. **Pañjalīkatā**ti katapañjalikā kamalamakulasadisaṁ añjaliṁ sirasi katvā tiṭṭhanti.

Muñcantīti okiranti. **Pupphaṁ panā**ti kusumaṁ pana. "Pupphāni vā"tipi pāṭho, vacanavipariyāso daṭṭhabbo, attho panassa soyeva. **Pañcavaṇṇikan**ti pañcavaṇṇaṁ nīlapītalohitodātamañjiṭṭhakavaṇṇavasena pañcavaṇṇaṁ. **Candanacuṇṇamissitan**ti candanacuṇṇena missitaṁ. **Bhamenti celānī**ti bhamayanti vatthāni. **Aho Jino lokahitānukampako**ti "aho Jino lokahito aho ca lokahitānukampako aho kāruṇiko"ti evamādīni thutivacanāni uggirantā. Muñcanti pupphaṁ bhamayanti celānīti sambandho.

Idāni tehi payuttāni thutivacanāni dassetuṁ imā gāthāyo vuttā—

23. "Tuvaṁ Satthā ca ketū ca, dhajo yūpo ca pāṇinaṁ.
 Parāyano patiṭṭhā ca, dīpo ca Dvipaduttamo.

24. Dasasahassīlokadhātuyā, devatāyo mahiddhikā.
 Parivāretvā namassanti, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā.

25. Devatā devakaññā ca, pasannā tuṭṭhamānasā.
 Pañcavaṇṇikapupphehi, pūjayanti Narāsabhaṁ.

26. Passanti taṁ devasaṁghā, pasannā tuṭṭhamānasā.
 Pañcavaṇṇikapupphehi, pūjayanti Narāsabhaṁ.

27. Aho acchariyaṁ loke, abbhutaṁ lomahaṁsanaṁ.
Na medisaṁ bhūtapubbaṁ, accheraṁ lomahaṁsanaṁ.

28. Sakasakamhi bhavane, nisīditvāna devatā.
Hasanti tā mahāhasitaṁ, disvānaccherakaṁ nabhe.

29. Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā, tiṇapanthanivāsino.
Katañjalī namassanti, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā.

30. Yepi dīghāyukā nāgā, puññavanto mahiddhikā.
Pamoditā namassanti, pūjayanti naruttamaṁ.

31. Saṅgītiyo pavattenti, ambare anilañjase.
Cammanaddhāni vādenti, disvānaccherakaṁ nabhe.

32. Saṅkhā ca paṇavā ceva, athopi ḍiṇḍimā bahū.
Antalikkhasmiṁ vajjanti, disvānaccherakaṁ nabhe.

33. Abbhuto vata no ajja, uppajji lomahaṁsano.
Dhuvamatthasiddhiṁ labhāma, khaṇo no paṭipādito.

34. Buddhoti tesaṁ sutvāna, pīti uppajji tāvade.
Buddho Buddhoti kathayantā, tiṭṭhanti pañjalīkatā.

35. Hiṅkārā sādhukārā ca, ukkuṭṭhi sampahaṁsanaṁ.
Pajā ca vividhā gagane, vattanti pañjalīkatā.

36. Gāyanti seḷenti ca vādayanti ca,
Bhujāni pothenti ca naccayanti ca.
Muñcanti pupphaṁ pana pañcavaṇṇikaṁ,
Mandāravaṁ candanacuṇṇamissitaṁ.

37. Yathā tuyhaṁ Mahāvīra, pādesu cakkalakkhaṇaṁ.
Dhajavajirapaṭākā, vaḍḍhamānaṅkusācitan”ti.

Tattha idhalokaparalokahitatthaṁ sāsatīti **Satthā. Ketū**ti ketuno apacitikātabbaṭṭhena ketu viyāti ketu. **Dhajo**ti indadhajo samussayaṭṭhena dassanīyaṭṭhena ca tuvaṁ dhajo viyāti dhajoti.

Atha vā yathā hi loke yassa kassaci dhajaṁ disvāva "ayaṁ dhajo itthannāmassā"ti dhajavā dhajīti paññāyati, evameva Bhagavā paññānibbānādhigamāya Bhagavantaṁ disvāva nibbānādhigamo paññāyati. Tena vuttaṁ **"dhajo yūpo cā"**ti. **Kūṭadantasutte**[1] vuttānaṁ dānādi-āsavakkhayañāṇapariyosānānaṁ sabbayāgānaṁ yajanatthāya samussito yūpo tuvanti attho. **Parāyano**ti paṭisaraṇaṁ. **Patiṭṭhā**ti yathā mahāpathavī sabbapāṇīnaṁ ādhārabhāvena patiṭṭhā nissayabhūtā, evaṁ tuvampi patiṭṭhābhūtā. **Dīpo cā**ti padīpo, yathā caturaṅge tamasi vattamānānaṁ sattānaṁ āropito padīpo rūpasandassano hoti, evaṁ avijjandhakāre vattamānānaṁ sattānaṁ paramatthasandassano padīpo tuvanti attho. Atha vā mahāsamudde bhinnanāvānaṁ sattānaṁ samuddadīpo yathā patiṭṭhā hoti, evaṁ tuvampi saṁsārasāgare alabbhaneyyapatiṭṭhe osīdantānaṁ pāṇīnaṁ dīpo viyāti dīpoti attho.

Dvipaduttamoti dvipadānaṁ uttamo Dvipaduttamo, ettha pana niddhāraṇalakkhaṇassa abhāvato chaṭṭhīsamāsassa paṭisedho natthi, niddhāraṇalakkhaṇāya chaṭṭhiyā samāso paṭisiddho. Sammāsambuddho pana apadānaṁ dvipadānaṁ catuppadānaṁ bahuppadānaṁ rūpīnaṁ arūpīnaṁ saññīnaṁ asaññīnaṁ nevasaññīnāsaññīnaṁ uttamova, kasmā panidha "dvipaduttamo"ti vuttoti ce? Seṭṭhataravasena. Imasmiṁ hi loke seṭṭho nāma uppajjamāno apadacatuppadabahuppadesupi nuppajjati. Ayaṁ dvipadesuyeva uppajjati. Kataradvipadesūti? Manussesu ceva devesu ca. Manussesu uppajjamāno tisahassimahāsahassilokadhātu vase kattuṁ samattho Buddho hutvā nibbattati. Devesu uppajjamāno dasasahassilokadhātu Vasavattī mahābrahmā hutvā nibbattati. So tassa kappiyakārako vā ārāmiko vā sampajjati. Iti tatopi seṭṭhataravasena "dvipaduttamo"ti vutto.

Dasasahassilokadhātuyāti dasasahassisaṅkhātāya lokadhātuyā. **Mahiddhikā**ti mahatiyā iddhiyā yuttā, mahānubhāvāti attho. **Parivāretvā**ti Bhagavantaṁ samantato parikkhipitvā. **Pasannā**ti sañjātasaddhā. **Narāsabhan**ti narapuṅgavaṁ. **Aho acchariyan**ti ettha andhassa pabbatārohanaṁ viya niccaṁ na hotīti acchariyaṁ, accharāyogganti vā acchariyaṁ, "aho idaṁ vimhayan"ti accharaṁ paharituṁ yuttanti attho.

---

1. Dī 1. 136 piṭṭhādīsu.

Abbhutanti abhūtapubbaṁ abhūtanti abbhutaṁ. Ubhayampetaṁ vimhayāvahassādhi vacanaṁ. **Lomahaṁsanan**ti lomānaṁ uddhaggabhāvakaraṇaṁ. **Na medisaṁ bhūtapubban**ti na mayā īdisaṁ bhūtapubbaṁ, abbhutaṁ diṭṭhanti attho. Diṭṭhanti vacanaṁ āharitvā gahetabbaṁ. **Accheran**ti acchariyaṁ.

Sakasakamhi bhavaneti attano attano bhavane. **Nisīditvānā**ti upavissa. **Devatā**ti idaṁ pana vacanaṁ devānampi devadhītānampi sādhāraṇavacananti veditabbaṁ. **Hasanti tā**ti tā devatā mahāhasitaṁ hasanti, pītivasaṁ gatahadayatāya mihitamattaṁ akatvā aṭṭahāsaṁ hasantīti attho. **Nabhe**ti ākāse.

Ākāsaṭṭhāti ākāse vimānādīsu ṭhitā, eseva nayo bhūmaṭṭhesupi. **Tiṇapanthanivā sino**ti tiṇaggesu ceva panthesu ca nivāsino. **Puññavanto**ti mahāpuññā. **Mahiddhikā**ti mahānubhāvā. **Saṅgītiyo pavattentī**ti devanāṭakasaṅgītiyo pavattenti, Tathāgataṁ pūjanatthāya payujjantīti attho. **Ambare**ti ākāse. **Anilañjase**ti anilapathe, ambarassa anekatthattā "anilañjase"ti vuttaṁ, purimasseva vevacanaṁ. **Cammanaddhānī**ti cammavinaddhāni. Ayameva vā pāṭho, devadundubhiyoti attho. **Vādentī**ti vādayanti devatā.

Saṅkhāti dhamanasaṅkhā. **Paṇavā**ti tanumajjhaturiyavisesā. **Ḍiṇḍimā**ti tiṇavākhuddakabheriyo vuccanti. **Vajjantī**ti vādayanti. **Abbhuto vata no**ti acchariyo vata nu. **Uppajjī**ti uppanno. **Lomahaṁsano**ti lomahaṁsanakaro. **Dhuvan**ti yasmā pana abbhuto ayaṁ Satthā loke uppanno, tasmā dhuvaṁ avassaṁ atthasiddhiṁ labhāmāti adhippāyo. **Labhāmā**ti labhissāma. **Khaṇo**ti aṭṭhakkhaṇavirahito navamo khaṇoti attho. **No**ti amhākaṁ. **Paṭipādito**ti paṭiladdho.

Buddhoti tesaṁ sutvānāti Buddhoti idaṁ vacanaṁ sutvā tesaṁ devānaṁ pañcavaṇṇā pīti udapādīti attho. **Tāvade**ti tasmiṁ kāle. **Hiṅkārā**ti hiṅkārasaddā, hiṁhinti yakkhādayo[1] pahaṭṭhakāle karonti. **Sādhukārā**ti sādhukārasaddā ca pavattanti. **Ukkuṭṭhī**ti ukkuṭṭhisaddo ca unnādasaddo cāti attho. **Pajā**ti devādayo adhippetā. Keci "paṭākā vividhā gagane vattantī"ti paṭhanti. **Gāyantī**ti Buddhaguṇapaṭisaṁyuttaṁ gītaṁ gāyanti.

1. ...saddādayo (Sī)

Seḷentīti mukhena seḷitasaddaṁ karonti. **Vādayantī**ti mahatī vipañcikāmakaramukhādayo vīṇā ca turiyāni ca Tathāgatassa pūjanatthāya vādenti payojenti. **Bhujāni pothentī**ti bhuje apphoṭenti. Liṅgavipariyāso daṭṭhabbo. **Naccanti cā**ti aññe ca naccāpenti sayañca naccanti.

Yathā tuyhaṁ Mahāvīra, pādesu cakkalakkhaṇanti ettha yena pakārena **yathā.** Mahāvīriyena yogato **Mahāvīro. Pādesu cakkalakkhaṇan**ti tava ubhosu pādatalesu sahassāraṁ sanemikaṁ sanābhikaṁ sabbākāraparipūraṁ cakkalakkhaṇaṁ sobhatīti attho. **Cakka**-saddo panāyaṁ sampattirathaṅga-iriyāpathadānaratanadhammakhuracakkalakkhaṇādīsu dissati. "Cattārimāni bhikkhave cakkāni yehi samannāgatānaṁ devamanussānan"ti-ādīsu[1] sampattiyaṁ dissati. "Cakkaṁva vahato padan"ti-ādīsu[2] rathaṅge. "Catucakkaṁ navadvāran"ti-ādīsu[3] iriyāpathe. "Dadaṁ bhuñja ca mā ca pamādo, cakkaṁ vattaya sabbapāṇinan"ti[4] ettha dāne. "Dibbaṁ cakkaratanaṁ pātubhūtan"ti[5] ettha ratanacakke. "Mayā pavattitaṁ cakkan"ti[6] ettha pana dhammacakke. "Icchāhatassa posassa, cakkaṁ bhamati matthake"ti[7] ettha khuracakke, paharaṇacakketi attho. "Pādatalesu cakkāni jātānī"ti[8] ettha lakkhaṇe. Idhāpi lakkhaṇacakke daṭṭhabbo[9]. **Dhajavajirapaṭākā, vaḍḍhamānaṅkusācitan**ti dhajena ca vajirena ca paṭākāya ca vaḍḍhamānena ca aṅkusena ca ācitaṁ alaṅkataṁ parivāritaṁ pādesu cakkalakkhaṇanti attho. Cakkalakkhaṇe pana gahite sesalakkhaṇāni gahitāneva honti. Tathā asīti anubyañjanāni byāmappabhā ca. Tasmā tehi dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇāsīti-anubyañjanabyāmappabhāhi samalaṅkato Bhagavato kāyo sabbaphāliphullo viya pāricchattako vikasitapadumaṁ viya kamalavanaṁ vividharatanavicittaṁ viya navakanakatoraṇaṁ tārāmarīcivirājitamiva gaganatalaṁ ito cito ca vidhāvamānā vipphandamānā chabbaṇṇabuddharasmiyo muñcamāno ativiya sobhati.

---

1. Aṁ 1. 341 piṭṭhe.
2. Khu 1. 13 piṭṭhe Dhammapade.
3. Saṁ 1. 15, 62 piṭṭhesu.
4. Khu 5. 173 piṭṭhe.
5. Dī 2. 141; Dī 3. 51; Ma 3. 210 piṭṭhesu.
6. Khu 1. 368; Khu 4. 381; Khu 5. 24, 132 piṭṭhesu.
7. Khu 5. 24, 132 piṭṭhesu.
8. Dī 2. 14; Dī 3. 118, 121; Ma 2. 336 piṭṭhesu.
9. Ma-Ṭṭha 1. 333; Aṁ-Ṭṭha 1. 93; Aṁ-Ṭṭha 2. 254; Paṭisam-Ṭṭha 2. 232 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

Idāni Bhagavato rūpakāyadhammakāyasampattidassanatthaṁ—

38. “Rūpe sīle samādhimhi, paññāya ca asādiso.
Vimuttiyā asamasamo, dhammacakkappavattane”ti—

ayaṁ gāthā vuttā.

Tattha **rūpe**ti ayaṁ **rūpa-**saddo khandhabhavanimittapaccayasarīravaṇṇasaṇṭhānā dīsu dissati. Yathāha “yaṁ kiñci rūpaṁ atītānāgatapaccuppannan”ti[1] ettha rūpa kkhandhe dissati. “Rūpūpapattiyā maggaṁ bhāvetī”ti[2] ettha rūpabhave. “Ajjhattaṁ arūpasaññī bahiddhā rūpāni passatī”ti[3] ettha kasiṇanimitte. “Sarūpā bhikkhave uppajjanti pāpakā akusalā dhammā no arūpā”ti[4] ettha paccaye. “Ākāso parivārito rūpantveva sakhaṁ gacchatī”ti[5] ettha sarīre. “Cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhu viññāṇan”ti[6] ettha vaṇṇe. “Rūpappamāṇo rūpappasanno”ti[7] ettha saṇṭhāne. Idhāpi saṇṭhāne daṭṭhabbo[8]. **Sīle**ti catubbidhe sīle. **Samādhimhī**ti tividhepi samādhimhi. **Paññāyā**ti lokiyalokuttarāya paññāya. **Asādiso**ti asadiso anupamo. **Vimuttiyā**ti phalavimuttiyā. **Asamasamo**ti asamā atītā Buddhā tehi asamehi Buddhehi sīlādīhi samoti asamasamo. Ettāvatā Bhagavato rūpakāyasampatti dassitā.

Idāni Bhagavato kāyabalādiṁ dassetuṁ—

39. “Dasanāgabalaṁ kāye, tuyhaṁ pākatikaṁ balaṁ.
Iddhibalena asamo, dhammacakkappavattane”ti—

vuttaṁ.

Tattha **dasanāgabalan**ti dasachaddantanāgabalaṁ. Duvidhaṁ hi Tathāgatassa balaṁ kāyabalaṁ ñāṇabalañcāti. Tattha kāyabalaṁ hatthikulānusārena veditabbaṁ. Kathaṁ?

---

1. Ma 1. 282, 297; Ma 3. 67-69; Abhi 2. 1; Vi 3. 20 piṭṭhādīsu.
2. Abhi 1. 44; Abhi 2. 274 piṭṭhādīsu.
3. Dī 3. 216; Ma 2. 205-206; Aṁ 1. 42; Abhi 1. 55 piṭṭhādīsu.
4. Aṁ 1. 81 piṭṭhe.
5. Ma 1. 248 piṭṭhe.
6. Ma 1. 158, 326; Ma 3. 328, 332-333; Saṁ 2. 261; Abhi 4. 248-249 piṭṭhādīsu.
7. Aṁ 1. 382 piṭṭhe.
8. Aṁ-Ṭṭha 1. 16; Therīgāthā-Ṭṭha 101 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

“Kāḷāvakañca gaṅgeyyaṁ, paṇḍaraṁ tambapiṅgalaṁ.
Gandhamaṅgalahemañca, uposathachaddantime dasā”ti[1]—

imāni dasa hatthikulāni veditabbāni. Kāḷāvakoti pakatihatthikulaṁ. Yaṁ dasannaṁ purisānaṁ kāyabalaṁ, taṁ ekassa kāḷāvakassa hatthino balaṁ. Yaṁ dasannaṁ kāḷāvakānaṁ balaṁ, taṁ ekassa gaṅgeyyassāti eteneva upāyena yāva chaddantabalaṁ netabbanti. Yaṁ dasannaṁ chaddantānaṁ balaṁ, taṁ ekassa **Tathāgatassa balaṁ,** nārāyanabalaṁ vajirabalanti idameva vuccati. Tadetaṁ pakatihatthigaṇanāya hatthikoṭisahassānaṁ balaṁ, purisagaṇanāya dasannaṁ purisakoṭisahassānaṁ balaṁ hoti. Idaṁ tāva Tathāgatassa pakatikāyabalaṁ, ñāṇabalaṁ pana appameyyaṁ dasabalañāṇaṁ catuvesārajjañāṇaṁ aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇaṁ catuyoniparicchedakañāṇaṁ pañcagatiparicchedakañāṇaṁ cuddasa Buddhañāṇānīti evamādikaṁ ñāṇabalaṁ. Idha pana kāyabalaṁ adhippetaṁ. **Kāye, tuyhaṁ pākatikaṁ balan**ti tañca pana tava kāye pākatikabalanti attho. Tasmā “dasanāgabalan”ti dasachaddantanāgabalanti attho.

Idāni ñāṇabalaṁ dassento **“iddhibalena asamo, dhammacakkappavattane”**ti āha. Tattha **iddhibalena asamo**ti vikubbanādhiṭṭhānādinā iddhibalena asamo asadiso anupamo. **Dhammacakkappavattane**ti desanāñāṇepi asamoti attho.

Idāni “yo evamādiguṇasamannāgato Satthā, so sabbalokekanāyako, taṁ Satthāraṁ namassathā”ti Tathāgatassa paṇāmane niyogadassanatthaṁ—

40. “Evaṁ sabbaguṇūpetaṁ, sabbaṅgasamupāgataṁ.
Mahāmuniṁ kāruṇikaṁ, Lokanāthaṁ namassathā”ti—

vuttaṁ.

Tattha **evan**ti vuttappakāranidassane nipāto. **Sabbaguṇūpetan**ti ettha **sabbo**ti ayaṁ niravasesavācī. **Guṇo**ti ayaṁ **guṇa**-saddo anekesu

---

1. Ma-Ṭṭha 1. 331; Saṁ-Ṭṭha 2. 41; Aṁ-Ṭṭha 3. 293; Dī-Ṭṭha 2. 164; Abhi-Ṭṭha 2. 380; Udāna-Ṭṭha 364; Paṭisam-Ṭṭha 2. 230; Cūḷaniddesa-Ṭṭha 49 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

atthesu dissati. Tathā hesa "anujānāmi bhikkhave ahatānaṁ vatthānaṁ diguṇaṁ saṁghāṭin"ti[1] ettha paṭalatthe dissati. "Accenti kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbaṁ jahantī"ti[2] ettha rāsatthe. "Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā"ti[3] ettha ānisaṁsatthe. "Antaṁ antaguṇaṁ"[4] "kayirā mālāguṇe bahū"ti[5] ettha bandhanatthe. "Aṭṭhaguṇasamupetaṁ, abhiññābalamāharin"ti[6] ettha sampatti-atthe. Idhāpi sampatti-atthe daṭṭhabbo[7]. Tasmā sabbehi lokiyalokuttarehi guṇehi sabbasampattīhi upetaṁ samannāgatanti attho. **Sabbaṅgasamupāgatan**ti sabbehi Buddhaguṇehi guṇaṅgehi vā samupāgataṁ samannāgataṁ. **Mahāmunin**ti aññehi Paccekabuddhādīhi munīhi adhikabhāvato mahanto munīti vuccati Mahāmuni. **Kāruṇikan**ti karuṇāguṇayogato kāruṇikaṁ. **Lokanāthan**ti sabbalokekanāthaṁ, sabbalokehi "ayaṁ no dukkhopatāpassa āhantā sametā"ti evamāsīsīyatīti attho.

Idāni Dasabalassa sabbanipaccākārassa arahabhāvadassanatthaṁ—

41. "Abhivādanaṁ thomanañca, vandanañca pasaṁsanaṁ.
Namassanañca pūjañca, sabbaṁ arahasī tuvaṁ.

42. Ye keci loke vandaneyyā, vandanaṁ arahanti ye.
Sabbaseṭṭho Mahāvīra, sadiso te na vijjatī"ti—

vuttaṁ.

Tattha **abhivādanan**ti aññehi attano abhivādanakārāpanaṁ. **Thomanan**ti parammukhato thuti. **Vandanan**ti paṇāmanaṁ. **Pasaṁsanan**ti sammukhato pasaṁsanaṁ. **Namassanan**ti añjalikaraṇaṁ, manasā namassanaṁ vā. **Pūjanan**ti mālāgandhavilepanādīhi pūjanañca. **Sabban**ti sabbampi taṁ[8] vuttappakāraṁ sakkāravisesaṁ tuvaṁ arahasi yuttoti attho. **Ye keci loke vandaneyyā**ti ye keci loke vanditabbā vandanīyā vandanaṁ arahanti. **Ye**ti ye pana

---

1. Vi 3. 304 piṭṭhe. 2. Saṁ 1. 3 piṭṭhe. 3. Ma 3. 298 piṭṭhe.
4. Dī 2. 233; Ma 1. 72, 242; Ma 2. 84; Ma 3. 132, 283; Khu 1. 2 piṭṭhādīsu.
5. Khu 1. 21 piṭṭhe Dhammapade. 6. Khu 4. 308 piṭṭhe.
7. Dī-Ṭṭha 1. 334; Ma-Ṭṭha 1. 360; Cūḷaniddesa-Ṭṭha 120 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
8. Sabbamidaṁ (Sī, I)

loke vandanaṁ arahanti. Idaṁ pana purimapadasseva vevacanaṁ. **Sabbaseṭṭho**ti sabbesaṁ tesaṁ seṭṭho uttamo, tvaṁ Mahāvīra sadiso te loke koci na vijjatīti attho.

Atha Bhagavati Yamakapāṭihāriyaṁ dassetvā ratanacaṅkamaṁ māpetvā tatra caṅkamamāne āyasmā Sāriputto Rājagahe viharati Gijjhakūṭe pabbate pañcahi parivārabhikkhusatehi. Atha thero Bhagavantaṁ olokento addasa Kapilapure ākāse ratanacaṅkame caṅkamamānaṁ. Tena vuttaṁ—

43. "Sāriputto mahāpañño, samādhijjhānakovido.
Gijjhakūṭe ṭhitoyeva, passati Lokanāyakan"ti—

ādi.

Tattha **Sāriputto**ti Rūpasāriyā nāma brāhmaṇiyā puttoti Sāriputto. **Mahāpañño**ti mahatiyā soḷasavidhāya paññāya samannāgatoti mahāpañño. **Samādhijjhānakovido**ti ettha **samādhī**ti cittaṁ samaṁ ādahati ārammaṇe ṭhapetīti samādhi. So tividho hoti savitakkasavicāro avitakkavicāramatto avitakka-avicāro samādhīti. **Jhānan**ti paṭhamajjhānaṁ dutiyajjhānaṁ tatiyajjhānaṁ catutthajjhānanti imehi paṭhamajjhānādīhi mettājhānādīnipi saṅgahitāneva honti, jhānampi duvidhaṁ hoti lakkhaṇūpanijjhānaṁ ārammaṇūpani jjhānanti. Tattha aniccādilakkhaṇaṁ upanijjhāyatīti vipassanāñāṇaṁ "lakkhaṇūpanijjhānan"ti vuccati. Paṭhamajjhānādikaṁ pana ārammaṇūpanijjhānato paccanīkajhāpanato vā jhānanti vuccati. Samādhīsu ca jhānesu ca kovidoti samādhijjhānakovido, samādhijhānakusaloti attho. **Gijjhakūṭe**ti evaṁnāmake pabbate ṭhitoyeva **passatī**ti passi.

44. **Suphullaṁ sālarājaṁvā**ti samavaṭṭakkhandhaṁ samuggatavipulakomalaphalapallavaṅkurasamalaṅkatasākhaṁ sabbaphāliphullaṁ sālarājaṁ viya sīlamūlaṁ samādhikkhandhaṁ paññāsākhaṁ abhiññāpupphaṁ vimuttiphalaṁ Dasabalasālarājaṁ **olokesī**ti evaṁ olokapadena[1] sambandho. **Candaṁva gagane yathā**ti abbhāhima[2]dhūmarajorāhupasaggavinimuttaṁ tāragaṇaparivutaṁ saradasamaye paripuṇṇaṁ

1. Ulloketīti evaṁ ullokapadena (Sī)
2. Abbhamahika (Sī, I)

viya rajanikaraṁ sabbakilesatimiravidhamanakaraṁ[1] veneyyajanakumudavanavikasanakaraṁ munivararajanikaraṁ oloketīti attho. **Yathā**ti nipātamattaṁ. **Majjhanhikeva sūriyan**ti majjhanhikasamaye siriyā paṭutarakiraṇamālinaṁ aṁsumālinamiva virocamānaṁ. **Narāsabhan**ti naravasabhaṁ.

45. **Jalantan**ti daddaḷhamānaṁ, saradasamayaṁ paripuṇṇacandasassirikacāruvadanasobhaṁ lakkhaṇānubyañjanasamalaṅkatavarasarīraṁ paramāya Buddhasiriyā virocamānanti attho. **Dīparukkhaṁvā**ti āropitadīpaṁ dīparukkhamiva. **Taruṇasūriyaṁva uggatan**ti abhinavoditādiccamiva, sommabhāvena jalantanti attho. Sūriyassa taruṇabhāvo pana udayaṁ paṭicca vuccati. Na hi candassa viya hānivuddhiyo atthi. **Byāmappabhānurañjitan**ti byāmappabhāya anurañjitaṁ. **Dhīraṁ passati Lokanāyakan**ti sabba lokekadhīraṁ passati nāyakanti attho.

Athāyasmā Dhammasenāpati atisītalasaliladhara[2]nikaraparicumbitakūṭe nānāvidhasurabhitarukusumavāsitakūṭe paramaruciracittakūṭe Gijjhakūṭe pabbate ṭhatvāva dasahi cakkavāḷasahassehi āgatehi devabrahmagaṇehi parivutaṁ Bhagavantaṁ anuttarāya Buddhasiriyā anopamāya Buddhalīḷāya sabbaratanamaye caṅkame caṅkamamānaṁ disvā “handāhaṁ Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā Buddhaguṇaparidīpanaṁ Buddhavaṁsadesanaṁ yāceyyan”ti cintetvā attanā saddhiṁ vasamānāni pañca bhikkhusatāni sannipātesi. Tena vuttaṁ—

46. “Pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ, katakiccāna tādinaṁ.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, khaṇena sannipātayī”ti.

Tattha **pañcannaṁ bhikkhusatānan**ti pañca bhikkhusatāni, upayogatthe sāmivacanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Katakiccānan**ti catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahāna sacchikiriyabhāvanāvasena pariniṭṭhitasoḷasakiccānanti attho. **Khīṇāsavānan**ti parikkhīṇacaturāsavānaṁ. **Vimalānan**ti vigatamalānaṁ, khīṇāsavattā vā vimalānaṁ paramaparisuddhacittasantānānanti attho. **Khaṇenā**ti khaṇeyeva. **Sannipātayī**ti sannipātesi[3].

1. Timiranikaravidhamanakaraṁ (Sī, I)
2. Asitasaliladhara... (Sī)
3. Sannipātāpesi (Sī)

Idāni tesaṁ bhikkhūnaṁ sannipāte gamane ca kāraṇaṁ dassanatthaṁ—

47. "Lokappasādanaṁ nāma, pāṭihīraṁ nidassayi.
Amhepi tattha gantvāna, vandissāma mayaṁ Jinaṁ.

48. Etha sabbe gamissāma, pucchissāma mayaṁ Jinaṁ.
Kaṅkhaṁ vinodayissāma, passitvā Lokanāyakan"ti—

imā gāthāyo vuttā.

Tattha **lokappasādanaṁ nāmā**ti lokassa pasādakaraṇato lokappasādanaṁ pāṭi hīraṁ vuccati. "Ullokappasādanaṁ nāmā"tipi pāṭho, tassa lokavivaraṇapāṭihāriyanti attho. Taṁ pana uddhaṁ akaniṭṭhabhavanato heṭṭhā yāva Avīci etthantare ekālokaṁ katvā etthantare sabbesampi sattānaṁ aññamaññaṁ dassanakaraṇādhiṭṭhānanti vuccati. **Nidassayī**ti dassesi. **Amhepī**ti mayampi. **Tatthā**ti yattha Bhagavā, tattha gantvānāti attho. **Vandissāmā**ti mayaṁ Bhagavato pāde sirasā vandissāma. Ettha pana amhepi, mayanti imesaṁ dvinnaṁ saddānaṁ purimassa gamanakiriyāya sambandho daṭṭhabbo, pacchimassa vandanakiriyāya. Itarathā hi punaruttidosato na muccati.

Ethāti āgacchatha. **Kaṅkhaṁ vinodayissāmā**ti etthāha—khīṇāsavānaṁ pana kaṅkhā nāma kācipi natthi, kasmā thero evamāhāti? Saccamevetaṁ, paṭhamamaggeneva samucchedaṁ gatā. Yathāha—

> "Katame dhammā dassanena pahātabbāti? Cattāro diṭṭhigatasampayutta cittuppādā vicikicchāsahagato cittuppādo apāyagamanīyo lobho doso moho māno tadekaṭṭhā ca kilesā"ti[1].

Na panesā vicikicchāsaṅkhātā kaṅkhāti, kintu paññatti-ajānanaṁ nāma. Thero pana Bhagavantaṁ Buddhavaṁsaṁ pucchitukāmo, so pana Buddhānaṁyeva visayo, na Paccekabuddhabuddhasāvakānaṁ, tasmā thero avisayattā evamāhāti veditabbaṁ. **Vinodayissāmā**ti vinodessāma.

---

1. Abhi 1. 269 piṭṭhe thokaṁ visadisaṁ.

Atha kho te bhikkhū therassa vacanaṁ sutvā attano attano pattacīvaramādāya suvammitā viya mahānāgā pabhinnakilesā chinnabandhanā appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṁsaṭṭhā sīlasamādhipaññāvimuttivimuttiñāṇadassanasampannā taramānā sannipatiṁsu. Tena vuttaṁ—

49. "Sādhūti te paṭissutvā, nipakā saṁvutindriyā.
Pattacīvaramādāya, taramānā upāgamun"ti.

Tattha **sādhū**ti ayaṁ **sādhū**-saddo āyācanasampaṭicchanasampahaṁsanasundarādīsu dissati. Tathā hesa "sādhu me bhante Bhagavā saṁkhittena dhammaṁ desetū"ti-ādīsu[1] āyācane dissati. "Sādhu bhanteti kho so bhikkhu Bhagavato bhāsitaṁ abhinanditvā anumoditvā"ti-ādīsu[2] sampaṭicchane. "Sādhu sādhu Sāriputtā"ti-ādīsu[3] sampahaṁsane.

"Sādhu dhammaruci rājā, sādhu paññāṇavā naro.
Sādhu mittānamaddubbho, pāpassākaraṇaṁ sukhan"ti—

ādīsu[4] sundare. Idha sampaṭicchane. Tasmā sādhu suṭṭhūti therassa vacanaṁ sampaṭicchitvāti attho[5]. **Nipakā**ti paṇḍitā paññavantā. **Saṁvutindriyā**ti indriyesu guttadvārā, indriyasaṁvarasamannāgatāti attho. **Taramānā**ti turitā. **Upāgamun**ti theraṁ upasaṅkamiṁsu.

50-1. Idāni Dhammasenāpatissa pavattiṁ dassentehi saṅgītikārakehi **"khīṇā savehi vimalehī"**ti-ādigāthāyo vuttā. Tattha **dantehī**ti kāyena ca cittena ca dantehi. **Uttame dame**ti arahatte, nimittatthe bhummaṁ daṭṭhabbaṁ. **Tehi bhikkhūhī**ti pañcahi bhikkhusatehi. **Mahāgaṇī**ti sīlādīhi ca saṅkhyāvasena ca mahanto gaṇo assa atthīti mahāgaṇī, nānāpadavasena vā sīlādīhi guṇehi mahanto gaṇoti mahāgaṇo, mahāgaṇo assa atthīti mahāgaṇī. **Laḷanto devova gagane**ti iddhivilāsena vilāsento devo viya gaganatale Bhagavantaṁ upasaṅkamīti attho.

---

1. Saṁ 2. 294; Saṁ 3. 143; Aṁ 1. 571 piṭṭhesu.
2. Ma 3. 66 piṭṭhe.
3. Dī 3. 266 piṭṭhe.
4. Khu 6. 45 piṭṭhe.
5. Dī-Ṭṭha 1. 154; Ma-Ṭṭha1. 19; Saṁ-Ṭṭha 2. 6; Suttanipāta-Ṭṭha 1. 158 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

52. Idāni "te itthambhūtā upasaṅkamiṁsū"ti upasaṅkamavidhānadassanatthaṁ **"ukkāsitañca khipitan"**ti[1] ādi āraddhaṁ. Tattha **ukkāsitañcā**ti ukkāsitasaddañca. **Khipitan**ti khipitasaddañca. **Ajjhupekkhiyā**ti upekkhitvā, taṁ ubhayaṁ akatvāti adhippāyo. **Subbatā**ti suvimaladhutaguṇā. **Sappatissā**ti sahapatissayā, nīcavuttinoti attho.

53. **Sayambhun**ti sayameva aññāpadesaṁ vinā pāramiyo pūretvā adhigatabuddhabhāvanti attho. **Accuggatan**ti abhinavoditaṁ. **Candaṁvā**ti candaṁ viya, nabhe jalantaṁ Bhagavantaṁ gagane candaṁ viya passantīti evaṁ padasambandho daṭṭhabbo. Idhāpi **yathā**-saddo nipātamattova.

54. **Vijjuṁvā**ti vijjughanaṁ viya. Yadi ciraṭṭhitikā acirappabhā assa tādisanti attho. **Gagane yathā**ti ākāse yathā, idhāpi **yathā**-saddo nipātamattova. Ito parampi īdisesu ṭhānesu yathāsaddo nipātamattoti daṭṭhabbo.

55. **Rahadamiva vippasannan**ti atigambhīravitthataṁ mahārahadaṁ viya anāvilaṁ vippasannaṁ salilaṁ. **Suphullaṁ padumaṁ yathā**ti suvikasitapadumavanaṁ rahadamivāti attho daṭṭhabbo. "Suphullaṁ kamalaṁ yathā"tipi pāṭho, tassa kamanīya bhāvena suphullaṁ kamalavanamivāti attho.

56. Atha te bhikkhū Dhammasenāpatippamukhā añjaliṁ sirasi katvā Dasabalassa cakkālaṅkatatalesu pādesu nipatiṁsūti attho. Tena vuttaṁ **"añjaliṁ paggahetvāna, tuṭṭhahaṭṭhā pamoditā"**ti-ādi. Tattha **nipatantī**ti nipatiṁsu, vandiṁsūti attho. **Cakka lakkhaṇe**ti cakkaṁ lakkhaṇaṁ yasmiṁ pāde so pādo cakkalakkhaṇo, tasmiṁ cakkalakkhaṇe. Jātivasena "pāde"ti vuttaṁ, Satthuno cakkālaṅkatatalesu pādesu nipatiṁsūti attho.

57. Idāni tesaṁ kesañci therānaṁ nāmaṁ dassentehi **"Sāriputto mahāpañño, koraṇḍasamasādiso"**ti-ādigāthāyo vuttā. Tattha **koraṇḍasamasādiso**ti koraṇḍakusumasadisavaṇṇo, yadi evaṁ "koraṇḍasamo"ti vā, "koraṇḍasadiso"ti vā vattabbaṁ, kiṁ

---

1. Khipitañcāti (Sī, Ka)

dvikkhattuṁ "samasādiso"ti vuttanti ce? Nāyaṁ doso, tādiso koraṇḍasamattā koraṇḍasadisabhāveneva koraṇḍasamasādiso. Na panādhikavacanavasenāti adhippāyo. **Samādhijjhānakusalo**ti ettha ayaṁ **kusala**-saddo tāva arogyānavajjachekasukhavipākādīsu dissati. Ayaṁ hi "kacci nu bhoto kusalaṁ, kacci bhoto anāmayan"ti-ādīsu[1] ārogye dissati. "Katamo pana bhante kāyasamācāro kusalo? Yo kho mahārāja kāyasamācāro anavajjo"ti evamādīsu[2] anavajje. "Kusalo tvaṁ rathassa aṅgapaccaṅgānan"ti-ādīsu[3] cheke. "Kusalassa kammassa katattā upacitattā"ti-ādīsu[4] sukhavipāke. Idha pana cheke daṭṭhabbo[5]. **Vandate**ti vandittha.

58. **Gajjitā**ti gajjantīti gajjitā. **Kālameghovā**ti nīlasaliladharo viya gajjitā iddhivisayeti adhippāyo. **Nīluppalasamasādiso**ti nīlakuvalayasadisavaṇṇo. Heṭṭhā vuttanayenevetthāpi attho veditabbo. **Moggallāno**ti evaṁ gottavasena laddhanāmo kolito.

59. **Mahākassapopi cā**ti Uruvelakassapa Nadīkassapa Gayākassapakumārakassape khuddānukhuddake there upādāya ayaṁ mahā, tasmā "Mahākassapo"ti vutto. **Pi cā**ti sambhāvanasampiṇḍanattho. **Uttattakanakasannibho**ti santattasuvaṇṇasadisachavivaṇṇo. **Dhutaguṇe**ti ettha kilesadhunanato dhammo dhuto nāma, dhutaguṇo nāma dhutadhammo. Katamo pana dhutadhammo nāma? Appicchatā santuṭṭhitā sallekhatā pavivekatā idamaṭṭhikatāti ime dhutaṅgacetanāya parivārabhūtā pañca dhammā "appicchaṁyeva nissāyā"ti-ādivacanato dhutadhammā nāma. Atha vā kilese dhunanato ñāṇaṁ dhutaṁ nāma, tasmiṁ dhutaguṇe. **Agganikkhitto**ti aggo seṭṭho koṭibhūtoti ṭhapito. "Etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ dhutavādānaṁ yadidaṁ Mahākassapo"ti[6] ṭhānantare ṭhapitoti attho. Ayaṁ pana **agga**-saddo ādikoṭikoṭṭhāsaseṭṭhādīsu dissati. Tathā hesa "ajjatagge samma

---

1. Khu 5. 327; Khu 6. 77 piṭṭhesu.
2. Ma 2. 318 piṭṭhe.
3. Ma 2. 58 piṭṭhe.
4. Abhi 1. 104 piṭṭhādīsu.
5. Abhi-Ṭṭha 1. 80 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
6. Aṁ 1. 23 piṭṭhe.

dovārika āvarāmi dāraṁ nigaṇṭhānaṁ nigaṇṭhīnan"ti-ādīsu[1] ādimhi dissati. "Teneva aṅgulaggena taṁ aṅgulaggaṁ parāmaseyya",[2] "ucchaggaṁ veḷaggan"ti-ādīsu koṭiyaṁ. "Ambilaggaṁ vā madhuraggaṁ vā"[3] "anujānāmi bhikkhave vihāraggena vā pariveṇaggena vā bhājetun"ti-ādīsu[4] koṭṭhāse. "Yāvatā bhikkhave sattā apadā vā dvipadā vā -pa- Tathāgato tesaṁ aggamakkhāyatī"ti-ādīsu[5] seṭṭhe. Svāyamidha seṭṭhe daṭṭhabbo. Koṭiyampi vattati. Thero attano ṭhāne seṭṭho ceva koṭibhūto ca. Tena vuttaṁ "agganikkhitto"ti, aggo seṭṭho koṭibhūtoti attho[6]. **Thomito**ti pasaṁsito devamanussādīhi. **Satthu vaṇṇito**ti Satthārā vaṇṇito thuto "Kassapo bhikkhave candūpamo kulāni upasaṅkamati apakasseva kāyaṁ apakassa cittaṁ niccanavako kulesu appagabbho"ti evamādīhi anekehi suttanayehi[7] vaṇṇito pasattho, sopi Bhagavantaṁ vandatīti attho.

60. **Dibbacakkhūnan**ti dibbaṁ cakkhuyesaṁ atthi te dibbacakkhū, tesaṁ dibbacakkhūnaṁ bhikkhūnaṁ **aggo** seṭṭhoti attho. Yathāha "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ dibbacakkhukānaṁ yadidaṁ Anuruddho"ti[8]. Anuruddhatthero Bhagavato cūḷapituno Amitodanassa nāma Sakkassa putto Mahānāmassa kaniṭṭhabhātā mahāpuñño paramasukhumālo, so attasattamo nikkhamitvā agārasmā anagāriyaṁ pabbajito, tassa pabbajjānukkamo **Saṁghabhedakakkhandhake**[9] āgatova. **Avidūrevā**ti Bhagavato santikeyeva.

61. **Āpatti-anāpattiyā**ti āpattiyañca anāpattiyañca kovido. **Satekicchāyā**ti sappaṭikammāyapi appaṭikammāyapi cāti attho. Tattha sappaṭikammā sā chabbidhā hoti, appaṭikammā sā pārājikāpatti. "Āpatti-anāpattiyā, satekicchāya kovido"tipi pāṭho, soyeva attho. **Vinaye**ti Vinayapiṭake. **Agganikkhitto**ti "etadaggaṁ

1. Ma 2. 43 piṭṭhe. 2. Abhi 4. 237 piṭṭhe. 3. Saṁ 3. 130 piṭṭhe.
4. Vi 4. 317 piṭṭhe. 5. Aṁ 1. 343 piṭṭhe.
6. Dī-Ṭṭha 1. 210; Vi-Ṭṭha 1. 141 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
7. Saṁ 1. 402 piṭṭhe. 8. Aṁ 1. 23 piṭṭhe. 9. Vi 4. 336 piṭṭhādīsu.

bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ vinayadharānaṁ yadidaṁ Upālī"ti[1] etadaggaṭṭhāne ṭhapitoti attho. **Upālī**ti Upālitthero. **Satthu vaṇṇito**ti Satthārā vaṇṇito pasattho. Thero kira Tathāgatasseva santike Vinayapiṭakaṁ uggaṇhitvā Bhārukacchakavatthuṁ[2] Ajjukavatthuṁ[3] Kumārakassapavatthu[4] nti imāni tīṇi vatthūni sabbaññutaññāṇena saddhiṁ saṁsanditvā kathesi. Tasmā thero vinayadharānaṁ aggoti evamādinā nayena Satthārā vaṇṇitoti vutto.

62. **Sukhumanipuṇatthapaṭividdho**ti paṭividdhasukhumanipuṇattho, paṭividdhaduddasanipuṇatthoti attho. **Kathikānaṁ pavaro**ti dhammakathikānaṁ seṭṭho. "Etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ dhammakathikānaṁ yadidaṁ Puṇṇo Mantāṇiputto"ti[5] etadaggapāḷiyaṁ āropito. Tena vuttaṁ "kathikānaṁ pavaro"ti. **Gaṇī**ti sasaṁgho. Therassa kira santike pabbajitā kulaputtā pañcasatā ahesuṁ. Sabbepi te Dasabalassa jātabhūmikā jātaraṭṭhavāsino sabbeva khīṇāsavā sabbeva dasakathāvatthu lābhino. Tena vuttaṁ "gaṇī"ti. **Isī**ti esati gavesati kusale dhammeti isi. **Mantāṇiyā putto**ti Mantāṇiyā nāma brāhmaṇiyā putto. **Puṇṇo**ti tassa nāmaṁ. **Vissuto**ti attano appicchatādīhi guṇehi vissuto.

Aññāsikoṇḍaññatthero[6] pana Satthari abhisambodhiṁ patvā pavattitavaradhammacakke anupubbena āgantvā Rājagahaṁ upanissāya viharante Kapilavatthuṁ āgantvā attano bhāgineyyaṁ Puṇṇaṁ nāma māṇavaṁ pabbājetvā Bhagavantaṁ vanditvā āpucchitvā nivāsatthāya sayaṁ chaddantadahaṁ gato. Puṇṇo pana Bhagavantaṁ dassanāya therena saddhiṁ āgantvā "mayhaṁ pabbajitakiccaṁ matthakaṁ pāpetvāva Dasabalassa santikaṁ gamissāmī"ti Kapilapureyeva ohīno, so yonisomanasikāraṁ karonto na cirasseva arahattaṁ patvā Bhagavantaṁ upasaṅkami. Ettha pana **Anuruddhatthero** ca **Upālitthero** ca ime dve therā Bhagavato Kapilavatthupuraṁ pavisitvā ñātisamāgamadivase pabbajitā viya dassitā, taṁ pana Khandhakapāḷiyā Aṭṭhakathāya ca na sameti. Vīmaṁsitvā gahetabbaṁ.

---

1. Aṁ 1. 25 piṭṭhe. 2. Vi 1. 49 piṭṭhe. 3. Vi 1. 84 piṭṭhādīsu.
4. Ma 1. 195 piṭṭhādīsu. 5. Aṁ 1. 24 piṭṭhe. 6. Aññākoṇḍañña... (Sī)

Atha Satthā Sāriputtattherādīnaṁ pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ cittācāramaññāya attano guṇe kathetumārabhi. Tena vuttaṁ—

63. “Etesaṁ cittamaññāya, opammakusalo Muni.
Kaṅkhacchedo Mahāvīro, kathesi attano guṇan”ti.

Tattha **opammakusalo**ti upamāya kusalo. **Kaṅkhacchedo**ti sabbasattānaṁ saṁsayacchedako.

Idāni ye attano guṇe kathesi, te dassetuṁ—

64. “Cattāro te asaṅkhyeyyā, koṭi yesaṁ na nāyati.
Sattakāyo ca ākāso, cakkavāḷā ca’nantakā.
Buddhañāṇaṁ appameyyaṁ, na sakkā ete vijānitun”ti—

vuttaṁ.

Tattha **cattāro**ti gaṇanaparicchedo. **Ete**ti idāni vattabbe atthe nidasseti. **Asaṅkhyeyyā**ti saṅkhyātumasakkuṇeyyattā asaṅkhyeyyā, gaṇanapathaṁ vītivattāti attho. **Koṭī**ti-ādi vā anto vā mariyādā. **Yesan**ti yesaṁ catunnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ. **Na nāyatī**ti na paññāyati. Idāni te vuttappakāre cattāro asaṅkhyeyye dassetuṁ **“sattakāyo”**ti-ādi vuttaṁ. **Sattakāyo**ti sattasamūho, sattakāyo ananto aparimāṇo appameyyo. Tathā **ākāso** ākāsassāpi anto natthi. Tathā **cakkavāḷāni** anantāni eva. **Buddhañāṇaṁ** sabbaññutaññāṇaṁ appameyyaṁ. **Na sakkā ete vijānitun**ti yasmā panete anantā, tasmā na sakkā vijānituṁ.

65. Idāni Satthā attano iddhivikubbane sañjātacchariyabbhutānaṁ devamanussā dīnaṁ kinnāmetaṁ acchariyaṁ, itopi visiṭṭhataraṁ acchariyaṁ abbhutaṁ atthi, mama taṁ suṇāthāti dhammadesanaṁ vaḍḍhento—

“Kimetaṁ acchariyaṁ loke, yaṁ me iddhivikubbanaṁ.
Aññe bahū acchariyā, abbhutā lomahaṁsanā”ti—

ādimāha.

Tattha **kin**ti paṭikkhepavacanaṁ. **Etan**ti idaṁ iddhivikubbanaṁ sandhāyāha. **Yan**ti ayaṁ **yaṁ**-saddo "yaṁ taṁ apucchimha akittayīno, aññaṁ taṁ pucchāma tadiṅgha brūhī"ti-ādīsu[1] upayogavacane dissati. "Aṭṭhānametaṁ bhikkhave anavakāso, yaṁ ekissā lokadhātuyā dve Arahanto Sammāsambuddhā"ti[2] ettha kāraṇavacane. "Yaṁ Vipassī Bhagavā kappe udapādī"ti[3] ettha bhumme. "Yaṁ kho me bhante devānaṁ Tāvatiṁsānaṁ sammukhā sutaṁ sammukhā paṭiggahitaṁ, ārocemi taṁ Bhagavato"ti-ādīsu[4] paccattavacane. Idhāpi paccattavacane daṭṭhabbo[5]. Aññe bahū mama acchariyā abbhutavisesā santīti dīpeti.

Idāni te acchariye dassento—

66. "Yadāhaṁ tusite kāye, Santusito nāmahaṁ tadā.
Dasasahassī samāgamma, yācanti pañjalī maman"ti—

ādimāha.

Tattha **yadā**ti yasmiṁ kāle. **Ahan**ti attānaṁ niddisati. **Tusite kāye**ti Tusitasaṅkhāte devanikāye. Yadā panāhaṁ samattiṁsa pāramiyo pūretvā pañca mahāpariccāge pariccajitvā ñātatthacariyalokatthacariyabuddhatthacariyānaṁ koṭiṁ patvā sattasatakamahādānāni datvā sattakkhattuṁ pathaviṁ kampetvā vessantarattabhāvato cavitvā dutiye cittavāre Tusitabhavane nibbatto tadāpi[6] Santusito nāma devarājā ahosiṁ. **Dasasahassī samāgammā**ti dasasahassacakkavāḷesu devatā sannipatitvāti attho. **Yācanti pañjalīmaman**ti maṁ upasaṅkamitvā "mārisa tayā dasa pāramiyo pūrentena na Sakka sampattiṁ na māra na brahma na cakkavattisampattiṁ patthentena pūritā, lokanittharaṇatthāya pana Buddhattaṁ patthayamānena pūritā, so tava kālo mārisa Buddhattāya samayo mārisa Buddhattāyā"ti yācanti mamanti[7]. Tena vuttaṁ—

67. "Kālo kho te[8] Mahāvīra, uppajja mātukucchiyaṁ.
Sadevakaṁ tārayanto, bujjhassu amataṁ padan"ti.

---

1. Khu 1. 437; Khu 7. 217-218; Khu 8. 9 piṭṭhesu.
2. Aṁ 1. 29; Ma 3. 129; Abhi 2. 349; Khu 11. 231 piṭṭhesu.
3. Dī 2. 2 piṭṭhe.
4. Dī 2. 178 piṭṭhe.
5. Dī-Ṭṭha 2. 4 piṭṭhepi passitabbaṁ.
6. Tatthāpi (Sī, I)
7. Jātaka-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhepi passitabbaṁ.
8. Kāloyaṁ te (Syā, Ka)

Tattha **kālo te**ti kālo tava, ayameva vā pāṭho. **Uppajjā**ti paṭisandhiṁ gaṇha, "okkamā"tipi pāṭho. **Sadevakan**ti sadevakaṁ lokanti attho. **Tārayanto**ti ettha pāramiyo pūrentopi tārayati nāma, pāramiyo matthakaṁ pāpentopi tārayati nāma, Vessantarattabhāvato cavitvā Tusitapure paṭisandhiṁ gahetvā saṭṭhivassasatasahassādhikāni sattapaṇṇāsavassakoṭiyo tattha tiṭṭhantopi tārayati nāma, devatāhi yācito pañcavidhaṁ mahāvilokitaṁ viloketvā Mahāmāyādeviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gaṇhantopi dasamāse gabbhavāsaṁ vasantopi tārayati nāma, ekūnatiṁsa vassāni agāramajjhe tiṭṭhantopi tārayati nāma. Rāhulabhaddassa jātadivase Channasahāyo Kaṇḍakaṁ[1] āruyha nikkhamantopi tīṇi rajjāni atikkamitvā Anomāya nāma nadiyā tīre pabbajantopi tārayati nāma, chabbassāni padhānaṁ karontopi visākhāpuṇṇamāyaṁ Mahābodhimaṇḍaṁ āruyha mārabalaṁ vidhamitvā paṭhamayāme pubbenivāsaṁ anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhuṁ visodhetvā pacchimayāme dvādasaṅgaṁ paṭiccasamuppādaṁ anulomapaṭilomato sammasitvā sotāpattimaggaṁ paṭivijjhantopi tārayati nāma, sotāpattiphalakkhaṇepi, sakadāgāmimaggakkhaṇepi, sakadāgāmiphalakkhaṇepi, anāgāmimaggakkhaṇepi, anāgāmiphalakkhaṇepi, arahattamaggakkhaṇepi, arahattaphalakkhaṇepi tārayati nāma, yadā aṭṭhārasadevatākoṭisahassehi pañcavaggiyānaṁ amatapānaṁ adāsi, tato paṭṭhāya tārayi nāmāti vuccati. Tena vuttaṁ—

"Sadevakaṁ tārayanto, bujjhassu amataṁ padan"ti.

Atha mahāsatto devatāhi yāciyamānopi devatānaṁ paṭiññaṁ adatvāva kāladīpadesakulajanetti-āyuparicchedavasena pañcavidhaṁ mahāvilokanaṁ nāma vilokesi. Tattha "kālo nu kho, na kālo"ti paṭhamaṁ kālaṁ vilokesi. Tattha vassasatasahassato uddhaṁ āyukālo kālo nāma na hoti. Kasmā? Jātijarāmaraṇādīnaṁ apākaṭattā, Buddhānañca dhammadesanā nāma tilakkhaṇamuttā nāma natthi, tesaṁ aniccaṁ dukkhamanattāti kathentānaṁ "Kinnāmete kathentī"ti na saddahanti, tato abhisamayo na hoti, tasmiṁ asati aniyyānikaṁ sāsanaṁ

1. Kanthakaṁ (Sī)

hoti. Tasmā so akālo. Vassasatato ūno āyukālopi kālo na hoti. Kasmā? Tadā sattā ussannakilesā honti, ussannakilesānañca dinno ovādo ovādaṭṭhāne na tiṭṭhati, tasmā sopi akālo. Vassasatasahassato paṭṭhāya heṭṭhā vassasatato paṭṭhāya uddhaṁ āyukālo **kālo** nāma. Idāni vassasatāyukā manussāti atha bodhisatto "nibbattitabbakālo"ti addasa.

Tato dīpaṁ olokento "Jambudīpeyeva Buddhā nibbattantī"ti **dīpaṁ** passi. Tato "Jambudīpo nāma mahā dasayojanasahassaparimāṇo, katarasmiṁ nu kho padese Buddhā nibbattantī"ti desaṁ vilokento majjhima**desaṁ** passi. Tato kulaṁ vilokento "Buddhā nāma lokasammate kule nibbattanti, idāni khattiyakulaṁ lokasammataṁ, tattha nibbattissāmi, **Suddhodano** nāma me rājā pitā bhavissatī"ti **kulaṁ** addasa. Tato **mātaraṁ** vilokento "Buddhamātā nāma lolā surādhuttā na hoti, akhaṇḍapañcasīlāti ayañca **Mahāmāyā** nāma devī edisā, ayaṁ me mātā bhavissatīti kittakaṁ assā **āyū"**ti āvajjento dasannaṁ māsānaṁ upari sattadivasāni passi. Iti imaṁ pañcavidhavilokanaṁ viloketvā "kālo me mārisa Buddhabhāvāyā"ti devatānaṁ paṭiññaṁ datvā tattha yāvatāyukaṁ ṭhatvā tato cavitvā Sakyarājakule Māyādeviyā kucchiyaṁ paṭisandhiṁ aggahesi[1]. Tena vuttaṁ—

68. "Tusitā kāyā cavitvāna, yadā okkami kucchiyaṁ.
Dasasahassīlokadhātu, kampittha dharaṇī tadā"ti—

ādi.

Tattha **okkamī**ti okkamiṁ pāvisiṁ. **Kucchiyan**ti mātukucchimhi. **Dasasahassīlokadhātu, kampitthā**ti sato sampajāno pana bodhisatto mātukucchiṁ okkamanto ekūnavīsatiyā paṭisandhicittesu mettāpubbabhāgassa somanassasahagatañāṇasampayutta-asaṅkhārikakusalacittassa sadisamahāvipākacittena āsāḷhipuṇṇamāyaṁ uttarāsāḷhanakkhatteneva paṭisandhiṁ aggahesi. Tadā dasasahassīlokadhātu

1. Jātaka-Ṭṭha 1. 57; Apadāna-Ṭṭha 1. 59 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

sakalāpi kampi saṅkampi sampakammīti attho. **Dharaṇī**ti dhāreti sabbe thāvarajaṅgameti dharaṇī, pathavī.

69. **Sampajānova nikkhamin**ti ettha yadā panāhaṁ sato sampajānova mātukucchito dhammāsanato otaranto dhammakathiko viya nisseṇito otaranto puriso viya ca dve hatthe ca pāde ca pasāretvā ṭhitakova mātukucchisambhavena kenaci asucinā amakkhitova nikkhamiṁ. **Sādhukāraṁ pavattentī**ti sādhukāraṁ pavattayanti, sādhukāraṁ dentīti attho. **Pakampitthā**ti kampittha, okkamanepi mātukucchito nikkhamanepi dasasahassī pakampitthāti attho.

70. Atha Bhagavā gabbhokkanti-ādīsu attanā samasamaṁ adisvā gabbhokkanti-ādīsu attano acchariyadassanatthaṁ **"okkanti me samo natthī"**ti imaṁ gāthamāha. Tattha **okkantī**ti gabbhokkantiyaṁ, bhummatthe paccattavacanaṁ, paṭisandhiggahaṇeti attho. **Me**ti mayā. **Samo**ti sadiso natthi. **Jātito**ti ettha jāyati etāya mātuyāti mātā "jātī"ti vuccati, tato jātito mātuyāti attho. **Abhinikkhame**ti mātukucchito abhinikkhamane pasave satīti attho. **Sambodhiyan**ti ettha pasatthā sundarā bodhi sambodhi. Ayaṁ pana **bodhi**-saddo rukkhamagganibbānasabbaññutaññāṇādīsu dissati. "Bodhirukkhamūle paṭhamābhisambuddho"ti[1] ca, "antarā ca gayaṁ antarā ca bodhin"ti[2] ca āgataṭṭhāne hi rukkho bodhīti vuccati. "Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan"ti[3] āgataṭṭhāne maggo. "Patvāna bodhiṁ amataṁ asaṅkhatan"ti[4] āgataṭṭhāne nibbānaṁ. "Pappoti bodhiṁ vara bhūrimedhaso"ti[5] āgataṭṭhāne sabbaññutaññāṇaṁ. Idha pana Bhagavato arahattamaggañāṇaṁ adhippetaṁ[6]. Apare "sabbaññutaññāṇan"tipi vadanti, tassaṁ sambodhiyaṁ[7] ahaṁ seṭṭhoti attho.

Kasmā pana Bhagavā sambodhiṁ paṭicca attānaṁ pasaṁsatīti? Sabbaguṇadāya kattā. Bhagavato hi sambodhi sabbaguṇadāyikā sabbepi niravasese

1. Vi 3. 1; Khu 1. 77 piṭṭhesu.
2. Ma 1. 227; Ma 2. 294; Vi 3. 11 piṭṭhesu.
3. Khu 8. 231 piṭṭhe.
4. Gavesitabbo.
5. Dī 3. 129 piṭṭhe.
6. Ma-Ṭṭha 1. 56; Vi-Ṭṭha 1. 109; Udāna-Ṭṭha-146; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 18 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
7. Sammāsambodhiyaṁ (Sī)

Buddhaguṇe dadāti, na pana aññesaṁ. Aññesaṁ pana kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakapāramiñāṇaṁ, Paccekabuddhānaṁ paccekabodhiñāṇameva deti. Buddhānaṁ pana sabbaguṇasampattiṁ deti. Tasmā Bhagavā sabbaguṇadāyakattā "sambodhiyaṁ ahaṁ seṭṭho"ti attānaṁ pasaṁsati. Api ca bhūmiṁ cāletvā sambodhiṁ pāpuṇi, tasmā "sambodhiyaṁ ahaṁ seṭṭho"ti vadati. **Dhammacakkappavattane**ti ettha dhammacakkaṁ pana duvidhaṁ hoti paṭivedhañāṇañca desanāñāṇañcāti. Tattha paññāpabhāvitaṁ attano ariyaphalāvahaṁ paṭivedhañāṇaṁ karuṇāpabhāvitaṁ sāvakānaṁ ariya phalāvahaṁ desanāñāṇaṁ. Paṭivedhañāṇaṁ lokuttaraṁ kusalaṁ upekkhāsahagataṁ avitakka-avicāraṁ, desanāñāṇaṁ lokiyaṁ abyākataṁ, ubhayampi panetaṁ aññehi asādhā raṇaṁ. Idha pana desanāñāṇaṁ adhippetaṁ[1].

71. Idāni Bhagavato gabbhokkamaneva pathavikampanādikaṁ pavattiṁ sutvā **"aho acchariyaṁ loke"**ti devatāhi ayaṁ gāthā vuttā. Tattha **Buddhānaṁ guṇamahantatā**ti aho Buddhānaṁ guṇamahantabhāvo, aho Buddhānaṁ mahānubhāvoti attho. **Dasa sahassīlokadhātu, chappakāraṁ pakampathā**ti dasasu cakkavāḷasahassesu mahāpathavī chappakāraṁ pakampittha calittha. Kathaṁ? Puratthimato unnamati pacchimato onamati, pacchimato unnamati puratthimato onamati, uttarato unnamati dakkhiṇato onamati, dakkhiṇato unnamati uttarato onamati, majjhimato unnamati pariyantato onamati, pariyantato unnamati majjhimato onamatīti evaṁ chappakāraṁ anilabalacalitajalataraṅgabhaṅgasaṅghaṭṭitā viya nāvā catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā pathavisandhārakajalapariyantā acetanāpi samānā sacetanā viya ayaṁ mahāpathavī pītiyā naccantī viya akampitthāti attho. **Obhāso ca mahā āsī**ti atikkammeva devānaṁ devānubhāvaṁ uḷāro obhāso ahosīti attho. **Accheraṁ lomahaṁsanan**ti accherañca lomahaṁsanañca ahosīti attho.

72. Idāni pathavikampanālokapātubhāvādīsu acchariyesu vattamānesu Bhagavato pavattidassanatthaṁ **"Bhagavā tamhi samaye"**ti-ādigāthāyo vuttā. Tattha **Lokajeṭṭho**ti Lokaseṭṭho.

---

1. Paṭisaṁ-Ṭṭha 2. 233 piṭṭhepi passitabbaṁ.

Sadevakanti sadevakassa lokassa, sāmi-atthe upayogavacanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Dassayanto**ti pāṭihāriyaṁ dassento.

73. **Caṅkamantovā**ti dasalokadhātusahassāni ajjhottharitvā ṭhite tasmiṁ ratana maye caṅkame caṅkamamānova kathesi. Lokanāyakoti atha Satthā manosilātale sīhanādaṁ nadanto sīho viya gajjanto pāvussakamegho viya ca ākāsagaṅgaṁ otārento viya ca aṭṭhaṅgasamannāgatena[1] savanīyena kamanīyena brahmassarena nānānayavicittaṁ catusaccapaṭisaṁyuttaṁ tilakkhaṇāhataṁ madhuradhammakathaṁ kathesīti attho.

Antarā na nivatteti, catuhatthe caṅkame yathāti ettha Satthārā pana nimmitassa tassa caṅkamassa ekā koṭi pācīnacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ekā pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ evaṁ ṭhite tasmiṁ ratanacaṅkame caṅkamamāno Satthā ubho koṭiyo patvāva nivattati, antarā ubho koṭiyo apatvā na nivattati. Yathā catuhatthappamāṇe caṅkame caṅkamamāno ubho koṭiyo sīghameva patvā nivattati, evaṁ antarā na nivattatīti attho. Kiṁ pana Bhagavā dasasahassayojanappamāṇāyāmaṁ caṅkamaṁ rassamakāsi, tāvamahantaṁ vā attabhāvaṁ nimminīti? Na panevamakāsi. Acinteyyo Buddhānaṁ Buddhānubhāvo. Akaniṭṭhabhavanato paṭṭhāya yāva Avīci, tāva ekaṅgaṇā ahosi. Tiriyato ca dasacakkavāḷasahassāni ekaṅgaṇāni ahesuṁ. Devā manusse passanti, manussāpi deve passanti. Yathā sabbe devamanussā pakatiyā caṅkamamānaṁ passanti, evaṁ Bhagavantaṁ caṅkamamānaṁ passiṁsūti. Bhagavā pana caṅkamantova dhammaṁ deseti antarāsamāpattiñca samāpajjati.

Atha āyasmā Sāriputto aparimitasamayasamupacitakusalabalajanitadvattiṁsavaralakkhaṇopasobhitaṁ asītānubyañjanavirājitaṁ varasarīraṁ saradasamaye paripuṇṇaṁ viya rajanikaraṁ sabbaphāliphullaṁ viya ca yojanasatubbedhaṁ päricchattakaṁ aṭṭhārasaratanubbedhaṁ byāmappabhāparikkhepasassirikaṁ varakanakagirimiva jaṅgamaṁ anopamāya Buddhalīḷāya anopamena Buddhasirivilāsena caṅkamantaṁ dasasahassidevagaṇaparivutaṁ Bhagavantaṁ addasa. Disvāna

---

1. Dī 2. 171, 183 piṭṭhādīsu.

"ayaṁ pana sakalāpi dasasahassī lokadhātu sannipatitā, mahatiyā panettha dhammadesanāya bhavitabbaṁ, Buddhavaṁsadesanā pana bahūpakārā Bhagavati pasādāvahā, yannūnāhaṁ Dasabalassa abhinīhārato paṭṭhāya Buddhavaṁsaṁ paripuccheyyan"ti cintetvā ekaṁsaṁ cīvaraṁ katvā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā dasanakhasamujjalaṁ jalajāmalāvikala kamala makulasadisaṁ añjaliṁ sirasi katvā Bhagavantaṁ **"kīdiso te Mahāvīrā"**ti-ādikaṁ paripucchi. Tena vuttaṁ—

74. "Sāriputto mahāpañño, samādhijjhānakovido.
Paññāya pāramippatto, pucchati Lokanāyakaṁ.

75. Kīdiso te Mahāvīra, abhinīhāro naruttama.
Kamhi kāle tayā dhīra, patthitā bodhimuttamā"ti—

ādi. Kā nāmāyaṁ anusandhīti? Pucchānusandhi nāma. Tisso hi anusandhiyo pucchānusandhi ajjhāsayānusandhi yathānusandhīti. Tattha "evaṁ vutte aññataro bhikkhu[1] Bhagavantaṁ etadavoca kiṁ nu kho bhante orimaṁ tīraṁ kiṁ pārimaṁ tīran"ti[2] evaṁ pucchantānaṁ Bhagavatā vissajjitasuttavasena **pucchānusandhi** veditabbā.

"Atha kho aññatarassa bhikkhuno evaṁ cetaso parivitakko udapādi 'iti kira bho rūpaṁ anattā, vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṁ anattā, anattakatāni kammāni kama ttānaṁ[3] phusissantī'ti. Atha kho Bhagavā tassa bhikkhuno cetasā cetoparivitakkamaññāya bhikkhū āmantesi ṭhānaṁ kho panetaṁ bhikkhave vijjati, yaṁ idhekacco moghapuriso avidvā avijjāgato taṇhādhipateyyena cetasā Satthusāsanaṁ atidhāvitabbaṁ maññeyya 'iti kira bho rūpaṁ anattā, vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṁ anattā, anattakatāni kammāni kamattānaṁ phusissantī'ti -pa-. Taṁ kiṁ maññatha bhikkhave, rūpaṁ niccaṁ vā aniccaṁ vā"ti[4] evaṁ paresaṁ ajjhāsayaṁ viditvā Bhagavatā vuttavasena **ajjhāsayānusandhi** veditabbā.

---

1. Nando gopālako (Sī, Ka)
2. Saṁ 2. 387 piṭṭhe.
3. Kathamattānaṁ (Sī)
4. Ma 3. 69 piṭṭhe.

Yena pana dhammena ādimhi desanā uṭṭhitā, tassa dhammassa anurūpadhammavasena vā paṭikkhepavasena vā yesu suttesu uparidesanā āgacchati, tesaṁ vasena **yathānusandhi** veditabbā. Tena vuttaṁ "pucchānusandhī"ti.

Tattha **paññāya pāramippatto**ti sāvakapāramiñāṇassa matthakaṁ patto. **Pucchatī**ti apucchi. Tattha pucchā nāma adiṭṭhajotanāpucchā diṭṭhasaṁsandanāpucchā vimaticchedanāpucchā anumatipucchā kathetukamyatāpucchāti pañcavidhā hoti. Tatthāyaṁ therassa katamā pucchāti ce? Yasmā panāyaṁ Buddhavaṁso kappasatasahassādhika-asaṅkhyeyyopacitapuññasambhārānaṁ Paccekabuddhānaṁ kappasatasahassādhika-asaṅkhyeyyopacitapuññasambhārānaṁ dvinnaṁ aggasāvakānañca kappasatasahassopacitapuññasambhārānaṁ sesamahāsāvakānaṁ vā avisayo, Sabbaññubuddhānaṁyeva visayo, tasmā therassa adiṭṭhajotanā pucchāti veditabbā.

Kīdisoti pucchanākāro, kiṁpakāroti attho. **Te**ti tava. **Abhinīhāro**ti abhinīhāro nāma Buddhabhāvatthaṁ mānasaṁ bandhitvā "Buddhabyākaraṇaṁ aladdhā na uṭṭhahissāmī"ti vīriyamadhiṭṭhāya nipajjanaṁ. Tena vuttaṁ—

"Kīdiso te Mahāvīra, abhinīhāro naruttamā"ti.

Kamhi kāleti kasmiṁ kāle. **Patthitā**ti icchitā abhikaṅkhitā, "Buddho bodheyyaṁ mutto moceyyan"ti-ādinā nayena Buddhabhāvāya paṇidhānaṁ kadā katanti apucchi. **Bodhī**ti sammāsambodhi, arahattamaggañāṇassa ca sabbaññutaññāṇassa cetaṁ adhivacanaṁ. **Uttamā**ti sāvakabodhipaccekabodhīhi seṭṭhattā uttamāti vuttā. Ubhinnamantarā **ma-**kāro padasandhikaro.

Idāni Buddhabhāvakārake dhamme pucchanto—

76. "Dānaṁ sīlañca nekkhammaṁ, paññāvīriyañca kīdisaṁ.
Khantisaccamadhiṭṭhānaṁ, mettupekkhā ca kīdisā.

77. Dasa pāramī tayā dhīra, kīdisī Lokanāyaka.
Kathaṁ upapāramī puṇṇā, paramatthapāramī kathan"ti—

āha.

Tattha dānapāramiyaṁ tāva bāhirabhaṇḍapariccāgo **pāramī** nāma, aṅgapariccāgo **upapāramī** nāma, jīvitapariccāgo **paramatthapāramī** nāmāti. Esa nayo sesapāramīsupi. Evaṁ dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattiṁsa pāramiyo honti. Tattha bodhisattassa dānapāramitāya pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Sasapaṇḍitajātake**—

> "Bhikkhāya upagataṁ disvā, sakattānaṁ pariccajiṁ.
> Dānena me samo natthi, esā me dānapāramī"ti[1]—

evaṁ paraṁ jīvitapariccāgaṁ karontassa **dānapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā sīlapāramitāya pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekanteneva panassa **Saṅkhapālajātake**—

> "Sūlehi vinivijjhante, koṭṭayantepi sattibhi.
> Bhojaputte na kuppāmi, esā me sīlapāramī"ti[2]—

evaṁ attapariccāgaṁ karontassa **sīlapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā mahārajjaṁ pahāya nekkhammapāramiyā pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Cūḷasutasomajātake**—

> "Mahārajjaṁ hatthagataṁ, kheḷapiṇḍaṁva chaḍḍayiṁ.
> Cajato na hoti lagganaṁ, esā me nekkhammapāramī"ti[3]—

evaṁ nissaṅgatāya rajjaṁ chaḍḍetvā nikkhamantassa **nekkhammapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā Mahosadhapaṇḍitakālādīsu paññāpāramiyā pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Sattubhattakapaṇḍitakāle**—

> "Paññāya vicinantohaṁ, brāhmaṇaṁ mocayiṁ dukhā.
> Paññāya me samo natthi, esā me paññāpāramī"ti[4]—

---

1. Khu 4. 398 piṭṭhe. 2. Khu 4. 407 piṭṭhe.
3. Abhi-Ṭṭha 1. 73; Jākaka-Ṭṭha 1. 54; Apadāna-Ṭṭha 1. 56 piṭṭhesu.
4. Abhi-Ṭṭha 1. 73; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.

antobhastagataṁ[1] sappaṁ dassentassa **paññāpāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā vīriyapāramitāya pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Mahājanakajātake**—

"Atīradassī jalamajjhe, hatā sabbeva mānusā.
Cittassa aññathā natthi, esā me vīriyapāramī"ti[2]—

evaṁ mahāsamuddaṁ tarantassa **vīriyapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā **Khantivādijātake**—

"Acetanaṁva koṭṭente, tiṇhena pharasunā mamaṁ.
Kāsirāje na kuppāmi, esā me khantipāramī"ti[3]—

evaṁ acetanabhāvena viya mahādukkhaṁ adhivāsentassa **khantipāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā **Mahāsutasomajātake**—

"Saccavācaṁ'nurakkhanto, cajitvā mama jīvitaṁ.
Mocesiṁ ekasataṁ khattiye, esā me saccapāramī"ti[3]—

evaṁ jīvitaṁ cajitvā saccaṁ anurakkhantassa **saccapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā **Mūgapakkhajātake**—

"Mātā pitā na me dessā, attā me na ca dessiyo.
Sabbaññutaṁ piyaṁ mayhaṁ, tasmā vataṁ adhiṭṭhahin"ti[4]—

evaṁ jīvitampi pariccajitvā vataṁ adhiṭṭhahantassa **adhiṭṭhānapāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā **Suvaṇṇasāmajātake**[5]—

"Na maṁ koci uttasati, napi bhāyāmi kassaci.
Mettābalenupatthaddho, ramāmi pavane tadā"ti[6]—

---

1. Anto bhastragataṁ (Sī)
2. Abhi-Ṭṭha 1. 73; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.
3. Abhi-Ṭṭha 1. 74; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.
4. Khu 4. 413 piṭṭhe.
5. Ekarājajātake (Sī)
6. Khu 4. 418 piṭṭhe.

evaṁ jīvitampi anoloketvā mettāyantassa **mettāpāramī** paramatthapāramī nāma jātā.

Tathā **Lomahaṁsajātake**—

"Susāne seyyaṁ kappemi, chavaṭṭhikaṁ upanidhāya'haṁ.
Gāmaṇḍalā[1] upagantvā, rūpaṁ dassentinappakan"ti[2]—

evaṁ gāmadārakesu niṭṭhubhanādīhi ceva mālāgandhūpahārādīhi ca sukhadukkhaṁ uppādentesupi upekkhaṁ anativattantassa **upekkhāpāramī** paramatthapāramī nāma jātā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **cariyāpiṭakato** gahetabbo.

Idāni therena puṭṭhassa Bhagavato byākaraṇaṁ dassentehi saṅgītikārakehi—

78. "Tassa puṭṭho viyākāsi, karavīkamadhuragiro.
Nibbāpayanto hadayaṁ, hāsayanto sadevakaṁ.

79. Atītabuddhānaṁ Jinānaṁ desitaṁ,
Nikīlitaṁ[3] Buddhaparamparāgataṁ.
Pubbenivāsānugatāya buddhiyā,
Pakāsayī lokahitaṁ sadevake"ti—

vuttaṁ.

Tattha **tassa puṭṭho viyākāsī**ti tena Dhammasenāpatinā puṭṭho hutvā tassa byākāsi, attano abhinīhārato paṭṭhāya abhisambodhipariyosānaṁ sabbaṁ Buddhavaṁsaṁ kathesīti attho. **Karavīkamadhuragiro**ti karavīkasakuṇassa viya madhurā girā yassa so karavīkamadhuragiro, karavīkamadhuramañjussaroti attho. Tatridaṁ karavīkānaṁ madhurassaratā—karavīkasakuṇā kira madhurarasaṁ ambapakkaṁ mukhatuṇḍakena paharitvā paggharitaṁ phalarasaṁ pivitvā pakkhena tāḷaṁ datvā vikūjamāne catuppadā madamattā viya laḷituṁ ārabhanti, gocarapasutāpi catuppadagaṇā mukhagatānipi tiṇāni chaḍḍetvā taṁ nādaṁ suṇanti, vāḷamigā khuddakamige anubandhamānā ukkhittaṁ pādaṁ

---

1. Gomaṇḍalā (Sī, I) 2. Khu 4. 418 piṭṭhe. 3. Nikīḷitaṁ (Sī, I, Ka)

anikkhipitvā cittakatā viya tiṭṭhanti, anubandhamigāpi maraṇabhayaṁ hitvā tiṭṭhanti, ākāse pakkhandantā pakkhinopi pakkhe pasāretvā tiṭṭhanti, udake macchāpi kaṇṇapaṭalaṁ acālentā taṁ saddaṁ suṇamānā tiṭṭhanti. Evaṁ madhurassarā karavīkā[1]. **Nibbāpayanto hadayan**ti kilesaggisantattasabbajanamānasaṁ dhammakathāmatadhārāya sītibhāvaṁ janayantoti attho. **Hāsayanto**ti tosayanto. **Sadevakan**ti sadevakaṁ lokaṁ.

Atītabuddhānanti atītānaṁ Buddhānaṁ[2]. Amhākaṁ Bhagavato abhinīhārassa purato pana Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaro Dīpaṅkaroti cattāro Buddhā ekasmiṁ kappe nibbattiṁsu. Tesaṁ aparabhāge Koṇḍaññādayo tevīsati[2] Buddhāti sabbe Dīpaṅkarādayo catuvīsati Buddhā idha "atītabuddhā"ti adhippetā, tesaṁ atītabuddhānaṁ. **Jinānan**ti tasseva vevacanaṁ. **Desitan**ti kathitaṁ. Catuvīsatiyā Buddhānaṁ catusaccapaṭisaṁyuttaṁ dhammakathaṁ. **Nikīlitan**ti tesaṁ caritaṁ. Kappajātigottāyubodhisāvakasannipāta-upaṭṭhākamātāpituputtabhariyāparicchedādikaṁ nikīlitaṁ nāma. **Buddhaparamparāgatan**ti Dīpaṅkaradasabalato paṭṭhāya yāva Kassapaparamparato āgataṁ desitaṁ nikīlitaṁ vāti attho. **Pubbenivāsānugatāya buddhiyā**ti ekampi jātiṁ dvepi jātiyoti[3] evaṁ vibhattaṁ pubbe nivuṭṭhakkhandhasantānasaṅkhātaṁ pubbe nivāsaṁ anugatā upagatā tāya pubbenivāsānugatāya buddhiyā, pubbenivāsānussati ñāṇenāti attho. **Pakāsayī**ti byākāsi. **Lokahitan**ti sabbalokahitaṁ Buddhavaṁsaṁ. **Sadevake**ti sadevake loketi attho.

80. Atha Bhagavā karuṇāsītalena hadayena sadevakaṁ lokaṁ savane niyo jento **"pītipāmojjajananan"**ti-ādimāha. Tattha **pītipāmojjajananan**ti pītipāmojjakaraṁ pītiyā pubbabhāgaṁ pāmojjaṁ, pañcavaṇṇāya pītiyā janananti attho. **Sokasallavinodanan**ti sokasaṅkhātānaṁ sallānaṁ vinodanaṁ viddhaṁsanaṁ. **Sabbasampattipaṭi lābhan**ti sabbāpi devamanussasampatti-ādayo sampattiyo paṭilabhanti etenāti sabbasampattipaṭilābho, taṁ sabbasampattipaṭilābhaṁ Buddhavaṁsadesananti attho.

---

1. Dī-Ṭṭha 2. 44; Ma-Ṭṭha 3. 263 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ. 2. Natthi (Sī, I)
3. Ma 1. 101, 315, 346; Ma 2. 191; Ma 3. 63; Vi 1. 5 piṭṭhādīsu.

Cittīkatvāti citte katvā, Buddhānussatiṁ purakkhatvāti attho. **Suṇāthā**ti nisāmetha nibodhatha. **Me**ti mama.

81. **Madanimmadanan**ti jātimadādīnaṁ sabbamadānaṁ nimmadanakaraṁ. **Sokanudan**ti soko nāma ñātibyasanādīhi phuṭṭhassa cittasantāpo. Kiñcāpi atthato domanassameva hoti, evaṁ santepi antonijjhānalakkhaṇo, cetaso parinijjhāyanaraso, anusocanapaccupaṭṭhāno, taṁ sokaṁ nudatīti sokanudo, taṁ sokanudaṁ. **Saṁsāraparimocanan**ti saṁsārabandhanato parimocanakaraṁ. "Saṁsārasamatikkaman"tipi pāṭho, tassa saṁsārasamatikkamakaranti attho.

Sabbadukkhakkhayanti ettha **dukkha**-saddo dukkhavedanā dukkhavatthu dukkhārammaṇadukkhapaccayadukkhaṭṭhānādīsu dissati. Ayañhi "dukkhassa ca pahānā"ti-ādīsu[1] dukkhavedanāyaṁ dissati. "Jātipi dukkhā jarāpi dukkhā"ti-ādīsu[2] dukkhavatthu smiṁ. "Yasmā ca kho Mahāli rūpaṁ dukkhaṁ dukkhānupatitaṁ dukkhāvakkantan"ti-ādīsu[3] dukkhārammaṇe. "Dukkho pāpassa uccayo"ti-ādīsu[4] dukkhapaccaye. "Yāvañcidaṁ bhikkhave na sukarā akkhānena pāpuṇituṁ yāva dukkhā nirayā"ti-ādīsu[5] dukkhaṭṭhāne. Idha panāyaṁ dukkhavatthusmiṁ dukkhapaccayepi ca daṭṭhabbo. Tasmā jāti ādisabbadukkhakkhayakaranti attho[6]. **Maggan**ti ettha kusalatthikehi maggīyati, kilese vā mārento gacchatīti maggoti Buddhavaṁsadesanā vuccati, taṁ nibbānassa magga bhūtaṁ Buddhavaṁsadesanaṁ. **Sakkaccan**ti sakkaccaṁ cittīkatvā, ohitasotā hutvāti attho. **Paṭipajjathā**ti adhitiṭṭhatha[7], suṇāthāti attho. Atha vā pītipāmojjajananaṁ soka sallavinodanaṁ sabbasampattipaṭilābhahetubhūtaṁ imaṁ Buddhavaṁsadesanaṁ sutvā idāni madanimmadanādiguṇavisesāvahaṁ sabbadukkhakkhayaṁ Buddhabhāvamaggaṁ paṭipajjathāti sabbesaṁ devamanussānaṁ Buddhattaṁ paṇidhāya ussāhaṁ janeti. Sesamettha uttānamevāti.

Iti Madhuratthavilāsiniyā Buddhavaṁsaṭṭhakathāya

Ratanacaṅkamanakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca sabbākārena abbhantaranidānassatthavaṇṇanā.

---

1. Dī 1. 71; Ma 1. 314, 346; Vi 1. 5 piṭṭhādīsu.
2. Dī 2. 243; Saṁ 3. 369 piṭṭhādīsu.
3. Saṁ 2. 58 piṭṭhe.
4. Khu 1. 30 piṭṭhe.
5. Ma 3. 205 piṭṭhe.
6. Abhi-Ṭṭha 1. 84 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
7. Adhiṭṭhatha (Ka)

2. Sumedhapatthanākathāvaṇṇanā

Idāni—

1-2. “Kappe ca satasahasse, caturo ca asaṅkhiye.
Amaraṁ nāma nagaraṁ, dassaneyyaṁ manoraman”ti—

ādinayappavattāya Buddhavaṁsavaṇṇanāya okāso anuppatto. Sā panesā Buddhavaṁsavaṇṇanā yasmā suttanikkhepaṁ vicāretvā vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttanikkhepavicāraṇā tāva veditabbā. Cattāro hi suttanikkhepā attajjhāsayo parajjhāsayo pucchāvasiko aṭṭhuppattikoti. Tattha yāni suttāni Bhagavā parehi anajjhiṭṭho kevalaṁ attano ajjhāsayena kathesi. Seyyathidaṁ—**Ākaṅkheyyasuttaṁ**[1] **Vatthasuttan**[2]ti evamādīni, tesaṁ **attajjhāsayo** nikkhepo.

Yāni vā pana “paripakkā kho Rāhulassa vimuttiparipācanīyā dhammā, yaṁnūnāhaṁ Rāhulaṁ uttariṁ āsavānaṁ khaye vineyyan”ti[3] evaṁ paresaṁ ajjhāsayaṁ khantiṁ manaṁ bujjhanakabhāvañca oloketvā parajjhāsayavasena kathitāni. Seyyathidaṁ—**Rāhulovādasuttaṁ**[4] **Dhammacakkappavattanasuttan**[5]ti evamādīni, tesaṁ **parajjhāsayo** nikkhepo.

Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā te te devamanussā pañhaṁ pucchanti. Evaṁ puṭṭhena pana Bhagavatā yāni kathitāni **Devatāsaṁyutta**[6]**Bojjhaṅgasaṁyuttā**[7]dīni, tesaṁ **pucchāvasiko** nikkhepo.

Yāni vā pana uppannaṁ kāraṇaṁ paṭicca desitāni dhammadāyāda[8] puttamaṁsūpamā[9]dīni, tesaṁ **aṭṭhuppattiko** nikkhepo. Evametesu catūsu suttanikkhepesu imassa Buddhavaṁsassa pucchāvasiko nikkhepo. Pucchāvasena hi Bhagavatā ayaṁ nikkhitto. Kassa pucchāvasena? Āyasmato Sāriputtattherassa. Vuttañhetaṁ asmiṁ nidānasmiṁ eva—

---

1. Ma 1. 39; Ma 3. 324 piṭṭhādīsu.
2. Ma 1. 43 piṭṭhādīsu.
3. Ma 3. 234; Saṁ 2. 324 piṭṭhādīsu.
4. Ma 2. 83 piṭṭhādīsu.
5. Saṁ 3. 368; Vi 3. 14; Khu 9. 329 piṭṭhādīsu.
6. Saṁ 1. 1 piṭṭhādīsu.
7. Saṁ 3. 58 piṭṭhādīsu.
8. Ma 1. 15 piṭṭhādīsu.
9. Saṁ 1. 322 piṭṭhādīsu.

"Sāriputto mahāpañño, samādhijjhānakovido.
Paññāya pāramippatto, pucchati Lokanāyakaṁ.
Kīdiso te Mahāvīra, abhinīhāro naruttamā"ti[1]—

ādi. Tenesā Buddhavaṁsadesanā pucchāvasikāti veditabbā.

Tattha **kappe ca satasahasse**ti ettha **kappa**-saddo panāyaṁ abhisaddahanavohārakālapaññattichedanavikappanalesasamantabhāva-āyukappamahākappādīsu dissati. Tathā hi "okappanīyametaṁ bhoto Gotamassa. Yathā taṁ Arahato Sammāsambuddhassā"ti-ādīsu[2] abhisaddahane dissati. "Anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇakappehi phalaṁ paribhuñjitun"ti evamādīsu[3] vohāre. "Yena sudaṁ niccakappaṁ viharāmī"ti-ādīsu[4] kāle. "Iccāyasmā kappo"ti[5] ca, "nigrodhakappo iti tassa nāmaṁ, tayā kataṁ Bhagavā brāhmaṇassā"ti ca evamādīsu[6] paññattiyaṁ. "Alaṅkato kappitakesamassū"ti evamādīsu[7] chedane. "Kappati dvaṅgulakappo"ti-ādīsu[8] vikappe. "Atthi kappo nipajjitun"ti-ādīsu[9] lese. "Kevalakappaṁ Jetavanaṁ obhāsetvā"ti-ādīsu[10] samantabhāve. "Tiṭṭhatu bhante Bhagavā kappaṁ, tiṭṭhatu Sugato kappan"ti[11] ettha āyukappe. "Kīva dīgho nu kho bhante kappo"ti[12] ettha mahākappe. Ādisaddena "Satthukappena vata kira bho mayaṁ sāvakena saddhiṁ mantayamānā na jānimhā"ti[13] ettha paṭibhāge. "Kappo naṭṭho hoti. Kappakatokāso jiṇṇo hotī"ti[14] ettha vinayakappe. Idha pana mahākappe daṭṭhabbo. Tasmā kappe ca satasahasseti mahākappānaṁ satasahassānanti attho[15]. **Caturo ca asaṅkhiye**ti "catunnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthake"ti vacanaseso daṭṭhabbo. Kappasata sahassādhikānaṁ catunnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthaketi attho. **Amaraṁ nāma nagaran**ti "Amaran"ti ca

1. Khu 4. 305 piṭṭhe.
2. Ma 1. 316 piṭṭhe.
3. Vi 4. 244 piṭṭhe.
4. Ma 1. 316 piṭṭhe.
5. Khu 1. 444; Khu 8. 15, 138 piṭṭhesu.
6. Khu 1. 330 piṭṭhe Suttanipāte.
7. Khu 6. 278 piṭṭhe.
8. Vi 4. 491 piṭṭhe.
9. Aṁ 3. 148 piṭṭhe.
10. Ma 3. 303; Khu 1. 3, 318 piṭṭhesu.
11. Dī 2. 96; Khu 1. 152 piṭṭhesu.
12. Saṁ 1. 389-390 piṭṭhesu.
13. Ma 1. 205 piṭṭhe.
14. Vi 2. 159 piṭṭhe.
15. Dī-Ṭṭha 1. 96; Dī-Ṭṭha 3. 143; Saṁ-Ṭṭha 1. 14; Aṁ-Ṭṭha 2. 239; Khuddakapāṭha-Ṭṭha-97; Suttanipāta-Ṭṭha 2. 7; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 9; Cūḷaniddesa-Ṭṭha 90 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

“Amaravatī”ti ca laddhanāmaṁ nagaraṁ ahosi. Keci panettha aññenāpi pakārena vaṇṇayanti, kiṁ tehi, nāmamattaṁ panetaṁ tassa nagarassa. **Dassaneyyan**ti suvibhattavicitracaccaradvāracatukkasiṅghāṭakapākāraparikkhepapāsādahammiya bhavanasamalaṅkatattā dassanīyaṁ. **Manoraman**ti samasuciparamaramaṇīyabhūmibhāgattā chāyūdakasampannattā sulabhāhārattā sabbopakaraṇayuttattā ca samiddhattā devamanussādīnaṁ mano ramayatīti manoramaṁ.

Dasahi saddehi avivittanti hatthisaddena assasaddena rathasaddena bherisaddena saṅkhasaddena mudiṅgasaddena vīṇāsaddena gītasaddena sammatāḷasaddena “bhuñjatha pivatha khādathā”ti dasamena saddenāti imehi dasahi saddehi avivittaṁ ahosi, sabbakālaṁ anupamussavasamajjanāṭakā kīḷantīti attho. **Annapānasamāyutan**ti annena catubbi dhenāhārena ca pānena ca suṭṭhu āyutaṁ annapānasamāyutaṁ, iminā subhikkhatā dassitā, bahu-annapānasamāyutanti attho.

Idāni te dasa sadde vatthuto dassanatthaṁ—

“Hatthisaddaṁ assasaddaṁ, bherisaṅkharathāni ca.
Khādatha pivatha ceva, annapānena ghositan”ti—

vuttaṁ.

Tattha **hatthisaddan**ti hatthīnaṁ koñcanādasaddena, karaṇatthe upayogavacanaṁ daṭṭhabbaṁ. Esa nayo sesapadesupi. **Bherisaṅkharathāni cā**ti bherisaddena ca saṅkhasaddena ca rathasaddena cāti attho. Liṅgavipariyāsena vuttaṁ, khādatha pivathāti evamādinayappavattena annapānapaṭisaṁyuttena ghositaṁ abhināditanti attho. Etthāha—tesaṁ pana saddānaṁ ekadesova dassito, na sakaloti? Na ekadeso sakalo dasavidho dassitova. Kathaṁ? Bherisaddena mudiṅgasaddo saṅgahito, saṅkhasaddena vīṇāgītasammatāḷasaddā saṅgahitāti daseva dassitā.

Evaṁ ekena pariyāyena nagarasampattiṁ vaṇṇetvā puna tameva dassetuṁ—

3. "Nagaraṁ sabbaṅgasampannaṁ, sabbakammamupāgataṁ.
Sattaratanasampannaṁ, nānājanasamākulaṁ.
Samiddhaṁ devanagaraṁva, āvāsaṁ puññakamminan"ti—

vuttaṁ.

Tattha **sabbaṅgasampannan**ti pākāragopuraṭṭālakādisabbanagarāvayavasampannaṁ, paripuṇṇasabbavittūpakaraṇadhanadhaññatiṇakaṭṭhodakanti vā attho. **Sabbakammamupāgatan**ti sabbakammantena upagataṁ, samupagatasabbakammantanti attho. **Sattaratanasampannan**ti paripuṇṇamuttādisattaratanaṁ, cakkavattinivāsabhūmito vā hatthiratanādīhi sattaratanehi sampannaṁ. **Nānājanasamākulan**ti nānāvidha[1]desabhāsehi janehi samākulaṁ. **Samiddhan**ti manussopabhogasabbopakaraṇehi samiddhaṁ phītaṁ. **Devanagaraṁvā**ti devanagaraṁ viya ālakamandā viya amaravatī samiddhanti vuttaṁ hoti. **Āvāsaṁ puññakamminan**ti āvasanti ettha puññakammino janāti āvāso. "Āvāso"ti vattabbe "āvāsan"ti liṅgabhedaṁ katvā vuttanti veditabbaṁ. Paññāyati tenāti puññaṁ, kularūpamahābhogissariyavasena[2] paññāyatīti attho. Punātīti vā puññaṁ. Sabbakusalamalarajāpavāhakattā puññaṁ kammaṁ yesaṁ atthi te puññakammino, tesaṁ puññakamminaṁ āvāsabhūtanti attho.

Tattha **Sumedho** nāma brāhmaṇo paṭivasati ubhato sujāto mātito ca pitito ca, saṁsuddhagahaṇiko yāva sattamā kulaparivaṭṭā akkhitto anupakuṭṭho jātivādena, abhirūpo dassanīyo pāsādiko paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato, so tiṇṇaṁ vedānaṁ pāragū ahosi sanighaṇḍukeṭubhānaṁ sākkharappabhedānaṁ itihāsapañcamānaṁ padako veyyākaraṇo anavayo lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu. Tassa pana daharakāleyeva mātāpitaro kālamakaṁsu. Athassa rāsivaḍḍhako amacco āyapotthakaṁ āharitvā suvaṇṇarajatamaṇimuttādivividharatanabharite gabbhe vivaritvā "ettakaṁ te kumāra mātu santakaṁ, ettakaṁ pitu santakaṁ, ettakaṁ ayyakapayyakānan"ti yāva sattamā kulaparivaṭṭā dhanaṁ ācikkhitvā "etaṁ paṭipajjāhī"ti niyyātesi. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā puññāni karonto agāraṁ ajjhāvasi. Tena vuttaṁ—

1. Nānāvesa (Sī, I)
2. Kularūpamativibhavissariyavasena (Sī, I)

4. "Nagare Amaravatiyā, Sumedho nāma brāhmaṇo.
Anekakoṭisannicayo, pahūtadhanadhaññavā.

5. Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṁ vedāna pāragū.
Lakkhaṇe itihāse ca, sadhamme pāramiṁ gato"ti.

Tattha **nagare Amaravatiyā**ti Amaravatīsaṅkhāte nagare. **Sumedho nāmā**ti ettha "medhā"ti paññā vuccati. Sā tassa sundarā pasatthāti Sumedhoti paññāyittha. **Brāhma ṇo**ti brahmaṁ aṇati sikkhatīti brāhmaṇo, mante sajjhāyatīti attho. Akkharacintakā pana "brahmuno apaccaṁ brāhmaṇo"ti vadanti. Ariyā pana bāhitapāpattā brāhmaṇāti. **Anekakoṭisannicayo**ti koṭīnaṁ sannicayo koṭisannicayo, aneko koṭisannicayo yassa soyaṁ anekakoṭisannicayo, anekakoṭidhanasannicayoti attho. **Pahūtadhanadhaññavā**ti bahuladhanadhaññavā. Purimaṁ bhūmigatagabbhagatadhanadhaññavasena vuttaṁ, idaṁ niccaparibhogūpagatadhanadhaññavasena vuttanti veditabbaṁ.

Ajjhāyakoti na jhāyatīti ajjhāyako, jhānabhāvanārahitoti attho. Vuttañhetaṁ "na dānime jhāyantīti. Na dānime jhāyantīti kho vāseṭṭha 'ajjhāyakā ajjhāyakā'tveva tatiyaṁ[1] akkharaṁ upanibbattan"ti[2] evaṁ paṭhamakappikakāle jhānavirahitānaṁ brāhmaṇānaṁ garahavacanaṁ uppannaṁ. Idāni mantaṁ jhāyatīti ajjhāyako, mante parivattetīti iminā atthena pasaṁsavacanaṁ katvā voharanti. Mante dhāretīti **mantadharo. Tiṇṇaṁvedānan**ti Iruvedayajuvedasāmavedānaṁ tiṇṇaṁ vedānaṁ. Ayaṁ pana **veda**-saddo ñāṇasomanassaganthesu dissati. Tathā hesa "yaṁ brāhmaṇaṁ vedagumābhijaññā[3], akiñcanaṁ kāmabhave asattan"ti-ādīsu[4] ñāṇe dissati. "Ye vedajātā vicaranti loke"ti-ādīsu[5] somanasse. "Tiṇṇaṁ vedānaṁ pāragū sanighaṇḍukeṭubhānan"ti-ādīsu[6] ganthe. Idhāpi ganthe[7]. **Pāragū**ti tiṇṇaṁ vedānaṁ oṭṭhapahatakaraṇamattena pāraṁ gatoti pāragū. **Lakkhaṇe**ti itthilakkhaṇapurisalakkhaṇamahāpurisalakkhaṇādike lakkhaṇe. **Itihāse**ti itiha āsa, itiha āsāti

---

1. Dutiyaṁ (Sī, Ka) 2. Dī 3. 78 piṭṭhe. 3. Vedagumaddasāmi (Sī)
4. Khu 1. 438 piṭṭhe. 5. Aṁ 1. 374 piṭṭhe. 6. Dī 1. 82 piṭṭhe.
7. Ma-Ṭṭha 1. 178 piṭṭhepi passitabbaṁ.

īdisavacanapaṭisaṁyutte purāṇasaṅkhāte ganthavisese. **Sadhamme**ti brāhmaṇānaṁ sake dhamme, sake ācariyake vā. **Pāramiṁ gato**ti pāraṁ gato, disāpāmokkho ācariyo ahosīti attho.

Athekadivasaṁ so dasaguṇagaṇārādhitapaṇḍito Sumedhapaṇḍito uparipāsādavaratale rahogato hutvā pallaṅkaṁ ābhujitvā nisinno cintesi "punabbhave paṭisandhiggahaṇaṁ nāma dukkhaṁ, tathā nibbattanibbattaṭṭhāne sarīrabhedanaṁ, ahañca jātidhammo jarādhammo byādhidhammo maraṇadhammo, evaṁbhūtena mayā ajātiṁ ajaraṁ abyādhiṁ amaraṇaṁ sukhaṁ sivaṁ nibbānaṁ pariyesituṁ vaṭṭati, avassaṁ bhavacārakato muccitvā nibbānagāminā ekena maggena bhavitabban"ti. Tena vuttaṁ—

6. "Rahogato nisīditvā, evaṁ cintesa'haṁ tadā.
Dukkho punabbhavo nāma, sarīrassa ca bhedanaṁ.

7. Jātidhammo jarādhammo, byādhidhammo sahaṁ tadā.
Ajaraṁ amaraṁ khemaṁ, pariyesissāmi nibbutiṁ.

8. Yaṁnūnimaṁ pūtikāyaṁ, nānākuṇapapūritaṁ.
Chaḍḍayitvāna gaccheyyaṁ, anapekkho anatthiko.

9. Atthi hehiti so[1] maggo, na so sakkā na hetuye.
Pariyesissāmi taṁ maggaṁ, bhavato parimuttiyā"ti.

Ettha pana gāthāsambandhañca anuttānapadānamatthañca vatvāva gamissāma. Tattha **rahogato**ti rahasi gato, rahasi ṭhāne nisinno. **Evaṁ cintesahan**ti evaṁ cintesiṁ ahaṁ. Evanti iminā cintanākāraṁ dasseti. **Tadā**ti tasmiṁ sumedhapaṇḍitakāle. "Evaṁ cintesahan"ti Bhagavā iminā attanā saddhiṁ sumedhapaṇḍitaṁ ekattaṁ karoti. Tasmā tadā so sumedho ahamevāti pakāsento "evaṁ cintesahaṁ tadā"ti Bhagavā uttamapurisavasenāha. **Jātidhammo**ti jātisabhāvo. Esa nayo sesapadesupi, **nibbutin**ti nibbānaṁ.

---

1. Yo (Sī)

Yaṁnūnāti parivitakkanatthe nipāto, yadi panāhanti attho. **Pūtikāyan**ti pūtibhūtaṁ kāyaṁ. **Nānākuṇapapūritan**ti mutta karīsa pubbalohita pitta semha kheḷa siṅghā ṇikādi-anekakuṇapapūritaṁ[1]. **Anapekkho**ti anālayo. **Atthī**ti avassaṁ upalabbhati. **Hehitī**ti bhavissati, parivitakkanavacanamidaṁ. **Na so sakkā na hetuye**ti tena maggena[2] na sakkā na bhavituṁ. So pana maggo **hetuye**ti hetubhāvāya na na hoti, hetuyevāti attho. **Bhavato parimuttiyā**ti bhavabandhanavimuttiyāti attho.

Idāni attanā parivitakkitamatthaṁ sampādayituṁ "**yathāpī**"ti-ādimāha. Yathā hi loke dukkhassa paṭipakkhabhūtaṁ sukhaṁ nāma atthi, evaṁ bhave sati tappaṭipakkhena vibhavenāpi bhavitabbaṁ, yathā ca uṇhe sati tassa vūpasamabhūtaṁ sītalampi atthi, evaṁ rāgādi-aggīnaṁ vūpasamena nibbānena bhavitabbaṁ. Yathā ca pāpassa lāmakassa dhammassa paṭipakkhabhūto kalyāṇo anavajjadhammopi atthiyeva, evameva pāpikāya jātiyā sati sabbajātikhepanato ajātisaṅkhātena nibbānenāpi bhavitabbamevāti. Tena vuttaṁ—

10. "Yathāpi dukkhe vijjante, sukhaṁ nāmapi vijjati.
Evaṁ bhave vijjamāne, vibhavopicchitabbako.

11. Yathāpi uṇhe vijjante, aparaṁ vijjati sītalaṁ.
Evaṁ tividhaggi vijjante, nibbānaṁ icchitabbakaṁ.

12. Yathāpi pāpe vijjante, kalyāṇamapi vijjati.
Evameva jāti vijjante, ajātipicchitabbakan"ti.

Tattha **yathāpī**ti opammatthe nipāto. **Sukhan**ti kāyikacetasikasukhaṁ, suṭṭhu dukkhaṁ khaṇatīti sukhaṁ. **Bhave**ti janane. **Vibhavo**ti ajananaṁ, janane vijjamāne ajananadhammopi icchitabbo. **Tividhaggi vijjante**ti tividhe rāgādike aggimhi vijjamāneti attho. **Nibbānan**ti tassa tividhassa rāgādi-aggissa nibbāpanaṁ upasamanaṁ nibbānañca icchitabbaṁ. **Pāpe**ti akusale lāmake. **Kalyāṇamapī**ti kusalamapi. **Evamevā**ti evamevaṁ. **Jāti**

---

1. ...bharitaṁ (Sī)
2. Ekena pana maggena (Sī)

vijjanteti jātiyā vijjamānāyāti attho. Liṅgabhedañca vibhattilopañca katvā vuttaṁ. **Ajāti pī**ti jātikhepanaṁ ajātinibbānampi icchitabbaṁ.

Athāhaṁ parampi cintesiṁ "yathā nāma gūtharāsimhi nimuggena purisena dūratova kamalakuvalayapuṇḍarīkasaṇḍamaṇḍitaṁ vimalasalilaṁ taḷākaṁ disvā 'katarena nu kho maggena tattha gantabban'ti taḷākaṁ gavesituṁ yuttaṁ. Yaṁ tassa agavesanaṁ, na so tassa taḷākassa doso, tassa purisasseva doso. Evameva kilesamaladhovane amatamahātaḷāke vijjamāne yaṁ tassa agavesanaṁ, na so amatasaṅkhātassa nibbānamahātaḷākassa doso, purisasseva doso. Yathā pana corehi saṁparivārito puriso palāyanamagge vijjamānepi sace so na palāyati, na so tassa maggassa doso, tassa purisasseva doso. Evameva kilesacorehi parivāretvā gahitassa purisassa vijjamāneyeva nibbānamahānagaragāmimhi sive mahāmagge tassa maggassa agavesanaṁ nāma na maggassa doso, purisasseva doso. Yathā byādhipīḷito puriso vijjamāne byādhitikicchake vejje sace taṁ vejjaṁ gavesitvā taṁ byādhiṁ na tikicchāpeti, na so vejjassa doso, tassa purisasseva doso. Evameva pana yo kilesabyādhiparipīḷito kilesavūpasamamaggakovidaṁ vijja mānameva ācariyaṁ na gavesati, tasseva doso, na kilesabyādhivināyakassa ācariyassa doso"ti. Tena vuttaṁ—

13. "Yathā gūthagato puriso, taḷākaṁ disvāna pūritaṁ.
Na gavesati taṁ taḷākaṁ, na doso taḷākassa so.

14. Evaṁ kilesamaladhovaṁ, vijjante amatantaḷe.
Na gavesati taṁ taḷākaṁ, na doso amatantaḷe.

15. Yathā arīhi pariruddho, vijjante gamanampathe.
Na palāyati so puriso, na doso añjasassa so.

16. Evaṁ kilesapariruddho, vijjamāne sive pathe.
Na gavesati taṁ maggaṁ, na doso sivamañjase.

17. Yathāpi byādhito puriso, vijjamāne tikicchake.
Na tikicchāpeti taṁ byādhiṁ, na doso so tikicchake.

18. Evaṁ kilesabyādhīhi, dukkhito patipīḷito.
Na gavesati taṁ ācariyaṁ, na doso so vināyake"ti.

Tattha **gūthagato**ti gūthakūpagato, gūthena gato makkhito vā. **Kilesamaladho van**ti kilesamalasodhane[1], bhummatthe paccattavacanaṁ. **Amatantaḷe**ti amatasaṅkhātassa taḷākassa, sāmi-atthe bhummavacanaṁ daṭṭhabbaṁ, anussaraṁ pakkhipitvā vuttaṁ. **Arīhī**ti paccatthikehi. **Pariruddho**ti samantato niruddho. **Gamanampathe**ti gamanapathe. Chandāvināsatthaṁ anussarāgamanaṁ katvā vuttaṁ. **Na palāyatī**ti yadi na palāyeyya. **So puriso**ti so corehi pariruddho puriso. **Añjasassā**ti maggassa. Maggassa hi—

"Maggo pantho patho pajjo, añjasaṁ vaṭumāyanaṁ.
Nāvā uttarasetu ca, kullo ca bhisi saṅkamo"ti[2]—

bahūni nāmāni. Svāyamidha añjasanāmena vutto. **Sive**ti sabbupaddavābhāvato sive. **Sivamañjase**ti sivassa añjasassāti attho. **Tikicchake**ti vejje. **Na tikicchāpetī**ti na tikicchāpeyya. **Na doso so tikicchake**ti tikicchakassa doso natthi, byādhitasseva dosoti attho. **Dukkhito**ti sañjātakāyikacetasikadukkho. **Ācariyan**ti mokkhamaggācariyaṁ. **Vināyake**ti ācariyassa.

Evaṁ panāhaṁ cintetvā uttarimpi evaṁ cintesiṁ "yathāpi maṇḍanakajātiko puriso kaṇṭhe āsattaṁ kuṇapaṁ chaḍḍetvā sukhī gaccheyya, evaṁ mayāpi imaṁ pūtikāyaṁ chaḍḍetvā anapekkhena nibbānamahānagaraṁ pavisitabbaṁ. Yathā ca naranāriyo ukkārabhūmiyaṁ uccārapassāvaṁ katvā na taṁ ucchaṅgena vā ādāya dasante vā veṭhetvā ādāya gacchanti, atha kho jigucchamānā oloketumpi anicchantā anapekkhā chaḍḍetvā gacchanti, evaṁ mayāpi imaṁ pūtikāyaṁ anapekkhena chaḍḍetvā amataṁ nibbānanagaraṁ pavisituṁ vaṭṭati. Yathā ca nāvikā nāma jajjaraṁ nāvaṁ udakagāhiniṁ chaḍḍetvā anapekkhāva gacchanti, evamahampi imaṁ navahi vaṇamukhehi paggharantaṁ kāyaṁ chaḍḍetvā anapekkho nibbānamahānagaraṁ

---

1. ...dhovane (Sī, I)
2. Khu 8. 201 piṭṭhe.

pavisissāmi. Yathā ca koci puriso muttāmaṇiveḷuriyādīni nānāvidhāni ratanāni ādāya corehi saddhiṁ maggaṁ gacchanto attano ratanavināsabhayena te core chaḍḍetvā khemaṁ maggaṁ gaṇhāti, evamayampi pūtikāyo ratanavilopakacorasadiso. Sacāhaṁ ettha taṇhaṁ karissāmi, ariyamaggakusaladhammaratanāni me nassissanti, tasmā mayā imaṁ mahācorasadisaṁ karajakāyaṁ chaḍḍetvā nibbānamahānagaraṁ pavisituṁ vaṭṭatī"ti. Tena vuttaṁ—

19. "Yathāpi kuṇapaṁ puriso, kaṇṭhe baddhaṁ jigucchiya.
Mocayitvāna gaccheyya, sukhī serī sayaṁvasī.

20. Tathevimaṁ pūtikāyaṁ, nānākuṇapasañcayaṁ.
Chaḍḍayitvāna gaccheyyaṁ, anapekkho anatthiko.

21. Yathā uccāraṭṭhānamhi[1], karīsaṁ naranāriyo.
Chaḍḍayitvāna gacchanti, anapekkhā anatthikā.

22. Evamevāhaṁ imaṁ kāyaṁ, nānākuṇapapūritaṁ.
Chaḍḍayitvāna gacchissaṁ, vaccaṁ katvā yathā kuṭiṁ.

23. Yathāpi jajjaraṁ nāvaṁ, paluggaṁ udagāhiniṁ.
Sāmī chaḍḍetvā gacchanti, anapekkhā anatthikā.

24. Evamevāhaṁ imaṁ kāyaṁ, navacchiddaṁ dhuvassevaṁ.
Chaḍḍayitvāna gacchissaṁ, jiṇṇanāvaṁva sāmikā.

25. Yathāpi puriso corehi, gacchanto bhaṇḍamādiya.
Bhaṇḍacchedabhayaṁ disvā, chaḍḍayitvāna gacchati.

26. Evameva ayaṁ kāyo, mahācorasamo viya.
Pahāyimaṁ gamissāmi, kusalacchedanābhayā"ti.

Tattha **yathāpi kuṇapaṁ puriso**ti yathāpi daharo yuvā maṇḍanakajātiko puriso ahikuṇapena vā kukkurakuṇapena vā manussakuṇapena vā kaṇṭhe āsattena aṭṭīyitvā harāyitvā jigucchitvā taṁ kuṇapaṁ

---

1. Ussāsaṭṭhānamhi (Ka)

mocetvā gaccheyya. **Sukhī**ti sukhito. **Serī**ti yathicchakavihārī. **Nānākuṇapasañcayan**ti anekavidhakuṇaparāsibhūtaṁ. "Nānākuṇapapūritan"tipi pāṭho.

Uccāraṭṭhānamhīti uccārenti vaccaṁ karonti etthāti uccāro, uccāro ca so ṭhānañceti uccāraṭṭhānaṁ. Atha vā ussāsiyyatīti ussāso, vaccassetaṁ nāmaṁ, tassa ṭhānaṁ ussāsaṭṭhānaṁ, tasmiṁ **ussāsaṭṭhānamhi,** ukkāraṭṭhāneti attho. **Vaccaṁ katvā yathā kuṭin**ti vaccaṁ katvā kuṭiṁ naranāriyo viyāti attho.

Jajjaranti jiṇṇaṁ. **Palugganti** palujjantiṁ, vikirantinti attho. **Udagāhinin**ti udakagāhiniṁ. **Sāmī**ti nāvāsāmikā. **Navacchiddan**ti cakkhusotādīhi navahi vaṇamukhehi chiddāvacchiddehi yuttattā navacchiddaṁ. **Dhuvassavan**ti dhuvanissandaṁ, niccaṁ paggharaṇāsucinti attho.

Bhaṇḍamādiyāti yaṁkiñci ratanādikaṁ bhaṇḍaṁ ādiya. **Bhaṇḍacchedabhayaṁ disvā**ti bhaṇḍassa acchindanena bhayaṁ disvāti attho. **Evamevā**ti so bhaṇḍamādāya gacchanto puriso viya. **Ayaṁ kāyo**ti ayaṁ pana kucchitānaṁ paramajegucchānaṁ āyoti kāyo. **Āyo**ti uppattiṭṭhānaṁ. Āyanti tatoti āyo, kucchitā kesādayo. Iti kucchitānaṁ kesādīnaṁ āyoti kāyo. **Mahācorasamo viyā**ti cakkhu-ādīhi rūpādīsu piyarūpesu sārajjanādivasena pāṇātipātādinnādānādicoro[1] hutvā sabbakusalaṁ vilumpatīti mahācorasamo. Tasmā yathā so ratanabhaṇḍamādāya corehi saddhiṁ gacchanto puriso te core pahāya gacchati, evamevāhampi imaṁ mahācorasamaṁ kāyaṁ pahāya attano sotthibhāvakaraṁ maggaṁ gavesituṁ gamissāmīti atthasambandho veditabbo. **Kusalacchedanābhayā**ti kusaladhamma[2]vilopanabhayenāti attho.

Athevaṁ Sumedhapaṇḍito nānāvidhāhi upamāhi nekkhammakāraṇaṁ cintetvā punapi cintesi "imaṁ mahādhanarāsiṁ saṁharitvā mayhaṁ pitupitāmahādayo paralokaṁ gacchantā ekakahāpaṇampi gahetvā na gatā, mayā pana gahetvā gamanakāraṇaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti gantvā rañño

1. ...paro (Sī, I)
2. Kamma (Ka)

ārocesi "ahaṁ mahārāja jātijarādīhi upaddutahadayo agārasmā anagāriyaṁ pabbajissāmi, mayhaṁ anekakoṭisatasahassaṁ dhanaṁ atthi, taṁ devo paṭipajjatū"ti. Rājā āha "na mayhaṁ te dhanena attho, tvaṁyeva yathicchakaṁ karohī"ti.

So ca "sādhu devā"ti nagare bheriṁ carāpetvā mahājanassa dānaṁ datvā vatthukāme ca kilesakāme ca pahāya amaravaranagarasadisato Amaranagarato nikkhamitvā ekakova nānāmigagaṇavante Himavante **Dhammikaṁ** nāma pabbataṁ nissāya assamaṁ katvā tattha paṇṇasālaṁ katvā pañcadosavivajjitaṁ caṅkamaṁ māpetvā aṭṭhaguṇasamupetaṁ abhiññābalaṁ samāharituṁ navadosasamannāgataṁ sāṭakaṁ pajahitvā dvādasaguṇamupāgataṁ vākacīraṁ nivāsetvā pabbaji. Evaṁ pana so pabbajito aṭṭhadosasamākiṇṇaṁ paṇṇasālaṁ pahāya dasaguṇasamannāgataṁ rukkhamūlaṁ upagantvā sabbadhaññavikatiṁ pahāya pavattaphalabhojano hutvā nisajjaṭṭhānacaṅkamanavasena padhānaṁ padahanto sattāhabbhantareyeva aṭṭhannaṁ samāpattīnaṁ pañcannañca abhiññānaṁ lābhī ahosi. Tena vuttaṁ—

27. "Evāhaṁ cintayitvāna, nekakoṭisataṁ dhanaṁ.
Nāthānāthānaṁ datvāna, Himavantamupāgamiṁ.

28. Himavantassāvidūre, Dhammiko nāma[1] pabbato.
Assamo sukato mayhaṁ, paṇṇasālā sumāpitā.

29. Caṅkamaṁ tattha māpesiṁ, pañcadosavivajjitaṁ.
Aṭṭhaguṇasamupetaṁ, abhiññābalamāhariṁ.

30. Sāṭakaṁ pajahiṁ tattha, navadosamupāgataṁ.
Vākacīraṁ nivāsesiṁ, dvādasaguṇamupāgataṁ.

31. Aṭṭhadosasamākiṇṇaṁ, pajahiṁ paṇṇasālakaṁ.
Upāgamiṁ rukkhamūlaṁ, guṇe dasahupāgataṁ.

32. Vāpitaṁ ropitaṁ dhaññaṁ, pajahiṁ niravasesato.
Anekaguṇasampannaṁ, pavattaphalamādiyiṁ.

---

1. Dhammako nāma (Sī)

33. Tatthappadhānaṁ padahiṁ, nisajjaṭṭhānacaṅkame.
Abbhantaramhi sattāhe, abhiññābalapāpuṇin"ti.

Tattha **evāhan**ti evaṁ ahaṁ, heṭṭhā vuttappakārena cintetvāti attho. **Nāthānāthānan**ti sanāthānamanāthānañca aḍḍhānañceva daliddānañca "atthikā gaṇhantū"ti saha koṭṭhāgārehi datvāti attho. **Himavantassāvidūre**ti Himavantapabbatarājassa avidūre samīpe. **Dhammiko nāma pabbato**ti evaṁnāmako pabbato, kasmā panāyaṁ dhammikoti? Yebhuyyena pana bodhisattā isipabbajjaṁ pabbajitvā taṁ pabbataṁ upanissāya abhiññāyo nibbattetvā samaṇadhammaṁ akaṁsu. Tasmā samaṇadhammassa nissayabhūtattā "Dhammiko"tveva pākaṭo ahosi. **Assamo sukato mayhan**ti-ādinā Sumedhapaṇḍitena assamapaṇṇasālā caṅkamā sahatthā māpitā viya vuttā, na ca pana sahatthā māpitā, kintu Sakkena devena pesite Vissakammunā[1] devaputtena nimmitā. Bhagavā pana tadā attano puññānubhāvena nibbattaṁ taṁ sampadaṁ sandhāya "Sāriputta tasmiṁ pabbate—

Assamo sukato mayhaṁ, paṇṇasālā sumāpitā.
Caṅkamaṁ tattha māpesiṁ, pañcadosavivajjitan"ti—

ādimāha.

Tattha **paṇṇasālā**ti paṇṇachadanasālā. **Tatthā**ti tasmiṁ assamapade. **Pañcadosa vivajjitan**ti pañcahi caṅkamadosehi vivajjitaṁ. Katame pañca caṅkamadosā nāma? Thaddhavisamatā antorukkhatā gahanacchannatā atisambādhatā ativisālatāti imehi pañcahi dosehi vivajjitaṁ. Ukkaṭṭhaparicchedena dīghato saṭṭhiratano vitthārato diyaḍḍharatano caṅkamo vutto. Atha vā **pañcadosavivajjitan**ti pañcahi nīvaraṇadosehi vivajjitaṁ parihīnaṁ **abhiññābalamāharin**ti iminā uttarapadena sambandho daṭṭhabbo[2]. **Aṭṭhaguṇasamupetan**ti "evaṁ samāhite citte parisuddhe pariyodāte anaṅgaṇe vigatūpakkilese mudubhūte kammaniye ṭhite āneñjappatte"ti evaṁ vuttehi aṭṭhaguṇehi[3] samannāgataṁ abhiññābalaṁ āhariṁ ānesinti attho.

---

1. Visukammunā (Ka)
2. Abhi-Ṭṭha 1. 37 piṭṭhepi passitabbaṁ.
3. Dī 1. 76-77; Ma 1. 314-315, 346-347; Vi 1. 5 piṭṭhādīsu.

Keci pana "aṭṭhahi samaṇasukhehi upetaṁ, aṭṭhimāni samaṇasukhāni nāma dhana dhaññapariggahābhāvo, anavajjapiṇḍapātapariyesanabhāvo, nibbutapiṇḍabhuñjanabhāvo, raṭṭhaṁ pīḷetvā dhanadhaññādīsu gaṇhantesu rājapurisesu raṭṭhapīḷanakilesābhāvo, upakaraṇesu nicchandarāgabhāvo, coravilopane nibbhayabhāvo, rājarājamahāmattehi asaṁsaṭṭhabhāvo, catūsu disāsu appaṭihatabhāvoti imehi aṭṭhahi samaṇasukhehi[1] upetaṁ samupetaṁ assamaṁ māpesin"ti assamena sambandhaṁ katvā vadanti, taṁ Pāḷiyā na sameti.

Sāṭakanti vatthaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ assame. **Navadosamupāgatan**ti Sāriputta tattha vasanto attano nivatthapārutaṁ mahagghasāṭakaṁ **pajahiṁ** pariccajiṁ. Sāṭakaṁ pajahanto ca tattha nava dose disvā pajahinti dīpeti. Tāpasapabbajjaṁ pabbajitānaṁ hi sāṭakasmiṁ nava dosā pakāsitā. Katame nava? Sāṭakassa mahagghabhāvo, parapaṭibaddhabhāvo, paribhogena lahukaṁ kilissanabhāvo, kiliṭṭho ca dhovitabbo puna rajitabbo ca hoti paribhogena jīraṇabhāvo, jiṇṇassa puna tunnakaraṇaṁ vā aggaḷadānaṁ vā kātabbaṁ hoti puna pariyesanāya durabhisambhavabhāvo, tāpasapabbajjāya ananucchavikabhāvo, paccatthikānaṁ sādhāraṇabhāvo, yathā naṁ na paccatthikā gaṇhanti, evaṁ gopetabbo hoti paridahato vibhūsanaṭṭhānabhāvo, gahetvā carantassa mahicchabhāvoti etehi navahi dosehi[2] upagataṁ sāṭakaṁ pahāya vākacīraṁ nivāsesinti dīpeti. **Vākacīran**ti muñjatiṇaṁ hīrāhīraṁ katvā ganthetvā kataṁ vākamayacīraṁ nivāsanapārupanatthāya ādiyinti attho. **Dvādasaguṇamupāgatan**ti dvādasahi ānisaṁsehi upetaṁ. Ettha **guṇa**-saddo ānisaṁsaṭṭho "sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā"ti-ādīsu[3] viya. **Ma**-kāro padasandhikaro. Vākacīrasmiṁ dvādasānisaṁsā appagghatā, aparāyattatā, sahatthā kātuṁ sakkuṇeyyatā, ( )[4] paribhogena jiṇṇepi sibbitabbābhāvo, corabhayābhāvo, pariyesantassa sukhena karaṇabhāvo, tāpasapabbajjāya sāruppabhāvo, sevamānassa vibhūsanaṭṭhānābhāvo, cīvarappaccaye

---

1. Apadāna-Ṭṭha 1. 8-9; Jātaka-Ṭṭha 5. 267; Abhi-Ṭṭha 1. 37 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
2. Apadāna-Ṭṭha 1. 11 piṭṭhepi.
3. Ma 3. 298 piṭṭhe.
4. (Paribhogena saṇikaṁ kilissati) (Ka)

appicchabhāvo, paribhogasukhabhāvo, vākuppattiyā sulabhabhāvo, vākacīre naṭṭhepi anapekkhabhāvoti imehi dvādasahi guṇehi sampannaṁ[1].

Atha Sumedhapaṇḍito tattha paṇṇasālāyaṁ viharanto paccūsasamaye paccuṭṭhāya attano nikkhamanakāraṇaṁ paccavekkhamāno evaṁ kira cintesi "ahaṁ pana navakanakakaṭakanūpurādisaṅghaṭṭanasaddasammissita madhurahasitakathita-gehajanaramaṇīyaṁ uḷāravibhavasobhitaṁ suravarabhavanākāramagāraṁ kheḷapiṇḍaṁ viya pahāya vivekārāmatāya sabbajanapāpapavāhanaṁ tapovanaṁ paviṭṭhosmi, idha pana me paṇṇasālāya vāso dutiyo gharāvāso viya hoti, handāhaṁ rukkhamūle vaseyyan"ti. Tena vuttaṁ—

31. "Aṭṭhadosasamākiṇṇaṁ, pajahiṁ paṇṇasālakan"ti.

Tattha **aṭṭhadosasamākiṇṇan**ti aṭṭhahi dosehi samākiṇṇaṁ saṁyuttaṁ. Katamehi aṭṭhahi? Mahāsambhārehi nipphādanīyatā, tiṇapaṇṇamattikādīhi niccaṁ paṭijagganīyatā, senāsanaṁ nāma mahallakassa pāpuṇātīti avelāya vuṭṭhāpiyamānassa cittekaggatā na hotīti vuṭṭhāpanīyabhāvo, sītuṇhassa paṭighātena kāyassa sukhumālakaraṇabhāvo, gharaṁ paviṭṭhena yaṁ kiñci pāpaṁ sakkā kātunti garahapaṭicchādanakaraṇabhāvo, "mayhamidan"ti sapariggahabhāvo, gehassa atthibhāvo sadutiyakavāso, ūkāmaṅgula[2] gharagoḷikādīnaṁ sādhāraṇatāya bahusādhāraṇabhāvoti iti ime aṭṭha ādīnave[3] disvā mahāsatto paṇṇasālaṁ pajahiṁ.

Guṇe dasahupāgatanti channaṁ paṭikkhipitvā dasahi guṇehi upetaṁ, rukkhamūlaṁ upagatosmīti attho. Katamehi dasahi? Appasamārambhatā, upagamanamattamevettha hotīti sulabhānavajjatā, abhiṇhaṁ tarupaṇṇavikāradassanena aniccasaññāsamuṭṭhāpanatā, senāsanamaccherābhāvo, tattha hi pāpaṁ karonto lajjatīti pāpakaraṇārahābhāvo, pariggahakaraṇābhāvo, devatāhi saha vāso, channapaṭikkhepo, paribhoga sukhatā, rukkhamūlasenāsanassa gatagataṭṭhāne sulabhatāya anapekkhabhāvoti iti ime dasa guṇe[4] disvā rukkhamūlaṁ upagatosmīti vadati. Āha ca—

---

1. Apadāna-Ṭṭha 1. 11; Abhi-Ṭṭha 1. 39 piṭṭhepi passitabbaṁ.
2. Maṅkuṇa (Sī)
3. Apadāna-Ṭṭha 1. 12 piṭṭhepi.
4. Apadāna-Ṭṭha 1. 13 piṭṭhepi.

"Vaṇṇito Buddhaseṭṭhena, nissayoti ca bhāsito.
Nivāso pavivittassa, rukkhamūlasamo kuto.

Āvāsamaccherahare, devatāparipālite.
Pavivitte vasanto hi, rukkhamūlamhi subbato.

Abhirattāni nīlāni, paṇḍūni patitāni ca.
Passanto tarupaṇṇāni, niccasaññaṁ panūdati.

Tasmā hi Buddhadāyajjaṁ, bhāvanābhiratālayaṁ.
Vivittaṁ nātimaññeyya, rukkhamūlaṁ vicakkhaṇo"ti[1].

Atha Sumedhapaṇḍito paṇṇasālāya diṭṭhadoso hutvā rukkhamūlasenāsane laddhānisaṁso viharanto uttaripi cintesi "āhāratthāya me gāmagamanaṁ āhārapariyesanadukkhaṁ, nāhaṁ kenaci pārijuññena nikkhamitvā āhāratthāya pabbajito, āhārapariyesanamūlassa ca dukkhassa pamāṇaṁ natthi, yannūnāhaṁ pavattaphalena yāpeyyan"ti. Imaṁ pana atthavisesaṁ dīpento—

32-33. "Vāpitaṁ ropitaṁ dhaññaṁ, pajahiṁ niravasesato.
Anekaguṇasampannaṁ, pavattaphalamādiyin"ti—

ādimāha.

Tattha **vāpitan**ti vapitvā nipphannaṁ. **Ropitan**ti ropitvā nipphannaṁ, vapanaropanavasena duvidhāva sassanipphatti, taṁ duvidhampi attano appicchatāya pahāya pavattaphalena yāpesiṁ. **Pavattaphalan**ti sayameva patitaphalaṁ. **Ādiyin**ti paribhuñjiṁ.

"Pavattaphalasantuṭṭho, aparāyattajīviko.
Pahīnāhāraloluppo, hoti cātuddiso Muni.

Jahāti rasataṇhañca, ājīvo tassa sujjhati.
Tasmā hi nātimaññeyya, pavattaphalabhojanan"ti[2]—

evaṁ pavattamāno Sumedhapaṇḍito nacirasseva antosattāhe aṭṭha samāpattiyo pañca abhiññāyo ca pāpuṇi. Imamatthaṁ pakāsentena

---

1. Visuddhi 1. 72 piṭṭhe.
2. Visuddhi 1. 64 piṭṭhe thokaṁ visadisaṁ.

“tatthappadhānaṁ padahin”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tasmiṁ assame. **Padhānan**ti vīriyaṁ, vīriyaṁ hi padahitabbato padhānabhāvakaraṇato vā “padhānan”ti vuccati. **Padahin**ti vīriyamārabhiṁ. **Nisajjaṭṭhānacaṅkame**ti nisajjāya ca ṭhānena ca caṅkamena ca.

Sumedhapaṇḍito pana seyyaṁ paṭikkhipitvā nisajjaṭṭhānacaṅkameheva rattindivaṁ vītināmetvā sattāhabbhantareyeva abhiññābalaṁ pāpuṇi. Evaṁ pana abhiññābalaṁ patvā Sumedhatāpase samāpattisukhena vītināmente tadā sabbajanasaṅgahakaro mārabalabhayaṁkaro ñāṇadīpaṅkaro **Dīpaṅkaro** nāma Satthā loke udapādi.

Saṅkhepeneva tassāyamānupubbikathā—ayaṁ kira Dīpaṅkaro nāma mahāsatto samattiṁsa pāramiyo pūretvā Vessantarattabhāvasadise attabhāve ṭhito pathavikampanādīni mahādānāni datvā āyupariyosāne Tusitapure nibbattitvā tattha yāvatāyukaṁ ṭhatvā dasasahassacakkavāḷadevatāhi sannipatitvā—

> “Kālo kho te Mahāvīra, uppajja mātukucchiyaṁ.
> Sadevakaṁ tārayanto, bujjhassu amataṁ padan”ti[1]—

vutte tato so devatānaṁ vacanaṁ sutvā ca pañca mahāvilokanāni viloketvā tato cuto Rammavatīnagare attano yasavibhūtiyā vijitavāsudevassa naradevassa Sudevassa nāma rañño kule Sumedhāya deviyā kucchismiṁ āsāḷhipuṇṇamiyā uttarāsāḷhanakkhattena paṭisandhiṁ gahetvā mahatā parivārena parihariyamāno mahādeviyā kucchimhi maṇikūṭagato viya kenaci asucinā amakkhito dasa māse vasitvā saliladharavivaragato saradakālacando viya tassā udarato nikkhami.

Dvattiṁsa pubbanimitta

Tassa pana Dīpaṅkarakumārassa paṭisandhikkhaṇepi vijātakkhaṇepi **dvattiṁsa pubbanimittāni**[2] pāṭihāriyāni pāturahesuṁ. Sabbasabbaññubodhisattesu mātukucchiṁ okkamantesu nikkhamantesu sambujjhantesu dhammacakkaṁ pavattantesūti

---

1. Khu 4. 305 piṭṭhe.
2. Dī-Ṭṭha 2. 32-33; Ma-Ṭṭha 4. 133-134; Apadāna-Ṭṭha 1. 62-63; Jātaka-Ṭṭha 1. 60-61 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

imesu catūsu ṭhānesu dvattiṁsa pāṭihāriyāni pavattanteva. Tasmā mayā pākaṭattā Dīpaṅkarakumārassa jātiyaṁ dassitāni—

“Dīpaṅkare cārukare kumāre,
Sivaṁkare santikareva jāte[1].
Pakampi saṅkampi tadā samantā,
Sahassasaṅkhyā dasalokadhātu.

Cakkavāḷasahassesu, dasasahasseva devatā.
Ekasmiṁ cakkavāḷasmiṁ, tadā sannipatiṁsu tā.

Bodhisattaṁ mahāsattaṁ, jātamattantu devatā.
Paṭhamaṁ paṭiggaṇhiṁsu, pacchā taṁ manujā pana.

Avāditā kenaci cammanaddhā,
Supokkharā dundubhiyo ca vīṇā.
Aghaṭṭitānābharaṇāni tasmiṁ,
Khaṇe samantā madhuraṁ raviṁsu.

Chijjiṁsu sabbattha ca bandhanāni,
Sayaṁ vigacchiṁsu ca sabbarogā.
Rūpāni passiṁsu ca jāti-andhā,
Saddaṁ samantā badhirā suṇiṁsu.

Anussatiṁ jātijaḷā manussā,
Labhiṁsu yānaṁ padasāva paṅgulā.
Videsayātā sayameva nāvā,
Sapaṭṭanaṁ sīghamupāgamiṁsu.

Ākāsaṭṭhaṁ[2] bhūmigatañca sabbaṁ,
Sayaṁ samantā ratanaṁ viroci.
Nibbāyi ghore niraye hutāso,
Nadīsu toyampi ca nappavatti.

---

1. Santikare’tha jāte (Sī)
2. Ākāsagaṁ (Sī, I)

Lokantare dukkhanirantarepi,
Pabhā uḷārā vipulā ahosi.
Tathā tadā santataraṅgamālo,
Mahāsamuddo madhurodakoyaṁ.

Na vāyi vāto pharuso kharo vā,
Samphullapupphā taravo ahesuṁ.
Viroci cando adhikaṁ satāro,
Na cāpi uṇho suriyo ahosi.

Khagā nabhamhāpi[1] ca rukkhato ca,
Haṭṭhāva heṭṭhā pathaviṁ bhajiṁsu.
Mahācatuddīpagato ca megho,
Pavassi toyaṁ madhuraṁ samantā.

Ṭhatvāva dibbe bhavane sakasmiṁ,
Pasannacittā pana devatāyo[2].
Nacciṁsu gāyiṁsu ca vādayiṁsu,
Seḷiṁsu tā keḷimakaṁsu ceva.

Sayaṁ kira dvāramahākavāṭā,
Khaṇeva tasmiṁ vivaṭā ahesuṁ.
Mahājane neva khudā pipāsā,
Pīḷesi lokaṁ kira kañci kañci.

Ye niccaverā pana pāṇisaṁghā,
Te mettacittaṁ paramaṁ labhiṁsu.
Kākā ulūkehi cariṁsu saddhiṁ,
Koṇā[3] varāhehi akaṁsu keḷiṁ.

Ghorāpi sappā'namukhāpi sappā[4],
Kīḷiṁsu kāmaṁ nakulehi saddhiṁ.
Gaṇhiṁsu majjārasiresu yūkā[5],
Vissatthacittā gharamūsikāpi.

---

1. Nagamhā (Sī, I, Ka) 2. Devakāyā (I) 3. Kokā (Ka)
4. Ghoravisānaghorāpi sappā (Ka) 5. Majjārasaresu yutā (Ka)

Buddhantarenāpi aladdhatoye,
Pisācaloke vigatā pipāsā.
Khujjā ahesuṁ samacārukāyā,
Mūgā ca vācaṁ madhuraṁ lapiṁsu.

Pasannacittā pana pāṇisaṁghā,
Tadaññamaññaṁ piyamālapiṁsu.
Assā ca hesiṁsu pahaṭṭhacittā,
Gajjiṁsu mattā varavāraṇāpi.

Surabhicandanacuṇṇasamākulā,
Kusumakuṅkumadhūpasugandhinī.
Vividhacārumahaddhajamālinī,
Dasasahassi ahosi samantato"ti.

Tatra hissa dasasahassilokadhātukampo sabbaññutaññāṇapaṭilābhassa pubbanimittaṁ, devatānaṁ ekacakkavāḷe sannipāto dhammacakkappavattanakāle ekappahāreneva sannipatitvā dhammapaṭiggahaṇassa pubbanimittaṁ, paṭhamaṁ devatānaṁ paṭiggahaṇaṁ catunnaṁ rūpāvacarajjhānānaṁ paṭilābhassa pubbanimittaṁ, pacchā manussānaṁ paṭiggahaṇaṁ catunnaṁ arūpāvacarajjhānānaṁ paṭilābhassa pubbanimittaṁ, cammanaddhadundubhīnaṁ sayameva vajjanaṁ mahantiyā dhammabheriyā anusāvanassa pubbanimittaṁ, vīṇābharaṇānaṁ sayameva vajjanaṁ anupubbavihārapaṭilābhassa pubbanimittaṁ, bandhanānaṁ sayameva chedo asmimānasamucchedassa pubbanimittaṁ, mahājanassa sabbarogavigamo catusaccaphalapaṭilābhassa pubbanimittaṁ, jaccandhānaṁ rūpadassanaṁ dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittaṁ, badhirānaṁ saddassavanaṁ dibbasotadhātupaṭilābhassa pubbanimittaṁ.

Jātijaḷānaṁ anussatuppādo catusatipaṭṭhānapaṭilābhassa pubbanimittaṁ, paṅgulānaṁ padasā gamanaṁ caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittaṁ, videsagatānaṁ nāvānaṁ sapaṭṭanāgamanaṁ catupaṭisambhidādhigamassa, ratanānaṁ sayameva virocanaṁ dhammobhāsapaṭilābhassa, niraye agginibbāyanaṁ ekādasagginibbāyanassa, nadīsu toyassa nappavattanaṁ catuvesārajjapaṭilābhassa, lokantare āloko avijjandhakāraṁ vidhametvā ñāṇālokadassanassa,

mahāsamuddassa madhurodakatā nibbānarasena ekarasabhāvassa, vātassa avāyanaṁ dvāsaṭṭhidiṭṭhigatabhedanassa, tarūnaṁ pupphitabhāvo vimuttipupphehi pupphitabhāvassa pubbanimittaṁ.

Candassa ativirocanaṁ bahujanakantatāya pubbanimittaṁ, sūriyassa nāti-uṇhavimalabhāvo kāyikacetasikasukhuppattiyā, khagānaṁ nagādīhi pathavigamanaṁ ovādaṁ sutvā mahājanassa pāṇehi saraṇagamanassa, mahato catuddīpagatameghassa pavassanaṁ mahato dhammavassassa, devatānaṁ sakasakabhavanesveva ṭhatvā naccādīhi kīḷanaṁ buddhabhāvaṁ patvā udānudānassa[1], dvārakavāṭānaṁ sayameva vivaraṇaṁ aṭṭhaṅgikamaggadvāravivaraṇassa, khudāpīḷanassa abhāvo kāyagatāsatiyā amatapaṭilābhassa, pipāsāpīḷanassa abhāvo vimuttisukhena sukhitabhāvassa, verīnaṁ mettacittapaṭilābho catubrahmavihārapaṭilābhassa, dasasahassilokadhātuyā ekadhajamālitā ariyadhajamālitāya pubbanimittaṁ, sesavisesā pana sesabuddhaguṇapaṭilābhassa pubbanimittānīti veditabbā.

Atha **Dīpaṅkarakumāro** mahatiyā sampattiyā paricāriyamāno anukkamena bhaddaṁ yobbanaṁ patvā tiṇṇaṁ utūnaṁ anucchavikesu tīsu pāsādesu devalokasiriṁ viya rajjasirimanubhavanto uyyānakīḷāya gamanasamaye anukkamena jiṇṇabyādhimatasaṅkhāte tayo devadūte disvā sañjātasaṁvego nivattitvā Sudassananagarasadisavibhavasobhaṁ Rammavatī nāma nagaraṁ pāvisi. Nagaraṁ pavisitvā puna catutthavāre hatthācariyaṁ pakkosāpetvā etadavoca "ahaṁ tāta uyyānadassanatthāya nikkhamissāmi hatthiyānāni kappāpehī"ti. So "sādhu devā"ti paṭisuṇitvā caturāsītihatthisahassāni kappāpesi. Atha Vissakammo[2]nāma devaputto bodhisattaṁ nānāvirāgavasananivāsanaṁ āmukkamuttāhāra[3]keyūraṁ ruciranavakanakakaṭakamakuṭakuṇḍaladharaṁ paramasurabhikusumamālasamalaṅkatasiroruhaṁ samalaṅkari kira. Atha Dīpaṅkarakumāro devakumāro viya caturāsītiyā hatthisahassehi parivuto hatthikkhandhavaragato mahatā balakāyena parivuto ratijananaṁ uyyānaṁ pavisitvā hatthikkhandhato oruyha taṁ uyyānamanusañcaritvā paramaruciradassane sakahadayasītale silātale nisīditvā pabbajjāya cittaṁ

1. Uddānuddānassa (Sī) 2. Visukammo (Ka) 3. Āmuttamuttaṅkita... (Sī)

uppādesi. Taṅkhaṇaññeva Suddhāvāsakhīṇāsavo mahābrahmā aṭṭha samaṇaparikkhāre ādāya mahāpurisassa cakkhupathe pāturahosi.

Mahāpuriso taṁ disvā "kimidan"ti pucchitvā "samaṇaparikkhāro"ti sutvā alaṅkārabhaṇḍaṁ omuñcitvā pasādhanabhaṇḍāgārikassa hatthe datvā maṅgalakhaggamādāya saddhiṁ makuṭena kese chinditvā antalikkhe ākāse ukkhipi. Atha Sakko devarājā suvaṇṇacaṅkoṭakena taṁ kesamakuṭaṁ ādāya Sinerumuddhani tiyojanappamāṇaṁ indanīlamaṇimayaṁ **Makuṭacetiyaṁ** nāma akāsi. Atha mahāpuriso devadattiyaṁ arahattadhajaṁ kāsāvaṁ paridahitvā sāṭakayugaṁ ākāse khipi. Taṁ brahmā paṭiggahetvā brahmaloke dvādasayojanikaṁ sabbaratanamayaṁ cetiyamakāsi. Dīpaṅkarakumāraṁ pana pabbajantaṁ ekā purisakoṭi anupabbaji. Tāya pana parisāya parivuto bodhisatto dasa māse padhānacariyaṁ acari. Atha visākhapuṇṇamāya aññataraṁ nagaraṁ piṇḍāya pāvisi.

Tasmiṁ kira nagare taṁdivasaṁ devatānaṁ balikaraṇatthāya nirudakapāyāsaṁ paciṁsu. Tassa pana mahāsattassa saparisassa piṇḍāya piviṭṭhassa manussā adaṁsu. Taṁ kira sabbesaṁ koṭisaṅkhyānaṁ bhikkhūnaṁ pariyattaṁ ahosi. Mahāpurisassa pana patte devatā dibbojaṁ pakkhipiṁsu. Taṁ paribhuñjitvā tattheva sālavane divāvihāraṁ vītināmetvā sāyanhasamaye paṭisallānā vuṭṭhāya gaṇaṁ vissajjetvā **Sunandena** nāmājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā pipphalibodhirukkhamūlaṁ gantvā tiṇasantharaṁ santharitvā navutihatthaṁ bodhikkhandhaṁ piṭṭhito katvā pallaṅkaṁ ābhujitvā caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhahitvā Bodhirukkhamūle nisīdi.

Tato mārabalaṁ vidhamitvā rattiyā paṭhamayāme pubbenivāsaṁ anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhuṁ visodhetvā pacchimayāme anulomapaṭilomavasena paccayākāraṁ sammasitvā ānāpānacatutthajjhānaṁ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena samapaññāsa lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuñāṇaṁ vipassanaṁ vaḍḍhetvā aruṇodaye ariyamaggena sakalabuddhaguṇe paṭivijjhitvā Buddhasīhanādaṁ naditvā sattasattāhaṁ bodhisamīpeyeva vītināmetvā brahmuno dhammadesanaṁ paṭiññāya **Sunandārāme** dhammacakkaṁ pavattetvā koṭisatānaṁ devamanussānaṁ dhammāmataṁ pāyetvā catuddīpikamahāmegho viya

dhammavassaṁ vassento mahājanassa bandhanamokkhaṁ karonto janapadacārikaṁ vicari.

Tadā kira Sumedhapaṇḍito samāpattisukhena vītināmento neva pathavikampanamaddasa na tāni nimittāni. Tena vuttaṁ—

34. "Evaṁ me siddhippattassa, vasībhūtassa sāsane.
Dīpaṅkaro nāma Jino, uppajji Lokanāyako.

35. Uppajjante ca jāyante, bujjhante dhammadesane.
Caturo nimitte nāddasaṁ, jhānaratisamappito"ti.

Tattha **evan**ti idāni vattabbaṁ nidasseti. **Me**ti mama. **Siddhippattassā**ti pañcābhiññāsiddhippattassa. **Vasībhūtassā**ti bhūtavasissa, ciṇṇavasībhāvamupagatassāti attho. **Sāsane**ti vivekamānasānaṁ[1] sāsane, anādaralakkhaṇe sāmivacanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Jino**ti kilesārijayanena Jino.

Uppajjanteti paṭisandhiggahaṇe. **Jāyante**ti mātukucchito nikkhamane. **Bujjhante**ti anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambujjhante. **Dhammadesane**ti dhammacakkappavattane. **Caturo nimitte**ti cattāri nimittāni. Dīpaṅkarassa Dasabalassa paṭisandhijātibodhidhammacakkappavattanesu catūsu ṭhānesu dasasahassilokadhātukampanādīni nimittānīti attho. Etthāha—tāni pana bahūni nimittāni, kasmā "caturo nimitte"ti vuttaṁ, ayuttaṁ nanūti? Nāyuttaṁ, yadipi etāni bahūni nimittāni, catūsu ṭhānesu pana pavattattā "caturo nimitte"ti vuttaṁ. **Nāddasan**ti nāddasiṁ. Idāni tesaṁ catunnaṁ nimittānaṁ adassane kāraṇaṁ niddisanto **"jhānaratisamappito"**ti āha. **Jhānaratī**ti samāpattisukhassetaṁ adhivacanaṁ. Jhānaratiyā samappitattā samaṅgībhūtattā tāni nimittāni nāddasanti attho.

Atha tasmiṁ kāle Dīpaṅkaradasabalo catūhi khīṇāsavasatasahassehi parivuto anupubbena cārikaṁ caramāno paramarammaṁ Rammaṁ nāma nagaraṁ patvā **Sudassana**mahāvihāre paṭivasati. Rammanagaravāsino "Dīpaṅkaro kira Dasabalo anuttaraṁ sammāsambodhiṁ patvā pavattitavaradhammacakko

---

1. Vemānasatāpasānaṁ (Sī, I)

anupubbena cārikaṁ caramāno Rammanagaraṁ patvā Sudassanamahāvihāre paṭivasatī”ti sutvā sappi-ādīni bhesajjāni gahetvā bhuttapātarāsā suddhuttarāsaṅgā[1] pupphadhūpagandhahatthā yena Buddho tenupasaṅkamiṁsu, upasaṅkamitvā Satthāraṁ vanditvā pupphādīhi pūjetvā ekamantaṁ nisīditvā atimadhuraṁ dhammakathaṁ sutvā svātanāya Bhagavantaṁ nimantetvā uṭṭhāyāsanā Dasabalaṁ padakkhiṇaṁ katvā pakkamiṁsu.

Te punadivase asadisamahādānaṁ sajjetvā maṇḍapaṁ kāretvā vimalakomalehi nīluppalehi chādetvā catujjātigandhena paribhaṇḍaṁ kāretvā lājapañcamāni surabhikusumāni vikiritvā maṇḍapassa catūsu koṇesu sītalamadhuravāripuṇṇā cāṭiyo ṭhapetvā kadalipaṇṇehi pidahitvā maṇḍapopari jayasumanakusumasadisaṁ paramaruciradassanaṁ celavitānaṁ bandhitvā suvaṇṇamaṇirajatatārakāhi racayitvā tattha gandhadāmapupphadāmapattadāmaratanadāmāni olambetvā dhūpehi duddinaṁ katvā sakalañca taṁ rammaṁ Rammanagaraṁ sammaṭṭhaṁ saphalakadaliyo ca pupphasamalaṅkate puṇṇaghaṭe ca ṭhapāpetvā nānāvirāgā dhajapaṭākāyo ca samussāpetvā mahāvīthiyā ubhosu passesu sāṇipākārehi parikkhipitvā Dīpaṅkaradasabalassa āgamanamaggaṁ alaṅkarontā udakaparibhinnaṭṭhānesu paṁsuṁ pakkhipitvā cikkhallakampi pathaviṁ asamaṁ samaṁ katvā muttāsadisāhi vālukāhi ākiranti, lājapañcamehi ca pupphehi ākiranti, saphalakadalikamuke ca patiṭṭhāpenti.

Atha tasmiṁ kāle Sumedhatāpaso attano assamapadato uggantvā Rammanagaravāsīnaṁ tesaṁ manussānaṁ uparibhāgena ākāsena gacchanto te haṭṭhapahaṭṭhe maggaṁ sodhente ca alaṅkaronte ca disvā “kiṁ nu kho kāraṇan”ti cintetvā sabbesaṁ passantānaññeva ākāsato oruyha ekamante ṭhatvā te manusse pucchi “ambho kassatthāya tumhe imaṁ maggaṁ sodhethā”ti. Tena vuttaṁ—

36. “Paccantadesavisaye, nimantetvā Tathāgataṁ.
Tassa āgamanaṁ maggaṁ, sodhenti tuṭṭhamānasā.

37. Ahaṁ tena samayena, nikkhamitvā sakassamā.
Dhunanto vākacīrāni, gacchāmi ambare tadā.

---

1. Sa-uttarāsaṅgā (Sī), suttarāsaṅgā (I)

38. Vedajātaṁ janaṁ disvā, tuṭṭhahaṭṭhaṁ pamoditaṁ.
Orohitvāna gaganā, manusse pucchi tāvade.

39. Tuṭṭhahaṭṭho pamudito, vedajāto mahājano.
Kassa sodhīyati maggo, añjasaṁ vaṭumāyanan"ti.

Tattha **paccantadesavisaye**ti Majjhimadesasseva ekapasse paccantadesasaññite janapade. **Tassa āgamanaṁ maggan**ti tena āgantabbaṁ magganti attho. **Ahaṁ tena samayenā**ti ahaṁ tasmiṁ samaye, bhummatthe cetaṁ karaṇavacanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Sakassamā**ti attano assamapadato nikkhamitvā. **Dhunanto**ti odhunanto. **"Tena samayena" ca, "tadā" cā**ti imesaṁ dvinnaṁ padānaṁ ekatthattā purimassa nikkhamanakiriyāya pacchimassa ca gamanakiriyāya saddhiṁ sambandho veditabbo, itarathā punaruttidosā na muccati. **Tadā**ti tasmiṁ samaye.

Vedajātanti sañjātasomanassaṁ. **Tuṭṭhahaṭṭhaṁ pamoditan**ti imāni tīṇi padāni aññamaññavevacanāni aññamaññassa atthadīpanāni. Atha vā sukhena **tuṭṭhaṁ,** pītiyā **haṭṭhaṁ,** pāmojjena **pamuditaṁ. Orohitvānā**ti otaritvā. **Manusse pucchī**ti mānuse pucchi. Ayameva vā pāṭho. **Tāvade**ti tadā, taṅkhaṇeyevāti attho. Idāni pucchitamatthaṁ dassentena **"tuṭṭhahaṭṭho pamudito"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha ayaṁ mahājano tuṭṭhahaṭṭho pamoditahadayo hutvā maggaṁ sodheti, kiṁkāraṇā sodheti, kassatthāya vā sodhetīti evaṁ "sodheti" saddaṁ āharitvā attho daṭṭhabbo, itarathā na yujjati. **Sodhīyatī**ti suddhabhāvo karīyati. **Maggo añjasaṁ vaṭumāyanan**ti maggassevetāni vevacanāni.

Evaṁ tena Sumedhatāpasena puṭṭhā te manussā āhaṁsu "bhante Sumedha kiṁ na jānātha Dīpaṅkaro nāma Buddho anuttaraṁ sammāsambodhiṁ patvā pavattitavaradhammacakko janapadacārikaṁ caramāno anukkamena amhākaṁ nagaraṁ patvā Sudassanamahāvihāre paṭivasati, mayaṁ taṁ Bhagavantaṁ nimantayitvā tasseva Buddhassa Bhagavato āgamanamaggaṁ sodhemā"ti. Tato taṁ sutvā Sumedhapaṇḍito cintesi "Buddhoti kho panesa ghosopi dullabho, pageva Buddhuppādo, tena hi mayāpi imehi manussehi saddhiṁ Dasabalassa āgamanamaggaṁ sodhetuṁ vaṭṭatī"ti. So te

manusse āha “sace bho tumhe imaṁ maggaṁ Buddhassa sodhetha, mayhampi ekaṁ okāsaṁ detha, ahampi tumhehi saddhiṁ Buddhassa maggaṁ sodhessāmī”ti. Tato te “sādhū”ti sampaṭicchitvā “ayaṁ Sumedhapaṇḍito mahiddhiko mahānubhovo”ti jānamānā dubbisodhanaṁ udakasambhinnaṁ ativiya visamaṁ ekaṁ okāsaṁ sallakkhetvā “imaṁ okāsaṁ tumhe sodhetha alaṅkarotha cā”ti adaṁsu. Tato Sumedhapaṇḍito Buddhārammaṇaṁ pītiṁ uppādetvā cintesi “ahaṁ pana imaṁ okāsaṁ iddhiyā paramadassanīyaṁ kātuṁ pahomi, evaṁ kate pana maṁ na paritosessati. Ajja pana mayā kāyaveyyāvaccaṁ kātuṁ vaṭṭatī”ti paṁsuṁ āharitvā taṁ padesaṁ pūreti.

Tassa pana tasmiṁ padese asodhite vippakateyeva Rammanagaravāsino manussā Bhagavato kālamārocesuṁ “niṭṭhitaṁ bhante bhattan”ti. Evaṁ tehi kāle ārocite Dasabalo jayasumanakusumasadisavaṇṇaṁ dupaṭṭacīvaraṁ timaṇḍalaṁ paṭicchādetvā nivāsetvā tassupari suvaṇṇapāmaṅgena jayasumanakusumakalāpaṁ parikkhipanto viya vijjulatāsassirikaṁ kāyabandhanaṁ bandhitvā kanakagirisikharamatthake lākhārasaṁ parisiñcanto viya suvaṇṇacetiyaṁ pavāḷajālena parikkhipanto viya ca suvaṇṇagghikaṁ rattakambalena paṭimuñcanto viya ca saradasamayarajanikaraṁ rattavalāhakena paṭicchādento viya ca lākhārasena tintakiṁsukakusumasadisavaṇṇaṁ rattavarapaṁsukūlacīvaraṁ pārupitvā gandhakuṭidvārato kañcanaguhato sīho viya nikkhamitvā gandhakuṭipamukhe aṭṭhāsi. Atha sabbe bhikkhū attano attano pattacīvaramādāya Bhagavantaṁ parivārayiṁsu. Te pana parivāretvā ṭhitā bhikkhū evarūpā ahesuṁ—

“Appicchā pana santuṭṭhā, vattāro vacanakkhamā.
Pavivittā asaṁsaṭṭhā, vinītā pāpagarahino.

Sabbepi sīlasampannā, samādhijjhānakovidā.
Paññāvimuttisampannā, tipañcacaraṇāyutā.

Khīṇāsavā vasippattā, iddhimanto yasassino.
Santindriyā damappattā, suddhā khīṇapunabbhavā”ti.

Iti Bhagavā sayaṁ vītarāgo vītarāgehi vītadoso vītadosehi vītamoho vītamohehi parivuto ativiya virocittha. Atha Satthā mahānubhāvānaṁ khīṇāsavānaṁ chaḷabhiññānaṁ catūhi satasahassehi parivuto marugaṇa[1]parivuto dasasatanayano viya brahmagaṇaparivuto hāritamahābrahmā viya ca aparimitasamayasamupacitakusalabalajanitāya anopamāya Buddhalīḷāya tārāgaṇaparivuto saradasamayarajanikaro viya ca gaganatalaṁ taṁ maggaṁ alaṅkatapaṭiyattaṁ paṭipajji.

Suvaṇṇavaṇṇāya pabhāya dhīro,
Suvaṇṇavaṇṇe kira maggarukkhe.
Suvaṇṇavaṇṇe kusume karonto,
Suvaṇṇavaṇṇo paṭipajji maggaṁ.

Sumedhatāpasopi tena alaṅkatapaṭiyattena maggena āgacchantassa Dīpaṅkarassa Bhagavato dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṁ asītiyā anubyañjanehi anurañjitaṁ byāmappabhāya parikkhepaṁ sassirikaṁ indanīlamaṇisadisaṁ ākāse nānappakārā vijjulatā viya chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjentaṁ rūpasobhaggappattaṁ attabhāvaṁ akkhīni ummīletvā oloketvā "ajja mayā Dasabalassa jīvitapariccāgaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti "mā Bhagavā kalale akkami, maṇimayaphalakasetuṁ akkamanto viya saddhiṁ catūhi khīṇāsavasatasahassehi mama piṭṭhiṁ akkamanto gacchatu, taṁ me bhavissati dīgharattaṁ hitāya sukhāyā"ti kese mocetvā ajinajaṭāvākacīrāni kāḷavaṇṇe kalale pattharitvā tattheva kalalapiṭṭhe nipajji. Tena vuttaṁ—

40. "Te me puṭṭhā viyākaṁsu, 'Buddho loke anuttaro.
Dīpaṅkaro nāma Jino, uppajji Lokanāyako.
Tassa sodhīyati maggo, añjasaṁ vaṭumāyanaṁ'.

41. Buddhoti vacanaṁ[2] sutvāna, pīti uppajji tāvade.
Buddho Buddhoti kathayanto, somanassaṁ pavedayiṁ.

---

1. Amaragaṇa... (Sī, Ka)
2. Mama (Sī, I, Ka)

42. Tattha ṭhatvā vicintesiṁ, tuṭṭho saṁviggamānaso.
‘Idha bījāni ropissaṁ, khaṇo ve mā upaccagā’.

43. Yadi Buddhassa sodhetha, ekokāsaṁ dadātha me.
Ahampi sodhayissāmi, añjasaṁ vaṭumāyanaṁ.

44. Adaṁsu te mamokāsaṁ, sodhetuṁ añjasaṁ tadā.
Buddho Buddhoti cintento, maggaṁ sodhemahaṁ tadā.

45. Aniṭṭhite mamokāse, Dīpaṅkaro Mahāmuni.
Catūhi satasahassehi, chaḷabhiññehi tādihi.
Khīṇāsavehi vimalehi, paṭipajji añjasaṁ Jino.

46. Paccuggamanā vattanti, vajjanti bheriyo bahū.
Āmoditā naramarū, sādhukāraṁ pavattayuṁ.

47. Devā manusse passanti, manussāpi ca devatā.
Ubhopi te pañjalikā, anuyanti Tathāgataṁ.

48. Devā dibbehi turiyehi, manussā mānusehi ca.
Ubhopi te vajjayantā, anuyanti Tathāgataṁ.

49. Dibbaṁ mandāravaṁ pupphaṁ, padumaṁ pārichattakaṁ.
Disodisaṁ okiranti, ākāsanabhagatā marū.

50. Dibbaṁ candanacuṇṇañca, varagandhañca kevalaṁ.
Disodisaṁ okiranti, ākāsanabhagatā marū.

51. Campakaṁ saralaṁ nīpaṁ, nāgapunnāgaketakaṁ.
Disodisaṁ ukkhipanti, bhūmitalagatā narā.

52. Kese muñcitvāhaṁ tattha, vākacīrañca cammakaṁ.
Kalale pattharitvāna, avakujjo nipajja’haṁ.

53. Akkamitvāna maṁ Buddho, saha sissehi gacchatu.
Mā naṁ kalale akkamittha[1], hitāya me bhavissatī”ti.

1. Akkamittho (Ka)

Tattha **viyākaṁsū**ti byākariṁsu. "Dīpaṅkaro nāma Jino, tassa sodhīyati patho"tipi pāṭho. **Somanassaṁ pavedayin**ti somanassamanubhavinti attho. **Tattha ṭhatvā**ti yasmiṁ padese ākāsato otari, tattheva ṭhatvā. **Saṁviggamānaso**ti pītivimhitamānaso. **Idhā**ti imasmiṁ Dīpaṅkare puññakkhette. **Bījānī**ti kusalabījāni. **Ropissan**ti ropissāmi. **Khaṇo**ti aṭṭhakkhaṇavirahito navamo khaṇasannipāto. Atidullabho so mayā paṭiladdho. **Ve**ti nipātamattaṁ. **Mā upaccagā**ti so mā accagamā, mā atikkamīti attho. **Dadāthā**ti detha. **Te**ti ye me puṭṭhā manussā, teti attho. **Sodhemahaṁ tadā**ti sodhemi ahaṁ tadā. **Aniṭṭhite**ti apariyosite[1] vippakate. **Khīṇāsavehī**ti ettha cattāro āsavā kāmāsavo bhavāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavoti[2] ime cattāro āsavā yesaṁ khīṇā pahīnā samucchinnā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, te khīṇāsavā, tehi khīṇāsavehi. Khīṇāsavattāyeva **vimalehi.**

Devā manusse passantīti ettha devānaṁ manussadassane vattabbaṁ natthi, pakatidassanavasena pana yathā manussā idha ṭhatvā passanti, evaṁ devāpi manusse passantīti attho. **Devatā**ti deve. **Ubhopī**ti ubho devamanussā. **Pañjalikā**ti katapañjalikā, ubhopi hatthe sirasi patiṭṭhāpetvāti attho. **Anuyanti Tathāgatan**ti Tathāgatassa pacchato yanti, anuyoge sati sāmi-atthe upayogavacanaṁ hotīti lakkhaṇaṁ. Tena vuttaṁ "anuyanti Tathāgatan"ti. **Vajjayantā**ti vādentā.

Mandāravanti mandāravapupphaṁ. **Diso disan**ti disato disato. **Okirantī**ti avakiranti. **Ākāsanabhagatā**ti ākāsasaṅkhāte nabhasi gatā. Atha vā ākāsaṁ gatā saggagatāva. "Nabho"ti hi saggo vuccati. **Marū**ti amarā. **Saralan**ti saralatarukusumaṁ. **Nīpan**ti kadambapupphaṁ. **Nāgapunnāgaketakan**ti nāgapunnāgaketakapupphāni ca. **Bhūmitalagatā**ti bhūmigatā.

Kese muñcitvāhanti ahaṁ kese baddhā kalāpakuṭilajaṭā muñcitvā, vippakiritvāti attho. **Tatthā**ti mayhaṁ dinne okāse. **Cammakan**ti cammakkhaṇḍaṁ. **Kalale**ti cikkhallakaddame. **Avakujjo**ti adhomukho hutvā. **Nipajjahan**ti

---

1. Aparisodhite (Sī) 2. Khu 8. 147 piṭṭhe.

nipajjiṁ ahaṁ. **Mā nan**ti ettha **mā**ti paṭisedhatthe nipāto. **Nan**ti padapūraṇatthe nipāto, Buddho kalale mā akkamitthāti attho. **Hitāya me bhavissatī**ti taṁ kalale anakkamanaṁ dīgharattaṁ mama hitatthāya bhavissatīti. "Sukhāya me bhavissatī"tipi pāṭho.

Tato Sumedhapaṇḍito kalalapiṭṭhe nipanno evaṁ cintesi "sacāhaṁ iccheyyaṁ sabbakilese jhāpetvā saṁghanavako hutvā Rammanagaraṁ paviseyyaṁ, aññātakavesena pana me kilese jhāpetvā nibbānappattiyā kiccaṁ natthi, yannūnāhaṁ Dīpaṅkaradasabalo viya paramābhisambodhiṁ patvā dhammanāvaṁ āropetvā mahājanaṁ saṁsārasāgarā uttāretvā pacchā parinibbāyeyyaṁ, idaṁ me patirūpan"ti. Tato aṭṭha dhamme samodhānetvā Buddhabhāvāya abhinīhāraṁ katvā nipajji. Tena vuttaṁ—

54. "Pathaviyaṁ nipannassa, evaṁ me āsi cetaso.
Icchamāno ahaṁ ajja, kilese jhāpaye mama.

55. Kiṁ me aññātavesena, dhammaṁ sacchikatenidha.
Sabbaññutaṁ pāpuṇitvā, Buddho hessaṁ sadevake.

56. Kiṁ me ekena tiṇṇena, purisena thāmadassinā.
Sabbaññutaṁ pāpuṇitvā, santāressaṁ sadevakaṁ.

57. Iminā me adhikārena, katena purisuttame.
Sabbaññutaṁ pāpuṇitvā, tāremi janataṁ bahuṁ.

58. Saṁsārasotaṁ chinditvā, viddhaṁsetvā tayo bhave.
Dhammanāvaṁ samāruyha, santāressaṁ sadevakan"ti.

Tattha **pathaviyaṁ nipannassā**ti puthaviyā nipannassa. Ayameva vā pāṭho. **Cetaso**ti cetaso parivitakko ahosīti attho. "Evaṁ me āsi cetanā"tipi pāṭho. **Icchamāno**ti ākaṅkhamāno. **Kilese**ti kilissanti upatāpentīti kilesā, rāgādayo dasa. **Jhāpaye**ti jhāpeyyaṁ, mama kilese jhāpaye ahanti attho.

Kinti paṭikkhepavacanaṁ. **Aññātavesenā**ti apākaṭavesena, aviññātena paṭicchannena. Idha pana bhikkhū viya āsavakkhayaṁ katvā kiṁ, Buddhakare

dhamme pūretvā paṭisandhijātibodhidhammacakkappavattanesu mahāpathavikampanaṁ katvā Buddho bodhetā, tiṇṇo tāretā, mutto mocetā bhaveyyanti adhippāyo. **Sadeveke**ti sadevake loke.

Thāmadassināti attano thāmabalaṁ passamānena. **Santāressan**ti santāressāmi. **Sadevakan**ti sadevakaṁ sattanikāyaṁ, sadevakaṁ lokaṁ vā. **Adhikārenā**ti adhivisiṭṭhena kārena, Buddhassa mama jīvitaṁ pariccajitvā kalalapiṭṭhe sayanenādhikārenāti attho.

Saṁsārasotanti kammakilesavasena yonigativiññāṇaṭṭhitinavasattāvāsesu ito cito ca saṁsaraṇaṁ saṁsāro. Yathāha—

"Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca.
Abbocchinnaṁ vattamānā, saṁsāroti pavuccatī"ti[1].

Saṁsāro ca so sotañceti saṁsārasotaṁ, taṁ saṁsārasotaṁ[2]. Atha vā saṁsārassa sotaṁ **saṁsārasotaṁ,** saṁsārakāraṇaṁ taṇhāsotaṁ chinditvāti attho. **Tayo bhave**ti kāmarūpārūpabhave. Tibhavanibbattakakammakilesā tayo bhavāti adhippetā. **Dhammanāvan**ti ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ. So hi caturoghuttaraṇaṭṭhena "dhammanāvā"ti vuccati. **Samāruyhā**ti āruyha. **Santāressan**ti santāressāmi. Yasmā pana Buddhattaṁ patthentassa—

59. Manussattaṁ liṅgasampatti, hetu Satthāradassanaṁ.
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhati.

Tattha **manussattan**ti manussattabhāveyeva ṭhatvā Buddhattaṁ patthentassa patthanā samijjhati, na nāgajāti-ādīsu ṭhitānaṁ. Kasmāti ce? Ahetukabhāvato.

Liṅgasampattīti manussattabhāve vattamānassāpi purisaliṅge ṭhitasseva patthanā samijjhati, na itthiyā vā paṇḍakanapuṁsaka-ubhatobyañjanakānaṁ vā

1. Visuddhi 2. 176; Dī-Ṭṭha 2. 86; Saṁ-Ṭṭha 2. 89; Aṁ-Ṭṭha 2. 386; Abhi-Ṭṭha 1. 11; Abhi-Ṭṭha 2. 142; Suttanipāta-Ṭṭha 2. 151; Udāna-Ṭṭha 245; Itivuttaka-Ṭṭha 55, 190; Theragāthā-Ṭṭha 1. 191, 257; Paṭisaṁ-Ṭṭha 2. 18; Cūḷaniddesa-Ṭṭha 5 piṭṭhādīsu.
2. Taṁ chinditvā (Ka)

samijjhati. Kasmāti ce? Lakkhaṇapāripūriyā abhāvato. Vuttañhetaṁ "aṭṭhānametaṁ bhikkhave anavakāso, yaṁ itthī Arahaṁ assa Sammāsambuddho"ti[1] vitthāro. Tasmā itthiliṅge ṭhitassa manussajātikassāpi patthanā na samijjhati.

Hetūti purisassāpi tasmiṁ attabhāve arahattappattiyā hetusampannasseva patthanā samijjhati, no itarassa.

Satthāradassananti sace jīvamānakabuddhasseva santike pattheti patthanā samijjhati. Parinibbute Bhagavati cetiyassa santike vā Bodhirukkhamūle vā paṭimāya vā Paccekabuddhabuddhasāvakānaṁ vā santike patthanā na samijjhati. Kasmā? Bhabbābhabbake ñatvā kammavipākaparicchedakañāṇena paricchinditvā byākātuṁ asamatthattā. Tasmā Buddhassa santikeyeva patthanā samijjhati.

Pabbajjāti Buddhassa Bhagavato santike patthentassāpi kammakiriyavādīsu tāpasesu vā bhikkhūsu vā pabbajitasseva patthanā samijjhati, no gihiliṅge ṭhitassa. Kasmā? Pabbajitāyeva hi bodhisattā sambodhiṁ adhigacchanti, na gahaṭṭhā. Tasmā ādimhi paṇidhānakālepi pabbajiteneva bhavitabbaṁ.

Guṇasampattīti pabbajitassāpi aṭṭhasamāpattilābhino pañcābhiññasseva samijjhati, na pana imāya guṇasampattiyā virahitassa. Kasmā? Nigguṇassa tadabhāvato.

Adhikāroti guṇasampannenāpi yena attano jīvitaṁ Buddhānaṁ pariccattaṁ hoti, tassa iminā adhikārena sampannasseva samijjhati, na itarassa.

Chandatāti abhinīhārasampannassāpi yassa Buddhakārakadhammānaṁ atthāya mahanto chando vāyāmo ca ussāho ca pariyeṭṭhi ca, tasseva samijjhati, na itarassa. Tatridaṁ chandamahantatāya opammaṁ—sace hi evamassa "yo pana sakalacakkavāḷagabbhaṁ ekodakībhūtaṁ attano bāhubalena uttaritvā pāraṁ gantuṁ samattho, so Buddhattaṁ pāpuṇāti. Yo panimaṁ attano dukkaraṁ na maññati 'ahaṁ imaṁ uttaritvā pāraṁ gamissāmī'ti" evaṁ mahatā chandena ussāhena samannāgato hoti, tassa patthanā samijjhati, na itarassa[2].

---

1. Ma 3. 110; Aṁ 1. 30; Abhi 2. 349 piṭṭhesu.
2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 43; Apadāna-Ṭṭha 1. 18-19; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 273 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

Sumedhapaṇḍito pana ime aṭṭha dhamme samodhānetvāva Buddhabhāvāya abhinīhāraṁ katvā nipajji. Dīpaṅkaropi Bhagavā āgantvā Sumedhapaṇḍitassa sīsabhāge ṭhatvā kalalapiṭṭhe nipannaṁ Sumedhatāpasaṁ disvā "ayaṁ tāpaso Buddhattāya abhinīhāraṁ katvā nipanno, ijjhissati nu kho etassa patthanā, udāhu no"ti anāgataṁsañāṇaṁ pesetvā upadhārento "ito kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni atikkamitvā Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti ñatvā ṭhitakova parisamajjhe byākāsi "passatha no tumhe bhikkhave imaṁ uggatapaṁ tāpasaṁ kalalapiṭṭhe nipannan"ti. Evaṁ bhanteti. Ayaṁ Buddhattāya abhinīhāraṁ katvā nipanno, samijjhissati imassa tāpasassa patthanā, ayaṁ hi ito kappasatasahassādhikānaṁ catunnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthake Gotamo nāma Buddho loke bhavissati. Tasmiṁ panassa attabhāve Kapilavatthu nāma nagaraṁ nivāso bhavissati, Mahāmāyā nāma devī mātā, Suddhodano nāma rājā pitā, Upatisso ca Kolito ca dve aggasāvakā, Ānando nāma upaṭṭhāko, Khemā ca Uppalavaṇṇā ca dve aggasāvikā bhavissanti. Ayaṁ paripakkañāṇo hutvā mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā mahāpadhānaṁ padahitvā nigrodhamūle Sujātāya nāma kumāriyā dinnaṁ pāyāsaṁ paṭiggahetvā Nerañjarāya tīre paribhuñjitvā Bodhimaṇḍaṁ āruyha assattharukkhamūle abhisambujjhissatīti. Tena vuttaṁ—

60. "Dīpaṅkaro Lokavidū, āhutīnaṁ paṭiggaho.
Ussīsake maṁ ṭhatvāna, idaṁ vacanamabravi.

61. Passatha imaṁ tāpasaṁ, jaṭilaṁ uggatāpanaṁ.
Aparimeyyito kappe, Buddho loke bhavissati.

62. Ahū Kapilavhayā rammā, nikkhamitvā Tathāgato.
Padhānaṁ padahitvāna, katvā dukkarakārikaṁ.

63. Ajapālarukkhamūlasmiṁ, nisīditvā Tathāgato.
Tattha pāyāsaṁ paggayha, Nerañjaramupehiti.

64. Nerañjarāya tīramhi, pāyāsaṁ ada[1] so Jino.
Paṭiyattavaramaggena, bodhimūlamupehiti.

---

1. Ādāya (Sī)

65. Tato padakkhiṇaṁ katvā, Bodhimaṇḍaṁ anuttaro.
Assattharukkhamūlamhi, bujjhissati mahāyaso.

66. Imassa janikā mātā, Māyā nāma bhavissati.
Pitā Suddhodano nāma, ayaṁ hessati Gotamo.

67. Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.
Kolito Upatisso ca, aggā hessanti sāvakā.
Ānando nāmupaṭṭhāko, upaṭṭhissatimaṁ Jinaṁ.

68. Khemā Uppalavaṇṇā ca, aggā hessanti sāvikā.
Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.

69. Bodhi tassa Bhagavato, assatthoti pavuccati.
Citto ca Hatthāḷavako, aggā hessantupaṭṭhakā.
Uttarā Nandamātā ca, aggā hessantupaṭṭhikā"ti.

Tattha **Lokavidū**ti sabbathā viditalokattā pana Lokavidū. Bhagavā hi sabhāvato samudayato nirodhato nirodhūpāyatoti sabbathāti lokaṁ avedi aññāsi paṭivijjhi. Tasmā Lokavidūti vuccati. Yathāha—

"Tasmā have Lokavidū Sumedho,
Lokantagū vūsitabrahmacariyo.
Lokassa antaṁ samitāvi ñatvā,
Nāsīsatī lokamimaṁ parañcā"ti[1].

Apica tayo lokā saṅkhāraloko sattaloko okāsalokoti. Tattha saṅkhāraloko nāma paṭiccasamuppannā pathavi-ādayo dhammā. Sattaloko nāma saññino asaññino nevasaññināsaññino ca sattā. Okāsaloko nāma sattānaṁ nivāsaṭṭhānaṁ. Ime pana tayopi lokā Bhagavatā yathāsabhāvato viditā, tasmā Lokavidūti vuccati. **Āhutīnaṁ paṭiggaho**ti dānānaṁ paṭiggahetuṁ arahattā dakkhiṇeyyattā āhutīnaṁ paṭiggaho. **Ussīsake maṁ ṭhatvānā**ti

1. Saṁ 1. 61; Aṁ 1. 358 piṭṭhesu.

mama sīsasamīpe ṭhatvā. **Idaṁ** idāni vattabbaṁ vacanaṁ abravīti attho. **Jaṭilan**ti jaṭā assa santīti jaṭilo, taṁ jaṭilaṁ. **Uggatāpanan**ti uggatāpasaṁ. **Ahū**ti ahani, athāti attho. Ayameva vā pāṭho. **Kapilavhayā**ti Kapila-avhayā abhidhānā. **Rammā**ti ramaṇīyato. **Padhānan**ti vīriyaṁ. **Ehitī**ti essati gamissati. Sesagāthāsu uttānamevāti.

Tato Sumedhapaṇḍito "mayhaṁ kira patthanā samijjhissatī"ti sañjātasomanasso ahosi. Mahājano Dīpaṅkaradasabalassa vacanaṁ sutvā "Sumedhatāpaso kira Buddhabījaṅkuro"ti haṭṭhatuṭṭho ahosi. Evañcassa ahosi "yathā nāma puriso nadiṁ taranto ujukena titthena tarituṁ asakkonto heṭṭhātitthena uttarati, evameva mayaṁ Dīpaṅkaradasabalassa sāsane maggaphalaṁ alabhamānā anāgate yadā tvaṁ Buddho bhavissasi, tadā tava sammukhā maggaphalaṁ sacchikātuṁ samatthā bhaveyyāmā"ti patthanaṁ akaṁsu. Dīpaṅkaradasabalo bodhisattaṁ mahāsattaṁ pasaṁsitvā aṭṭhahi pupphamuṭṭhīhi pūjetvā padakkhiṇaṁ katvā pakkāmi. Tepi catusatasahassā khīṇāsavā bodhisattaṁ pupphehi ca gandhehi ca pūjetvā padakkhiṇaṁ katvā pakkamiṁsu. Devamanussā pana tatheva pūjetvā vanditvā pakkamiṁsu.

Atha sabbalokamatidīpaṅkaro Dīpaṅkaro Bhagavā catūhi khīṇāsavasatasahassehi parivuto Rammanagaravāsīhi pūjiyamāno devatāhi abhivandiyamāno[1] sañjhāppabhānurañjitavarakanakagirisikharo viya jaṅgamamāno anekesu pāṭihāriyesu vattamānesu tena alaṅkatapaṭiyattena maggena gantvā nānāsurabhikusumagandhavāsitaṁ cuṇṇasammodagandhaṁ samussitadhajapaṭākaṁ gandhānubaddha[2]hadayehi bhamaragaṇehi gumbagumbāyamānaṁ[3] dhūpandhakāraṁ amarapurasadisasobhaṁ abhirammaṁ Rammanagaraṁ pavisitvā paññatte mahārahe Buddhāsane Yugandharamatthake saradasamayarucirakararajanikaro timiranikaranidhanakaro kamalavanavikasanakaro divasakaro viya dasabaladivasakaro nisīdi. Bhikkhusaṁghopi paṭipāṭiyā attano attano pattāsane nisīdi. Rammanagaravāsino pana upāsakā saddhādiguṇasampannā nānāvidhakhajjādīhi samalaṅkataṁ vaṇṇagandharasasampannaṁ asadisaṁ sukhanidānaṁ dānaṁ Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa adaṁsu.

---

1. Abhinandiyamāno (Sī, I)
2. Gandhāvabaddha (Ka)
3. Gumugumāyamānaṁ (Sī, I)

Atha kho bodhisatto Dasabalassa byākaraṇaṁ sutvā Buddhabhāvaṁ karatalagatamiva maññamāno pamuditahadayo sabbesu paṭikkantesu sayanā vuṭṭhāya "pāramiyo vicinissāmī"ti puppharāsimatthake pallaṅkaṁ ābhujitvā nisīdi. Evaṁ nisinne mahāsatte sakaladasasahassacakkavāḷadevatā sādhukāraṁ datvā "ayya Sumedhatāpasa porāṇakabodhisattānaṁ pallaṅkaṁ ābhujitvā 'pāramiyo vicinissāmī'ti nisinnakāle yāni pubbanimittāni nāma paññāyanti, tāni sabbānipi ajja pātubhūtāni, nissaṁsayena tvaṁ Buddho bhavissasi, mayametaṁ jānāma 'yassetāni nimittāni paññāyanti, so ekanteneva Buddho bhavissati', tasmā tvaṁ attano vīriyaṁ daḷhaṁ katvā paggaṇhā"ti bodhisattaṁ nānappakārāhi thutīhi abhitthaviṁsu. Tena vuttaṁ—

70. "Idaṁ sutvāna vacanaṁ, asamassa Mahesino.
Āmoditā naramarū, Buddhabījaṁ kira[1] ayaṁ.

71. Ukkuṭṭhisaddā vattanti, apphoṭenti hasanti ca.
Katañjalī namassanti, dasasahassī sadevakā.

72. Yadimassa Lokanāthassa, virajjhissāma sāsanaṁ.
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṁ.

73. Yathā manussā nadiṁ tarantā, paṭititthaṁ virajjhiya.
Heṭṭhātitthe gahetvāna, uttaranti mahānadiṁ.

74. Evameva mayaṁ sabbe, yadi muñcāmimaṁ Jinaṁ.
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṁ.

75. Dīpaṅkaro Lokavidū, āhutīnaṁ paṭiggaho.
Mama kammaṁ pakittetvā, dakkhiṇaṁ pādamuddhari.

76. Ye tatthāsuṁ Jinaputtā, padakkhiṇamakaṁsu maṁ.
Devā manussā asurā ca, abhivādetvāna pakkamuṁ.

77. Dassanaṁ me atikkante, sasaṁghe Lokanāyake.
Sayanā vuṭṭhahitvāna, pallaṅkaṁ ābhujiṁ tadā.

---

1. Buddhabījaṅkuro (Sī, I)

78. Sukhena sukhito homi, pāmojjena pamodito.
Pītiyā ca abhissanno, pallaṅkaṁ ābhujiṁ tadā.

79. Pallaṅkena nisīditvā, evaṁ cintesahaṁ tadā.
Vasībhūto ahaṁ jhāne, abhiññāsu pāramiṁ gato.

80. Sahassiyamhi lokamhi, isayo natthi me samā.
Asamo iddhidhammesu, alabhiṁ īdisaṁ sukhaṁ.

81. Pallaṅkābhujane mayhaṁ, dasasahassādhivāsino.
Mahānādaṁ pavattesuṁ, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

82. Yā pubbe bodhisattānaṁ, pallaṅkavaramābhuje.
Nimittāni padissanti, tāni ajja padissare.

83. Sītaṁ byapagataṁ hoti, uṇhañca upasammati.
Tāni ajja padissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

84. Dasasahassī lokadhātū, nissaddā honti nirākulā.
Tāni ajja padissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

85. Mahāvātā na vāyanti, na sandanti savantiyo.
Tāni ajja padissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

86. Thalajā dakajā pupphā, sabbe pupphanti tāvade.
Tepajja pupphitā sabbe, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

87. Latā vā yadi vā rukkhā, phalabhārā honti tāvade.
Tepajja phalitā sabbe, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

88. Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā, ratanā jotanti tāvade.
Tepajja ratanā jotanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

89. Mānussakā ca dibbā ca, turiyā vajjanti tāvade.
Tepajjubho abhiravanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

90. Vicittapupphā gaganā, abhivassanti tāvade.
Tepi ajja pavassanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

91. Mahāsumuddo ābhujati, dasasahassī pakampati.
Tepajjubho abhiravanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

92. Nirayepi dasasahasse, aggī nibbanti tāvade.
Tepajja nibbutā aggī, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

93. Vimalo hoti sūriyo, sabbā dissanti tārakā.
Tepi ajja padissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

94. Anovaṭṭhena udakaṁ, mahiyā ubbhijji tāvade.
Tampajjubbhijjate mahiyā, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

95. Tārāgaṇā virocanti, nakkhattā gaganamaṇḍale.
Visākhā candimāyuttā, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

96. Bilāsayā darīsayā, nikkhamanti sakāsayā.
Tepajja āsayā chuddhā, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

97. Na honti aratī sattānaṁ, santuṭṭhā honti tāvade.
Tepajja sabbe santuṭṭhā, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

98. Rogā tadupasammanti, jighacchā ca vinassati.
Tāni ajja padissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

99. Rāgo tadā tanu hoti, doso moho vinassati.
Tepajja vigatā[1] sabbe, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

100. Bhayaṁ tadā na bhavati, ajjapetaṁ padissati.
Tena liṅgena jānāma, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

101. Rajonuddhaṁsatī uddhaṁ, ajjapetaṁ padissati.
Tena liṅgena jānāma, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

102. Aniṭṭhagandho pakkamati, dibbagandho pavāyati.
Sopajja vāyatī gandho, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

---

1. Vihatā (Ka)

103. Sabbe devā padissanti, ṭhapayitvā arūpino.
Tepajja sabbe dissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

104. Yāvatā nirayā nāma, sabbe dissanti tāvade.
Tepajja sabbe dissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

105. Kuṭṭā[1] kavāṭā selā ca, na hontāvaraṇā tadā.
Ākāsabhūtā tepajja, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

106. Cutī ca upapattī ca, khaṇe tasmiṁ na vijjati.
Tānipajja padissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

107. Daḷhaṁ paggaṇha vīriyaṁ, mā nivatta abhikkama.
Mayampetaṁ vijānāma, dhuvaṁ Buddho bhavissasī"ti.

Tattha **idaṁ sutvāna vacanan**ti idaṁ Dīpaṅkarassa Bhagavato bodhisattassa byākaraṇavacanaṁ sutvā. **Asamassā**ti samassa sadisassa abhāvato asamassa. Yathāha—

"Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati.
Sadevakasmiṁ lokasmiṁ, natthi me paṭipuggalo"ti[2].

Mahesinoti mahante sīlasamādhipaññākkhandhe esi gavesīti Mahesī, tassa Mahesino. **Naramarū**ti narā ca amarā ca, ukkaṭṭhaniddeso panāyaṁ sabbepi dasasahassilokadhātuyā nāgasupaṇṇayakkhādayopi āmoditāva. **Buddhabījaṁ kira ayan**ti ayaṁ kira Buddhaṅkuro uppannoti āmoditāti attho.

Ukkuṭṭhisaddāti unnādasaddā vattanti. **Apphoṭentī**ti hatthehi bāhā abhihananti. **Dasasahassī**ti dasasahassilokadhātuyo. **Sadevakā**ti saha devehi sadevakā dasasahassī namassantīti attho. **Yadimassā**ti yadi imassa, ayameva vā pāṭho. **Virajjhissāmā**ti yadi na sampāpuṇissāma. **Anāgatamhi addhāne**ti anāgate kāle. **Hessāmā**ti bhavissāma. **Sammukhā**ti sammukhībhūtā. **Iman**ti imassa, sāmi-atthe upayogavacanaṁ.

---

1. Kuḍḍā (Sī, I)
2. Ma 1. 227; Ma 2. 295; Vi 3. 12; Abhi 4. 218; Khu 11. 228 piṭṭhesu.

Nadiṁ tarantāti nadītaraṇakā, "naditarantā"tipi pāṭho. **Paṭititthan**ti paṭimukhatitthaṁ. **Virajjhiyā**ti virajjhitvā. **Yadi muñcāmā**ti yadi imaṁ Bhagavantaṁ muñcitvā akatakiccā gamissāmāti[1] attho. **Mama kammaṁ pakittetvā**ti mama bhāvitamatthaṁ byākaritvā. **Dakkhiṇaṁ pādamuddharī**ti dakkhiṇaṁ pādaṁ ukkhipi, "katapadakkhiṇo"tipi pāṭho.

Jinaputtāti Dīpaṅkarassa Satthuno sāvakā. **Devā manussā asurā ca, abhivādetvāna pakkamun**ti devādayo sabbepi ime maṁ tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā pupphādīhi pūjetvā suppatiṭṭhitapañcaṅgā vanditvā nivattitvā punappunaṁ oloketvā madhuratthabyañjanāhi nānappakārāhi thutīhi vaṇṇentā pakkamiṁsu. "Narā nāgā ca gandhabbā, abhivādetvāna pakkamun"tipi pāṭho.

Dassanaṁ me atikkanteti mama dassanavisayaṁ Bhagavati atikkante. "Jahite dassanūpacāre"tipi pāṭho. **Sasaṁghe**ti saddhiṁ saṁghena sasaṁgho, tasmiṁ sasaṁghe. **Sayanā vuṭṭhahitvānā**ti nipannaṭṭhānato kalalato uṭṭhahitvā. **Pallaṅkaṁ ābhujin**ti katapallaṅko hutvā puppharāsimhi nisīdinti attho. "Haṭṭho haṭṭhena cittena, āsanā vuṭṭhahiṁ tadā"tipi pāṭho, so uttānatthova.

Pītiyā ca abhissannoti pītiparipphuṭo. **Vasībhūto**ti vasībhāvappatto. **Jhāne**ti rūpāvacarārūpāvacarajhānesu. **Sahassiyamhī**ti dasasahassiyaṁ. **Lokamhī**ti lokadhātuyā. **Me samā**ti mayā sadisā. Avisesena "me samā natthī"ti vatvā idāni tameva niyamento **"asamo iddhidhammesū"**ti āha. Tattha **iddhidhammesū**ti pañcasu iddhidhammesūti attho. **Alabhin**ti paṭilabhiṁ. **Īdisaṁ sukhan**ti īdisaṁ somanassaṁ.

Atha Sumedhatāpaso Dasabalassa byākaraṇaṁ sutvā Buddhabhāvaṁ karatalagatakālamiva maññamāno pamuditahadayo dasasu lokadhātusahassesu Suddhāvāsamahābrahmāno atītabuddhadassāvino niyatabodhisattānaṁ byākaraṇe uppajjamānapāṭihāriyadassanena Tathāgatavacanassa avitathataṁ pakāsento maṁ paritosayantā imā gāthāyo āhaṁsūti dassento Bhagavā **"pallaṅkābhujane mayhan"**ti-ādimāha.

---

1. Bhavissāmāti (Sī, I)

Tattha **pallaṅkābhujane mayhan**ti mama pallaṅkābhujane. Ayameva vā pāṭho. **Dasasahassādhivāsino**ti dasasahassivāsino mahābrahmāno. **Yā pubbe**ti yāni pubbe, vibhattilopaṁ katvā vuttanti veditabbaṁ. **Pallaṅkavaramābhuje**ti varapallaṅkābhujane. **Nimittāni padissantī**ti nimittāni padissiṁsūti attho. Atītavacane vattabbe vattamānavacanaṁ vuttaṁ. Kiñcāpi vuttaṁ, atītavasena attho gahetabbo. **Tāni ajja padissare**ti pubbepi niyatabodhisattānaṁ pallaṅkābhujane yāni nimittāni uppajjiṁsu, tāni nimittāni ajja padissare. Tasmā tvaṁ dhuvameva Buddho bhavissasīti attho. Na pana tāniyeva nimittāni uppajjiṁsu, taṁsadisattā "tāni ajja padissare"ti vuttanti veditabbaṁ.

Sītanti sītattaṁ. **Byapagatan**ti gataṁ vigataṁ. **Tānī**ti sītavigamana-uṇhupasamanānīti attho. **Nissaddā**ti asaddā anigghosā. **Nirākulā**ti anākulā, ayameva vā pāṭho. **Na sandantī**ti na vahanti nappavattanti. **Savantiyo**ti nadiyo. **Tānī**ti avāyana-asandanāni. **Thalajā**ti pathavitalapabbatarukkhesu jātāni. **Dakajā**ti odakāni pupphāni. **Pupphantī**ti pubbe bodhisattānaṁ pupphiṁsu, atītatthe vattamānavacanaṁ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṁ. **Tepajja pupphitānī**ti tāni pupphāni ajja pupphitānīti attho.

Phalabhārāti phaladharā. **Tepajjā**ti tepi ajja, pulliṅgavasena "tepī"ti vuttaṁ "latā vā rukkhā vā"ti vuttattā. **Phalitā**ti sañjātaphalā. **Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā cā**ti ākāsagatā ca bhūmigatā ca. **Ratanānī**ti muttādīni ratanāni. **Jotantī**ti obhāsanti. **Mānussakā**ti manussānaṁ santakā mānussakā. **Dibbā**ti devānaṁ santakā dibbā. **Turiyā**ti ātataṁ vitataṁ ātatavitataṁ susiraṁ ghananti pañca turiyāni. Tattha ātataṁ nāma cammapariyonaddhesu bheri-ādīsu ekatalaturiyaṁ. Vitataṁ nāma ubhayatalaṁ. Ātatavitataṁ nāma sabbato pariyonaddhaṁ mahativallaki-ādikaṁ. Susiraṁ nāma vaṁsādikaṁ. Ghanaṁ nāma sammatāḷādikaṁ. **Vajjantī**ti heṭṭhā vuttanayena vajjiṁsu, atītatthe vattamānavacanaṁ veditabbaṁ. Esa nayo upari īdisesu vacanesupi. **Abhiravantī**ti tatra tatra kusalehi sumuñcitā suppatāḷitā suvāditā viya abhiravanti, abhinadantīti attho.

Vicittapupphāti vicitrāni nānāgandhavaṇṇāni pupphāni. **Abhivassantī**ti abhivassiṁsu, nipatiṁsūti attho. **Tepī**ti tānipi vicitrapupphāni abhivassantāni padissanti, devabrahmagaṇehi okiriyamānānīti adhippāyo. **Ābhujatī**ti osakkati. **Tepajjubho**ti tepi ajja ubho mahāsamuddadasasahassiyo. **Abhiravantī**ti abhinadanti. **Niraye**ti nirayesu. **Dasasahassā**ti anekadasasahassā. **Nibbantī**ti sammanti, santiṁ upentīti attho. **Tārakā**ti nakkhattāni. **Tepi ajja padissantī**ti tepi sūriyassa vimalabhāvā tārakā ajja divā dissanti.

Anovaṭṭhenāti anovaṭṭhe, bhummatthe karaṇavacanaṁ. Atha vā **anovaṭṭhe**ti anabhivaṭṭhepi. **Nā**ti nipātamattaṁ "sutvā na dūtavacanan"ti-ādīsu viya. **Tampajjubbhijjate**ti tampi udakaṁ ajja ubbhijjati, ubbhijjitvā uṭṭhahatīti attho. **Mahiyā**ti pathaviyā, nissakkavacanaṁ. **Tārāgaṇā**ti gahanakkhattādayo sabbe tāragaṇā. **Nakkhattā**ti nakkhattatārakā ca. **Gaganamaṇḍale**ti sakalagaganamaṇḍalaṁ virocantīti attho. **Bilāsayā**ti bilāsayā ahinakulakumbhīlagodhādayo. **Darīsayā**ti jharāsayā. Ayameva vā pāṭho. **Nikkhamantī**ti nikkhamiṁsu. **Sakāsayā**ti attano attano āsayato. "Tadāsayā"tipi pāṭho. Tassa tadā tasmiṁ kāle, āsayato, bilatoti attho. **Chuddhā**ti suchuddhā suvuddhāritā, nikkhantāti attho.

Aratīti ukkaṇṭhā. **Santuṭṭhā**ti paramena santuṭṭhena santuṭṭhā. **Vinassatī**ti vigacchati. **Rāgo**ti kāmarāgo. **Tadā tanu hotī**ti oramattako hoti, iminā pariyuṭṭhānābhāvaṁ dīpeti. **Vihatā**ti vinaṭṭhā. **Tadā**ti pubbe, bodhisattānaṁ pallaṅkābhujaneti attho. **Na bhavatī**ti na hoti. **Ajjapetan**ti ajja tava pallaṅkābhujanepi etaṁ bhayaṁ na hotevāti attho. **Tena liṅgena jānāmā**ti tena kāraṇena sabbeva mayaṁ jānāma, yaṁ tvaṁ Buddho bhavissasīti attho.

Anuddhaṁsatīti na uggacchati[1]. **Aniṭṭhagandho**ti duggandho. **Pakkamatī**ti pakkami vigacchi. **Pavāyatī**ti pavāyi. **Sopajjā**ti sopi dibbagandho ajja. **Padissantī**ti padissiṁsu. **Tepajjā**ti tepi sabbe devā ajja. **Yāvatā**ti

1. Anuddhaṁ gacchati na bhavati na hoti (Sī, I)

paricchedanatthe nipāto, yattakāti attho. **Kuṭṭā**ti pākārā. **Na hontāvaraṇā**ti āvaraṇakarā na ahesuṁ. **Tadā**ti pubbe. **Ākāsabhūtā**ti te kuṭṭakavāṭapabbatā āvaraṇaṁ tirokaraṇaṁ kātuṁ asakkontā, ajaṭākāsabhūtāti attho. **Cutī**ti maraṇaṁ. **Upapattī**ti paṭisandhiggahaṇaṁ. **Khaṇe**ti pubbe bodhisattānaṁ pallaṅkābhujanakkhaṇe. **Na vijjatī**ti nāhosi. **Tānipajjā**ti tānipi ajja cavanabhavanānīti[1] attho. **Mānivattī**ti mā paṭikkami. **Abhikkamā**ti parakkama. Sesamettha uttānamevāti.

Tato Sumedhapaṇḍito Dīpaṅkarassa Dasabalassa ca dasasahassacakkavāḷadevatānañca vacanaṁ sutvā bhiyyoso mattāya sañjātussāho hutvā cintesi "Buddhā nāma amoghavacanā, natthi Buddhānaṁ kathāya aññathattaṁ. Yathā hi ākāse khittassa leḍḍussa patanaṁ dhuvaṁ, jātassa maraṇaṁ, aruṇe uggate sūriyassa abbhuggamanaṁ[2], āsayā nikkhantassa sīhassa sīhanādanadanaṁ, garugabbhāya itthiyā bhāramoropanaṁ[3] dhuvaṁ avassambhāvī, evameva Buddhānaṁ vacanaṁ nāma dhuvaṁ amoghaṁ, addhā ahaṁ Buddho bhavissāmīti. Tena vuttaṁ—

108. "Buddhassa vacanaṁ sutvā, dasasahassīnacūbhayaṁ.
Tuṭṭhahaṭṭho pamudito, evaṁ cintesahaṁ tadā.

109. Advejjhavacanā Buddhā, amoghavacanā Jinā.
Vitathaṁ natthi Buddhānaṁ, dhuvaṁ Buddho bhavāmahaṁ.

110. Yathā khittaṁ nabhe leḍḍu, dhuvaṁ patati bhūmiyaṁ.
Tatheva Buddhaseṭṭhānaṁ, vacanaṁ dhuvasassataṁ.
Vitathaṁ natthi Buddhānaṁ, dhuvaṁ Buddho bhavāmahaṁ.

111. Yathāpi sabbasattānaṁ, maraṇaṁ dhuvasassataṁ.
Tatheva Buddhaseṭṭhānaṁ, vacanaṁ dhuvasassataṁ.
Vitathaṁ natthi Buddhānaṁ, dhuvaṁ Buddho bhavāmahaṁ.

112. Yathā rattikkhaye patte, sūriyuggamanaṁ dhuvaṁ.
Tatheva Buddhaseṭṭhānaṁ, vacanaṁ dhuvasassataṁ.
Vitathaṁ natthi Buddhānaṁ, dhuvaṁ Buddho bhavāmahaṁ.

---

1. Cavana-uppajjanānīti (Sī, I) 2. Uṭṭhānaṁ (Sī, I) 3. Bhāramocanaṁ (Sī, I)

113. Yathā nikkhantasayanassa, sīhassa nadanaṁ dhuvaṁ.
Tatheva Buddhaseṭṭhānaṁ, vacanaṁ dhuvasassataṁ.
Vitathaṁ natthi Buddhānaṁ, dhuvaṁ Buddho bhavāmahaṁ.

114. Yathā āpannasattānaṁ, bhāramoropanaṁ dhuvaṁ.
Tatheva Buddhaseṭṭhānaṁ, vacanaṁ dhuvasassataṁ.
Vitathaṁ natthi Buddhānaṁ, dhuvaṁ Buddho bhavāmahan"ti.

Tattha Buddhassa **vacanaṁ sutvā, dasasahassīna cūbhayan**ti Dīpaṅkarasammāsambuddhassa ca dasasahassacakkavāḷadevatānañca vacanaṁ sutvā. **Ubhayan**ti ubhayesaṁ, sāmi-atthe paccattavacanaṁ, ubhayavacanaṁ vā. **Evaṁ cintesahan**ti evaṁ cintesiṁ ahaṁ.

Advejjhavacanāti dvedhā appavattavacanā, ekaṁsavacanāti attho. "Acchiddavacanā"tipi pāṭho, tassa niddosavacanāti attho. **Amoghavacanā**ti avitathavacanā. **Vitathan**ti vitathavacanaṁ natthīti attho. **Dhuvaṁ Buddho bhavāmahan**ti ahaṁ ekaṁseneva Buddho bhavissamīti niyatavasena avassambhāvivasena ca vattamānavacanaṁ katanti veditabbaṁ.

Sūriyuggamananti sūriyassa udayanaṁ, ayameva vā pāṭho. **Dhuvasassatan**ti ekaṁsabhāvī ceva sassatañca. **Nikkhantasayanassā**ti sayanato nikkhantassa. **Āpannasattānan**ti garugabbhānaṁ, gabbhinīnanti attho. **Bhāramoropanan**ti bhāra-oropanaṁ, gabbhassa oropananti attho. **Ma**-kāro padasandhikaro. Sesametthāpi uttānamevāti.

"Svāhaṁ addhā Buddho bhavissāmī"ti evaṁ katasanniṭṭhāno Buddhakārake dhamme upadhāretuṁ "kahaṁ nu kho Buddhakārakā dhammā"ti uddhaṁ adho disāsu vidisāsūti anukkamena sakalaṁ dhammadhātuṁ vicinanto pubbe porāṇakehi bodhisattehi āsevitanisevitaṁ paṭhamaṁ dānapāramiṁ disvā evaṁ attānaṁ ovadi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya paṭhamaṁ dānapāramiṁ pūreyyāsi. Yathā hi nikujjito udakakumbho nissesaṁ katvā udakaṁ vamatiyeva na paccāharati, evameva dhanaṁ vā yasaṁ vā puttadāraṁ vā aṅgapaccaṅgaṁ vā anoloketvā sabbattha[1] yācakānaṁ sabbaṁ icchiticchitaṁ nissesaṁ katvā dadamāno bodhimūle nisīditvā Buddho bhavissasī"ti paṭhamaṁ dānapāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

1. Sabbasampatti (Sī, I)

115. “Handa Buddhakare dhamme, vicināmi ito cito.
Uddhaṁ adho dasa disā, yāvatā dhammadhātuyā.

116. Vicinanto tadā dakkhiṁ, paṭhamaṁ dānapāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, anuciṇṇaṁ mahāpathaṁ.

117. Imaṁ tvaṁ paṭhamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Dānapāramitaṁ gaccha, yadi bodhiṁ pattumicchasi.

118. Yathāpi kumbho sampuṇṇo, yassa kassaci adho kato.
Vamatevudakaṁ nissesaṁ, na tattha parirakkhati.

119. Tatheva yācake disvā, hīnamukkaṭṭhamajjhime.
Dadāhi dānaṁ nissesaṁ, kumbho viya adho kato”ti.

Tattha **handā**ti vavassaggatthe nipāto. **Buddhakare dhamme**ti Buddhattakare dhamme. Buddhattakarā nāma dhammā dānapāramitādayo dasa dhammā. **Vicināmī**ti vicinissāmi, vīmaṁsissāmi upaparikkhissāmīti attho. **Ito cito**ti ito ito, ayameva vā pāṭho. Tattha tattha vicināmīti attho. **Uddhan**ti devaloke. **Adho**ti manussaloke. **Dasa disā**ti dasasu disāsu, kattha nu kho te Buddhakārakadhammā uddhaṁ adho tiriyaṁ disāsu vidisāsūti adhippāyo. **Yāvatā dhammadhātuyā**ti ettha **yāvatā**ti paricchedavacanaṁ. **Dhammadhātuyā**ti sabhāvadhammassa, pavattanīti vacanaseso daṭṭhabbo. Kiṁ vuttaṁ hoti? Yāvatikā sabhāvadhammānaṁ kāmarūpārūpadhammānaṁ pavatti, tāvatikaṁ vicinissāmīti vuttaṁ hoti.

Vicinantoti vīmaṁsanto upaparikkhanto. **Pubbakehī**ti porāṇehi bodhisattehi. **Anuciṇṇan**ti ajjhāciṇṇaṁ[1] āsevitaṁ. **Samādiyā**ti samādiyanaṁ karohi, ajja paṭṭhāya ayaṁ paṭhamaṁ dānapāramī pūretabbā mayāti evaṁ samādiyāti attho. **Dānapāramitaṁ gacchā**ti dānapāramiṁ gaccha, pūrayāti attho. **Yadi bodhiṁ pattumicchasī**ti bodhimūlamupagantvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ pattuṁ icchasi ce. **Yassa kassacī**ti udakassa vā khīrassa vā yassa kassaci sampuṇṇo. Sampuṇṇasaddayoge sati sāmivacanaṁ

---

1. Āciṇṇaṁ (Sī, I)

icchanti saddavidū. Karaṇatthe vā sāmivacanaṁ, yena kenacīti attho. **Adho kato**ti heṭṭhāmukhīkato. **Na tattha parirakkhatī**ti tasmiṁ vamane na parirakkhati, nissesaṁ udakaṁ vamatevāti attho. **Hīnamukkaṭṭhamajjhime**ti hīnamajjhimapaṇīte. **Ma**-kāro padasandhikaro. **Kumbho viya adho kato**ti heṭṭhāmukhīkato viya kumbho. Yācake upagate disvā "tvaṁ Sumedha attano anavasesetvā sabbadhanapariccāgena dānapāramiṁ, aṅgapariccāgena upapāramiṁ, jīvitapariccāgena paramatthapāramiñca pūrehī"ti evaṁ attanāva attānaṁ ovadi.

Athassa "na ettakeheva Buddhakārakehi dhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato dutiyaṁ sīlapāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya sīlapāramiṁ pūreyyāsi. Yathā camarī migo nāma jīvitampi anoloketvā attano vālameva rakkhati, evaṁ tvampi ito paṭṭhāya jīvitampi anoloketvā sīlameva rakkhanto Buddho bhavissasī"ti dutiyaṁ sīlapāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

120. "Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

121. Vicinanto tadā dakkhiṁ, dutiyaṁ sīlapāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

122. Imaṁ tvaṁ dutiyaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Sīlapāramitaṁ gaccha, yadi bodhiṁ pattumicchasi.

123. Yathāpi camarī vālaṁ, kismiñci paṭilaggitaṁ.
Upeti maraṇaṁ tattha, na vikopeti vāladhiṁ.

124. Tatheva tvaṁ catūsu bhūmīsu, sīlāni paripūraya.
Parirakkha sabbadā sīlaṁ, camarī viya vāladhin"ti.

Tattha **na hete**ti na hi eteyeva. **Bodhipācanā**ti maggaparipācanā, sabbaññutaññāṇaparipācanā vā. **Dutiyaṁ sīlapāramin**ti sīlaṁ nāma sabbesaṁ kusaladhammānaṁ patiṭṭhā, sīle patiṭṭhito kusaladhammehi na parihāyati,

sabbepi lokiyalokuttaraguṇe paṭilabhati. Tasmā sīlapāramī pūretabbāti dutiyaṁ sīlapāramiṁ addakkhinti attho.

Āsevitanisevitanti bhāvitañceva bahulīkatañca. **Camarī**ti camarī migo. **Kismiñcī**ti yattha katthaci rukkhalatākaṇṭakādīsu aññatarasmiṁ. **Paṭilaggitan**ti paṭivilaggitaṁ. **Tatthā**ti yattha vilaggitaṁ, tattheva ṭhatvā maraṇaṁ upagacchati. **Na vikopetī**ti na chindati. **Vāladhin**ti vālaṁ chinditvā na gacchati, tattheva maraṇaṁ upetīti attho.

Catūsu bhūmīsu sīlānīti catūsu ṭhānesu vibhattasīlāni, pātimokkhasaṁvara-indriyasaṁvara-ājīvapārisuddhipaccayasannissitavasenāti attho. Bhūmivasena pana dvīsuyeva bhūmīsu pariyāpannaṁ tampi catūsīlamevāti. **Paripūrayā**ti khaṇḍachiddasabalādi-abhāvena paripūraya. **Sabbadā**ti sabbakālaṁ. **Camarī viyā**ti camarī migo viya. Sesametthāpi uttānatthamevāti.

Athassa "na ettakeheva Buddhakārakehi dhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato tatiyaṁ nekkhammapāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya nekkhammapāramimpi pūreyyāsi. Yathāpi suciraṁ bandhanāgāre vasamāno puriso na tattha sinehaṁ karoti, atha kho ukkaṇṭhito avasitukāmo hoti, evameva tvampi sabbabhave bandhanāgārasadise katvā passa, sabbabhavehi ukkaṇṭhito muccitukāmo hutvā nekkhammābhimukhova hohi, evaṁ Buddho bhavissasī"ti tatiyaṁ nekkhammapāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

125. "Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

126. Vicinanto tadā dakkhiṁ, tatiyaṁ nekkhammapāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

127. Imaṁ tvaṁ tatiyaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Nekkhammapāramitaṁ gaccha, yadi bodhiṁ pattumicchasi.

128. Yathā andughare puriso, ciravuṭṭho dukhaṭṭito.
Na tattha rāgaṁ janeti, muttiṁyeva gavesati.

129. Tatheva tvaṁ sabbabhave, passa andughare viya.
Nekkhammābhimukho hohi, bhavato parimuttiyā”ti.

Tattha **andughare**ti bandhanāgāre. **Ciravuṭṭho**ti cirakālaṁ vuṭṭho. **Dukhaṭṭito**ti dukkhapīḷito. **Na tattha rāgaṁ janetī**ti tattha andughare rāgaṁ sinehaṁ na janeti na uppādeti. “Imaṁ andugharaṁ muñcitvā nāhaṁ aññattha gamissāmī”ti evaṁ tattha rāgaṁ na janeti, kintu[1] muttiṁyeva mokkhameva gavesatīti adhippāyo. **Nekkhammā bhimukho**ti nikkhamanābhimukho hohi. **Bhavato**ti sabbabhavehi. **Parimuttiyā**ti parimocanatthāya. “Nekkhammābhimukho hutvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī”tipi pāṭho. Sesamettha uttānatthamevāti.

Athassa “na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato catutthaṁ paññāpāramiṁ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya paññāpāramimpi pūreyyāsi. Hīnamajjhimukkaṭṭhesu kañci avajjetvā sabbepi paṇḍite upasaṅkamitvā pañhaṁ puccheyyāsi. Yathāpi piṇḍacāriko bhikkhu hīnādibhedesu kulesu kiñci kulaṁ avivajjetvā paṭipāṭiyā piṇḍāya caranto khippaṁ yāpanamattaṁ labhati, evameva tvampi sabbe paṇḍite upasaṅkamitvā pucchanto Buddho bhavissasī”ti catutthaṁ paññāpāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

130. “Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

131. Vicinanto tadā dakkhiṁ, catutthaṁ paññāpāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

132. Imaṁ tvaṁ catutthaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Paññāpāramitaṁ gaccha, yadi bodhiṁ pattumicchasi.

133. Yathā hi bhikkhu bhikkhanto, hīnamukkaṭṭhamajjhime.
Kulāni na vivajjento, evaṁ labhati yāpanaṁ.

134. Tatheva tvaṁ sabbakālaṁ, paripucchaṁ Budhaṁ janaṁ.
Paññāya pāramiṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī”ti.

---

1. Kiṁ karosi (Sī, I)

Tattha **bhikkhanto**ti piṇḍāya caranto. **Hīnamukkaṭṭhamajjhime**ti hīnamukkaṭṭhamajjhimāni kulānīti attho. Liṅgavipariyāso kato. **Na vivajjento**ti na pariharanto, gharapaṭipāṭiṁ muñcitvā caranto vivajjeti nāma, evamakatvāti attho. **Yāpanan**ti yāpanamattaṁ pāṇadhāraṇaṁ āhāraṁ labhatīti attho. **Paripucchan**ti "kiṁ bhante kusalaṁ, kiṁ akusalaṁ, kiṁ sāvajjaṁ, kiṁ anavajjan"ti-ādinā[1] nayena tattha tattha abhiññāte paṇḍite jane upasaṅkamitvā paripucchantoti attho. **Budhaṁ janan**ti paṇḍitaṁ janaṁ. "Budhe jane"tipi pāṭho. **Paññāya pāramin**ti paññāya pāraṁ. "Paññāpāramitaṁ gantvā"tipi pāṭho. Sesametthāpi uttānamevāti.

Athassa "na etthakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato pañcamaṁ vīriyapāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya vīriyapāramimpi pūreyyāsi. Yathāpi sīho migarājā sabba-iriyāpathesu daḷhavīriyo hoti, evaṁ tvampi sabbabhavesu sabba-iriyāpathesu daḷhavīriyo anolīnavīriyo samāno Buddho bhavissasī"ti pañcamaṁ vīriyapāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

135. "Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

136. Vicinanto tadā dakkhiṁ, pañcamaṁ vīriyapāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

137. Imaṁ tvaṁ pañcamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Vīriyapāramitaṁ gaccha, yadi bodhiṁ pattumicchasi.

138. Yathāpi sīho migarājā, nisajjaṭṭhānacaṅkame.
Alīnavīriyo hoti, paggahitamano sadā.

139. Tatheva tvaṁ sabbabhave, paggaṇha vīriyaṁ daḷhaṁ.
Vīriyapāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī"ti.

Tattha **alīnavīriyo**ti anolīnavīriyo. **Sabbabhave**ti jātajātabhave, sabbesu bhavesūti attho. "Āraddhavīriyo hutvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī"tipi pāṭho. Sesametthāpi uttānamevāti.

---

1. Dī 3. 50, 128 piṭṭhesu.

Athassa "na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato chaṭṭhamaṁ khantipāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya khantipāramiṁ paripūreyyāsi, sammānanepi avamānanepi khamova bhaveyyāsi. Yathā hi pathaviyaṁ nāma sucimpi pakkhipanti asucimpi, na ca tena pathavī sinehaṁ vā paṭighaṁ vā karoti, khamati sahati adhivāsetiyeva, evameva tvampi sabbesaṁ sammānanāvamānanesu khamo samāno Buddho bhavissasī"ti chaṭṭhamaṁ khantipāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

140. "Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

141. Vicinanto tadā dakkhiṁ, chaṭṭhamaṁ khantipāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

142. Imaṁ tvaṁ chaṭṭhamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Tattha advejjhamānaso, sambodhiṁ pāpuṇissasi.

143. Yathāpi pathavī nāma, sucimpi asucimpi ca.
Sabbaṁ sahati nikkhepaṁ, na karoti paṭighaṁ tayā.

144. Tatheva tvampi sabbesaṁ, sammānāvamānakkhamo.
Khantipāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī"ti.

Tattha **tatthā**ti tassaṁ khantipāramiyaṁ. **Advejjhamānaso**ti ekaṁsamānaso. **Sucimpī**ti candanakuṅkumagandhamālādisucimpi. **Asucimpī**ti ahikukkuramanussakuṇapagūthamuttakheḷasiṅghāṇikādi-asucimpi. **Sahatī**ti khamati, adhivāseti. **Nikkhepan**ti nikkhittaṁ. **Paṭighan**ti kodhaṁ. **Tayā**ti tāya vuttiyā, tāya nikkhittatāya vā. "Paṭighaṁ dayan"tipi pāṭho, tassa tena nikkhepena paṭighānurodhaṁ na karotīti attho. **Sammānāvamānakkhamo**ti sabbesaṁ sammānanāvamānanasaho tvampi bhavāti attho. "Tatheva tvampi sabbabhave, sammānanavimānakkhamo"tipi paṭhanti. "Khantiyā pāramiṁ gantvā"tipi pāṭho, tassā khantiyā pāramipūraṇavasena gantvāti attho. Sesametthāpi uttānamevāti. Ito paraṁ ettakampi avatvā yattha yattha viseso atthi, taṁ tameva vatvā pāṭhantaraṁ dassetvā gamissāmāti.

Athassa "na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato sattamaṁ saccapāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya saccapāramimpi pūreyyāsi, asaniyā matthake patamānāyapi dhanādīnaṁ atthāya chandādīnaṁ vasena sampajānamusāvādaṁ nāma mā bhāsi. Yathāpi osadhītārakā nāma sabbautūsu attano gamanavīthiṁ vijahitvā aññāya vīthiyā na gacchati, sakavīthiyāva gacchati, evameva tvampi saccaṁ pahāya musāvādaṁ nāma avadantoyeva Buddho bhavissasī"ti sattamaṁ saccapāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

145. "Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

146. Vicinanto tadā dakkhiṁ, sattamaṁ saccapāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

147. Imaṁ tvaṁ sattamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Tattha advejjhavacano, sambodhiṁ pāpuṇissasi.

148. Yathāpi osadhī nāma, tulābhūtā sadevake.
Samaye utuvasse vā, na vokkamati vīthito.

149. Tatheva tvampi saccesu, mā vokkama hi vīthito.
Saccapāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī"ti.

Tattha **tatthā**ti saccapāramiyaṁ. **Advejjhavacano**ti avitathavacano. **Osadhī nāmā**ti osadhītārakā, osadhagahaṇe osadhītārakaṁ uditaṁ disvā osadhaṁ gaṇhanti. Tasmā "osadhītārakā"ti vuccati. **Tulābhūtā**ti pamāṇabhūtā. **Sadevake**ti sadevakassa lokassa. **Samaye**ti vassasamaye. **Utuvasse**ti hemantagimhesu. "Samaye utuvaṭṭe"tipi pāṭho. Tassa **samaye**ti gimhe. **Utuvaṭṭe**ti hemante ca vassāne cāti attho. **Na vokkamati vīthito**ti taṁtaṁutumhi attano gamanavīthito na vokkamati na vigacchati, cha māse pacchimaṁ disaṁ gacchati, cha māse pubbaṁ disaṁ gacchatīti. Atha vā **osadhī nāmā**ti siṅgiverapipphalimaricādikaṁ osadhaṁ. **Na vokkamatī**ti yaṁ yaṁ phaladānasamatthaṁ osadhaṁ, taṁ taṁ phaladānaṁ okkamma

attano phalaṁ adatvā na nivattati. **Vīthito**ti gamanavīthito, pittaharo pittaṁ harateva, vātaharo vātaṁ harateva, semhaharo semhaṁ haratevāti attho. Sesametthāpi uttānamevāti.

Athassa "na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato aṭṭhamaṁ adhiṭṭhānapāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya adhiṭṭhānapāramimpi pūreyyāsi, yaṁ adhiṭṭhāsi, tasmiṁ adhiṭṭhāne niccalo bhaveyyāsi. Yathā pabbato nāma sabbadisāsu vāte paharantepi na kampati na calati, attano ṭhāneyeva tiṭṭhati, evameva tvampi attano adhiṭṭhāne niccalo hontova Buddho bhavissasī"ti aṭṭhamaṁ adhiṭṭhānapāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsīti. Tena vuttaṁ—

150. "Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

151. Vicinanto tadā dakkhiṁ, aṭṭhamaṁ adhiṭṭhānapāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

152. Imaṁ tvaṁ aṭṭhamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Tattha tvaṁ acalo hutvā, sambodhiṁ pāpuṇissasi.

153. Yathāpi pabbato selo, acalo suppatiṭṭhito.
Na kampati bhusavātehi, sakaṭṭhāneva tiṭṭhati.

154. Tatheva tvampi adhiṭṭhāne, sabbadā acalo bhava.
Adhiṭṭhānapāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī"ti.

Tattha **selo**ti silāmayo. **Acalo**ti niccalo. **Suppatiṭṭhito**ti acalattāva suṭṭhu patiṭṭhito. "Yathāpi pabbato acalo, nikhāto suppatiṭṭhito"tipi pāṭho. **Bhusavātehī**ti balavavātehi. **Sakaṭṭhānevā**ti attano ṭhāneyeva, yathāṭhitaṭṭhāneyevāti attho. Sesametthāpi uttānamevāti.

Athassa "na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato navamaṁ mettāpāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya mettāpāramiṁ pūreyyāsi, hitesupi ahitesupi

ekacittova bhaveyyāsi. Yathāpi udakaṁ nāma pāpajanassapi kalyāṇajanassapi sītabhāvaṁ ekasadisaṁ katvā pharati, evameva tvampi sabbasattesu mettacittena ekacittova hutvā Buddho bhavissasī"ti navamaṁ mettāpāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsīti. Tena vuttaṁ—

154. "Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

156. Vicinanto tadā dakkhiṁ, navamaṁ mettāpāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

157. Imaṁ tvaṁ navamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Mettāya asamo hohi, yadi bodhiṁ pattumicchasi.

158. Yathāpi udakaṁ nāma, kalyāṇe pāpake jane.
Samaṁ pharati sītena, pavāheti rajomalaṁ.

159. Tatheva tvaṁ hitāhite, samaṁ mettāya bhāvaya.
Mettāpāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī"ti.

Tattha **asamo hohī**ti mettābhāvanāya asadiso hoti. Tattha "tvaṁ samasamo hohī"tipi pāṭho, so uttānatthova. **Saman**ti tulyaṁ. **Pharatī**ti phusati. **Pavāhetī**ti visodheti. **Rajo**ti āgantukarajaṁ. **Malan**ti sarīre uṭṭhitaṁ sedamalādiṁ. "Rajamalan"tipi pāṭho, soyevattho. **Hitāhite**ti hite ca ahite ca, mitte ca amitte cāti attho. **Mettāya bhāvayā**ti mettaṁ bhāvaya vaḍḍhehi. Sesametthāpi uttānamevāti.

Athassa "na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato dasamaṁ upekkhāpāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya upekkhāpāramiṁ paripūreyyāsi, sukhepi dukkhepi majjhattova bhaveyyāsi. Yathāpi pathavī nāma sucimpi asucimpi ca pakkhipamāne majjhattāva hoti, evameva tvampi sukhadukkhesu majjhattova honto Buddho bhavissasī"ti dasamaṁ upekkhāpāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

160. “Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

161. Vicinanto tadā dakkhiṁ, dasamaṁ upekkhāpāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

162. Imaṁ tvaṁ dasamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Tulābhūto daḷho hutvā, sambodhiṁ pāpuṇissasi.

163. Yathāpi pathavī nāma, nikkhittaṁ asuciṁ suciṁ.
Upekkhati ubhopete, kopānunayavajjitā.

164. Tatheva tvaṁ sukhadukkhe, tulābhūto sadā bhava.
Upekkhāpāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī”ti.

Tattha **tulābhūto**ti majjhattabhāve ṭhito, yathā tulāya daṇḍo samaṁ tulito samaṁ tiṭṭhati, na namati na unnamati, evameva tvampi sukhadukkhesu tulāsadiso hutvā sambodhiṁ pāpuṇissasi. **Kopānunayavajjitā**ti paṭighānurodhavajjitā. “Dayākopavivajjitā”tipi pāṭho, soyevattho. Sesaṁ khantipāramiyaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ.

Tato Sumedhapaṇḍito ime dasa pāramidhamme vicinitvā tato paraṁ cintesi “imasmiṁ loke bodhisattehi paripūretabbā bodhipācanā Buddhattakarā[1] dhammā ettakāyeva, na ito bhiyyo, imā pana pāramiyo uddhaṁ ākāsepi natthi, na heṭṭhā pathaviyampi, na puratthimādīsu disāsupi atthi, mayhaṁyeva pana hadayamaṁsantareyeva patiṭṭhitā”ti. Evaṁ tāsaṁ attano hadaye patiṭṭhitabhāvaṁ disvā sabbāpi tā daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāya punappunaṁ sammasanto anulomapaṭilomaṁ sammasi, pariyante gahetvā ādimhi pāpesi, ādimhi gahetvā pariyante ṭhapesi, majjhe gahetvā ubhato osāpesi, ubhato koṭīsu gahetvā majjhe osāpesi. Bāhirabhaṇḍapariccāgo **pāramiyo** nāma, aṅgapariccāgo **upapāramiyo** nāma, jīvitapariccāgo **paramatthapāramiyo** nāmāti dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattiṁsa pāramiyo yamakatelaṁ[2] vinivaṭṭento viya sammasi. Tassa dasa pāramiyo sammasantassa

---

1. Buddhakārakā (Sī)
2. Yantayamakatelaṁ (Ka)

dhammatejena catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā vipulā ayaṁ mahāpathavī hatthinā akkantanaḷakalāpo viya uppīḷiyamānaṁ ucchuyantaṁ viya ca mahāviravaṁ viravamānā saṁkampi sampakampi sampavedhi. Kulālacakkaṁ viya telayantacakkaṁ viya ca paribbhami. Tena vuttaṁ—

165. "Ettakāyeva te loke, ye dhammā bodhipācanā.
Tatuddhaṁ natthi aññatra, daḷhaṁ tattha patiṭṭhaha.

166. Ime dhamme sammasato, sabhāvasarasalakkhaṇe.
Dhammatejena vasudhā, dasasahassī pakampatha.

167. Calatī ravatī pathavī, ucchuyantaṁva pīḷitaṁ.
Telayante yathā cakkaṁ, evaṁ kampati medanī"ti.

Tattha **ettakāyevā**ti niddiṭṭhānaṁ dasannaṁ pāramitānaṁ anūnādhikabhāvassa dassanatthaṁ vuttaṁ. **Tatuddhan**ti tato dasapāramīhi uddhaṁ natthi. **Aññatrā**ti aññaṁ, lakkhaṇaṁ saddasatthato gahetabbaṁ. Tato dasapāramito añño Buddhakārakadhammo natthīti attho. **Tatthā**ti tāsu dasasu pāramīsu. **Patiṭṭhahā**ti patiṭṭha, paripūrento tiṭṭhāti attho.

Ime dhammeti pāramidhamme. **Sammasato**ti upaparikkhantassa, anādaratthe sāmivacanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Sabhāvasarasalakkhaṇe**ti sabhāvasaṅkhātena sarasalakkhaṇena sammasantassāti attho. **Dhammatejenā**ti pāramipavicaya[1]ñāṇatejena. **Vasudhā**ti vasūti ratanaṁ vuccati, taṁ dhāreti, dhīyati vā etthāti vasudhā. Kā sā? Medanī[2]. **Pakampathā**ti pakampittha. Sumedhapaṇḍite pana pāramiyo vicinante tassa ñāṇatejena dasasahassī pakampitthāti attho.

Calatīti chappakārā[3] kampi. **Ravatī**ti nadati vikūjati. **Ucchuyantaṁva pīḷitan**ti nippīḷitaṁ ucchuyantaṁ viya. "Guḷayantaṁva pīḷitan"tipi pāṭho, soyevattho. **Telayante**ti telapīḷanayante. **Yathā cakkan**ti cakkikānaṁ mahācakkayantaṁ viya. **Evan**ti yathā telapīḷanacakkayantaṁ paribbhamati kampati, evaṁ ayaṁ medanī kampatīti attho. Sesamettha uttānamevāti.

---

1. Paricaya (Sī, I) 2. Medinī (Sī) 3. Cakkākāraṁ (Sī, I)

Evaṁ mahāpathaviyā kampamānāya Rammanagaravāsino manussā Bhagavantaṁ parivisayamānā saṇṭhātuṁ asakkontā Yugandharavātabbhāhatā mahāsālā viya mucchitā papatiṁsu. Ghaṭādīni kulālabhaṇḍāni pavaṭṭentāni aññamaññaṁ paharantāni cuṇṇavicuṇṇāni ahesuṁ. Mahājano bhītatasito Satthāraṁ upasaṅkamitvā "kiṁ nu kho Bhagavā 'nāgāvaṭṭo ayaṁ, bhūtayakkhadevatāsu aññatarāvaṭṭo vā'ti na hi mayaṁ etaṁ jānāma. Api ca kho sabbopi ayaṁ mahājano bhayena upadduto, kiṁ nu kho imassa lokassa pāpakaṁ bhavissati, udāhu kalyāṇaṁ, kathetha no etaṁ kāraṇan"ti pucchiṁsu.

Atha Satthā tesaṁ kathaṁ sutvā "tumhe mā bhāyittha, mā kho cintayittha, natthi vo itonidānaṁ bhayaṁ, yo so mayā ajja Sumedhapaṇḍito 'anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī'ti byākato, so idāni pāramiyo sammasati, tassa sammasantassa dhammatejena sakaladasasahassī lokadhātu ekappahārena kampati ceva viravati cā"ti āha. Tena vuttaṁ—

168. "Yāvatā parisā āsi, Buddhassa parivesane.
Pavedhamānā sā tattha, mucchitā seti bhūmiyaṁ.

169. Ghaṭānekasahassāni, kumbhīnañca satā bahū.
Sañcuṇṇamathitā tattha, aññamaññaṁ paghaṭṭitā.

170. Ubbiggā tasitā bhītā, bhantā byathitamānasā.
Mahājanā samāgamma, Dīpaṅkaramupāgamuṁ.

171. Kiṁ bhavissati lokassa, kalyāṇamatha pāpakaṁ.
Sabbo upadduto loko, taṁ vinodehi cakkhuma.

172. Tesaṁ tadā saññāpesi, Dīpaṅkaro Mahāmuni.
Vissatthā hotha mā bhātha, imasmiṁ pathavikampane.

173. Yamahaṁ ajja byākāsiṁ, Buddho loke bhavissati.
Eso sammasatī dhammaṁ, pubbakaṁ jinasevitaṁ.

174. Tassa sammasato dhammaṁ, Buddhabhūmiṁ asesato.
Tenāyaṁ kampitā pathavī, dasasahassī sadevake"ti.

Tattha **yāvatā**ti yāvatikā. **Āsī**ti ahosi. "Yā tadā parisā āsī"tipi pāṭho, tassa yā tattha parisā ṭhitā āsīti attho. **Pavedhamānā**ti kampamānā. **Sā**ti sā parisā. **Tatthā**ti tasmiṁ parivesanaṭṭhāne. **Setī**ti sayittha.

Ghaṭāti ghaṭānaṁ, sāmi-atthe paccattavacanaṁ, ghaṭānaṁ nekasahassānīti attho. **Sañcuṇṇamathitā**ti cuṇṇā ceva mathitā ca, mathitasañcuṇṇāti attho. **Aññamaññaṁ paghaṭṭitā**ti aññamaññaṁ pahaṭā. **Ubbiggā**ti utrāsahadayā. **Tasitā**ti sañjātatāsā. **Bhītā**ti bhayabhītā. **Bhantā**ti phandanamānasā, vibbhantacittāti attho. Sabbāni panetāni aññamaññavevacanāni. **Samāgammā**ti samāgantvā. Ayameva vā pāṭho.

Upaddutoti upahato[1]. **Taṁ vinodehī**ti taṁ upaddutabhayaṁ vinodehi, vināsayāti attho. **Cakkhumā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhuma. **Tesaṁ tadā**ti te jane tadā, upayogatthe sāmivacanaṁ. **Saññapesī**ti ñāpesi bodhesi. **Vissatthā**ti vissatthacittā. **Mā bhāthā**ti mā bhāyatha. **Yamahan**ti yaṁ ahaṁ Sumedhapaṇḍitaṁ. **Dhamman**ti pāramidhammaṁ. **Pubbakan**ti porāṇaṁ. **Jinasevitan**ti jinehi bodhisattakāle sevitanti attho. **Buddhabhūmin**ti pāramidhammaṁ[2]. **Tenā**ti tena sammasanakāraṇena. **Kampitā**ti calitā. **Sadevake**ti sadevake loke.

Tato mahājano Tathāgatassa vacanaṁ sutvā haṭṭhatuṭṭho mālāgandhavilepanādīni ādāya Rammanagarato nikkhamitvā bodhisattaṁ upasaṅkamitvā mālāgandhādīhi pūjetvā vanditvā padakkhiṇaṁ katvā Rammanagarameva pāvisi. Atha kho bodhisatto dasa pāramiyo sammasitvā vīriyaṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāya nisinnāsanā vuṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

175. "Buddhassa vacanaṁ sutvā, mano nibbāyi tāvade.
Sabbe maṁ upasaṅkamma, punāpi maṁ abhivandisuṁ.

---

1. Upahato byathito (Sī, I)
2. Buddhapāramiṁ (Sī, I)

176. Samādiyitvā Buddhaguṇaṁ, daḷhaṁ katvāna mānasaṁ.
Dīpaṅkaraṁ namassitvā, āsanā vuṭṭhahiṁ tadā"ti.

Tattha **mano nibbāyī**ti mahājanassa pathavikampane ubbiggahadayassa tattha kāraṇaṁ sutvā mano nibbāyi, santiṁ agamāsīti attho. "Jano nibbāyī"tipi pāṭho, so uttānoyeva. **Samādiyitvā**ti sammā ādiyitvā, samādāyāti attho. **Buddhaguṇan**ti pāramiyo. Sesaṁ uttānameva.

Atha kho bodhisattaṁ dayitasabbasattaṁ āsanā vuṭṭhahantaṁ sakaladasasahassacakkavāḷadevatā sannipatitvā dibbehi mālāgandhādīhi pūjetvā "ayya Sumedhatāpasa tayā ajja Dīpaṅkaradasabalassa pādamūle mahati patthanā patthitā, sā te anantarāyena samijjhatu, mā te tattha bhayaṁ vā chambhitattaṁ vā ahosi. Sarīre te appamattakopi rogo mā uppajjatu. Khippaṁ pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṁ paṭivijjha. Yathā pupphūpagaphalūpagā rukkhā samaye pupphanti ceva phalanti ca, tatheva tvampi taṁ samayaṁ anatikkamitvā khippaṁ sambodhiṁ phusassū"ti-ādīni thutimaṅgalāni payirudāhaṁsu, evaṁ payirudāhitvā bodhisattaṁ abhivādetvā attano attano devaṭṭhānameva agamaṁsu. Bodhisattopi devatāhi abhitthuto "ahaṁ dasa pāramiyo pūretvā kappasatasahassādhikānaṁ catunnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthake Buddho bhavissāmī"ti vīriyaṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāya ākāsamabbhuggantvā isigaṇavantaṁ Himavantaṁ agamāsi. Tena vuttaṁ—

177. "Dibbaṁ mānusakaṁ pupphaṁ, devā mānusakā ubho.
Samokiranti pupphehi, vuṭṭhahantassa āsanā.

178. Vedayanti ca te sotthiṁ, devā mānusakā ubho.
Mahantaṁ patthitaṁ tuyhaṁ, taṁ labhassu yathicchitaṁ.

179. Sabbītiyo vivajjantu, soko rogo vinassatu.
Mā te bhavantvantarāyā[1], phusa khippaṁ bodhimuttamaṁ.

180. Yathāpi samaye patte, pupphanti pupphino dumā.
Tatheva tvaṁ Mahāvīra, buddhañāṇehi pupphasu.

---

1. Tvantarāyo (Sī, I)

181. Yathā ye keci Sambuddhā, pūrayuṁ dasapāramī.
Tatheva tvaṁ Mahāvīra, pūraya dasapāramī.

182. Yathā ye keci Sambuddhā, Bodhimaṇḍamhi[1] bujjhare.
Tatheva tvaṁ Mahāvīra, bujjhassu jinabodhiyaṁ.

183. Yathā ye keci Sambuddhā, dhammacakkaṁ pavattayuṁ.
Tatheva tvaṁ Mahāvīra, dhammacakkaṁ pavattaya.

184. Puṇṇamāye yathā cando, parisuddho virocati.
Tatheva tvaṁ puṇṇamano, viroca dasasahassiyaṁ.

185. Rāhumutto yathā sūriyo, tāpena atirocati.
Tatheva lokā muccitvā, viroca siriyā tuvaṁ.

186. Yathā yā kāci nadiyo, osaranti mahodadhiṁ.
Evaṁ sadevakā lokā, osarantu tavantike.

187. Tehi thutappasattho so, dasa dhamme samādiya.
Te dhamme paripūrento, pavanaṁ pāvisī tadā"ti.

Tattha **dibban**ti mandāravapāricchattakasantānakusesayādikaṁ dibbakusumaṁ devā mānusakā ca mānusapupphaṁ gahetvāti attho. **Samokirantī**ti mamopari samokiriṁsūti attho. **Vuṭṭhahantassā**ti vuṭṭhahato. **Vedayantī**ti nivedayiṁsu saññāpesuṁ. **Sotthin**ti sotthibhāvaṁ. Idāni vedayitākāradassanatthaṁ **"mahantaṁ patthitaṁ tuyhan"**ti-ādi vuttaṁ. Tayā pana Sumedhapaṇḍita mahantaṁ ṭhānaṁ patthitaṁ, taṁ yathāpatthitaṁ labhassūti attho.

Sabbītiyoti entīti ītiyo, sabbā ītiyo sabbītiyo, upaddavā. **Vivajjantū**ti mā hontu. **Soko rogo vinassatū**ti socanasaṅkhāto soko rujanasaṅkhāto rogo ca vinassatu. **Teti** tava. **Mā bhavantvantarāyā**ti mā bhavantu antarāyā. **Phusā**ti adhigaccha pāpuṇāhi. **Bodhin**ti arahattamaggañāṇaṁ sabbaññutaññāṇampi vaṭṭati. **Uttaman**ti seṭṭhaṁ[2] sabbabuddhaguṇadāyakattā arahattamaggañāṇaṁ "uttaman"ti vuttaṁ.[2]

---

1. Bodhimūlamhi (Ka)
2-2. ( ) natthi (Sī, I)

Samayeti tassa tassa rukkhassa pupphanasamaye sampatteti attho. **Pupphino**ti pupphanakā. **Buddhañāṇehī**ti aṭṭhārasahi buddhañāṇehi. **Pupphasū**ti pupphassu. **Pūrayun**ti pūrayiṁsu. **Pūrayā**ti paripūraya. **Bujjhare**ti bujjhiṁsu. **Jinabodhiyan**ti Jinānaṁ Buddhānaṁ bodhiyā, sabbaññubodhimūleti attho. **Puṇṇamāye**ti puṇṇamāsiyaṁ. **Puṇṇamano**ti paripuṇṇamanoratho.

Rāhumuttoti rāhunā sobbhānunā mutto. **Tāpenā**ti patāpena, ālokena. **Lokā muccitvā**ti lokadhammehi alitto hutvāti attho. **Virocā**ti virāja. **Siriyā**ti Buddhasiriyā. **Osarantī**ti mahāsamuddaṁ pavisanti. **Osarantū**ti upagacchantu. **Tavantike**ti tava santikaṁ. **Tehī**ti devehi. **Thutappasattho**ti thuto ceva pasattho ca, thutehi vā Dīpaṅkarādīhi pasatthoti thutappasattho. **Dasa dhamme**ti dasa pāramidhamme. **Pavanan**ti mahāvanaṁ, Dhammikapabbate mahāvanaṁ pāvisīti attho. Sesagāthā su-uttānā evāti.

Iti Madhuratthavilāsiniyā Buddhavaṁsaṭṭhakathāya

Sumedhapatthanākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Dīpaṅkarabuddhavaṁsavaṇṇanā

Rammanagaravāsinopi te upāsakā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa mahādānaṁ datvā puna Bhagavantaṁ bhuttāviṁ onītapattapāṇiṁ mālāgandhādīhi pūjetvā vanditvā dānānumodanaṁ sotukāmā upanisīdiṁsu. Atha Satthā tesaṁ paramamadhuraṁ hadayaṅgamaṁ dānānumodanamakāsi—

“Dānaṁ nāma sukhādīnaṁ, nidānaṁ paramaṁ mataṁ.
Nibbānaṁ pana sopānaṁ, patiṭṭhāti pavuccati.

Dānaṁ tāṇaṁ manussānaṁ, dānaṁ bandhu parāyanaṁ.
Dānaṁ dukkhādhipannānaṁ, sattānaṁ paramā gati.

Dukkhanittharaṇaṭṭhena, dānaṁ nāvāti dīpitaṁ.
Bhayarakkhaṇato dānaṁ, nagaranti ca vaṇṇitaṁ.

Dānaṁ durāsadaṭṭhena, vuttamāsivisoti ca.
Dānaṁ lobhamalādīhi, padumaṁ anupalittato.

Natthi dānasamo loke, purisassa avassayo.
Paṭipajjatha tasmā taṁ, kiriyājjhāsayena ca.

Saggalokanidānāni, dānāni matimā idha.
Ko hi nāma naro loke, na dadeyya hite rato.

Sutvā devesu sampattiṁ, ko naro dānasambhavaṁ.
Na dajjā sukhappadaṁ dānaṁ[1], dānaṁ cittappamodanaṁ.

Dānena paṭipannena, accharāparivārito.
Ramate suciraṁ kālaṁ, nandane suranandane.

Pītimuḷāraṁ vindati dātā,
Gāravamasmiṁ gacchati loke.
Kittimanantaṁ[2] yāti ca dātā,
Vissasanīyo hoti ca dātā.

Datvā dānaṁ yāti naro so, bhogasamiddhiṁ dīghañcāyu[3].
Sussaratampi ca vindati rūpaṁ, sagge saddhiṁ kīḷati devehi[4].
Vimānesu ṭhatvā nānā, mattamayūrābhirutesu.

Corārirājodakapāvakānaṁ, dhanaṁ asādhāraṇameva dānaṁ.
Dadāti taṁ sāvakañāṇabhūmiṁ,
Paccekabhūmiṁ pana Buddhabhūmin"ti—

evamādinā nayena dānānumodanaṁ katvā dānānisaṁsaṁ pakāsetvā tadanantaraṁ sīlakathaṁ kathesi. Sīlaṁ nāmetaṁ idhalokaparalokasampattīnaṁ mūlaṁ.

Sīlaṁ sukhānaṁ paramaṁ nidānaṁ, sīlena sīlī tidivaṁ payāti.
Sīlaṁ hi saṁsāramupāgatassa, tāṇañca leṇañca parāyanañca.

---

1. Sukhasandānaṁ (Sī, I)
2. Khyātimanantaṁ (Sī, I)
3. Dīghañcāyuṁ (Sī, I)
4. Kila tidivehi (Sī)

Avassayo sīlasamo janānaṁ,
Kuto panañño idha vā parattha.
Sīlaṁ guṇānaṁ paramā patiṭṭhā,
Yathā dharā thāvarajaṅgamānaṁ.

Sīlaṁ kireva kalyāṇaṁ, sīlaṁ loke anuttaraṁ.
Ariyavuttisamācāro, yena vuccati sīlavā[1].

Sīlālaṅkārasamo alaṅkāro natthi, sīlagandhasamo gandho natthi, sīlasamaṁ kilesamalavisodhanaṁ natthi, sīlasamaṁ pariḷāhūpasamaṁ natthi, sīlasamaṁ kittijananaṁ natthi, sīlasamaṁ saggārohaṇasopānaṁ natthi, nibbānanagarappavesane ca sīlasamaṁ dvāraṁ natthi. Yathāha—

"Sobhantevaṁ na rājāno, muttāmaṇivibhūsitā.
Yathā sobhanti yatino, sīlabhūsanabhūsitā.

Sīlagandhasamo gandho, kuto nāma bhavissati.
Yo samaṁ anuvāte ca, paṭivāte ca vāyati[2].

Na pupphagandho paṭivātameti,
Na candanaṁ taggaramallikā vā.
Satañca gandho paṭivātameti,
Sabbā disā sappuriso pavāyati.

Candanaṁ tagaraṁ vāpi, uppalaṁ atha vassikī.
Etesaṁ gandhajātānaṁ, sīlagandho anuttaro[3].

Na gaṅgā yamunā cāpi, sarabhū vā sarasvatī.
Ninnagā vā'ciravatī, mahī vāpi mahānadī.

Sakkuṇanti visodhetuṁ, taṁ malaṁ idha pāṇinaṁ.
Visodhayati sattānaṁ, yaṁ ve sīlajalaṁ malaṁ.

Na taṁ sajaladā vātā, na cāpi haricandanaṁ.
Neva hārā na maṇayo, na candakiraṇaṅkurā.

---

1. Khu 5. 87 piṭṭhe Jātake.
2. Visuddhi 1. 10 piṭṭhe.
3. Khu 1. 21; Khu 11. 317 piṭṭhesu.

Samayantīdha sattānaṁ, pariḷāhaṁ surakkhitaṁ.
Yaṁ sameti idaṁ ariyaṁ, sīlaṁ accantasītalaṁ.

Attānuvādādibhayaṁ, viddhaṁsayati sabbadā.
Janeti kittihāsañca[1], sīlaṁ sīlavato sadā.

Saggārohaṇasopānaṁ, aññaṁ sīlasamaṁ kuto.
Dvāraṁ vā pana nibbāna, nagarassa pavesane[2].

Guṇānaṁ mūlabhūtassa, dosānaṁ balaghātino.
Iti sīlassa jānātha, ānisaṁsamanuttaran"ti[3].

Evaṁ Bhagavā sīlānisaṁsaṁ dassetvā "idaṁ pana sīlaṁ nissāya ayaṁ saggo labhatī"ti dassanatthaṁ tadanantaraṁ saggakathaṁ kathesi. Ayaṁ saggo nāma iṭṭho kanto manāpo ekantasukho niccamettha kīḷā niccaṁ sampattiyo labhanti. Cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukhaṁ dibbasampattiṁ paṭilabhanti. Tāvatiṁsā tisso vassakoṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassānīti evamādisaggaguṇapaṭisaṁyuttakathaṁ kathesi. Evaṁ saggakathāya palobhetvā puna "ayampi saggo anicco adhuvo na tattha chandarāgo kārabbo"ti kāmānaṁ ādīnavaṁ okāraṁ saṁkilesaṁ nekkhamme ānisaṁsañca pakāsetvā amatapariyosānaṁ dhammakathaṁ kathesi. Evaṁ tassa mahājanassa dhammaṁ desetvā ekacce saraṇesu ca ekacce pañcasīlesu ca ekacce sotāpattiphale ca ekacce sakadāgāmiphale ekacce anāgāmiphale ekacce catūsupi phalesu ekacce tīsu vijjāsu ekacce chasu abhiññāsu ekacce aṭṭhasu samāpattīsu patiṭṭhāpetvā uṭṭhāyāsanā Rammanagarato nikkhamitvā Sudassanamahāviharameva pāvisi. Tena vuttaṁ—

1. "Tadā te bhojayitvāna, sasaṁghaṁ Lokanāyakaṁ.
Upagacchuṁ saraṇaṁ tassa, Dīpaṅkarassa Satthuno.

2. Saraṇāgamane kañci, niveseti Tathāgato.
Kañci pañcasu sīlesu, sīle dasavidhe paraṁ.

---

1. ...sātañca (Sī, I) 2. Visuddhi 1. 10 piṭṭhe. 3. Visuddhi 1. 11 piṭṭhe.

3. Kassaci deti sāmaññaṁ, caturo phalamuttame.
Kassaci asame dhamme, deti so paṭisambhidā.

4. Kassaci varasamāpattiyo, aṭṭha deti Narāsabho.
Tisso kassaci vijjāyo, chaḷabhiññā pavecchati.

5. Tena yogena janakāyaṁ, ovadati Mahāmuni.
Tena vitthārikaṁ āsi, Lokanāthassa sāsanaṁ.

6. Mahāhanusabhakkhandho, Dīpaṅkarasanāmako.
Bahū jane tārayati, parimoceti duggatiṁ.

7. Bodhaneyyaṁ janaṁ disvā, satasahassepi yojane.
Khaṇena upagantvāna, bodheti taṁ Mahāmunī"ti.

Tattha **te**ti te Rammanagaravāsino upāsakā. **Saraṇan**ti ettha saraṇaṁ saraṇagamanaṁ saraṇassa gantā ca veditabbā. Sarati hiṁsati vināsetīti **saraṇaṁ,** kiṁ taṁ? Ratanattayaṁ. Taṁ pana saraṇagatānaṁ teneva saraṇagamanena bhayaṁ santāsaṁ dukkhaṁ duggatiṁ parikkilesaṁ hanati hiṁsati vināsetīti saraṇanti vuccatīti. Vuttañhetaṁ—

"Ye keci Buddhaṁ saraṇaṁ gatāse,
Na te gamissanti apāyabhūmiṁ[1].
Pahāya mānusaṁ dehaṁ,
Devakāyaṁ paripūressanti[2].

Ye keci dhammaṁ saraṇaṁ gatāse,
Na te gamissanti apāyabhūmiṁ[1].
Pahāya mānusaṁ dehaṁ,
Devakāyaṁ paripūressanti[2].

Ye keci saṁghaṁ saraṇaṁ gatāse,
Na te gamissanti apāyabhūmiṁ[1].
Pahāya mānusaṁ dehaṁ,
Devakāyaṁ paripūressantī"ti[2].

---

1. Apāyaṁ (Sī, I)
2. Dī 2. 204; Saṁ 1. 25 piṭṭhesu.

Saraṇagamanaṁ nāma ratanattayaparāyanākārappavatto cittuppādo. **Saraṇassa gantā** nāma taṁsamaṅgīpuggalo. Evaṁ tāva saraṇaṁ saraṇagamanaṁ saraṇassa gantā cāti idaṁ tayaṁ veditabbaṁ.

Tassāti taṁ Dīpaṅkaraṁ, upayogatthe sāmivacanaṁ daṭṭhabbaṁ. "Upagacchuṁ saraṇaṁ tatthā"tipi pāṭho. **Satthuno**ti Satthāraṁ. **Saraṇāgamane kañcī**ti kañci puggalaṁ saraṇagamane nivesetīti attho. Kiñcāpi paccuppannavasena vuttaṁ, atītakālavasena pana attho gahetabbo. Esa nayo sesesupi. "Kassaci saraṇāgamane"tipi pāṭho, tassapi soyevattho. **Kañci pañcasu sīlesū**ti kañci puggalaṁ pañcasu viratisīlesu nivesesīti attho. "Kassaci pañcasu sīlesū"tipi pāṭho, soyevattho. **Sīle dasavidhe paran**ti aparaṁ puggalaṁ dasavidhe sīle nivesesīti attho. "Kassaci kusale dasā"tipi pāṭho, tassa kañci puggalaṁ dasa kusaladhamme samādapesīti attho. **Kassaci deti sāmaññan**ti ettha paramatthato sāmaññanti maggo vuccati. Yathāha—

> "Katamañca bhikkheve sāmaññaṁ? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṁ? Sammādiṭṭhi -pa- sammāsamādhi. Idaṁ vuccati bhikkhave sāmaññan"ti[1].

Caturo phalamuttameti cattāri uttamāni phalānīti attho. **Ma**-kāro padasandhikaro. Liṅgavipariyāsena vuttaṁ. Yathopanissayaṁ cattāro magge cattāri ca sāmaññaphalāni kassaci adāsīti attho. **Kassaci asame dhamme**ti kassaci asadise cattāro paṭisambhidādhamme adāsi.

Kassaci varasamāpattiyoti kassaci pana nīvaraṇavigamena padhānabhūtā aṭṭha samāpattiyo adāsi. **Tisso kassaci vijjāyo**ti kassaci puggalassa upanissayavasena dibbacakkhuñāṇapubbenivāsānussatiñāṇa-āsavakkhayañāṇānaṁ vasena tisso vijjāyo. **Chaḷabhiññā pavecchatī**ti cha abhiññāyo kassaci adāsi.

Tena yogenāti tena nayena tenānukkamena ca. **Janakāyan**ti janasamūhaṁ. **Ovadatī**ti ovadi. Kālavipariyāsena vuttanti veditabbaṁ. Ito uparipi īdisesu vacanesu atītakālavaseneva attho

---

1. Saṁ 3. 20 piṭṭhe.

gahetabbo. **Tena vitthārikaṁ āsī**ti tena Dīpaṅkarassa Bhagavato ovādena anusāsaniyā vitthārikaṁ vitthataṁ visālībhūtaṁ sāsanaṁ ahosi.

Mahāhanūti mahāpurisānaṁ kira dvepi hanūni paripuṇṇāni dvādasiyā pakkhassa candasadisākārāni hontīti mahantāni hanūni yassa so mahāhanu, sīhasanūti vuttaṁ hoti. **Usabhakkhandho**ti usabhasseva khandho yassa bhavati, so usabhakkhandho. Suvaṭṭitasuvaṇṇāliṅgasadisarucirakkhandho samavaṭṭacārukkhandhoti attho[1]. **Dīpaṅkarasanāmako**ti Dīpaṅkarasanāmo. **Bahū jane tārayatī**ti bahū Buddhaveneyye jane tāresi. **Parimocetī**tiparimocesi. **Duggatin**ti duggatito. Nissakkatthe upayogavacanaṁ.

Idāni tāraṇaparimocanakaraṇākāradassanatthaṁ[2] **"bodhaneyyaṁ janan"**ti gāthā vuttā. Tattha **bodhaneyyaṁ janan**ti bodhaneyyaṁ pajaṁ, ayameva vā pāṭho. **Disvā**ti Buddhacakkhunā vā samantacakkhunā vā disvā. **Satasahassepi yojane**ti anekasatasahassepi yojane ṭhitaṁ. Idaṁ pana dasasahassiyaṁyeva sandhāya vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Dīpaṅkaro kira Satthā Buddhattaṁ patvā bodhimūle sattasattāhaṁ vītināmetvā aṭṭhame sattāhe mahābrahmuno dhammajjhesanaṁ paṭiññāya Sunandārāme dhammacakkaṁ pavattetvā koṭisataṁ devamanussānaṁ dhammāmataṁ pāyesi. Ayaṁ paṭhamo abhisamayo ahosi.

Atha Satthā attano puttassa samavaṭṭakkhandhassa usabhakkhandhassa nāma ñāṇaparipākaṁ ñatvā taṁ atrajaṁ pamukhaṁ katvā **Rāhulovādasadisaṁ** dhammaṁ desetvā devamanussānaṁ navutikoṭiyo dhammāmataṁ pāyesi. Ayaṁ dutiyo abhisamayo ahosi.

Puna Bhagavā Amaravatīnagaradvāre mahāsirīsarukkhamūle Yamakapāṭihāriyaṁ katvā mahājanassa bandhanāmokkhaṁ katvā devagaṇaparivuto divasakarātirekajutivisarabhavane[3] Tāvatiṁsabhavane Pāricchattakamūle paramasītale Paṇḍukambalasilātale nisīditvā sabbadevagaṇapītisañjananiṁ

---

1. Suvaṭṭacārukkhandhoti attho (Ka) 2. Tāraṇaparimocanākāradassanatthaṁ (Sī)
3. ...juti viya surabhavane (Sī, I)

attano jananiṁ Sumedhādeviṁ pamukhaṁ katvā sabbalokaviditavisuddhidevo devadevo Dīpaṅkaro Bhagavā sabbasattahitakaraṁ paramātirekagambhīrasukhumaṁ buddhivisadakaraṁ sattappakaraṇaṁ Abhidhammapiṭakaṁ desetvā navutidevakoṭisahassānaṁ dhammāmataṁ pāyesi. Ayaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

8. "Paṭhamābhisamaye Buddho, koṭisatamabodhayi.
Dutiyābhisamaye Nātho, navutikoṭimabodhayi.

9. Yadā ca devabhavanamhi, Buddho dhammamadesayi.
Navutikoṭisahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahū"ti.

Dīpaṅkarassa pana Bhagavato tayo sāvakasannipātā ahesuṁ. Tattha Sunandārāme koṭisatasahassānaṁ paṭhamo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

10. "Sannipātā tayo āsuṁ, Dīpaṅkarassa Satthuno.
Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo"ti.

Athāparena samayena Dasabalo catūhi bhikkhusatasahassehi parivuto gāmanigamanagarapaṭipāṭiyā mahājanānuggahaṁ karonto cārikaṁ caramāno anukkamena ekasmiṁ padese mahājanakatasakkāraṁ sabbalokavissutaṁ amanussapariggahitaṁ atibhayānakaṁ olambāmbudharaparicumbitakūṭaṁ vividhasurabhitarukusumavāsitakūṭaṁ nānāmigagaṇavicaritakūṭaṁ **Nāradakūṭaṁ** nāma paramaramaṇīyaṁ pabbataṁ sampāpuṇi. So kira pabbato Nāradena nāma yakkhena pariggahito ahosi. Tattha pana tassa yakkhassa anusaṁvaccharaṁ mahājano manussabaliṁ upasaṁharati.

Atha Dīpaṅkaro kira Bhagavā tassa mahājanassa upanissayasampattiṁ disvā tato bhikkhusaṁghaṁ cātuddisaṁ pesetvā adutiyo asahāyo mahākaruṇābalavasaṅgatahadayo tañca yakkhaṁ vinetuṁ taṁ Nāradapabbataṁ abhiruhi. Atha so manussabhakkho sakahitanirapekkho paravadhadakkho yakkho makkhaṁ asahamāno kodhaparetamānaso Dasabalaṁ bhiṁsāpetvā palāpetukāmo taṁ pabbataṁ cālesi. So kira pabbato

tena cāliyamāno Bhagavato ānubhāvena tasseva matthake patamāno viya ahosi.

Tato so bhīto “handa naṁ agginā jhāpessāmī”ti mahantaṁ atibhīmadassanaṁ aggikkhandhaṁ nibbattesi. So aggikkhandho paṭivāte khitto viya attanova dukkhaṁ janesi, na pana Bhagavato cīvare aṁsumattampi daḍḍhuṁ samattho ahosi. Yakkho pana “samaṇo daḍḍho, na daḍḍho”ti olokento Dasabalaṁ saradasamayavimalakaranikaraṁ sabbajanaratikaraṁ rajanikaramiva sītalajalatalagatakamalakaṇṇikāya nisinnaṁ viya Bhagavantaṁ disvā cintesi “aho ayaṁ samaṇo mahānubhāvo, yaṁ yaṁ imassāhaṁ anatthaṁ karomi, so so mamūpariyeva patati, imaṁ pana samaṇaṁ muñcitvā aññaṁ me paṭisaraṇaṁ parāyanaṁ natthi, pathaviyaṁ upakkhalitā pathaviṁyeva nissāya uṭṭhahanti, handāhaṁ imaṁyeva samaṇaṁ saraṇaṁ gamissāmī”ti.

Athevaṁ pana so cintetvā Bhagavato cakkālaṅkatatalesu pādesu sirasā nipatitvā “accayo maṁ bhante accagamā”ti vatvā Bhagavantaṁ saraṇamagamāsi. Athassa Bhagavā anupubbikathaṁ kathesi. So desanāpariyosāne dasahi yakkhasahassehi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tasmiṁ kira divase sakalajambudīpatalavāsino manussā tassa balikammatthaṁ ekekagāmato ekekaṁ purisaṁ āhariṁsu. Aññañca bahutilataṇḍulakulatthamuggamāsādiṁ sappinavanītalelamadhuphāṇitādiñca āhariṁsu. Atha so yakkho taṁ divasaṁ ābhatataṇḍulādikaṁ sabbaṁ tesaṁyeva datvā te balikammatthāya ānītamanusse Dasabalassa niyyātesi.

Atha Satthā te manusse ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā antosattāheyeva sabbe arahatte patiṭṭhāpetvā māghapuṇṇamāya koṭisatabhikkhumajjhagato caturaṅgasamannāgate sannipāte pātimokkhamuddisi. Caturaṅgāni nāma sabbeva ehibhikkhū honti, sabbe chaḷabhiññā honti, sabbe anāmantitāva āgatā, pannarasūposathadivaso cāti imāni cattāri aṅgāni nāma. Ayaṁ dutiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

11. "Puna Nāradakūṭamhi, pavivekagate Jine.
Khīṇāsavā vītamalā, samiṁsu satakoṭiyo"ti.

Tattha **pavivekagate**ti gaṇaṁ pahāya gate. **Samiṁsū**ti sannipatiṁsu.

Yadā pana Dīpaṅkaro Lokanāyako Sudassananāmake pabbate vassāvāsamupagañchi, tadā kira Jambudīpavāsino manussā anusaṁvaccharaṁ Giraggasamajjaṁ karonti. Tasmiṁ kira samajje sannipatitā manussā Dasabalaṁ disvā dhammakathaṁ sutvā tatra pasīditvā pabbajiṁsu. Mahāpavāraṇadivase Satthā tesaṁ ajjhāsayānukūlaṁ vipassanākathaṁ kathesi. Taṁ sutvā te sabbe saṅkhāre sammasitvā vipassanānupubbena maggānupubbena ca arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Atha Satthā navutikoṭisahassehi saddhiṁ pavāresi. Ayaṁ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

12. "Yamhi kāle Mahāvīro, Sudassanasiluccaye.
Navutikoṭisahassehi, pavāresi Mahāmuni.

Ahaṁ tena samayena, jaṭilo uggatāpano.
Antalikkhamhi caraṇo, pañcābhiññāsu pāragū"ti.

Ayaṁ gāthā **Aṭṭhasāliniyā** Dhammasaṅgahaṭṭhakathāya nidānavaṇṇanāya **Dīpaṅkarabuddhavaṁse**[1] likhitā. Imasmiṁ pana Buddhavaṁse natthi. Natthibhāvoyeva panassā yuttataro. Kasmāti ce? Heṭṭhā Sumedhakathāsu kathitattāti.

Dīpaṅkare kira Bhagavati dhammaṁ desente dasasahassānañca vīsatisahassānañca[2] dhammābhisamayo ahosiyeva. Ekassa pana dvinnaṁ tiṇṇaṁ catunnanti ca ādivasena abhisamayānaṁ anto natthi. Tasmā Dīpaṅkarassa Bhagavato sāsanaṁ vitthārikaṁ bāhujaññaṁ ahosi. Tena vuttaṁ—

13. "Dasavīsasahassānaṁ, dhammābhisamayo ahu.
Ekadvinnaṁ abhisamayā, gaṇanāto asaṅkhiyā"ti.

Tattha **dasavīsasahassānan**ti dasasahassānaṁ vīsatisahassānañca. **Dhammābhisamayo**ti catusaccadhammappaṭivedho. **Ekadvinnan**ti ekassa ceva

---

1. Abhi-Ṭṭha 1. 55 piṭṭhe.
2. Vīsatiṁsacattālīsasahassānañca (Ka)

dvinnañca, tiṇṇaṁ catunnaṁ -pa- dasannanti-ādinā nayena asaṅkhyeyyāti attho. Evaṁ asaṅkhyeyyābhisamayattā ca **vitthārikaṁ** mahantappattaṁ bahūhi paṇḍitehi devamanussehi niyyānikanti **jaññaṁ**[1] jānitabbaṁ adhisīlasikkhādīhi **iddhañca** samādhi-ādīhi **phītañca** ahosi. Tena vuttaṁ—

14. "Vitthārikaṁ bāhujaññaṁ, iddhaṁ phītaṁ ahū tadā.
Dīpaṅkarassa Bhagavato, sāsanaṁ suvisodhitan"ti.

Tattha **suvisodhitan**ti suṭṭhu Bhagavatā sodhitaṁ visuddhaṁ kataṁ. Dīpaṅkaraṁ kira Satthāraṁ sabbakālaṁ chaḷabhiññānaṁ mahiddhikānaṁ bhikkhūnaṁ cattāri satasahassāni parivārenti. Tena ca samayena ye sekkhā kālakiriyaṁ karonti, te garahitā bhavanti, sabbe khīṇāsavā hutvāva parinibbāyantīti adhippāyo. Tasmā hi tassa Bhagavato sāsanaṁ supupphitaṁ susamiddhaṁ khīṇāsavehi bhikkhūhi ativiya sobhittha. Tena vuttaṁ—

15. "Cattāri satasahassāni, chaḷabhiññā mahiddhikā.
Dīpaṅkaraṁ Lokaviduṁ, parivārenti sabbadā.

16. Ye keci tena samayena, jahanti mānusaṁ bhavaṁ.
Appattamānasā sekhā, garahitā bhavanti te.

17. Supupphitaṁ pāvacanaṁ, arahantehi tādihi.
Khīṇāsavehi vimalehi, upasobhati sabbadā"ti.

Tattha **cattāri satasahassānī**ti gaṇanāya dassitā evaṁ dassitagaṇanā ime bhikkhūti dassanatthaṁ **"chaḷabhiññā mahiddhikā"**ti vuttanti evamattho gahetabbo. Atha vā **chaḷabhiññā mahiddhikā**ti chaḷabhiññānaṁ mahiddhikānanti sāmi-atthe paccattavacanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Parivārenti sabbadā**ti niccakālaṁ Dasabalaṁ parivārenti, Bhagavantaṁ muñcitvā katthaci na gacchantīti adhippāyo. **Tena samayenā**ti tasmiṁ samaye. Ayaṁ pana **samaya**-saddo samavāyādīsu navasu atthesu dissati. Yathāha—

---

1. Ñātañca (Sī, I)

"Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu.
Paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissatī"ti[1].

Idha so kāle daṭṭhabbo, tasmiṁ kāleti attho. **Mānusaṁ bhavan**ti manussabhāvaṁ. **Appattamānasā**ti appattaṁ anadhigataṁ mānasaṁ yehi te appattamānasā. Mānasanti rāgassa ca cittassa ca arahattassa ca adhivacanaṁ. "Antalikkhacaro pāso, yvāyaṁ carati mānaso"ti[2] hi ettha pana rāgo "mānaso"ti vutto. "Cittaṁ mano mānasaṁ hadayaṁ paṇḍaran"ti[3] ettha cittaṁ. "Appattamānaso sekho, kālaṁ kayirā janesutā"ti[4] ettha arahattaṁ. Idhāpi arahattameva adhippetaṁ[5]. Tasmā appatta-arahattaphalāti attho. **Sekhā**ti kenaṭṭhena sekhā? Sekhadhammapaṭilābhaṭṭhena sekhā. Vuttañhetaṁ "kittāvatā nu kho bhante sekho hotīti? Idha bhikkhave bhikkhu sekhāya sammādiṭṭhiyā samannāgato hoti -pa- sekkhena sammāsamādhinā samannāgato hoti. Ettāvatā kho bhikkhave bhikkhu sekho hotī"ti[6]. Api ca sikkhantīti sekhā. Vuttañhetaṁ "sikkhati, sikkhatīti kho bhikkhu tasmā sekhoti vuccati. Kiñca sikkhati? Adhisīlampi sikkhati adhicittampi adhipaññampi sikkhatīti kho bhikkhu tasmā sekhoti vuccatī"ti[7].

Supupphitanti suṭṭhu vikasitaṁ. **Pāvacanan**ti pasatthaṁ vacanaṁ, vuddhippattaṁ vā vacanaṁ pavacanaṁ, pavacanameva pāvacanaṁ, sāsananti attho. **Upasobhatī**ti abhirājati ativirocati. **Sabbadā**ti sabbakālaṁ. "Upasobhati sadevake"tipi pāṭho.

Tassa Dīpaṅkarassa Bhagavato Rammavatī nāma nagaraṁ ahosi, Sudevo nāma khattiyo pitā, Sumedhā nāma devī mātā, Sumaṅgalo ca tisso cāti dve aggasāvakā, Sāgato nāma upaṭṭhāko, Nandā ca Sunandā cāti dve aggasāvikā, bodhi tassa Bhagavato pipphalirukkho ahosi, asītihatthubbedho, satasahassavassāni āyūti. Kiṁ panimesaṁ jātanagarādīnaṁ dassane payojananti ce? Vuccate—yassa yadi neva jātanagaraṁ na pitā na mātā paññāyeyya, imassa pana neva

---

1. Dī-Ṭṭha 1. 32; Ma-Ṭṭha1. 9; Saṁ-Ṭṭha 1. 8; Aṁ-Ṭṭha 1. 8; Abhi-Ṭṭha 1. 99; Khuddakapāṭha-Ṭṭha 89; Paṭisaṁ-Ṭṭha 2. 125 piṭṭhesu.
2. Saṁ 1. 113; Vi 3. 28 piṭṭhesu.
3. Abhi 1. 18; Abhi 2. 91; Khu 7. 2; Khu 8. 219 piṭṭhesu.
4. Saṁ 1. 122 piṭṭhe.
5. Abhi-Ṭṭha 1. 184; Mahāniddesa-Ṭṭha-19 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
6. Saṁ 3. 12 piṭṭhe.
7. Aṁ 1. 232 piṭṭhe.

jātanagaraṁ na pitā na mātā paññāyati, devo vā Sakko vā yakkho vā māro vā brahmā vā esa maññe, devānampi īdisaṁ pāṭihāriyaṁ anacchariyanti maññamānā na sotabbaṁ na saddahitabbaṁ maññeyyuṁ, tato abhisamayo na bhaveyya, asati abhisamaye niratthako Buddhuppādo bhaveyya, aniyyānikaṁ sāsanaṁ. Tasmā sabbabuddhānaṁ jātanagarādiko paricchedo dassetabbo. Tena vuttaṁ—

18. "Nagaraṁ Rammavatī nāma, Sudevo nāma khattiyo.
Sumedhā nāma janikā, Dīpaṅkarassa Satthuno.

24. Sumaṅgalo ca Tisso ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Sāgato nāmupaṭṭhāko, Dīpaṅkarassa Satthuno.

25. Nandā ceva Sunandā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, pipphalīti pavuccati.

27. Asītihatthamubbedho, Dīpaṅkaro Mahāmuni.
Sobhati dīparukkhova, sālarājāva phullito.

28. Satasahassavassāni, āyu tassa Mahesino.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

29. Jotayitvāna saddhammaṁ, santāretvā mahājanaṁ.
Jalitvā aggikkhandhova, nibbuto so sasāvako.

30. Sā ca iddhi so ca yaso, tāni ca pādesu cakkaratanāni.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ[1], nanu rittā sabbasaṅkhārā"ti.

Tattha **sudevo nāma khattiyo**ti sudevo nāmassa khattiyo pitā ahosīti attho. **Janikā**ti janetti. **Pipphalī**ti pilakkhakapītanarukkho bodhi. **Asītihatthamubbedho**ti asītihatthaṁ uccaggato. **Dīparukkhovā**ti sampajjalitadīpamālākulo dīparukkho viya ārohapariṇāhasaṇṭhānapāripūrisampanno dvattiṁsavaralakkhaṇānubyañjanasamalaṅkatasarīro vipphuritaraṁsijālāvisaratārāgaṇasamujjalamiva gaganatalaṁ

1. Samantarahitaṁ (Sī)

Bhagavā dharamānakāle **sobhatī**ti sobhittha. **Sālarājāva phullito**ti pupphito sabbaphāliphullo sālarājarukkho viya ca sabbaphāliphullo yojanasatubbedho pāricchatto viya ca asītihatthubbedho Bhagavā ativiya sobhati.

Satasahassavassānīti vassasatasahassāni tassa āyūti attho. **Tāvatā tiṭṭhamāno**ti tāvatakaṁ kālaṁ tiṭṭhamāno. **Janatan**ti janasamūhaṁ. **Santāretvā mahājanan**ti tārayitvā mahājanaṁ. "Santāretvā sadevakan"tipi pāṭho, tassa sadevakaṁ lokanti attho. **Sā ca iddhī**ti sā ca sampatti ānubhāvo. **So ca yaso**ti so ca parivāro. **Sabbaṁ tamantarahitan**ti taṁ sabbaṁ vuttappakāraṁ sampattijātaṁ antarahitaṁ apagatanti[1] attho. **Nanu rittā sabbasaṅkhārā**ti sabbe pana saṅkhatadhammā nanu rittā tucchā, niccasārādirahitāti attho.

Ettha pana nagarādiparicchedo Pāḷiyamāgatova. Sambahulavāro pana nāgato, so ānetvā dīpetabbo. Seyyathidaṁ? Puttapāricchedo bhariyāparicchedo pāsādaparicchedo agāravāsaparicchedo nāṭakitthiparicchedo abhinikkhamanaparicchedo padhānaparicchedo vihāraparicchedo upaṭṭhākaparicchedoti. Etesampi dīpane kāraṇaṁ heṭṭhā vuttameva. Tassa pana Dīpaṅkarassa bhariyānaṁ tisatasahassaṁ[2] ahosi. Tassa aggamahesī Padumā nāma, tassa pana putto usabhakkhandho nāma. Tena vuttaṁ—

"Bhariyā Padumā nāma, vibuddhapadumānanā.
Atrajo usabhakkhandho, Dīpaṅkarassa Satthuno.

Haṁsā Koñcā Mayūrākhyā, pāsādāpi tayo matā.
Dasavassasahassāni, agāraṁ avasī kira.

Hatthiyānena nikkhanto, Nandārāme Jino vasī.
Nando nāmassupaṭṭhāko, lokānandakaro kirā"ti.

Sabbabuddhānaṁ pana pañca vemattāni honti āyuvemattaṁ pamāṇavemattaṁ kulavemattaṁ padhānavemattaṁ rasmivemattanti. Tattha **āyuvemattaṁ** nāma keci

1. Sabbaṁ samantarahitanti vuttapakārasampattiyo tā antarahitā apagatāti (Sī, I)
2. Satasahassaṁ (Sī, I)

dīghāyukā honti keci appāyukā. Tathā hi Dīpaṅkarassa pana Bhagavato vassasatasahassaṁ āyuppamāṇaṁ ahosi, amhākaṁ Bhagavato vassasataṁ.

Pamāṇavemattaṁ nāma keci dīghā honti keci rassā. Tathā hi Dīpaṅkaro asītihatthappamāṇo ahosi, amhākaṁ pana Bhagavā aṭṭhārasahatthappamāṇo.

Kulavemattaṁ nāma keci khattiyakule nibbattanti keci brāhmaṇakule. Tathā hi Dīpaṅkarādayo khattiyakule nibbattiṁsu, Kakusandhakoṇāgamanādayo brāhmaṇakule.

Padhānavemattaṁ nāma kesañci padhānaṁ ittarameva hoti yathā Kassapassa Bhagavato, kesañci addhaniyaṁ amhākaṁ Bhagavato viya.

Rasmivemattaṁ nāma Maṅgalassa Bhagavato sarīrarasmi dasasahassilokadhātuṁ pharitvā aṭṭhāsi, amhākaṁ Bhagavato byāmamattaṁ. Tatra rasmivemattaṁ ajjhāsayapaṭibaddhaṁ hoti. Yo yattakaṁ icchasi, tassa tattakaṁ sarīrappabhā pharati. Maṅgalassa pana "dasasahassilokadhātuṁ pharatū"ti ajjhāsayo ahosi. Paṭividdhaguṇesu pana kassaci vemattaṁ nāma natthi[1].

Tathā sabbabuddhānaṁ cattāri avijahitaṭṭhānāni nāma honti. **Bodhipallaṅko** avijahito ekasmiṁyeva ṭhāne hoti. **Dhammacakkappavattanaṭṭhānaṁ** Isipatane migadāye avijahitameva hoti. Devorohaṇakāle Saṅkassanagaradvāre **paṭhamapādakkamo** avijahitova hoti. Jetavane gandhakuṭiyā cattāri **mañcapādaṭṭhānāni** avijahitāneva honti. Vihāropi avijahitova. So pana khuddako vā mahanto vā hoti.

Aparaṁ pana amhākaṁyeva Bhagavato sahajātaparicchedañca nakkhattaparicchedañca visesaṁ. Amhākaṁ sabbaññubodhisattena kira saddhiṁ Rāhulamātā Ānandatthero Channo Kaṇḍako assarājā nidhikumbhā Mahābodhirukkho Kāḷudāyīti imāni **satta sahajātāni.** Mahāpuriso kira uttarāsāḷhanakkhatteneva mātukucchiṁ okkami, mahābhinikkhamanaṁ

1. Dī-Ṭṭha 2. 17 piṭṭhādīsu passitabbaṁ.

nikkhami, dhammacakkaṁ pavattesi, Yamakapāṭihāriyaṁ akāsi. Visākhanakkhattena jāto ca abhisambuddho ca parinibbuto ca, māghanakkhattena tassa sāvakasannipāto ceva āyusaṅkhāravosajjanañca ahosi, assayujanakkhattena devorohaṇanti ettakaṁ āharitvā dīpetabbaṁ. Ayaṁ sambahulavāraparicchedo. Sesagāthā su-uttānā evāti.

Iti Bhagavā Dīpaṅkaro yāvatāyukaṁ ṭhatvā sabbabuddhakiccaṁ katvā anukkamena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Yasmiṁ kira kappe Dīpaṅkaradasabalo udapādi, tasmiṁ aññepi taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaroti tayo Buddhā ahesuṁ. Tesaṁ santike bodhisattassa byākaraṇaṁ natthi. Tasmā te idha na dassitā. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana tamhā kappā ādito paṭṭhāyuppannuppanne sabbabuddhe dassetuṁ idaṁ vuttaṁ—

“Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro, athopi Saraṇaṅkaro.
Dīpaṅkaro ca Sambuddho, Koṇḍañño Dvipaduttamo.

Maṅgalo ca Sumano ca, Revato Sobhito Muni.
Anomadassī Padumo, Nārado Padumuttaro.

Sumedho ca Sujāto ca, Piyadassī mahāyaso.
Atthadassī Dhammadassī, Siddhattho Lokanāyako.

Tisso Phusso ca Sambuddho, Vipassī Sikhi Vessabhū.
Kakusandho Koṇāgamano, Kassapo cāpi Nāyako.

Ete ahesuṁ Sambuddhā, vītarāgā samāhitā.
Sataraṁsīva uppannā, mahātamavinodanā.
Jalitvā aggikkhandhāva, nibbutā te sasāvakā”ti[1].

Ettāvatā nātisaṅkhepavitthāravasena katāya

Madhuratthavilāsiniyā Buddhavaṁsaṭṭhakathāya

Dīpaṅkarabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito paṭhamo Buddhavaṁso.

---

1. Apadāna-Ṭṭha 1. 54; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 14; Jātaka-Ṭṭha 1. 52 piṭṭhādīsu.

4. Koṇḍaññabuddhavaṁsavaṇṇanā

Dīpaṅkare kira Bhagavati parinibbute tassa sāsanaṁ vassasatasahassaṁ pavattittha. Atha Buddhānubuddhānaṁ sāvakānaṁ antaradhānena sāsanampissa antaradhāyi. Athassa aparabhāge ekamasaṅkhyeyyamatikkamitvā ekasmiṁ kappe **Koṇḍañño** nāma Satthā udapādi. So pana Bhagavā soḷasa-asaṅkhyeyyaṁ kappānañca satasahassaṁ pāramiyo pūretvā bodhiñāṇaṁ paripācetvā Vessantarattabhāvasadise attabhāve ṭhatvā tato cavitvā Tusitapure nibbattitvā tattha yāvatāyukaṁ ṭhatvā devatānaṁ paṭiññaṁ datvā Tusitapurato cavitvā Rammavatīnagare Sunandassa nāma rañño kule Sujātāya nāma deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ aggahesi. Tassapi paṭisandhikkhaṇe Dīpaṅkarabuddhavaṁse vuttappakārāni dvattiṁsa pāṭihāriyāni nibbattiṁsu. So devatāhi katārakkhasaṁvidhāno dasannaṁ māsānaṁ accayena mātukucchito nikkhamitvā sabbasattuttaro uttarābhimukho sattapadavītihārena gantvā sabbā ca disā viloketvā āsabhiṁ vācaṁ nicchāresi "aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassa, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo"ti[1].

Tato kumārassa nāmakaraṇadivase nāmaṁ karontā "Koṇḍañño"ti nāmamakaṁsu. So hi Bhagavā Koṇḍaññāgotto ahosi. Tassa kira tayo pāsādā ahesuṁ Rāmasurāmasubhanāmakā paramaramaṇīyā. Tesu tīṇi satasahassāni nāṭakitthīnaṁ naccagītavāditakusalānaṁ sabbakālaṁ paccupaṭṭhitāni ahesuṁ. Tassa Rucidevī nāma aggamahesī ahosi. Vijitaseno nāmassa putto ahosi. So dasavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi.

So pana jiṇṇabyādhimatapabbajite disvā ājaññarathena nikkhamitvā pabbajitvā dasa māse padhānacariyaṁ cari. Koṇḍaññakumāraṁ pana pabbajantaṁ dasa janakoṭiyo anupabbajiṁsu. So tehi parivuto dasa māse padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Sunandagāme samasahitaghanapayodharāya Yayodharāya nāma seṭṭhidhītāya dinnaṁ paramamadhuraṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā phalapallavaṅkurasamalaṅkate sālavane divāvihāraṁ

1. Dī 2. 13; Ma 3. 164 piṭṭhesu.

vītināmetvā sāyanhasamaye gaṇaṁ pahāya Sunandakājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā sālakalyāṇirukkhaṁ tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā pubbadisābhāgaṁ oloketvā Bodhirukkhaṁ piṭṭhito katvā aṭṭhapaṇṇāsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā pallaṅkaṁ ābhujitvā caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhāya mārabalaṁ vidhamitvā rattiyā paṭhamayāme pubbenivāsānussatiñāṇaṁ visodhetvā majjhimayāme dibbacakkhuṁ visodhetvā pacchimayāme paccayākāraṁ sammasitvā ānāpānacatutthajjhānato vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena[1] samapaññāsa lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuñāṇaṁ vipassanaṁ vaḍḍhetvā cattāri maggañāṇāni cattāri ca phalañāṇāni catasso paṭisambhidā catuyoniparicchedakañāṇaṁ pañcagatiparicchedakañāṇaṁ cha asādhāraṇañāṇāni sakale ca Buddhaguṇe paṭivijjhitvā paripuṇṇasaṅkappo bodhimūle nisinnova—

“Anekajātisaṁsāraṁ, sandhāvissaṁ anibbisaṁ.
Gahakāraṁ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṁ.

Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṁ na kāhasi.
Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṁ visaṅkhataṁ.
Visaṅkhāragataṁ cittaṁ, taṇhānaṁ khayamajjhagā[2].

Ayoghanahatasseva, jalato jātavedaso.
Anupubbūpasantassa, yathā na ñāyate gati.

Evaṁ sammā vimuttānaṁ, kāmabandhoghatārinaṁ.
Paññāpetuṁ gatī natthi, pattānaṁ acalaṁ sukhan”ti[3]—

evaṁ udānaṁ udānetvā sattasattāhaṁ bodhimūleyeva phalasamāpattisukhena vītināmetvā aṭṭhame sattāhe brahmuno ajjhesanaṁ paṭicca “kassa nu kho ahaṁ paṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan”ti[4] upadhārento attanā saddhiṁ pabbajitā dasa bhikkhukoṭiyo addasa. “Ime pana kulaputtā samupacitakusalamūlā maṁ pabbajantaṁ anupabbajitā mayā saddhiṁ padhānaṁ caritvā maṁ upaṭṭhatiṁsu, handāhaṁ imesaṁ sabbapaṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan”ti evaṁ upadhāretvā “idāni pana te kattha vasantī”ti olokento “ito

1. Udayajhaya... (Sī, I)
2. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.
3. Khu 1. 193 piṭṭhe Udāne.
4. Ma 1. 226; Ma 2. 294; Vi 3. 10 piṭṭhesu.

aṭṭhārasayojanike Arundhavatīnagare[1] Devavane viharantī"ti disvā "tesaṁ dhammaṁ desetuṁ gamissāmī"ti pattacīvaramādāya seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṁ vā bāhaṁ pasāreyya, pasāritaṁ vā bāhaṁ samiñjeyya, evameva bodhimūle antarahito devavane pāturahosi.

Tasmiñca samaye tā dasa bhikkhukoṭiyo Arundhavatīnagaraṁ upanissāya Devavane viharanti. Te pana bhikkhū Dasabalaṁ dūratova āgacchantaṁ disvā pasannamānasā paccuggantvā Bhagavato pattacīvaraṁ paṭiggahetvā Buddhāsanaṁ paññāpetvā Satthu gāravaṁ katvā Bhagavantaṁ vanditvā parivāretvā ekamantaṁ nisīdiṁsu. Tatra Koṇḍañño Dasabalo munigaṇaparivuto Buddhāsane nisinno tidasagaṇaparivuto dasasatanayano viya vimalagaganatalagato saradasamayarajanikaro viya tārāgaṇaparivuto puṇṇacando viya virocittha. Atha Satthā tesaṁ sabbabuddhanisevitaṁ anuttaraṁ tiparivaṭṭaṁ dvādasākāraṁ **Dhammacakkappavattanasuttantaṁ** kathetvā dasabhikkhukoṭippamukhā satasahassadevamanussakoṭiyo dhammāmataṁ pāyesi. Tena vuttaṁ—

1. "Dīpaṅkarassa aparena, Koṇḍañño nāma Nāyako.
   Anantatejo amitayaso, appameyyo durāsado.

2. Dharaṇūpamo khamanena, sīlena sāgarūpamo.
   Samādhinā Merūpamo[2], ñāṇena gaganūpamo.

3. Indriyabalabojjhaṅga-maggasaccappakāsanaṁ.
   Pakāsesi sadā Buddho, hitāya sabbapāṇinaṁ.

4. Dhammacakkaṁ pavattente, Koṇḍaññe Lokanāyake.
   Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamābhisamayo ahū"ti.

Tattha **Dīpaṅkarassa aparenā**ti Dīpaṅkarassa Satthuno aparabhāgeti attho. **Koṇḍañño nāmā**ti attano gottavasena samadhigatanāmadheyyo. **Nāyako**ti Vināyako. **Anantatejo**ti attano sīlaguṇañāṇapuññatejena anantatejo. Heṭṭhato Avīci upari Bhavaggaṁ tiriyato anantā lokadhātuyo etthantare ekapuggalopi

1. Amaravatīnagare (Sī, I)   2. Merusamo (Sī)

tassa mukhaṁ oloketvā ṭhātuṁ samattho nāma natthi. Tena vuttaṁ "anantatejo"ti. **Amitayaso**ti anantaparivāro. Tassa hi Bhagavato vassasatasahassāni yāva parinibbānasamayaṁ etthantare bhikkhuparisāya gaṇanaparicchedo nāma nāhosi. Tasmā "amitayaso"ti vuccati. Amitaguṇakittipi "amitayaso"ti vuccati. **Appameyyo**ti guṇagaṇaparimāṇavasena nappameyyoti appameyyo. Yathāha—

"Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā"ti[1].

Tasmā appameyyaguṇagaṇattā "appameyyo"ti vuccati. **Durāsado**ti durupasaṅkamanīyo, āsajjaghaṭṭetvā upasaṅkamitumasakkuṇeyyabhāvato durāsado, durabhibhavanīyoti attho.

Dharaṇūpamoti dharaṇīsamo. **Khamanenā**ti khantiyā, catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā mahāpathavī viya pakativātena lābhālābha-iṭṭhāniṭṭhādīhi akampanabhāvato "dharaṇūpamo"ti vuccati. **Sīlena sāgarūpamo**ti sīlasaṁvarena velānātikkamanabhāvena sāgarasamo. "Mahāsamuddo bhikkhave ṭhitadhammo velaṁ nātivattatī"ti[2] hi vuttaṁ.

Samādhinā merūpamoti samādhipaṭipakkhabhūtadhammajanitakampābhāvato Merunā girivarena samo, sadisoti attho. Merugirivaro viya thiratarasarīroti vā. **Ñāṇena gaganūpamo**ti ettha Bhagavato ñāṇassa anantabhāvena anantākāsena upamā katā. Cattāri anantāni vuttāni Bhagavatā. Yathāha—

"Sattakāyo ca ākāso, cakkavāḷā canantakā.
Buddhañāṇaṁ appameyyaṁ, na sakkā ete vijānitun"ti[3].

Tasmā anantassa ñāṇassa anantena ākāsena upamā katāti.

---

1. Dī-Ṭṭha 1. 257; Dī-Ṭṭha 3. 61; Ma-Ṭṭha3. 289; Udāna-Ṭṭha 305; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 9, 324 piṭṭhādīsu.
2. Aṁ 3. 39; Vi 4. 419; Khu 11. 363 piṭṭhesu.
3. Khu 4. 305 piṭṭhe.

Indriyabalabojjhaṅga-maggasaccappakāsananti etesaṁ indriyabalabojjhaṅgamaggasaccānaṁ gahaṇena satipaṭṭhānasammappadhāniddhipādāpi gahitāva honti. Tasmā indriyādīnaṁ catusaṅkhepānaṁ vasena sattattiṁsabodhipakkhiyadhammānaṁ pakāsanadhammaṁ pakāsesi, desesīti attho. **Hitāyā**ti hitatthaṁ. **Dhammacakkaṁ pavattente**ti desanāñāṇe pavattiyamāne.

Tato aparabhāge mahāmaṅgalasamāgame dasasu cakkavāḷasahassesu devatāyo sukhume attabhāve māpetvā imasmiññeva cakkavāḷe sannipatiṁsu. Tattha kira aññataro devaputto Koṇḍaññadasabalaṁ maṅgalapañhaṁ pucchi. Tassa Bhagavā maṅgalāni kathesi. Tattha navutikoṭisahassāni arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Sotāpannādīnaṁ gaṇanaparicchedo nāma nāhosi. Tena vuttaṁ—

5. "Tato parampi desente, naramarūnaṁ samāgame.
Navutikoṭisahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahū"ti.

Tattha **tato parampī**ti tato aparabhāgepi. **Desente**ti Bhagavati dhammaṁ desente. **Naramarūnan**ti narānañceva amarānañca, yadā pana Bhagavā gaganatale titthiyamānamaddanaṁ Yamakapāṭihāriyaṁ karonto dhammaṁ desesi, tadā asītikoṭisahassāni arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Tīsu phalesu patiṭṭhitā gaṇanapathaṁ vītivattā. Tena vuttaṁ—

6. "Titthiye abhimaddanto, yadā dhammamadesayi.
Asītikoṭisahassānaṁ, tatiyābhisamayo[1] ahū"ti.

[2] Tattha tadā-saddaṁ ānetvā attho daṭṭhabbo. Yadā Bhagavā dhammaṁ desesi, tadā asītikoṭisahassānaṁ dhammābhisamayo ahūti[2].

Koṇḍañño kira Satthā abhisambodhiṁ patvā paṭhamavassaṁ Candavatīnagaraṁ upanissāya Candārāme vihāsi. Tattha Sucindharassa nāma brāhmaṇamahāsālassa putto Bhaddamāṇavo nāma[3] Yasodharabrāhmaṇassa putto Subhaddamāṇavo ca Koṇḍaññassa Buddhassa sammukhā dhammadesanaṁ sutvā pasannamānasā dasahi māṇavakasahassehi saddhiṁ tassa santike pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇiṁsu.

1. Dhammābhisamayo (Sī, I) 2-2. Natthi (Sī, I) 3. Candamāṇavo nāma (Sī, I)

Atha Koṇḍañño satthā jeṭṭhamāsapuṇṇamāya Subhaddattherappamukhena koṭisatasahassena parivuto pātimokkhamuddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Tato aparabhāge Koṇḍaññasatthuno putte Vijitasene nāma arahattaṁ patte taṁpamukhassa koṭisahassassa majjhe Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Athāparena samayena Dasabalo janapadacārikaṁ caranto Udenarājānaṁ nāma navutikoṭijanaparivāraṁ pabbājesi saddhiṁ tāya parisāya. Tasmiṁ pana arahattaṁ patte taṁpamukhehi navutiyā arahantakoṭīhi Bhagavā parivuto pātimokkhaṁ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

7. "Sannipātā tayo āsuṁ, Koṇḍaññassa Mahesino.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

8. Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo.
Dutiyo koṭisahassānaṁ, tatiyo navutikoṭinan"ti.

Tadā kira amhākaṁ bodhisatto Vijitāvī nāma cakkavattī hutvā Candavatīnagare paṭivasati. So kira anekanaravaraparivuto salilanidhinivasanaṁ sameruyugandharaṁ aparimitavasudharaṁ vasundharaṁ adaṇḍena asatthena dhammena paripāleti. Atha Koṇḍañño Buddhopi koṭisatasahassakhīṇāsavaparivuto janapadacārikaṁ caramāno anupubbena Candavatīnagaraṁ sampāpuṇi.

So Vijitāvī kira rājā "Sammāsambuddho kira amhākaṁ nagaraṁ anuppatto"ti sutvā paccuggantvā Bhagavato vasanaṭṭhānaṁ saṁvidahitvā svātanāya saddhiṁ bhikkhusaṁghena nimantetvā punadivase bhattavidhiṁ suṭṭhu paṭiyādetvā koṭisatasahassasaṅkhassa Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa mahādānaṁ adāsi. Bodhisatto Bhagavantaṁ bhojetvā anumodanāvasāne "bhante temāsaṁ mahājanasaṅgahaṁ karonto idheva vasathā"ti yācitvā tayo māse nirantaraṁ Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa asadisamahādānaṁ adāsi.

Atha Satthā bodhisattaṁ "anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti byākaritvā dhammamassa desesi. So Satthu dhammakathaṁ

sutvā rajjaṁ niyyātetvā pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo uppādetvā aparihīnajjhāno brahmaloke nibbatti. Tena vuttaṁ—

9. "Ahaṁ tena samayena, Vijitāvī nāma khattiyo.
Samuddaṁ antamantena, issariyaṁ vattayāmahaṁ.

10. Koṭisatasahassānaṁ, vimalānaṁ Mahesinaṁ.
Saha Lokagganāthena, paramannena tappayiṁ.

11. Sopi maṁ Buddho byākāsi, Koṇḍañño Lokanāyako.
Aparimeyyito kappe, Buddho loke bhavissati.

12. Padhānaṁ padahitvāna, katvā dukkarakārikaṁ.
Assatthamūle Sambuddho, bujjhissati mahāyaso.

13. Imassa janikā mātā, Māyā nāma bhavissati.
Pitā Suddhodano nāma, ayaṁ hessati Gotamo.

14. Kolito Upatisso ca, aggā hessanti sāvakā.
Ānando nāmupaṭṭhāko, upaṭṭhissati taṁ Jinaṁ.

15. Khemā Uppalavaṇṇā ca, aggā hessanti sāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, assatthoti pavuccati.

16. Citto ca Hatthāḷavako, aggā hessantupaṭṭhakā.
Nandamātā ca Uttarā, aggā hessantupaṭṭhikā.
Āyu vassasataṁ tassa, Gotamassa Yasassino.

17. Idaṁ sutvāna vacanaṁ, asamassa Mahesino.
Āmoditā naramarū, Buddhabījaṁ kira[1] ayaṁ.

18. Ukkuṭṭhisaddā vattanti, apphoṭenti hasanti ca.
Katañjalī namassanti, dasasahassidevatā.

---

1. Buddhabījaṅkuro (Sī, I)

19. Yadimassa Lokanāthassa, virajjhissāma sāsanaṁ.
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṁ.

20. Yathā manussā nadiṁ tarantā, paṭititthaṁ virajjhiya.
Heṭṭhātitthe gahetvāna, uttaranti mahānadiṁ.

21. Evameva mayaṁ sabbe, yadi muñcāmimaṁ Jinaṁ.
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṁ.

22. Tassāhaṁ vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Tameva atthaṁ sādhento, mahārajjaṁ Jine adaṁ.
Mahārajjaṁ daditvāna[1], pabbajiṁ tassa santike.

23. Suttantaṁ Vinayañcāpi, navaṅgaṁ Satthusāsanaṁ.
Sabbaṁ pariyāpuṇitvāna, sobhayiṁ Jinasāsanaṁ.

24. Tatthappamatto viharanto, nisajjaṭṭhānacaṅkame.
Abhiññāpāramiṁ gantvā, brahmalokamagañchahan"ti.

Tattha **ahaṁ tena samayenā**ti ahaṁ tasmiṁ samaye. **Vijitāvī nāmā**ti evaṁnāmako cakkavattirājā ahosiṁ. **Samuddaṁ antamantenā**ti ettha cakkavāḷapabbataṁ sīmaṁ mariyādaṁ katvā ṭhitaṁ samuddaṁ antaṁ katvā issariyaṁ vattayāmīti attho. Ettāvatā na pākaṭaṁ hoti.

Rājā kira cakkavattī cakkaratanānubhāvena vāmapassena Sineruṁ katvā samuddassa uparibhāgena aṭṭhayojanasahassappamāṇaṁ pubbavidehaṁ gacchati. Tattha rājā cakkavattī "pāṇo na hantabbo, adinnaṁ nādātabbaṁ, kāmesumicchā na caritabbā, musā na bhāsitabbā, majjaṁ na pātabbaṁ yathābhuttañca bhuñjathā"ti ovādaṁ deti[2]. Evaṁ ovāde dinne taṁ cakkaratanaṁ vehāsaṁ abbhuggantvā puratthimaṁ samuddaṁ ajjhogāhati. Yathā yathā ca taṁ ajjhogāhati, tathā tathā saṁkhitta-ūmivipphāraṁ hutvā ogacchamānaṁ mahāsamuddasalilaṁ yojanamattaṁ oggantvā antosamuddaṁ ubhosu passesu veḷuriyamaṇibhitti viya paramadassanīyaṁ hutvā tiṭṭhati, evaṁ puratthimasāgarapariyantaṁ gantvā taṁ cakkaratanaṁ paṭinivattati. Paṭinivattamāne ca tasmiṁ

1. Cajitvāna (Sī, I)
2. Dī 2. 141, 142; Dī 3. 51; Ma 3. 211 piṭṭhesu.

sā parisā aggato hoti, majjhe rājā cakkavattī ante cakkaratanaṁ hoti. Tampi jalaṁ jalantena viyogaṁ asahamānamiva nemimaṇḍalapariyantaṁ abhihanantameva tīramupagacchati.

Evaṁ rājā cakkavattī purattimasamuddapariyantaṁ pubbavidehaṁ abhivijinitvā dakkhiṇasamuddapariyantaṁ Jambudīpaṁ vijetukāmo cakkaratanadesitena maggena dakkhiṇasamuddābhimukho gacchati. Taṁ dasasahassayojanappamāṇaṁ Jambudīpaṁ abhivijinitvā dakkhiṇasamuddato paccuttaritvā sattayojanasahassappamāṇaṁ aparagoyānaṁ vijetuṁ heṭṭhā vuttanayeneva gantvā tampi sāgarapariyantaṁ abhivijinitvā pacchimasamuddatopi uttaritvā aṭṭhayojanasahassappamāṇaṁ Uttarakuruṁ vijetuṁ tatheva gantvā taṁ samuddapariyantaṁ katvā tatheva abhivijiya uttarasamuddatopi paccuttarati. Ettāvatā raññā cakkavattinā sāgarapariyantāya pathaviyā issariyaṁ adhigataṁ hoti. Tena vuttaṁ **"samuddaṁ antamantena, issariyaṁ vattayāmahan"**ti.

Koṭisatasahassānanti koṭisatasahassāni. Ayameva vā pāṭho. **Vimalānan**ti khīṇāsavānaṁ. **Saha Lokagganāthenā**ti saddhiṁ Dasabalena koṭisatasahassānanti attho. **Paramannenā**ti paṇītena annena. **Tappayin**ti tappesiṁ. **Aparimeyyito kappe**ti ito paṭṭhāya satasahassakappādhikāni tīṇi asaṅkhyeyyāni atikkamitvā ekasmiṁ bhaddakappeti attho.

Padhānanti vīriyaṁ. **Tameva atthaṁ sādhento**ti tameva Buddhakārakamatthaṁ dānapāramiṁ pūrento sādhento nipphādentoti attho. **Mahārajjan**ti cakkavattirajjaṁ. **Jine**ti Bhagavati, sampadānatthe vā bhummaṁ daṭṭhabbaṁ. **Adan**ti adāsiṁ. Evamatthaṁ sādhentoti iminā sambandho daṭṭhabbo. "Mahārajjaṁ jine dadin"ti paṭhanti keci. **Daditvānā**ti cajitvā. **Suttantan**ti suttantapiṭakaṁ. **Vinayan**ti Vinayapiṭakaṁ. **Navaṅgan**ti suttageyyādinavaṅgaṁ. **Sobhayiṁ Jinasāsanan**ti āgamādhigamehi lokiyehi samalaṅkariṁ. **Tatthā**ti tassa Bhagavato sāsane. **Appamatto**ti satisampanno. **Brahmalokamagañchahan**ti brahmalokaṁ agañchiṁ ahaṁ.

Imassa pana **Koṇḍaññabuddhassa** Rammavatī nāma nagaraṁ ahosi, Sunando nāma rājā pitā, Sujātā nāma devī mātā, Bhaddo ca Subhaddo ca

dve aggasāvakā, Anuruddho nāmupaṭṭhāko, Tissā ca Upatissā ca dve aggasāvikā, sālakalyāṇirukkho bodhi, aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ sarīraṁ, vassasatasahassāni āyuppamāṇaṁ ahosi, tassa Rucidevī nāma aggamahesī ahosi, Vijitaseno[1] nāmassa putto, Cando nāmupaṭṭhāko rājā. Candārāme kira vasīti. Tena vuttaṁ—

25. "Nagaraṁ Rammavatī nāma, Sunando nāma khattiyo.
Sujātā nāma janikā, Koṇḍaññassa Mahesino.

30. Bhaddo ceva Subhaddo ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Anuruddho nāmupaṭṭhāko, Koṇḍaññassa Mahesino.

31. Tissā ca Upatissā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Sālakalyāṇiko bodhi, Koṇḍaññassa Mahesino.

33. So aṭṭhāsīti hatthāni, accuggato Mahāmuni.
Sobhate uḷurājāva, sūriyo majjhanhike yathā.

34. Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

35. Khīṇāsavehi vimalehi, vicittā āsi medanī.
Yathā hi gaganamuḷūbhi, evaṁ so upasobhatha.

36. Tepi nāgā appameyyā, asaṅkhobhā[1] durāsadā.
Vijjupātaṁva dassetvā, nibbutā te mahāyasā.

37. Sā ca atuliyā Jinassa iddhi, ñāṇaparibhāvito ca samādhi.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ[3], nanu rittā sabbasaṅkhārā"ti.

Tattha **sālakalyāṇiko**ti sālakalyāṇirukkho, so Buddhakāle ceva cakkavattikāle ca nibbattati, nāññadā. So ekāheneva uṭṭhāti kira. **Khīṇāsavehi vimalehi, vicittā āsi medanī**ti ayaṁ medanī khīṇāsavehi ekakāsāvapajjotā vicittā paramadassanīyā ahosi. **Yathā hī**ti opammatthenipāto. **Uḷūbhī**ti nakkhattehi,

1. Jinaseno (Sī, I) 2. Asaṅkhobbhā (Sī, I) 3. Samantarahitaṁ (Sī)

tārāgaṇehi gaganatalaṁ viya khīṇāsavehi vicittā ayaṁ medanī sobhitthāti attho.

Asaṅkhobhāti aṭṭhahi lokadhammehi akkhobhā avikārā. **Vijjupātaṁva dassetvā**ti vijjupātaṁ viya dassayitvā, "vijjuppātaṁvā"tipi pāṭho. Koṇḍaññabuddhassa kira kāle parinibbāyamānā bhikkhū sattatālappamāṇamākāsamabbhuggantvā asitajaladharavivaragatā vijjulatā viya samantato vijjotamānā tejodhātuṁ samāpajjitvā nirupādānā dahanā viya parinibbāyiṁsu. Tena vuttaṁ "vijjupātaṁva dassetvā"ti. **Atuliyā**ti atulyā asadisā. **Ñāṇaparibhāvito**ti ñāṇena vaḍḍhito. Sesagāthā heṭṭhā vuttanayattā uttānā evāti.

Koṇḍañño nāma Sambuddho, Candārāme manorame.
Nibbāyi cetiyo tassa, sattayojaniko kato.

Na heva dhātuyo tassa, Satthuno vikiriṁsu tā.
Ṭhitā ekaghanā hutvā, suvaṇṇapaṭimā viya.

Sakalajambudīpavāsino manussā samāgantvā sattayojanikaṁ sattaratanamayaṁ haritālamanosilāya mattikākiccaṁ telasappīhi udakakiccaṁ katvā niṭṭhāpesunti.

Koṇḍaññabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito dutiyo Buddhavaṁso.

---

5. Maṅgalabuddhavaṁsavaṇṇanā

Koṇḍaññe kira Satthari parinibbute tassa sāsanaṁ vassasatasahassaṁ pavattittha. Buddhānubuddhānaṁ sāvakānaṁ antaradhānena sāsanamassa antaradhāyi. Koṇḍaññassa pana aparabhāge ekamasaṅkhyeyyamatikkamitvā ekasmiṁyeva kappe cattāro Buddhā nibbattiṁsu **Maṅgalo, Sumano, Revato, Sobhito**ti. Tattha **Maṅgalo** pana Lokanāyako kappasatasahassādhikāni soḷasa asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tattha yāvatāyukaṁ ṭhatvā pañcasu pubbanimittesu uppannesu Buddhakolāhalaṁ

nāma udapādi, tadā dasasahassacakkavāḷe devatāyo ekasmiṁ cakkavāḷe sannipatitvā āyācanti—

> "Kālo kho te Mahāvīra, uppajja mātukucchiyaṁ.
> Sadevakaṁ tārayanto, bujjhassu amataṁ padan"ti[1].

Evaṁ devehi āyācito katapañcavilokano tusitā kāyā cavitvā sabbanagaruttame Uttaranagare anuttarassa Uttarassa nāma rañño kule Uttarāya nāma deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gaṇhi. Tadā anekāni pāṭihāriyāni pāturahuṁ. Tāni Dīpaṅkarabuddhavaṁse vuttanayeneva veditabbāni. Tassā Uttarāya kira mahādeviyā kucchismiṁ sabbalokamaṅgalassa Maṅgalassa mahāsattassa paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya sarīrappabhā rattindivaṁ asītihatthappamāṇaṁ padesaṁ pharitvā candālokasūriyālokehi anabhibhavanīyā hutvā aṭṭhāsi. Sā ca aññenālokena vinā attano sarīrappabhāsamudayeneva andhakāraṁ vidhamitvā aṭṭhasaṭṭhiyā dhātīhi paricāriyamānā vicarati.

Sā kira devatāhi katārakkhā dasannaṁ māsānaṁ accayena paramasurabhikusumaphaladharasākhāviṭape kamalakuvalayasamalaṅkate rurusīhabyagghagajagavaya mahiṁsapasadavividhamigagaṇavicarite paramaramaṇīye Uttaramadhuruyyāne nāma maṅgaluyyāne Maṅgalamahāpurisaṁ vijāyi. So jātamattova mahāsatto sabbā disā viloketvā uttarābhimukho sattapadavītihārena gantvā āsabhiṁ vācaṁ nicchāresi. Tasmiñca khaṇe sakaladasasahassilokadhātūsu devatā dissamānasarīrā dibbamālādīhi samalaṅkatagattā tattha tattha ṭhatvā jayamaṅgalathutivacanāni sampavattesuṁ. Pāṭihāriyāni vuttanayāneva. Nāmaggahaṇadivase panassa lakkhaṇapāṭhakā sabbamaṅgalasampattiyā jātoti "Maṅgalakumāro"tveva nāmaṁ kariṁsu.

Tassa kira Yasavā Rucimā Sirimāti tayo pāsādā ahesuṁ. Yasavatīdevippamukhāni tiṁsanāṭakitthisahassāni ahesuṁ. Tattha mahāsatto navavassasahassāni dibbasukhasadisaṁ sukhaṁ anubhavitvā Yasavatiyā aggamahesiyā kucchismiṁ Sīlavaṁ nāma puttaṁ labhitvā cattāri nimittāni disvā alaṅkataṁ Paṇḍaraṁ nāma sundaraturaṅgavaramāruyha mahābhinikkhamanaṁ

---

1. Khu 4. 305 piṭṭhe.

nikkhamitvā pabbaji. Taṁ pana pabbajantaṁ tisso manussakoṭiyo anupabbajiṁsu. Tehi parivuto mahāpuriso aṭṭha māse padhānacariyamacari.

Tato visākhapuṇṇamāya Uttaragāme Uttaraseṭṭhino dhītāya Uttārāya nāma dinnaṁ pakkhittadibbojaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā surabhikusumālaṅkate nīlobhāse manorame sālavane divāvihāraṁ vītināmetvā Uttarena nāma ājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā asitañjanagirisaṅkāsaṁ akkantavarakanakajālakūṭaṁva sītacchāyaṁ vividhamigagaṇasampātavirahitaṁ mandamāluteritāya ghanasākhāya samalaṅkataṁ naccantamiva pītiyā virocamānaṁ nāgabodhiṁ upasaṅkamitvā mattavaranāgagāmī nāgabodhiṁ padakkhiṇaṁ katvā pubbuttarapasse ṭhatvā aṭṭhapaṇṇāsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā tattha pallaṅkaṁ ābhujitvā caturaṅgasamannāgataṁ vīriyaṁ adhiṭṭhahitvā sabalaṁ mārabalaṁ viddhaṁsetvā pubbenivāsadibbacakkhuñāṇāni paṭilabhitvā paccayākārasammasanaṁ katvā khandhesu aniccādivasena abhinivisitvā anukkamena anuttaraṁ sammāsambodhiṁ patvā—

“Anekajātisaṁsāraṁ, sandhāvissaṁ anibbisaṁ.
Gahakāraṁ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṁ.

Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṁ na kāhasi.
Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṁ visaṅkhataṁ.
Visaṅkhāragataṁ cittaṁ, taṇhānaṁ khayamajjhagā”ti[1]—

udānaṁ udānesi.

Maṅgalassa pana Sammāsambuddhassa aññehi Buddhehi adhikatarā sarīrappabhā ahosi. Yathā pana aññesaṁ Sammāsambuddhānaṁ samantā asītihatthappamāṇā vā byāmappamāṇā vā sarīrappabhā ahosi, na evaṁ tassa. Tassa pana Bhagavato sarīrappabhā niccakālaṁ dasasahassilokadhātuṁ pharitvā aṭṭhāsi. Tarugirigharapākāraghaṭakavāṭādayo suvaṇṇapaṭṭapariyonaddhā viya ahesuṁ. Navutivassasatasahassāni āyu tassa ahosi. Ettakaṁ kālaṁ candasūriyatārakādīnaṁ pabhā natthi. Rattindivaparicchedo na paññāyittha. Divā sūriyālokena viya[2] sattā niccaṁ Buddhālokeneva

---

1. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade. 2. Vinā (Ka)

sabbakammāni karontā vicariṁsu. Sāyaṁ pupphanakakusumānaṁ pāto ca ravanakasakuṇādīnañca vasena loko rattindivaparicchedaṁ sallakkhesi.

Kiṁ pana aññesaṁ Buddhānaṁ ayamānubhāvo natthīti? No natthi. Tepi hi ākaṅkhamānā dasasahassilokadhātuṁ tato vā bhiyyo ābhāya phareyyuṁ. Maṅgalassa pana Bhagavato pubbapatthanāvasena aññesaṁ byāmappabhā viya sarīrappabhā niccameva dasasahassilokadhātuṁ pharitvā aṭṭhāsi. So kira bodhisattakāle Vessantarattabhāvasadise attabhāve saputtadāro vaṅkapabbatasadise pabbate vasi. Atheko sabbajanaviheṭhako **Kharadāṭhiko** nāma manussabhakkho mahesakkho yakkho mahāpurisassa dānajjhāsayataṁ sutvā brāhmaṇavaṇṇena upasaṅkamitvā mahāsattaṁ dve dārake yāci. Mahāsatto "dadāmi brāhmaṇassa puttake"ti haṭṭhapahaṭṭho udakapariyantaṁ pathaviṁ kampento dve dārake adāsi. Atha kho yakkho tassa passantasseva mahāpurisassa taṁ brāhmaṇavaṇṇaṁ pahāya analajālapiṅgalavirūpanayano visamavirūpakuṭilabhīmadāṭho cipiṭakavirūpanāso kapilapharusadīghakeso navadaḍḍhatālakkhandhasadisakāyo hutvā te dārake muḷālakalāpaṁ viya gahetvā khādi. Mahāpurisassa yakkhaṁ oloketvā mukhe vivaṭamatte aggijālaṁ viya lohitadhāraṁ uggirantaṁ tassa mukhaṁ disvāpi kesaggamattampi[1] domanassaṁ na uppajji. "Sudinnaṁ vata me dānan"ti cintayato panassa sarīre mahantaṁ pītisomanassaṁ udapādi. So "imassa me nissandena anāgate iminā nīhārena rasmiyo nikkhamantū"ti patthanamakāsi. Tassa taṁ patthanaṁ nissāya Buddhabhūtassa sarīrato rasmiyo nikkhamitvā ettakaṁ ṭhānaṁ phariṁsu.

Aparampi pubbacariyaṁ tassa atthi. Ayaṁ kira bodhisattakāle ekassa Buddhassa cetiyaṁ disvā "imassa Buddhassa mama jīvitaṁ pariccajituṁ vaṭṭatī"ti daṇḍadīpikāveṭhananiyāmena sakalasarīraṁ veṭhāpetvā ratanamattamakuḷaṁ satasahassagghanikaṁ suvaṇṇapātiṁ sugandhasappissa pūrāpetvā tattha sahassavaṭṭiyo jāletvā taṁ sīsenādāya sakalasarīraṁ jālāpetvā Jinacetiyaṁ padakkhiṇaṁ karonto sakalarattiṁ vītināmesi. Evaṁ yāva aruṇuggamanā vāyamantassa lomakūpamattampi usumaṁ na gaṇhi. Padumagabbhaṁ

1. Appamattampi (Ka)

paviṭṭhakālo viya ahosi. Dhammo hi nāmesa attānaṁ rakkhantaṁ rakkhati. Tenāha Bhagavā—

“Dhammo have rakkhati dhammacāriṁ,
Dhammo suciṇṇo sukhamāvahāti.
Esānisaṁso dhamme suciṇṇe,
Na duggatiṁ gacchati dhammacārī”ti[1].

Imassāpi kammassa nissandena tassa sarīrobhāso dasasahassilokadhātuṁ pharitvā aṭṭhāsi[2]. Tena vuttaṁ—

1. “Koṇḍaññassa aparena, Maṅgalo nāma Nāyako.
Tamaṁ loke nihantvāna, dhammokkamabhidhārayi.

2. Atulāsi pabhā tassa, Jinehaññehi uttariṁ.
Candasūriyappabhaṁ hantvā, dasasahassī virocatī”ti.

Tattha **taman**ti lokandhakārañca hadayatamañca. **Nihantvānā**ti abhibhavitvā[3]. **Dhammokkan**ti ettha ayaṁ pana **ukkā**-saddo suvaṇṇakāramūsādīsu anekesu atthesu dissati. Tathā hi “saṇḍāsena jātarūpaṁ gahetvā ukkāmukhe pakkhipeyyā”ti[4] āgataṭṭhāne suvaṇṇakārānaṁ mūsā “ukkā”ti veditabbā. “Ukkaṁ bandheyya, ukkaṁ bandhitvā ukkāmukhaṁ ālimpeyyā”ti[4] āgataṭṭhāne kammārānaṁ aṅgārakapallaṁ. “Kammārānaṁ yathā ukkā, anto jhāyati no bahī”ti[5] āgataṭṭhāne kammāruddhanaṁ. “Evaṁvipāko ukkāpāto bhavissatī”ti[6] āgataṭṭhāne vāyuvego “ukkā”ti vuccati. “Ukkāsu dhāriyamānāsū”ti[7] āgataṭṭhāne dīpikā “ukkā”ti vuccati. Idhāpi dīpikā ukkāti adhippetā[8]. Tasmā idha dhammamayaṁ ukkaṁ abhidhārayi, avijjandhakārapaṭicchannassa avijjandhakārābhibhūtassa lokassa dhammamayaṁ ukkaṁ dhāresīti attho.

Atulāsīti atulyā āsi. Ayameva vā pāṭho, aññehi Buddhehi asadisā ahosīti attho. **Jinehaññehī**ti Jinehi

---

1. Khu 2. 272; Khu 5. 215, 357 piṭṭhesu.
2. Abhi-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
3. Abhivihacca (Ka)
4. Ma 3. 206 piṭṭhe.
5. Khu 6. 209 piṭṭhe.
6. Dī 1. 10, 65 piṭṭhādīsu.
7. Dī 1. 46 piṭṭhe.
8. Ma-Ṭṭha 1. 179 piṭṭhepi passitabbaṁ.

aññehi. **Candasūriyappabhaṁ hantvā**ti candasūriyānaṁ pabhaṁ abhihantvā. **Dasasahassī virocatī**ti candasūriyālokaṁ vinā Buddhālokeneva dasasahassī virocatīti attho.

Maṅgalasammāsambuddho pana adhigatabodhiñāṇo bodhimūleyeva sattasattāhāni vītināmetvā brahmuno dhammāyācanaṁ sampaṭicchitvā "kassa nu kho ahaṁ imaṁ dhammaṁ deseyyan"ti[1] upadhārento attanā saha pabbajitānaṁ bhikkhūnaṁ tisso koṭiyo upanissayasampannaṁ addasa. Athassa etadahosi "ime kulaputtā maṁ pabbajantaṁ anupabbajitā upanissayasampannā ca, te mayā visākhapuṇṇamāya vivekatthikena vissajjitā Sirivaḍḍhananagaraṁ upanissāya Sirivanagahanaṁ gantvā viharanti, handāhaṁ tattha gantvā dhammaṁ tesaṁ desessāmī"ti attano pattacīvaraṁ gahetvā haṁsarājā viya gaganatalamabbhuggantvā sirivanagahane paccuṭṭhāsi. Te ca bhikkhū Bhagavantaṁ vanditvā antevāsikavattaṁ dassetvā Bhagavantaṁ parivāretvā nisīdiṁsu. Tesaṁ Bhagavā sabbabuddhanisevitaṁ **Dhammacakkappavattanasuttantaṁ** kathesi. Tato tisso bhikkhukoṭiyo arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Devamanussānaṁ koṭisatasahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

3. "Sopi Buddho pakāsesi, caturo saccavaruttame.
Te te saccarasaṁ pītvā, vinodenti mahātamaṁ.

4. Patvāna bodhimatulaṁ, paṭhame dhammadesane.
Koṭisatasahassānaṁ, dhammābhisamayo ahū"ti.

Tattha **caturo**ti cattāri. **Saccavaruttame**ti saccāni ca varāni ca saccavarāni, saccāni uttamānīti attho. "Cattāro saccavaruttame"tipi pāṭho, tassa cattāri saccavarāni uttamānīti attho. **Te te**ti te te devamanussā Buddhena Bhagavatā vinītā. **Saccarasan**ti catusaccapaṭivedhāmatarasaṁ pivitvā. **Vinodenti mahātaman**ti tena tena maggena pahātabbaṁ mohatamaṁ vinodenti, viddhaṁsentīti attho. **Patvānā**ti paṭivijjhitvā. **Bodhin**ti ettha panāyaṁ **bodhi**-saddo—

1. Ma 1. 226; Ma 2. 294; Vi 3. 10 piṭṭhesu.

Magge phale ca nibbāne, rukkhe paññattiyaṁ tathā.
Sabbaññute ca ñāṇasmiṁ, bodhisaddo panāgato.

Tathā hi panesa "bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan"ti-ādīsu[1] magge āgato. "Upasamāya abhiññāya sambodhāya saṁvattatī"ti[2] ettha phale. "Patvāna bodhiṁ amataṁ asaṅkhatan"ti[3] ettha nibbāne. "Antarā ca gayaṁ antarā ca bodhin"ti[4] ettha assattharukkhe. "Bodhi kho rājakumāro bhoto Gotamassa pāde sirasā vandatī"ti[5] ettha paññattiyaṁ. "Pappoti bodhiṁ varabhūrimedhaso"ti[6] ettha sabbaññutaññāṇe. Idhāpi sabbaññutaññāṇe daṭṭhabbo. Arahattamaggañāṇepi vaṭṭati[7]. **Atulan**ti tularahitaṁ pamāṇātītaṁ, appamāṇanti attho. Sambodhiṁ patvā dhammaṁ desentassa tassa Bhagavato paṭhame dhammadesaneti attho gahetabbo.

Yadā pana Cittaṁ nāma nagaraṁ upanissāya viharanto campakarukkhamūle kaṇḍambarukkhamūle amhākaṁ Bhagavā viya titthiyānaṁ mānamaddanaṁ Yamakapāṭihāriyaṁ katvā surāsurayuvatiratisambhavane ruciranavakanakarajatamayavarabhavane Tāvatiṁsabhavane Päricchattakarukkhamūle Paṇḍukambalasilātale nisīditvā abhidhammaṁ kathesi, tadā koṭisatasahassānaṁ devatānaṁ dhammābhisamayo ahosi, ayaṁ dutiyo abhisamayo. Yadā pana Sunando nāma cakkavattirājā Surabhinagare pūritacakkavattivatto hutvā cakkaratanaṁ paṭilabhi. Taṁ kira Maṅgaladasabale loke uppanne cakkaratanaṁ ṭhānā osakkitaṁ disvā Sunando rājā Vigatānando brāhmaṇe paripucchi "imaṁ cakkaratanaṁ mama kusalena nibbattaṁ, kasmā ṭhānā osakkitan"ti. Tato te tassa rañño osakkanakāraṇaṁ byākariṁsu. "Cakkavattirañño āyukkhayena vā pabbajjūpagamanena vā Buddhapātubhāvena vā cakkaratanaṁ ṭhānā osakkatīti vatvā tuyhaṁ pana mahārāja āyukkhayo natthi, atidīghāyuko tvaṁ, Maṅgalo pana Sammāsambuddho loke uppanno, tena te cakkaratanaṁ osakkitan"ti. Taṁ sutvā Sunando cakkavattirājā

---

1. Khu 8. 231 piṭṭhe.
2. Ma 1. 19; Ma 3. 273; Vi 3. 14; Saṁ 3. 369; Khu 9. 330 piṭṭhesu.
3. Gavesitabbo.
4. Ma 1. 227; Ma 2. 294; Vi 3. 11 piṭṭhesu.
5. Ma 2. 278; Vi 4. 266 piṭṭhesu.
6. Dī 3. 129 piṭṭhe.
7. Ma-Ṭṭha 1. 56; Udāna-Ṭṭha 25; Vi-Ṭṭha 1. 109; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 18 piṭṭhādīsupi.

saparijano taṁ cakkaratanaṁ sirasā vanditvā āyāci "yāvāhaṁ tavānubhāvena Maṅgaladasabalaṁ sakkarissāmi, tāva tvaṁ mā antaradhāyassū"ti. Atha naṁ cakkaratanaṁ yathāṭhāneyeva aṭṭhāsi.

Tato samupāgatānando Sunando cakkavattirājā chattiṁsayojanaparimaṇḍalāya parisāya parivuto sabbalokamaṅgalaṁ Maṅgaladasabalaṁ upasaṅkamitvā sasāvakasaṁghaṁ Satthāraṁ mahādānena santappetvā arahantānaṁ koṭisatasahassānaṁ Kāsikavatthāni datvā Tathāgatassa sabbaparikkhāre datvā sakalalokavimhayakaraṁ Bhagavato pūjaṁ katvā Maṅgalaṁ sabbalokanāthaṁ upasaṅkamitvā dasanakhasamodhānasamujjalaṁ vimalakamalamakuḷasamamañjaliṁ sirasi katvā vanditvā dhammassavanatthāya ekamantaṁ nisīdi. Puttopi tassa Anurājakumāro nāma tatheva nisīdi.

Tadā Sunandacakkavattirājappamukhānaṁ tesaṁ Bhagavā anupubbikathaṁ kathesi. Sunando cakkavattī saddhiṁ parisāya saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇi. Atha Satthā tesaṁ pubbacariyaṁ olokento iddhimayapattacīvarassa upanissayaṁ disvā cakkajālasamalaṅkataṁ dakkhiṇahatthaṁ pasāretvā "etha bhikkhavo"ti āha. Sabbe taṅkhaṇaṁyeva duvaṅgulakesā iddhimayapattacīvaradharā vassasaṭṭhikattherā[1] viya ākappasampannā hutvā Bhagavantaṁ parivārayiṁsu. Ayaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

5. "Surindadevabhavane, Buddho dhammamadesayi.
Koṭisatasahassānaṁ[2], dutiyābhisamayo ahu.

6. Yadā Sunando cakkavattī, Sambuddhaṁ upasaṅkami.
Tadā āhani[3] Sambuddho, dhammabheriṁ varuttamaṁ.

7. Sunandassānucarā janatā, tadāsuṁ navutikoṭiyo.
Sabbepi te niravasesā, ahesuṁ ehibhikkhukā"ti.

Tattha **surindadevabhavane**ti puna devindabhavaneti attho. **Dhamman**ti abhidhammaṁ. **Āhanī**ti abhihani. **Varuttaman**ti varo Bhagavā uttamaṁ dhammabherinti attho. **Anucarā**ti nibaddhacarā sevakā. **Āsun**ti ahesuṁ. "Tadāsi

1. Vassasatikattherā (Sī, I)
2. Nava koṭisahassānaṁ (Sī, I)
3. Ahani (Ka) evamaññatthāpi.

navutikoṭiyo"tipi pāṭho. Tassa janatā āsi, sā janatā kittakāti ce, navutikoṭiyoti attho.

Atha Maṅgale kira Lokanāthe mekhale pure viharante tasmiṁyeva pure Sudevo ca Dhammaseno ca māṇavakā māṇavakasahassaparivārā[1] tassa Bhagavato santike ehibhikkhupabbajjāya pabbajiṁsu. Māghapuṇṇamāya dvīsu aggasāvakesu saparivāresu arahattaṁ pattesu Satthā koṭisatasahassabhikkhugaṇamajjhepātimokkhaṁ uddisi, ayaṁ paṭhamo sannipāto ahosi. Puna Uttarārāme nāma anuttare ñātisamāgame pabbajitānaṁ koṭisatasahassānaṁ samāgame pātimokkhaṁ uddisi, ayaṁ dutiyo sannipāto ahosi. Sunandacakkavattibhikkhugaṇasamāgame navutikoṭisahassānaṁ bhikkhūnaṁ majjhe pātimokkhaṁ uddisi, ayaṁ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

8. "Sannipātā tayo āsuṁ, Maṅgalassa Mahesino.
Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo.

9. Dutiyo koṭisatasahassānaṁ, tatiyo navutikoṭinaṁ.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, tadā āsi samāgamo"ti.

Tadā amhākaṁ bodhisatto Surucibrāhmaṇagāme Suruci nāma brāhmaṇo hutvā tiṇṇaṁ vedānaṁ pāragū sanighaṇḍukeṭubhānaṁ sākkharappabhedānaṁ itihāsapañcamānaṁ padako veyyākaraṇo lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayo ahosi. So Satthāraṁ upasaṅkamitvā Dasabalassa madhuradhammakathaṁ sutvā Bhagavati pasīditvā saraṇaṁ gantvā "sve mayhaṁ bhikkhaṁ gaṇhathā"ti sasāvakasaṁghaṁ Bhagavantaṁ nimantesi. So Bhagavatā "brāhmaṇa kittakehi bhikkhūhi te attho"ti vutto "kittakā pana vo bhante parivārā bhikkhū"ti āha. Tadā paṭhamasannipātova hoti, tasmā "koṭisatasahassan"ti vutte "yadi evaṁ bhante sabbehipi saddhiṁ mayhaṁ bhikkhaṁ gaṇhathā"ti nimantesi. Satthā adhivāsesi.

Brāhmaṇo Bhagavantaṁ svātanāya nimantetvā attano gharaṁ gacchanto cintesi "ahaṁ ettakānaṁ bhikkhūnaṁ yāgubhattavatthādīni dātuṁ sakkomi,

1. Dasamāṇavakasahassehi parivutā (Sī, I)

nisīdanaṭṭhānaṁ pana kathaṁ bhavissatī”ti. Tassa kira sā cintanā caturāsītiyojanasahassappamāṇe Merumatthake ṭhitassa Devarājassa dasasatanayanassa Paṇḍukambalasilāsanassa uṇhākāraṁ janesi. Atha Sakko devarājā āsanassa uṇhabhāvaṁ disvā “ko nu kho maṁ imamhā ṭhānā cāvetukāmo”ti samuppannaparivitakko dibbena cakkhunā manussalokaṁ olokento mahāpurisaṁ disvā “ayaṁ mahāsatto Buddhappamukhaṁ bhikkhusaṁghaṁ nimantetvā tassa nisīdanatthāya cintesi, mayāpi tattha gantvā puññakoṭṭhāsaṁ gahetuṁ vaṭṭatī”ti vaḍḍhakīvaṇṇaṁ nimminitvā vāsipharasuhattho mahāpurisassa purato pāturahosi. So “atthi nu kho kassaci bhatiyā kattabbakamman”ti āha.

Mahāsatto disvā “kiṁ kammaṁ kātuṁ sakkhissasī”ti āha. Mama ajānanasippaṁ nāma natthi, yo yo yaṁ yaṁ icchati maṇḍapaṁ vā pāsādaṁ vā aññaṁ vā kiñci nivesanādikaṁ, tassa tassa taṁ taṁ kātuṁ samatthomhīti. Tena hi mayhaṁ kammaṁ atthīti. Kiṁ ayyāti. Svātanāya mayā koṭisatasahassabhikkhū nimantitā, tesaṁ nisīdanamaṇḍapaṁ karissasīti. Ahaṁ nāma kareyyaṁ, sace me bhatiṁ dātuṁ sakkhissathāti. Sakkhissāmi tātāti. “Yadi evaṁ sādhu karissāmī”ti vatvā ekaṁ padesaṁ olokesi. So dvādasayojanappamāṇo padeso kasiṇamaṇḍalaṁ viya samatalo paramaramaṇīyo ahosi. Puna so “ettake ṭhāne sattaratanamayo daṭṭhabbasāramaṇḍo maṇḍapo uṭṭhahatū”ti cintetvā olokesi. Tato tāvadeva maṇḍapasadiso pathavitalaṁ bhinditvā maṇḍapo uṭṭhahi. Tassa sovaṇṇamayesu thambhesu rajatamayā ghaṭakā ahesuṁ, rajatamayesu thambhesu sovaṇṇamayā ghaṭakā, maṇitthambhesu pavāḷamayā ghaṭakā, pavāḷamayesu thambhesu maṇimayā ghaṭakā, sattaratanamayesu thambhesu sattaratanamayā ghaṭakā ahesuṁ.

Tato “maṇḍapassa antarantarāpi kiṅkiṇikajālā olambatū”ti olokesi, saha olokanena kiṅkiṇikajālā olambi, yassa mandavāteritassa pañcaṅgikasseva turiyassa paramamanoramo madhuro saddo niccharati, dibbasaṅgītivattanakālo viya ahosi. “Antarantarā dibbagandhadāmapupphadāmapattadāmasattaratanadāmāni olambantū”ti cintesi, saha cintāya dāmāni olambiṁsu. “Koṭisatasahassasaṅkhānaṁ bhikkhūnaṁ āsanāni

ca kappiyamahagghapaccattharaṇāni ādhārakāni ca pathaviṁ bhinditvā uṭṭhahantū”ti cintesi, tāvadeva uṭṭhahiṁsu. “Koṇe koṇe ekekā udakacāṭi uṭṭhahatū”ti cintesi, taṅkhaṇaṁyeva udakacāṭiyo paramasītalena madhurena suvisuddhasugandhakappiyavārinā puṇṇā kadalipaṇṇapihitamukhā uṭṭhahiṁsu. So dasasatanayano ettakaṁ māpetvā brāhmaṇassa santikaṁ gantvā “ehi ayya tava maṇḍapaṁ disvā mayhaṁ bhatiṁ dehī”ti āha. Mahāpuriso gantvā taṁ maṇḍapaṁ olokesi. Tassa olokentasseva sakalasarīraṁ pañcavaṇṇāya pītiyā nirantaraṁ phuṭaṁ ahosi.

Athassa maṇḍapaṁ olokayato etadahosi “nāyaṁ maṇḍapo manussabhūtena kato, mayhaṁ ajjhāsayaṁ mayhaṁ guṇaṁ āgamma addhā Sakkassa devarañño bhavanaṁ uṇhaṁ ahosi, tato Sakkena Devānamindena ayaṁ maṇḍapo nimmito”ti. “Na kho pana me yuttaṁ evarūpe maṇḍape ekadivasaṁyeva dānaṁ dātuṁ, sattāhaṁ dassāmī”ti cintesi. Bāhirakadānaṁ nāma tattakampi samānaṁ[1] bodhisattānaṁ hadayaṁ tuṭṭhiṁ kātuṁ na sakkoti, alaṅkatasīsaṁ vā chinditvā añjitāni vā akkhīni uppāṭetvā hadayamaṁsaṁ vā ubbaṭṭetvā dinnakāle bodhisattānaṁ cāgaṁ nissāya tuṭṭhi nāma hoti. Amhākaṁ bodhisattassa hi **Sivijātake**[2] devasikaṁ pañcakahāpaṇasatasahassāni vissajjetvā catūsu nagaradvāresu nagaramajjheti pañcasu ṭhānesu dānaṁ dentassa taṁ dānaṁ cāgatuṭṭhiṁ uppādetuṁ nāsakkhi. Yadā panassa brāhmaṇavaṇṇena āgantvā Sakko devarājā akkhīni yāci, tadā so tāni cakkhūni uppāṭetvā adāsi, dadamānasseva hāso uppajji, kesaggamattampi cittassa aññathattaṁ nāhosi. Evaṁ sabbaññubodhisattānaṁ bāhiradānaṁ nissāya titti nāma natthi. Tasmā sopi mahāpuriso “mayā koṭisatasahassasaṅkhānaṁ bhikkhūnaṁ dānaṁ dātuṁ vaṭṭatī”ti cintetvā tasmiṁ maṇḍape nisīdāpetvā sattāhaṁ gavapānaṁ nāma dānaṁ adāsi.

Ettha **gavapānan**ti mahante mahante kolambe khīrassa pūretvā uddhanesu āropetvā ghanapākapakke khīre thokathoke taṇḍule pakkhipitvā pakkamadhusakkharacuṇṇasappīhi abhisaṅkhatabhojanaṁ vuccati. Idameva **catumadhurabhojanan**tipi vuccati. Manussāyeva pana parivisituṁ nāsakkhiṁsu.

---

1. Kittakampi samānaṁ (Sī, I)   2. Khu 5. 316 piṭṭhādīsu.

devāpi ekantarikā hutvā parivisiṁsu. Dvādasayojanappamāṇampi taṁ ṭhānaṁ te bhikkhū gaṇhituṁ nappahosiyeva, te pana bhikkhū attano attano ānubhāvena nisīdiṁsu. Pariyosānadivase sabbesaṁ bhikkhūnaṁ patte dhovāpetvā bhesajjatthāya sappinavanītamadhuphāṇitādīnaṁ pūretvā ticīvarehi saddhiṁ adāsi. Tattha saṁghanavakabhikkhunā laddhacīvarasāṭakā satasahassagghanikā ahesuṁ.

Atha Satthā anumodanaṁ karonto "ayaṁ mahāpuriso evarūpaṁ mahādānaṁ adāsi, ko nu kho bhavissatī"ti upadhārento "anāgate kappasatasahassādhikānaṁ dvinnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthake Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti disvā tato mahāsattaṁ āmantetvā "tvaṁ ettakaṁ nāma kālaṁ atikkamitvā Gotamo nāma Buddho bhavissasī"ti byākāsi. Atha mahāpuriso Bhagavato byākaraṇaṁ sutvā pamuditahadayo "ahaṁ kira Buddho bhavissāmi, na me gharāvāsena attho, pabbajissāmī"ti cintetvā tathārūpaṁ sampattiṁ kheḷapiṇḍaṁ viya pahāya Satthu santike pabbajitvā Buddhavacanaṁ uggaṇhitvā abhiññā ca aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā aparihīnajjhāno yāvatāyukaṁ ṭhatvā āyupariyosāne brahmaloke nibbatti. Tena vuttaṁ—

10. "Ahaṁ tena samayena, Surucī nāma brāhmaṇo.
Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṁ vedāna pāragū.

11. Tamahaṁ upasaṅkamma, saraṇaṁ gantvāna Satthuno.
Sambuddhappamukhaṁ saṁghaṁ, gandhamālena pūjayiṁ.
Pūjetvā gandhamālena, gavapānena tappayiṁ.

12. Sopi maṁ Buddho byākāsi, Maṅgalo Dvipaduttamo.
Aparimeyyito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

13. 'Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā iman'ti—

aṭṭha gāthā vitthāratabbā.

14. Tassāpi vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā.

15. Tadā pītimanubrūhanto, sambodhivarapattiyā.
Buddhe datvāna maṁ gehaṁ, pabbajiṁ tassa santike.

16. Suttantaṁ Vinayañcāpi, navaṅgaṁ Satthusāsanaṁ.
Sabbaṁ pariyāpuṇitvā, sobhayiṁ Jinasāsanaṁ.

17. Tatthappamatto viharanto, brahmaṁ bhāvetva bhāvanaṁ.
Abhiññāpāramiṁ gantvā, brahmalokamagañchahan"ti.

Tattha **gandhamālenā**ti gandhehi ceva mālehi ca. **Gavapānenā**ti idaṁ vuttameva. "Ghatapānenā"tipi keci paṭhanti. **Tappayin**ti tappesiṁ. **Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsin**ti bhiyyopi vatamadhiṭṭhāsiṁ. **Dasapāramipūriyā**ti dasannaṁ pāramīnaṁ pūraṇatthāya. **Pītin**ti hadayatuṭṭhiṁ. **Anubrūhanto**ti vaḍḍhento. **Sambodhivarapattiyā**ti Buddhattappattiyā. **Buddhe datvānā**ti Buddhassa pariccajitvā. **Maṁ gehan**ti mama gehaṁ sabbaṁ sāpateyyaṁ catupaccayatthāya Buddhassa Bhagavato pariccajitvāti attho. **Tatthā**ti tasmiṁ Buddhasāsane, **brahman**ti brahmavihārabhāvanaṁ bhāvetvā.

Maṅgalassa pana Bhagavato nagaraṁ Uttaraṁ nāma ahosi, pitāpissa Uttaro nāma rājā khattiyo, mātāpi Uttarā nāma, Sudevo ca Dhammaseno ca dve aggasāvakā, Pālito nāma upaṭṭhāko, Sīvalā ca Asokā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ sarīraṁ ahosi, navutivassasahassaṁ āyuparimāṇaṁ, bhariyā panassa Yasavatī nāma, Sīvalo nāma putto, assayānena nikkhami. Uttarārāme vasi. Uttaro nāma upaṭṭhāko, tasmiṁ pana navutivassasahassāni ṭhatvā parinibbute Bhagavati ekappahāreneva dasacakkavāḷasahassāni ekandhakārāni ahesuṁ. Sabbacakkavāḷesu manussānaṁ mahantaṁ ārodanaparidevanaṁ ahosi. Tena vuttaṁ—

18. "Uttaraṁ nāma nagaraṁ, Uttaro nāma khattiyo.
Uttarā nāma janikā, Maṅgalassa Mahesino.

23. Sudevo Dhammaseno ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Pālito nāmupaṭṭhāko, Maṅgalassa Mahesino.

24. Sīvalā ca Asokā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, nāgarukkhoti vuccati.

26. Aṭṭhāsīti ratanāni, accuggato Mahāmuni.
Tato niddhāvatī raṁsī, anekasatasahassiyo.

27. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

28. Yathāpi sāgare ūmī, na sakkā tā gaṇetuye.
Tatheva sāvakā tassa, na sakkā te gaṇetuye.

29. Yāva aṭṭhāsi Sambuddho, Maṅgalo Lokanāyako.
Na tassa sāsane atthi, sakilesamaraṇaṁ tadā.

30. Dhammokkaṁ dhārayitvāna, santāretvā mahājanaṁ.
Jalitvā dhūmaketūva, nibbuto so mahāyaso.

31. Saṅkhārānaṁ sabhāvattaṁ, dassayitvā sadevake.
Jalitvā aggikkhandhova, sūriyo atthaṅgato yathā"ti.

Tattha **tato**ti tassa Maṅgalassa sarīrato. **Niddhāvatī**ti niddhāvanti, vacanavipariyāyo daṭṭhabbo. **Raṁsī**ti rasmiyo. **Anekasatasahassiyo**ti anekasatasahassā. **Ūmī**ti vīciyo taraṅgā. **Gaṇetuye**ti gaṇetuṁ saṅkhātuṁ. Ettakā sāgare ūmiyoti yathā na sakkā gaṇetuṁ, evaṁ tassa Bhagavato sāvakāpi na sakkā gaṇetuṁ, atha kho gaṇanapathaṁ vītivattāti attho. **Yāvā**ti yāvatakaṁ kālaṁ. **Sakilesamaraṇaṁ tadā**ti saha kilesehi sakileso, sakilesassa maraṇaṁ sakilesamaraṇaṁ, taṁ natthi. Tadā kira tassa Bhagavato sāsane sāvakā sabbe arahattaṁ patvāyeva parinibbāyiṁsu. Puthujjanā vā sotāpannādayo vā hutvā na kālamakaṁsūti attho. Keci "sammohamāraṇaṁ tadā"ti paṭhanti.

Dhammokkanti dhammadīpakaṁ. **Dhūmaketū**ti aggi vuccati, idha pana padīpo daṭṭhabbo. Tasmā padīpo viya jalitvā nibbutoti attho. **Mahāyaso**ti

mahāparivāro. Keci "nibbato so sasāvako"ti paṭhanti. **Saṅkhārānan**ti saṅkhatadhammānaṁ sappaccayadhammānaṁ. **Sabhāvattan**ti aniccādisāmaññalakkhaṇaṁ. **Sūriyo atthaṅgato yathā**ti yathā sahassakiraṇo divasakaro sabbaṁ tamagaṇaṁ[1] vidhamitvā sabbañca lokaṁ obhāsetvā atthamupagacchati, evaṁ maṅgaladivasakaropi veneyyakamalavanavikasanakaro sabbaṁ ajjhattikabāhiralokatamaṁ vidhamitvā attano sarīrappabhāya jalitvā atthaṅgatoti attho. Sesagāthā sabbattha uttānā evāti.

Maṅgalabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito tatiyo Buddhavaṁso.

---

6. Sumanabuddhavaṁsavaṇṇanā

Evaṁ ekappahāreneva dasasahassilokadhātuṁ ekandhakāraṁ katvā tasmiṁ Bhagavati parinibbute tassa aparabhāge navutivassasahassāyukesu manussesu anukkamena parihāyitvā dasavassesu jātesu[2] puna vaḍḍhitvā anukkamena asaṅkhyeyyāyukā hutvā puna parihāyitvā navutivassasahassāyukesu jātesu **sumano** nāma bodhisatto pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Mekhalanagare Sudattassa nāma rañño kule Sirimāya nāma deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ aggahesi. Pāṭihāriyāni pubbe vuttanayāneva.

So anukkamena vuddhippatto Sirivaḍḍhanasomavaḍḍhana-iddhivaḍḍhananāmadheyyesu tīsu pāsādesu tesaṭṭhiyā nāṭakitthisatasahassehi paricāriyamāno surayuvatīhi paricāriyamāno devakumāro viya navavassasahassāni dibbasukhasadisaṁ visayasukhamanubhavamāno Vaṭaṁsikāya nāma deviyā Anupamaṁ nāma nirupamaṁ puttaṁ janetvā cattāri nimittāni disvā hatthiyānena nikkhamitvā pabbaji. Taṁ pana pabbajantaṁ tiṁsakoṭiyo anupabbajiṁsu.

So tehi parivuto dasamāse padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Anomanigame Anomaseṭṭhino dhītāya Anupamāya nāma dinnaṁ

---

1. Tamagataṁ (Sī, I)
2. Atikkantesu antarakappesu (Sī, I)

pakkhittadibbojaṁ pāyāsaṁ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṁ vītināmetvā Anupamājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā nāgabodhiṁ upagantvā taṁ padakkhiṇaṁ katvā aṭṭhahi tiṇamuṭṭhīhi tiṁsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ katvā tattha pallaṅkaṁ ābhujitvā nisīdi. Tato mārabalaṁ vidhamitvā sabbaññutaññāṇaṁ paṭivijjhitvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti[1] udānaṁ udānesi. Tena vuttaṁ—

1. "Maṅgalassa aparena, Sumano nāma Nāyako.
   Sabbadhammehi asamo, sabbasattānamuttamo"ti.

Tattha **Maṅgalassa aparenā**ti Maṅgalassa Bhagavato aparabhāge. **Sabbadhammehi asamo**ti sabbehipi sīlasamādhipaññādhammehi asamo asadiso.

Sumano kira Bhagavā bodhisamīpeyeva sattasattāhāni vītināmetvā dhammadesanatthaṁ brahmāyācanaṁ sampaṭicchitvā "kassa nu kho ahaṁ paṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan"ti[2] upadhārento attanā saha pabbajitānaṁ tiṁsakoṭiyo ca attano kaniṭṭhabhātikaṁ vemātikaṁ Saraṇakumārañca purohitaputtaṁ Bhāvitattamāṇavakañca upanissayasampanne disvā "etesaṁ paṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan"ti cintetvā haṁsarājā viya gaganapathena Mekhaluyyāne otaritvā uyyānapālaṁ pesetvā attano kaniṭṭhabhātikaṁ Saraṇakumārañca purohitaputtaṁ Bhāvitattakumārañca pakkosāpetvā tesaṁ parivārabhūtā sattattiṁsakoṭiyo attanā saha pabbajitā tiṁsakoṭiyo ca aññe ca bahū devamanussakoṭiyo cāti evaṁ koṭisatasahassaṁ **dhammacakkappavattanena** dhammāmataṁ pāyesi. Tena vuttaṁ—

2. "Tadā amatabheriṁ so, āhanī Mekhale pure.
   Dhammasaṅkhasamāyuttaṁ, navaṅgaṁ Jinasāsanan"ti.

Tattha **amatabherin**ti amatādhigamāya nibbānādhigamāya bheriṁ. **Āhanī**ti vādayi, dhammaṁ desesīti attho. Sāyaṁ amatabherī nāma amatapariyosānaṁ navaṅgaṁ Buddhavacanaṁ. Tenevāha **"dhammasaṅkhasamāyuttaṁ, navaṅgaṁ Jinasāsanan"**ti. Tattha **dhammasaṅkhasamāyuttan**ti catusaccadhammakathāsaṅkhavarasamāyuttaṁ.

---

1. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.
2. Dī 2. 34; Ma 1. 226; Ma 2. 294; Vi 3. 10 piṭṭhesu.

Sumano pana Lokanāyako abhisambodhiṁ pāpuṇitvā paṭiññānurūpaṁ paṭipadaṁ paṭipajjamāno mahājanassa bhavabandhanamokkhatthāya kusalaratanassa kilesacorehi viluppamānassa parittānatthaṁ sīlavipulapākāraṁ samādhiparikhāparivāritaṁ vipassanāñāṇadvāraṁ satisampajaññadaḷhakavāṭaṁ samāpattimaṇḍapādipaṭimaṇḍitaṁ bodhipakkhiyajanasamākulaṁ amatavaranagaraṁ māpesi. Tena vuttaṁ—

3. "Nijjinitvā kilese so, patvā sambodhimuttamaṁ.
Māpesi nagaraṁ Satthā, saddhammapuravaruttaman"ti.

Tattha **nijjinitvā**ti vijinitvā abhibhuyya, kilesābhisaṅkhāradevaputtamāre viddhaṁsetvāti attho. **So**ti so Sumano Bhagavā. "Vijinitvā kilese hī"tipi pāṭho. Tattha **hi**-kāro padapūraṇamatte nipāto. **Patvā**ti adhigantvā. "Patto"tipi pāṭho. **Nagaran**ti nibbānanagaraṁ. **Saddhammapuravaruttaman**ti saddhammasaṅkhātaṁ puravaresu uttamaṁ seṭṭhaṁ padhānabhūtaṁ. Atha vā saddhammamayesu puresu pavaresu uttamaṁ saddhammapuravaruttamaṁ. Purimasmiṁ atthavikappe "nagaran"ti tasseva vevacananti daṭṭhabbaṁ. Paṭividdhadhammasabhāvānaṁ sekkhāsekkhānaṁ ariyapuggalānaṁ patiṭṭhānaṁ gocaranivāsaṭṭhena nibbānaṁ "nagaran"ti vuccati. Tasmiṁ pana saddhammavaranagare so Satthā avicchinnaṁ akuṭilaṁ ujuṁ puthulañca vitthatañca satipaṭṭhānamayaṁ mahāvīthiṁ māpesi. Tena vuttaṁ—

4. "Nirantaraṁ akuṭilaṁ, ujuṁ vipulavitthataṁ.
Māpesi so mahāvīthiṁ, satipaṭṭhānavaruttaman"ti.

Tattha **nirantaran**ti kusalajavanasañcaraṇānantarabhāvato nirantaraṁ. **Akuṭilan**ti kuṭilabhāvakaradosavirahitato akuṭilaṁ. **Ujun**ti akuṭilattāva ujuṁ. Purimapadasseva atthadīpakamidaṁ vacanaṁ. **Vipulavitthatan**ti āyāmato ca vitthārato ca puthulavitthataṁ, puthulavitthatabhāvo lokiyalokuttarasatipaṭṭhānavasena daṭṭhabbo. **Mahāvīthin**ti mahāmaggaṁ. **Satipaṭṭhānavaruttaman**ti satipaṭṭhānañca taṁ varesu uttamañcāti satipaṭṭhānavaruttamaṁ. Atha vā varaṁ satipaṭṭhānamayaṁ uttamavīthinti attho.

Idāni tassa nibbānamahānagarassa tassaṁ satipaṭṭhānavīthiyaṁ cattāri sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidā cha abhiññā aṭṭha samāpattiyoti

imāni mahaggharatanāni ubhosu passesu dhammāpaṇe pasāresi. Tena vuttaṁ—

5. "Phale cattāri sāmaññe, catasso paṭisambhidā.
Chaḷabhiññāṭṭhasamāpattī, pasāresi tattha vīthiyan"ti.

Idāni Bhagavā imāni ratanabhaṇḍāni ye pana appamattā satimanto paṇḍitā hiri-ottappavīriyādīhi samannāgatā, te ādiyantīti tesaṁ ratanānaṁ haraṇūpāyaṁ dassento—

6. "Ye appamattā akhilā, hirivīriyehupāgatā.
Te te ime guṇavare, ādiyanti yathāsukhan"ti—

āha.

Tattha **ye**ti aniyamuddeso. **Appamattā**ti pamādassa paṭipakkhabhūtena satiyā avippavāsalakkhaṇena appamādena samannāgatā. **Akhilā**ti pañcacetokhilarahitā. **Hirivīriyehupāgatā**ti kāyaduccaritādīhi hirīyatīti hirī, lajjāyetaṁ adhivacanaṁ. Vīrassa bhāvo vīriyaṁ, taṁ ussāhalakkhaṇaṁ. Tehi hirivīriyehi upāgatā samannāgatā bhabbapuggalā. **Te**ti idaṁ pubbe aniyamuddesassa niyamuddeso. Puna **te**ti vuttappakāre guṇaratanavisese te kulaputtā ādiyanti paṭilabhanti adhigacchantīti attho. Sabbaṁ pana Sumano Bhagavā kataviditamano dhammabheriṁ āhanitvā dhammanagaraṁ māpetvā iminā nayena paṭhamameva satasahassakoṭiyo bodhesi. Tena vuttaṁ—

7. "Evametena yogena, uddharanto mahājanaṁ.
Bodhesi paṭhamaṁ Satthā, koṭisatasahassiyo"ti.

Tattha **uddharanto**ti saṁsārasāgarato ariyamagganāvāya samuddharanto. **Koṭisatasahassiyo**ti satasahassakoṭiyoti attho. Vipariyāyena niddiṭṭhaṁ.

Yadā pana Sumano Lokanāyako Sunandavatīnagare ambarukkhamūle titthiyamadamānamaddanaṁ Yamakapāṭihāriyaṁ katvā sattānaṁ koṭisahassaṁ[1]

---

1. Koṭisatasahassaṁ (Ka)

dhammāmataṁ pāyesi. Ayaṁ dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

8. "Yamhi kāle Mahāvīro, ovadī titthiye gaṇe.
Koṭisahassā[1]bhisamiṁsu, dutiye dhammadesane"ti.

Tattha **titthiye gaṇe**ti titthiyabhūte gaṇe, titthiyānaṁ gaṇe vā "titthiye abhimaddanto, Buddho dhammamadesayī"ti paṭhanti keci.

Yadā pana dasasu cakkavāḷasahassesu devatā imasmiṁ cakkavāḷe sannipatitvā manussā ca nirodhakathaṁ samuṭṭhāpesuṁ "kathaṁ nirodhaṁ samāpajjanti, kathaṁ nirodhasamāpannā honti, kathaṁ nirodhā vuṭṭhahantī"ti. Evaṁ samāpajjana-adhiṭṭhānavuṭṭhānādīsu vinicchayaṁ kātuṁ asakkontā saha manussehi chasu kāmāvacaradevalokesu devā ca navasu brahmalokesu brahmāno ca dveḷhakajātā dvidhā ahesuṁ. Tato narasundarena Arindamena nāma raññā saddhiṁ sāyanhasamaye Sumanadasabalaṁ sabbalokanāthaṁ upasaṅkamiṁsu. Upasaṅkamitvā arindamo rājā Bhagavantaṁ nirodhapañhaṁ pucchi. Tato bhagavatā nirodhapañhe vissajjite navutipāṇakoṭisahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

9. "Yadā devā manussā ca, samaggā ekamānasā.
Nirodhapañhaṁ pucchiṁsu, saṁsayañcāpi mānasaṁ.

10. Tadāpi dhammadesane, nirodhaparidīpane.
Navutikoṭisahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahū"ti.

Tassa pana Sumanassa Bhagavato tayo sāvakasannipātā ahesuṁ. Tattha paṭhamasannipāte Mekhalanagaraṁ upanissāya vassaṁ vasitvā paṭhamapavāraṇāya arahantānaṁ koṭisahassena ehibhikkhupabbajjāya pabbajitena saddhiṁ Bhagavā pavāresi, ayaṁ paṭhamo sannipāto ahosi. Athāparena samayena Saṅkassanagarassāvidūre Arindamarājakusalabalanibbatte yojanappamāṇe kanakapabbate nisinno saradasamayarucirakaranikaro divasakaro viya Yugandharapabbate munivaradivasakaro arindamarājānaṁ

1. Koṭisatasahassā (Ka)

parivāretvā āgatānaṁ purisānaṁ navutikoṭisahassāni dametvā sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā tasmiṁyeva divase arahattaṁ pattehi bhikkhūhi parivuto caturaṅgasamannāgate sannipāte pātimokkhaṁ uddisi. Ayaṁ dutiyo sannipāto ahosi. Yadā pana Sakko devarājā Sugatadassanatthāya upasaṅkami, tadā sumano Bhagavā asītiyā arahantakoṭisahassehi parivuto pātimokkhaṁ uddisi, ayaṁ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

11. "Sannipātā tayo āsuṁ, Sumanassa Mahesino.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

12. Vassaṁvuṭṭhassa Bhagavato, abhighuṭṭhe pavāraṇe.
Koṭisatasahassehi, pavāresi Tathāgato.

13. Tatoparaṁ sannipāte, vimale kañcanapabbate.
Navutikoṭisahassānaṁ, dutiyo āsi samāgamo.

14. Yadā Sakko devarājā, Buddhadassanupāgami.
Asītikoṭisahassānaṁ, tatiyo āsi samāgamo"ti.

Tattha **abhighuṭṭhe pavāraṇe**ti liṅgavipallāso daṭṭhabbo, abhighuṭṭhāya pavāraṇāyāti attho. **Tatoparan**ti tato aparabhāge. **Kañcanapabbate**ti kanakamaye pabbate. **Buddhadassanupāgamī**ti Buddhadassanatthamupāgami. Tadā kira amhākaṁ bodhisatto atulo nāma nāgarājā ahosi mahiddhiko mahānubhāvo. So "loke Buddho uppanno"ti sutvā ñātigaṇaparivuto Sakabhavanā nikkhamitvā koṭisatasahassabhikkhuparivārassa Sumanassa Bhagavato dibbehi turiyehi upahāraṁ kāretvā mahādānaṁ pavattetvā paccekadussayugāni datvā saraṇesu patiṭṭhāsi. Sopi naṁ Satthā "anāgate Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

15. "Ahaṁ tena samayena, nāgarājā mahiddhiko.
Atulo nāma nāmena, ussannakusalasañcayo.

16. Tadāhaṁ nāgabhavanā, nikkhamitvā sañātibhi.
Nāgānaṁ dibbaturiyehi, sasaṁghaṁ Jinamupaṭṭhahiṁ.

17. Koṭisatasahassānaṁ, annapānena tappayiṁ.
Paccekadussayugaṁ datvā, saraṇaṁ tamupāgamiṁ.

18. Sopi maṁ Buddho byākāsi, Sumano Lokanāyako.
Aparimeyyito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

19. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

Yathā Koṇḍaññabuddhavaṁse, evaṁ aṭṭha gāthā vitthāretabbāti.

20. Tassāpi vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā"ti.

Tassa pana **Sumanassa** Bhagavato Mekhalaṁ nāma nagaraṁ ahosi, Sudatto nāma rājā pitā, Sirimā nāma devī mātā, Saraṇo ca bhāvitatto ca dve aggasāvakā, Udeno nāmupaṭṭhāko, Soṇā ca Upasoṇā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, navutihatthubbedhaṁ sarīraṁ, navutiyeva vassasahassāni āyuppamāṇaṁ ahosi, vaṭaṁsikā nāmassa mahesī devī, Anūpamo nāma putto ahosi, hatthiyānena nikkhami. Upaṭṭhāko Aṅgarājā. Aṅgārāme vasīti. Tena vuttaṁ—

21. "Nagaraṁ Mekhalaṁ nāma, Sudatto nāma khattiyo.
Sirimā nāma janikā, Sumanassa Mahesino.

22. Navavassasahassāni, agāraṁ ajjha so vasi.
Cando sucando vaṭaṁso ca, tayo pāsādamuttamā.

23. Tesaṭṭhisatasahassāni, nāriyo samalaṅkatā.
Vaṭaṁsikā nāma nārī, Anūpamo nāma atrajo.

24. Nimitte caturo disvā, hatthiyānena nikkhami.
Anūnadasamāsāni, padhānaṁ padahī Jino.

25. Brahmunā yācito santo, Sumano Lokanāyako.
Vatti cakkaṁ Mahāvīro, Mekhale puramuttame.

26. Saraṇo bhāvitatto ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Udeno nāmupaṭṭhāko, Sumanassa Mahesino.

27. Soṇā ca Upasoṇā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Sopi Buddho amitayaso, nāgamūle abujjhatha.

28. Varuṇo ceva Saraṇo ca, ahesuṁ aggupaṭṭhakā.
Cālā ca Upacālā ca, ahesuṁ aggupaṭṭhikā.

29. Uccattanena so Buddho, navutihatthamuggato.
Kañcanagghiyasaṅkāso, dasasahassī virocati.

30. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

31. Tāraṇīye tārayitvā, bodhanīye ca bodhayi.
Parinibbāyi Sambuddho, uḷurājāva atthami.

32. Te ca khīṇāsavā bhikkhū, so ca Buddho asādiso.
Atulappabhaṁ dassayitvā, nibbutā te mahāyasā.

33. Tañca ñāṇaṁ atuliyaṁ, tāni ca atulāni ratanāni.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā.

34. Sumano yasadharo Buddho, aṅgārāmamhi nibbuto.
Tattheva tassa Jinathūpo, catuyojanamuggato"ti.

Tattha **kañcanagghiyasaṅkāso**ti vividharatanavicittakañcanamayagghikasadisarūpasobho. **Dasasahassī virocatī**ti tassa pabhāya dasasahassīpi lokadhātu virocatīti attho. **Tāraṇīye**ti tārayitabbe tārayituṁ yutte sabbe Buddhaveneyyeti attho. **Uḷurājāvā**ti cando viya. **Atthamī**ti atthaṅgato. Keci "atthaṁ gato"ti paṭhanti. **Asādiso**ti asadiso. **Mahāyasā**ti mahākittisaddā mahāparivārā ca. **Tañca ñāṇan**ti taṁ sabbaññutaññāṇañca. **Atuliyan**ti atulyaṁ asadisaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Sumanabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito catuttho Buddhavaṁso.

7. Revatabuddhavaṁsavaṇṇanā

Sumanassa pana Bhagavato aparabhāge sāsane cassa antarahite navutivassasahassāyukā manussā anukkamena parihāyitvā dasavassāyukā hutvā puna anukkamena vaḍḍhitvā asaṅkhyeyyāyukā hutvā puna parihāyamānā saṭṭhivassasahassāyukā ahesuṁ. Tadā **Revato** nāma Satthā udapādi. Sopi pāramiyo pūretvā anekaratanasamujjalita[1] bhavane Tusitabhavane nibbattitvā tato cavitvā Sabbadhanadhaññavatisudhaññavatīnagare sabbālaṅkārasamalaṅkata-amitarucira[2] parivāraparivutassa sirivibhavasamudayenākulassa sabbasamiddhivipulassa Vipulassa nāma rañño kule sabbajananayanālipālisamākulāya samphullanayanakuvalayasassirikasiniddhavadanakamalākarasobhāsamujjalāya suruciramanoharaguṇagaṇavipulāya Vipulāya nāma aggamahesiyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gahetvā dasannaṁ māsānaṁ accayena Cittakūṭapabbatato suvaṇṇahaṁsarājā viya mātukucchito nikkhami.

Tassa paṭisandhiyaṁ jātiyañca pāṭihāriyāni pubbe vuttanayāneva ahesuṁ. Sudassanaratanagghi-āveḷanāmakā tayo cassa pāsādā ahesuṁ. Sudassanādevippamukhāni tettiṁsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṁ. Tāhi parivuto so surayuvatīti parivuto devakumāro viya chabbassasahassāni visayasukhamanubhavamāno agāraṁ ajjhāvasi. So Sudassanāya nāma deviyā Varuṇe nāma tanaye jāte cattāri nimittāni disvā nānāvirāgatanuvaravasananivasano āmukkamuttāhāramaṇikuṇḍalo varakeyūramakuṭakaṭakadharo paramasurabhigandhakusumasamalaṅkato paramarucirakaranikaro saradasamayarajanikaro viya tārāgaṇaparivuto viya cando tidasagaṇaparivuto viya dasasatanayano brahmagaṇaparivuto viya ca hāritamahābrahmā caturaṅginiyā mahatiyā senāya parivuto ājaññarathena mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā sabbābharaṇāni omuñcitvā bhaṇḍāgārikassa hatthe datvā jalajāmalāvikalanīlakuvalayadalasadisenātinisitenātitikhiṇenāsinā sakesamakuṭaṁ chinditvā ākāse khipi. Taṁ Sakko devarājā

---

1. Samujjotita (Sī, I)
2. Suci... (Sī, I)

suvaṇṇacaṅkoṭakena paṭiggahetvā Tāvatiṁsabhavanaṁ netvā Sinerumuddhani sattaratanamayaṁ cetiyaṁ akāsi.

Mahāpuriso pana devadattāni kāsāyāni paridahitvā pabbaji, ekā ca naṁ purisakoṭi anupabbaji. So tehi parivuto sattamāse padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya aññatarāya Sādhudeviyā nāma seṭṭhidhītāya dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṁ vītināmetvā sāyanhasamaye aññatarenājīvakena[1] dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā mattavaranāgagāmī nāgabodhiṁ padakkhiṇaṁ katvā tepaṇṇāsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhāya nisīditvā mārabalaṁ vidhamitvā sabbaññutaññāṇaṁ paṭivijjhitvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti[2] udānaṁ udānesi. Tena vuttaṁ—

1. "Sumanassa aparena, Fevato nāma Nāyako.
Anūpamo asadiso, atulo uttamo Jino"ti.

Revato kira Satthā bodhisamīpeyeva sattasattāhāni vītināmetvā dhammadesanatthaṁ brahmāyācanaṁ sampaṭicchitvā "kassa nu kho ahaṁ paṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan"ti[3] upadhārento attanā saha pabbajitabhikkhukoṭiyo aññe ca bahū devamanusse upanissayasampanne disvā ākāsena gantvā Varuṇārāme otaritvā tehi parivuto[4] gambhīraṁ nipuṇaṁ tiparivaṭṭaṁ appaṭivattiyaṁ aññena anuttaraṁ dhammacakkaṁ pavattetvā bhikkhūnaṁ koṭi arahatte patiṭṭhāpesi. Tīsu maggaphalesu patiṭṭhitānaṁ gaṇanaparicchedo natthi. Tena vuttaṁ—

2. "Sopi dhammaṁ pakāsesi, brahmunā abhiyācito.
Khandhadhātuvavatthānaṁ, appavattaṁ bhavābhave"ti.

Tattha **khandhadhātuvavatthānan**ti pañcannaṁ khandhānaṁ aṭṭhārasannaṁ dhātūnaṁ nāmarūpavavatthānādivasena vibhāgakaraṇaṁ. Sabhāvalakkhaṇasāmaññalakkhaṇādivasena rūpārūpadhammapariggaho khandhadhātuvavatthānaṁ nāma. Atha vā "pheṇapiṇḍūpamaṁ rūpaṁ parimaddanāsahanato chiddāvachiddādibhāvato ca udakapubbuḷakaṁ[5]

1. Varuṇindharenājīvakena (Sī, I)
2. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.
3. Dī 2. 34; Ma 1. 226; Ma 2. 294; Vi 3. 10 piṭṭhesu.
4. Bahūni pāṭihāriyāni dassento (Sī, I)
5. Bubbulakaṁ (Sī, I)

viya vedanā muhuttaramaṇīyabhāvato, marīcikā viya saññā vippalambhanato, kadalikkhandho viya saṅkhārā asārakato, māyā viya viññāṇaṁ vañcanakato"ti evamādināpi nayena aniccānupassanādivasenapi khandhadhātuvavatthānaṁ veditabbaṁ[1]. **Appavattaṁ bhavābhave**ti ettha bhavoti vaḍḍhi, abhavoti hāni. Bhavoti sassatadiṭṭhi, abhavoti ucchedadiṭṭhi. Bhavoti khuddakabhavo, abhavoti mahābhavo. Bhavoti kāmabhavo, abhapoti rūpārūpabhavoti evamādinā nayena bhavābhavānaṁ attho veditabbo[2]. Tesaṁ bhavābhavānaṁ appavattihetubhūtaṁ dhammaṁ pakāsesīti attho. Atha vā bhavati anenāti bhavo, tīsu bhavesu uppattinimittaṁ kammādikaṁ. Upapattibhavo abhavo nāma. Ubhayattha nikantiyā pahānakaraṁ appavattaṁ dhammaṁ desesīti attho. Tassa pana Revatabuddhassa tayova abhisamayā ahesuṁ. Paṭhamo panassa gaṇanapathaṁ vītivatto. Tena vuttaṁ—

3. "Tassābhisamayā tīṇi, ahesuṁ dhammadesane.
Gaṇanāya na vattabbo, paṭhamābhisamayo ahū"ti.

Tattha **tīṇī**ti tayo, liṅgavipallāso kato. Ayaṁ paṭhamo abhisamayo ahosi.

Athāparena samayena nagaruttare Uttare nagare sabbārindamo Arindamo nāma rājā ahosi. So kira Bhagavantaṁ attano nagaramanuppattaṁ sutvā tīhi janakoṭīhi parivuto Bhagavato paccuggamanaṁ katvā svātanāya nimantetvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa sattāhaṁ mahādānaṁ pavattetvā tigāvutavitthataṁ dīpapūjaṁ katvā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā nisīdi. Atha Bhagavā tassa manonukūlaṁ vicittanayaṁ dhammaṁ desesi. Tattha devamanussānaṁ koṭisahassassa dutiyābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

4. "Yadā Arindamaṁ rājaṁ, vinesi Revato Muni.
Tadā koṭisahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahū"ti.

Ayaṁ dutiyo abhisamayo.

---

1. Abhi-Ṭṭha 2. 30 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
2. Ma-Ṭṭha 3. 156; Saṁ-Ṭṭha 3. 326; Udāna-Ṭṭha 146 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

Athāparena samayena Revato Satthā Uttaranigamaṁ nāma upanissāya viharanto sattāhaṁ nirodhasamāpattiṁ samāpajjitvā nisīdi. Tadā kira Uttaranigamavāsino manussā yāgubhattakhajjakabhesajjapānakādīni āharitvā bhikkhusaṁghassa mahādānaṁ datvā bhikkhū paripucchiṁsu "kuhiṁ bhante Bhagavā"ti. Tato tesaṁ bhikkhū āhaṁsu "Bhagavā āvuso nirodhasamāpattiṁ samāpanno"ti. Athātīte tasmiṁ sattāhe Bhagavantaṁ nirodhasamāpattito vuṭṭhitaṁ saradasamaye sūriyo viya attano anūpamāya Buddhasiriyā virocamānaṁ disvā nirodhasamāpattiyā guṇānisaṁsaṁ pucchiṁsu. Bhagavā ca tesaṁ nirodhasamāpattiyā guṇānisaṁsaṁ kathesi. Tadā devamanussānaṁ koṭisataṁ arahatte patiṭṭhāsi. Ayaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

5. "Sattāhaṁ paṭisallānā, vuṭṭhahitvā Narāsabho.
Koṭisataṁ naramarūnaṁ, vinesi uttame phale"ti.

Sudhaññavatīnagare paṭhamamahāpātimokkhuddese ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṁ arahantānaṁ gaṇanapathaṁ vītivattānaṁ paṭhamo sannipāto ahosi. Mekhalanagare koṭisatasahassasaṅkhātānaṁ ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṁ arahantānaṁ dutiyo sannipāto ahosi. Revatassa pana Bhagavato dhammacakkānuvattako Varuṇo nāma aggasāvako paññavantānaṁ aggo ābādhiko ahosi. Tattha gilānapucchanatthāya sampattamahājanassa lakkhaṇattayaparidīpakaṁ dhammaṁ desetvā koṭisatasahassaṁ purisānaṁ ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā arahatte patiṭṭhāpetvā caturaṅginike sannipāte pātimokkhaṁ uddisi. Ayaṁ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

6. "Sannipātā tayo āsuṁ, Revatassa Mahesino.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, suvimuttāna tādinaṁ.

7. Atikkantā gaṇanapathaṁ, paṭhamaṁ ye samāgatā.
Koṭisatasahassānaṁ, dutiyo āsi samāgamo.

8. Yopi paññāya asamo, tassa cakkānuvattako.
So tadā byādhito āsi, patto jīvitasaṁsayaṁ.

9. Tassa gilānapucchāya,
Ye tadā upagatā Munī.
Koṭisatasahassā arahanto
Tatiyo āsi samāgamo”ti.

Tattha **cakkānuvattako**ti dhammacakkānuvattako. **Patto jīvitasaṁsayan**ti ettha jīvite saṁsayaṁ jīvitasaṁsayaṁ, jīvitakkhayaṁ pāpuṇāti vā, na vā pāpuṇātīti evaṁ jīvitasaṁsayaṁ patto, byādhitassa balavabhāvena marati, na maratīti jīvite saṁsayaṁ pattoti attho. **Ye tadā upagatā munī**ti iti dīghabhāve sati bhikkhūnaṁ upari hoti, rasse anussarena saddhiṁ varuṇassa upari hoti.

Tadā amhākaṁ bodhisatto Rammavatīnagare Atidevo nāma brāhmaṇo hutvā brāhmaṇadhamme pāraṁ gato Revataṁ Sammāsambuddhaṁ disvā tassa dhammakathaṁ sutvā saraṇesu patiṭṭhāya silokasahassena Dasabalaṁ kittetvā sahassagghanikena uttarāsaṅgena Bhagavantaṁ pūjesi. Sopi naṁ Buddho byākāsi “ito kappasatasahassādhikānaṁ dvinnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthake Gotamo nāma Buddho bhavissatī”ti. Tena vuttaṁ—

10. “Ahaṁ tena samayena, Atidevo nāma brāhmaṇo.
Upagantvā Revataṁ Buddhaṁ, saraṇaṁ tassa gañchahaṁ.

11. Tassa sīlaṁ samādhiñca, paññāguṇamanuttamaṁ.
Thomayitvā yathāthāmaṁ, uttarīyamadāsahaṁ.

12. Sopi maṁ Buddho byākāsi, Revato Lokanāyako.
Aparimeyyito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

13. ‘Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā iman’ti—

aṭṭha gāthā vitthāretabbā.

14. Tassāpi vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā.

15. Tadāpi taṁ Buddhadhammaṁ, saritvā anubrūhayiṁ.
Āharissāmi taṁ dhammaṁ, yaṁ mayhaṁ abhipattitan”ti.

Tattha **saraṇaṁ tassa gañchahan**ti taṁ saraṇaṁ agañchiṁ ahaṁ, upayogatthe sāmivacanaṁ. **Paññāguṇan**ti paññāsampattiṁ. **Anuttaman**ti seṭṭhaṁ. "Paññāvimuttiguṇamuttaman"tipi pāṭho, so uttānova. **Thomayitvā**ti thometvā vaṇṇayitvā. **Yathāthāman**ti yathābalaṁ. **Uttarīyan**ti uttarāsaṅgaṁ. **Adāsahan**ti adāsiṁ ahaṁ. **Buddhadhamman**ti Buddhabhāvakaraṁ dhammaṁ, pāramīdhammanti attho. **Saritvā**ti anussaritvā. **Anubrūhayin**ti abhivaḍḍhesiṁ. **Āharissāmī**ti ānayissāmi. **Taṁ dhamman**ti taṁ Buddhattaṁ. **Yaṁ mayhaṁ abhipatthitan**ti yaṁ mayā abhipattitaṁ Buddhattaṁ, taṁ āharissāmīti attho.

Tassa pana **Revatassa** Bhagavato nagaraṁ Sudhaññavatī nāma ahosi, pitā Vipulo nāma khattiyo, mātā Vipulā nāma, Varuṇo ca Brahmadevo ca dve aggasāvakā, Sambhavo nāma upaṭṭhāko, Bhaddā ca Subhaddā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ ahosi, āyu saṭṭhivassasahassāni, Sudassanā nāma aggamahesī, Varuṇo nāma putto, ājaññarathena nikkhami.

Tassa dehābhinikkhantaṁ, pabhājālamanuttaraṁ.
Divā ceva tadā rattiṁ, niccaṁ pharati yojanaṁ.

Dhātuyo mama sabbāpi, vikirantūti so Jino.
Adhiṭṭhāsi Mahāvīro, sabbasattānukampako.

Mahānāgavanuyyāne[1], mahato nagarassa so[2].
Pūjito naramarūhi[3], parinibbāyi Revatoti.

Tena vuttaṁ—

16. "Nagaraṁ sudhaññavatī nāma, Vipulo nāma khattiyo.
Vipulā nāma janikā, Revatassa Mahesino.

21. Varuṇo Brahmadevo ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Sambhavo nāmupaṭṭhāko, Revatassa Mahesino.

---

1. Mahāsāre panuyyāne (Sī, I)
2. Mahato nagarassa yojane (Sī, I)
3. Narasārehi (Sī, I, Ka)

22. Bhaddā ceva Subhaddā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Sopi Buddho asamasamo, nāgamūle abujjhatha.

23. [1]Padumo Kuñjaro ceva, ahesuṁ aggupaṭṭhakā.
Sirimā ceva Yasavatī, ahesuṁ aggupaṭṭhikā[1].

24. Uccattanena so Buddho, asītihatthamuggato.
Obhāseti disā sabbā, indaketuva uggato.

25. Tassa sarīre nibbattā, pabhāmālā anuttarā.
Divā vā yadi vā rattiṁ, samantā pharati yojanaṁ.

26. Saṭṭhivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

27. Dassayitvā Buddhabalaṁ, amataṁ loke pakāsayaṁ.
Nibbāyi anupādāno, yathaggupādānasaṅkhayā.

28. So ca kāyo ratananibho, so ca dhammo asādiso.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā"ti.

Tattha **obhāsetī**ti pakāsayati. **Uggato**ti ussito. **Pabhāmālā**ti pabhāvelā. **Yathaggī**ti aggi viya. **Upādānasaṅkhayā**ti indhanakkhayā. **So ca kāyo ratananibho**ti so ca tassa Bhagavato kāyo suvaṇṇavaṇṇo. "Tañca kāyaṁ ratananibhan"tipi pāṭho, liṅgavipallāsena vuttaṁ. Soyeva panassattho. Sesagāthāsu sabbattha uttānamevāti.

Revatabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pañcamo Buddhavaṁso.

1-1. ... natthi (Sī, I, Ka)

8. Sobhitabuddhavaṁsavaṇṇanā

Tassa pana aparabhāge tassa sāsanepi antarahite **Sobhito** nāma bodhisatto kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tattha yāvatāyukaṁ ṭhatvā devehi āyācito Tusitapurato cavitvā Sudhammanagare Sudhammarājassa kule Sudhammāya nāma deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ aggahesi. So dasannaṁ māsānaṁ accayena Sudhammuyyāne mātukucchito parisuddhavirājitaghanameghapaṭalato[1] puṇṇacando viya nikkhami. Tassa paṭisandhiyaṁ jātiyañca pāṭihāriyāni pubbe vuttappakārāni.

So dasavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasitvā sattattiṁsanāṭakitthisahassānaṁ[2] aggāya aggamahesiyā Makhiladeviyā kucchismiṁ Sīhakumāre nāma putte uppanne cattāri nimittāni disvā sañjātasaṁvego pāsādeyeva pabbajitvā tattheva ānāpānassatisamādhiṁ bhāvetvā cattāri jhānāni paṭilabhitvā sattāhaṁ tattheva padhānacariyamacari. Tato Makhilamahādeviyā dinnaṁ paramamadhuraṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā abhinikkhamanatthāya cittamuppādesi "ayaṁ pāsādo alaṅkatapaṭiyatto mahājanassa passantasseva ākāsena gantvā Bodhirukkhaṁ majjhekatvā pathaviyaṁ otaratu, imā ca itthiyo mayi bodhimūle nisinne avuttā sayameva pāsādato nikkhamantū"ti. Sahacittuppādā pāsādo ca Sudhammarājabhavanato uppatitvā[3] asitañjanasaṅkāsamākāsamabbhuggañchi. So samosaritasurabhikusumadāmasamalaṅkatapāsādatalo sakalampi gaganatalaṁ samalaṅkurumāno viya kanakarasadhārāsadisarucirakaranikaro divasakaro viya ca saradasamayarajanikaro viya ca virocamāno vilambamānavividhavicittakiṅkiṇikajālo yassa kira vāteritassa sukusalajanavāditassa pañcaṅgikassa turiyassa viya saddo vaggu ca rajanīyo ca kamanīyo ca ahosi.

Dūrato paṭṭhāya suyyamānena madhurena sarena sattānaṁ sotāni odahamāno gharacaccaracatukkavīthi-ādīsu ṭhatvā pavattitakathāsallāpesu manussesu nātinīcena nāti-uccena taruvaravanamatthakāvidūrenākāsena

1. Ghanarājito (Sī, I)
2. Sattatināṭakitthisahassānaṁ (Sī, I)
3. Sahacittuppādā cassa sudhammarājabhavanaṁ tato uppatitvā (Sī, I)

palobhayamāno viya taruvarasākhānānāratanajutivisarasamujjalena vaṇṇena jananayanāni ākaḍḍhento viya ca puññānubhāvaṁ samugghosayanto viya ca gaganatalaṁ paṭipajji. Tattha nāṭakitthiyopi pañcaṅgikassa varaturiyassa madhurena sarena upagāyiṁsu ceva vilapiṁsu ca[1]. Caturaṅgīnī kirassa senāpi alaṅkārakāyābharaṇajutisamudayasamujjotanānāvirāgasurabhikusumavasanābharaṇasobhitā amaravarasenā viya paramaruciradassanā dharaṇī viya gaganatalena pāsādaṁ parivāretvā agamāsi.

Tato pāsādo gantvā aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ ujuvipulavaṭṭakkhandhaṁ kusumapallavamakulasamalaṅkataṁ nāgarukkhaṁ majjhekatvā otaritvā bhūmiyaṁ patiṭṭhahi. Nāṭakitthiyo ca kenaci avuttāva tato pāsādato otaritvā pakkamiṁsu. Anekaguṇasobhito kira Sobhitopi mahāpuriso mahājanakataparivāroyeva rattiyā tīsu yāmesu tisso vijjāyo uppādesi. Mārabalaṁ panassa dhammatābaleneva yathāgatamagamāsi. Pāsādo pana tattheva aṭṭhāsi. Sobhito pana Bhagavā sambodhiṁ patvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvā bodhisamīpeyeva sattasattāhaṁ vītināmetvā brahmuno dhammajjhesanaṁ paṭijānitvā "kassa nu kho paṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan"ti Buddhacakkhunā olokento attano vemātike kaniṭṭhabhātike Asamakumārañca Sunetthakumārañca disvā "ime dve kumārā upanissayasampannā gambhīraṁ nipuṇaṁ dhammaṁ paṭivijjhituṁ samatthā, handāhaṁ imesaṁ dhammaṁ deseyyan"ti ākāsenāgantvā Sudhammuyyāne otaritvā dvepi kumāre uyyānapālena pakkosāpetvā tehi saparivārehi parivuto mahājanamajjhe dhammacakkaṁ pavattesi. Tena vuttaṁ—

1. "Revatassa aparena, Sobhito nāma Nāyako.
   Samāhito santacitto, asamo appaṭipuggalo.

2. So jino sakagehamhi, mānasaṁ vinivattayi.
   Patvāna kevalaṁ bodhiṁ, dhammacakkaṁ pavattayi.

3. Yāva heṭṭhā Avīcito, Bhavaggā cāpi uddhato.
   Etthantare ekaparisā, ahosi dhammadesane.

---

1. Uggāyiṁsu ca (Sī, I)

4. Tāya parisāya Sambuddho, dhammacakkaṁ pavattayi.
Gaṇanāya na vattabbo, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **sakagehamhī**ti attano bhavaneyeva, antopāsādataleyevāti attho. **Mānasaṁ vinivattayī**ti cittaṁ parivattesi, sakagehe ṭhatvā sattadivasabbhantareyeva puthujjanabhāvato cittaṁ vinivattetvā Buddhattaṁ pāpuṇīti attho. **Heṭṭhā**ti heṭṭhato. **Bhavaggā**ti akaniṭṭhabhavanato. **Tāya parisāyā**ti tassā parisāya majjhe. **Gaṇanāya na vattabbo**ti gaṇanapathamatītāti attho. **Paṭhamābhisamayo**ti paṭhamo dhammābhisamayo. **Ahū**ti gaṇanāya na vattabbā parisā ahosīti attho. “Paṭhame abhisamiṁsuyevā”tipi pāṭho, tassa paṭhamadhammadesane abhisamiṁsu ye janā, te gaṇanāya na vattabbāti attho.

Athāparena samayena Sudassananagaradvāre cittapāṭaliyā mūle Yamakapāṭihāriyaṁ katvā navakanakamaṇimayabhavane Tāvatiṁsabhavane Pāricchattakamūle Paṇḍukambalasilātale nisīditvā abhidhammaṁ desesi. Desanāpariyosāne navutikoṭisahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṁ dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

5. “Tato parampi desente, marūnaṁ ca samāgame.
Navutikoṭisahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Athāparena samayena Sudassananagare Jayaseno nāma rājakumāro yojanappamāṇaṁ vihāraṁ kāretvā asokassakaṇṇacampakanāgapunnāgavakulasurabhi[1]cūtapanasāsanasālakunda[2]sahakārakaravīrādi-taruvaranirantaraṁ ārāmaṁ ropetvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa niyyātesi. Dānānumodanaṁ katvā yāgaṁ vaṇṇetvā Bhagavā dhammaṁ desesi. Tadā koṭisatasahassasattanikāyassa dhammābhisamayo ahosi. Ayaṁ tatiyābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

6. “Punāparaṁ rājaputto, Jayaseno nāma khattiyo.
Ārāmaṁ ropayitvāna, Buddhe niyyātayī tadā.

1. Natthi (Sī, I) 2. Kakudha (Sī, I)

7. Tassa yāgaṁ pakittento, dhammaṁ desesi cakkhumā.
Tadā koṭisahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Puna Uggato nāma rājā Sunandanagare[1] Sunandaṁ[2] nāma vihāraṁ kāretvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa adāsi. Tasmiṁ dāne ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṁ koṭisataṁ arahantānaṁ sannipāto, tesaṁ majjhe Sobhito Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi. Ayaṁ paṭhamo sannipāto ahosi. Puna Mekhalānagare dhammagaṇo Dhammagaṇārāmaṁ nāma pavarārāmaṁ mahāvihāraṁ kāretvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa datvā saha sabbaparikkhārehi dānaṁ adāsi. Tasmiṁ samāgame ehibhikkhubhāvena pabbajitānaṁ navutiyā arahantakoṭīnaṁ sannipāte pātimokkhaṁ uddisi. Ayaṁ dutiyo sannipāto ahosi. Yadā pana Bhagavā dasasatanayanapure vassaṁ vasitvā pavāraṇāya suravaraparivuto otari, tadā asītiyā arahantakoṭīhi saddhiṁ caturaṅgike sannipāte pavāresi. Ayaṁ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

8. “Sannipātā tayo āsuṁ, Sobhitassa Mahesino.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

9. Uggato nāma so rājā, dānaṁ deti naruttame.
Tamhi dāne samāgañchuṁ, arahantā satakoṭiyo.

10. Punāparaṁ puragaṇo[3], deti dānaṁ naruttame.
Tadā navutikoṭīnaṁ, dutiyo āsi samāgamo.

11. Devaloke vasitvāna, yadā orohatī Jino.
Tadā asītikoṭīnaṁ, tatiyo āsi samāgamo”ti.

Tadā kira amhākaṁ bodhisatto Rammavatīnagare ubhato[4] sujāto[5] Sujāto nāma brāhmaṇo hutvā Sobhitassa Bhagavato dhammadesanaṁ sutvā saraṇesu patiṭṭhāya Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa temāsaṁ mahādānamadāsi. Sopi naṁ “anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

---

1. Sunandavatīnagare (Sī, I)
2. Surindaṁ (Sī, I)
3. Pūgagaṇo (Ka)
4. Uggato (Sī, I)
5. Natthi (Sī, I)

12. "Ahaṁ tena samayena, Sujāto nāma brāhmaṇo.
Tadā sasāvakaṁ Buddhaṁ, annapānena tappayiṁ.

13. Sopi maṁ Buddho byākāsi, Sobhito Lokanāyako.
Aparimeyyito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

14. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

15. Tassāpi vacanaṁ sutvā, haṭṭho saṁviggamānaso.
Tamevatthamanuppattiyā, uggaṁ dhitimakāsahan"ti.

Tattha **tamevatthamanuppattiyā**ti tassa buddhattassa anuppatti-atthaṁ, tassa pana Sobhitabuddhassa "anāgate ayaṁ Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti vacanaṁ sutvā "avitathavacanā hi Buddhā"ti Buddhattappatti-atthanti attho. **Uggan**ti tibbaṁ ghoraṁ. **Dhitin**ti vīriyaṁ. **Akāsahan**ti akāsiṁ ahaṁ.

Tassa pana **Sobhitassa** Bhagavato Sudhammaṁ nāma nagaraṁ ahosi, pitā Sudhammo nāma rājā, mātā Sudhammā nāma devī, Asamo ca Sunettho ca dve aggasāvakā, Anomo nāmupaṭṭhāko, Nakulā ca Sujātā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ sarīraṁ ahosi, navutivassasahassāni āyuppamāṇaṁ, Makhilā nāmassa mahādevī, Sīhakumāro nāma atrajo, nāṭakitthīnaṁ sattattiṁsasahassāni[1], navavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Pāsādena abhinikkhami. Jayaseno nāma rājā upaṭṭhāko. Setārāme[2] kira vasīti. Tena vuttaṁ—

16. "Sudhammaṁ nāma nagaraṁ, Sudhammo nāma khattiyo.
Sudhammā nāma janikā, Sobhitassa Mahesino.

21. Asamo ca Sunetto ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Anomo nāmupaṭṭhāko, Sobhitassa Mahesino.

22. Nakulā ca Sujātā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bujjhamāno ca so Buddho, nāgamūle abujjhatha.

---

1. Sattati sahassāni (Sī, I) 2. Sotārāme (Sī, I)

24. Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṁ, accuggato mahāmuni.
Obhāseti disā sabbā, sataraṁsīva uggato.

25. Yathā suphullaṁ pavanaṁ, nānāgandhehi dhūpitaṁ.
Tatheva tassa pāvacanaṁ, sīlagandhehi dhūpitaṁ.

26. Yathāpi Sāgaro nāma, dassanena atappiyo.
Tatheva tassa pāvacanaṁ, savanena atappiyaṁ.

27. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

28. Ovādaṁ anusiṭṭhiñca, datvāna sesake jane.
Hutāsanova tāpetvā, nibbuto so sasāvako.

29. So ca Buddho asamasamo, tepi sāvakā balappattā.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā"ti.

Tattha **sataraṁsīvā**ti ādicco viya, sabbā disā obhāsetīti attho. **Pavanan**ti mahāvanaṁ. **Dhūpitan**ti vāsitaṁ gandhitaṁ. **Atappiyo**ti atittikaro, atittijanano vā. **Tāvade**ti tasmiṁ kāle, tāvatakaṁ kālanti attho. **Tāresī**ti tārayī. **Ovādan**ti sakiṁ vādo ovādo nāma. **Anusiṭṭhin**ti punappunaṁ vacanaṁ anusiṭṭhi nāma. **Sesake jane**ti saccappaṭivedhaṁ appattassa sesajanassa, sāmi-atthe bhummavacanaṁ. **Hutāsanova tāpetvā**ti aggi viya tappetvā. Ayameva vā pāṭho, upādānakkhayā Bhagavā parinibbutoti attho. Sesagāthāsu sabbattha uttānamevāti.

Sobhitabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito chaṭṭho Buddhavaṁso.

9. Anomadassībuddhavaṁsavaṇṇanā

Sobhitabuddhe pana parinibbute tassa aparabhāge ekamasaṅkhyeyyaṁ Buddhuppādarahitaṁ ahosi. Atīte pana tasmiṁ asaṅkhyeyye ekasmiṁ kappe tayo Buddhā nibbattiṁsu **Anomadassī Padumo Nārado**ti. Tattha **Anomadassī** Bhagavā soḷasa asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā devehi abhiyācito tato cavitvā Candavatiyaṁ nāma rājadhāniyaṁ Yasavānāmassa rañño kule samussitacārupayodharāya Yasodharāya nāma aggamahesiyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ aggahesi. Anomadassikumāre kira Yasodharāya deviyā kucchigate tassa puññappabhāvena pabhā asītihatthappamāṇaṁ ṭhānaṁ pharitvā aṭṭhāsi. Candasūriyappabhāhi anabhibhavanīyāva ahosi. Sā dasannaṁ māsānaṁ accayena bodhisattaṁ sucandanuyyāne[1] vijāyi. Pāṭihāriyāni heṭṭhā vuttanayāneva.

Nāmaggahaṇadivase panassa nāmaṁ gaṇhantā, yasmā jātiyaṁ ākāsato satta ratanāni patiṁsu, tasmā anomānaṁ ratanānaṁ uppattihetubhūtatthā "Anomadassī"ti nāmamakaṁsu. So anukkamena vuddhippatto dibbehi kāmaguṇehi paricāriyamāno dasavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Tassa kira Siri-upasirisirivaḍḍhoti tayo pāsādā ahesuṁ. Sirimādevippamukhāni tevīsati itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṁ. So sirimāya deviyā Upavāṇe nāma putte jāte cattāri nimittāni disvā sivikāyānena mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbaji. Taṁ tisso janakoṭiyo anupabbajiṁsu.

Tehi parivuto mahāpuriso dasa māse padhānacariyaṁ cari. Tato visākhapuṇṇamāya Anupamabrāhmaṇagāme piṇḍāya caritvā Anupamaseṭṭhidhītāya dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṁ vītināmetvā Anomanāmājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā ajjunarukkhabodhiṁ padakkhiṇaṁ katvā aṭṭhattiṁsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhāya pallaṅkaṁ ābhujitvā samāraṁ mārabalaṁ viddhaṁsetvā tīsu yāmesu tisso vijjā uppādetvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānesi. Tena vuttaṁ—

---

1. Sunanduyyāne (Sī, I)

1. “Sobhitassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Anomadassī amitayaso, tejassī duratikkamo.

2. So chetvā bandhanaṁ sabbaṁ, viddhaṁsetvā tayo bhave.
Anivattigamanaṁ maggaṁ, desesi devamānuse.

3. Sāgarova asaṅkhobho, pabbatova durāsado.
Ākāsova ananto so, sālarājāva phullito.

4. Dassanenapi taṁ Buddhaṁ, tositā honti pāṇino.
Byāharantaṁ giraṁ sutvā, amataṁ pāpuṇanti te”ti.

Tattha **anomadassī**ti anupamadassano, amitadassano vā. **Amitayaso**ti amitaparivāro, amitakitti vā. **Tejassī**ti sīlasamādhipaññātejena samannāgato. **Duratikkamo**ti duppadhaṁsiyo, aññena devena vā mārena vā kenaci vā atikkamituṁ asakkuṇeyyoti attho. **So chetvā bandhanaṁ sabban**ti sabbaṁ dasavidhaṁ saññojanaṁ chinditvā. **Viddhaṁsetvā tayo bhave**ti tibhavūpagaṁ kammaṁ kammakkhayakarañāṇena viddhaṁsetvā, abhāvaṁ katvāti attho. **Anivattigamanaṁ maggan**ti nivattiyā pavattiyā paṭipakkhabhūtaṁ nibbānaṁ anivattīti vuccati, taṁ anivattiṁ gacchati anenāti anivattigamano. Taṁ anivattigamanaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ desesīti attho. “Dassetī”tipi pāṭho, soyevattho. **Devamānuse**ti devamanussānaṁ, sāmi-atthe upayogavacanaṁ daṭṭhabbaṁ.

Asaṅkhobhoti khobhetuṁ cāletuṁ asakkuṇeyyoti akkhobhiyo. Yathā hi samuddo caturāsītiyojanasahassagambhīro anekayojanasahassabhūtāvāso akkhobhiyo, evaṁ akkhobhiyoti attho. **Ākāsova ananto**ti yathā pana ākāsassa anto natthi, atha kho ananto appameyyo apāro, evaṁ Bhagavāpi Buddhaguṇehi ananto appameyyo apāro. **So**ti so Bhagavā. **Sālarājāva phullito**ti sabbalakkhaṇānubyañjanasamalaṅkatasarīrattā suphullitasālarājā viya sobhatīti attho. **Dassanenapi taṁ Buddhan**ti tassa Buddhassa dassanenāpīti attho. Īdisesupi sāmivacanaṁ payujjanti saddasatthavidū. **Tositā**ti paritositā pīṇitā. **Byāharantan**ti byāharantassa,

sāmi-atthe upayogavacanaṁ. **Amatan**ti nibbānaṁ. **Pāpuṇantī**ti adhigacchanti. **Te**ti ye tassa giraṁ dhammadesanaṁ suṇanti, te amataṁ pāpuṇantīti attho.

Bhagavā pana bodhimūle sattasattāhaṁ vītināmetvā brahmunā āyācito dhammadesanāya Buddhacakkhunā lokaṁ olokento attanā saha pabbajite tikoṭisaṅkhe jane upanissayasampanne disvā "kattha nu kho te etarahi viharantī"ti upadhārento Subhavatīnagare Sudassanuyyāne viharante disvā ākāsena gantvā Sudassanuyyāne otari. So tehi parivuto sadevamanussāya parisāya majjhe dhammacakkaṁ pavattesi. Tattha koṭisatānaṁ paṭhamābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

5. "Dhammābhisamayo tassa, iddho phīto tadā ahu.
Koṭisatāni abhisamiṁsu, paṭhame dhammadesane"ti.

Tattha **phīto**ti phātippatto bāhujaññavasena. **Koṭisatānī**ti koṭīnaṁ satāni koṭisatāni. "Koṭisatayo"tipi pāṭho, tassa satakoṭiyoti attho.

Athāparena samayena Osadhīnagaradvāre asanarukkhamūle[1] Yamakapāṭihāriyaṁ katvā asurehi durabhibhavane[2] Tāvatiṁsabhavane Paṇḍukambalasilāyaṁ nisinno temāsaṁ abhidhammavassaṁ vassāpayi. Tadā asītidevatākoṭiyo abhisamiṁsu. Tena vuttaṁ—

6. Tato paraṁ abhisamaye, vassante dhammavuṭṭhiyo.
Asītikoṭiyobhisamiṁsu, dutiye dhammadesane"ti.

Tattha **vassante**ti Buddhamahāmeghe vassante. **Dhammavuṭṭhiyo**ti dhammakathāvassavuṭṭhiyo.

Tato aparena samayena maṅgalapañhāniddese aṭṭhasattati koṭiyo abhisamiṁsu. So tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

---

1. Ambarukkhamūle (Ka)
2. Surāripurābhibhavane (Sī, I)

7. “Tato parampi vassante, tappayante ca pāṇinaṁ.
Aṭṭhasattatikoṭīnaṁ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **vassante**ti dhammakathāsaliladhāraṁ vassante. **Tappayante**ti dhammāmatavassena tappayante, tappanaṁ karonte Bhagavatīti attho.

Anomadassissapi Bhagavato tayo sāvakasannipātā ahesuṁ. Tattha soreyyanagare Isidattassa rañño dhamme desiyamāne pasīditvā ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṁ aṭṭhannaṁ arahantasatasahassānaṁ majjhe pātimokkhaṁ uddisi. Ayaṁ paṭhamo sannipāto ahosi. Rādhavatīnagare Undarindharassa[1] nāma rañño dhamme desiyamāne ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṁ sattannaṁ arahantasatasahassānaṁ majjhe pātimokkhaṁ uddisi. Ayaṁ dutiyo sannipāto ahosi. Puna Soreyyanagareyeva Soreyyaraññā saha ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṁ channaṁ arahantasatasahassānaṁ majjhe pātimokkhaṁ uddisi. Ayaṁ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

8. “Sannipātā tayo āsuṁ, tassāpi ca Mahesino.
Abhiññābalappattānaṁ, pupphitānaṁ vimuttiyā.

9. Aṭṭhasatasahassānaṁ, sannipāto tadā ahu.
Pahīnamadamohānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

10. Sattasatasahassānaṁ, dutiyo āsi samāgamo.
Anaṅgaṇānaṁ virajānaṁ, upasantāna tādinaṁ.

11. Channaṁ satasahassānaṁ, tatiyo āsi samāgamo.
Abhiññābalappattānaṁ, nibbutānaṁ tapassinan”ti.

Tattha **tassāpi ca Mahesino**ti tassa Mahesino Anomadassissāpi. “Tassāpi Dvipaduttamo”tipi pāṭho, tassapi Dvipaduttamassāti attho. Lakkhaṇaṁ saddasatthato gahetabbaṁ. **Abhiññābalappattānan**ti abhiññānaṁ balappattānaṁ, ciṇṇavasitāya khippanisantibhāvena abhiññāsu thirabhāvappattānanti attho. **Pupphitānan**ti sabbaphāliphullabhāvena ativiya sobhaggappattānaṁ. **Vimuttiyā**ti arahattaphalavimuttiyā.

1. Madhurindarassa (Sī, I), Surindharassa (Ka)

Anaṅgaṇānanti ettha ayaṁ **aṅgaṇa**-saddo katthaci kilesesu dissati. Yathāha “tattha katamāni tīṇi aṅgaṇāni? Rāgo aṅgaṇaṁ doso aṅgaṇaṁ moho aṅgaṇan”ti[1]. “Pāpakānaṁ kho etaṁ āvuso akusalānaṁ icchāvacarānaṁ adhivacanaṁ yadidaṁ aṅgaṇan”ti[2]. Katthaci kismiñci male. Yathāha “tasseva rajassa vā aṅgaṇassa vā pahānāya vāyamatī”ti[3]. Katthaci tathārūpe bhūmibhāge “cetiyaṅgaṇaṁ bodhiyaṅgaṇaṁ rājaṅgaṇan”ti[4]. Idha pana kilesesu daṭṭhabbo. Tasmā nikkilesānanti attho[5]. **Virajānan**ti tasseva vevacanaṁ. **Tapassinan**ti kilesakkhayakaro ariyamaggasaṅkhāto tapo yesaṁ atthi te tapassino, tesaṁ tapassīnaṁ, khīṇāsavānanti attho.

Tadā amhākaṁ bodhisatto eko mahesakkho yakkhasenāpati ahosi mahiddhiko mahānubhāvo anekakoṭisatasahassānaṁ yakkhānaṁ adhipati. So “Buddho loke uppanno”ti sutvā āgantvā paramaruciradassanaṁ sattaratanamayaṁ abhirucirarajanikaramaṇḍalasadisaṁ maṇḍapaṁ nimminitvā tattha sattāhaṁ mahādānaṁ Buddhappamukhassa saṁghassa adāsi. Atha naṁ Bhagavā bhattānumodana[6]samaye “anāgate kappasatasahassādhike ekasmiṁ asaṅkhyeyye atikkante Gotamo nāma Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

12. “Ahaṁ tena samayena, yakkho āsiṁ mahiddhiko.
Nekānaṁ yakkhakoṭīnaṁ, Vasavattimhi issaro.

13. Tadāpi taṁ Buddhavaraṁ, upagantvā Mahesinaṁ.
Annapānena tappesiṁ, sasaṁghaṁ Lokanāyakaṁ.

14. Sopi maṁ tadā byākāsi, visuddhanayano Muni.
Aparimeyyito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

15. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

16. Tassāpi vacanaṁ sutvā, haṭṭho saṁviggamānaso.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā”ti.

---

1. Abhi 2. 382 piṭṭhe. 2. Ma 1. 32 piṭṭhe. 3. Ma 1. 144 piṭṭhe.
4. Gavesitabbo. 5. Ma-Ṭṭha 1. 144 piṭṭhepi passitabbaṁ.
6. Bhuttānumodana (Sī, I)

Tattha **uttariṁ vatamadhiṭṭhāsin**ti pāramipūraṇatthāya bhiyyopi daḷhataraṁ parakkamamakāsīti attho.

Tassa pana **Anomadassissa** Bhagavato Candavatī nāma nagaraṁ ahosi,

Yasavā nāma rājā pitā, Yasodharā nāma mātā, Nisabho ca Anomo ca dve aggasāvakā, Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Sundarī ca Sumanā ca dve aggasāvikā, ajjunarukkho bodhi, sarīraṁ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ ahosi, vassasatasahassaṁ āyu, Sirimā nāma aggamahesī, Upavāṇo nāmassa putto, dasavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. So sivikāyānena nikkhami. Sivikāyānena gamanaṁ pana Sobhitabuddhavaṁsavaṇṇanāya pāsādagamane vuttanayeneva veditabbaṁ. Dhammako nāma rājā upaṭṭhāko. Dhammārāme kira Bhagavā vihāsīti. Tena vuttaṁ—

17. "Nagaraṁ Candavatī nāma, Yasavā nāma khattiyo.
Mātā Yasodharā nāma, Anomadassissa Satthuno.

18. Nisabho ca Anomo ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Anomadassissa Satthuno.

23. Sundarī ca Sumanā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, ajjunoti pavuccati.

25. Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṁ, accuggato Mahāmuni.
Pabhā niddhāvatī tassa, sataraṁsīva uggato.

26. Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

27. Supupphitaṁ pāvacanaṁ, arahantehi tādihi.
Vītarāgehi vimalehi, sobhittha Jinasāsanaṁ.

28. So ca Satthā amitayaso, yugāni tāni atuliyāni.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā"ti.

Tattha **pabhā niddhāvatī**ti tassa sarīrato pabhā nikkhamati. Sarīrappabhā panassa niccakālaṁ dvādasayojanappamāṇaṁ padesaṁ pharitvā tiṭṭhati. **Yugāni tānī**ti aggasāvakayugādīni yugaḷāni. **Sabbaṁ tamantarahitan**ti vuttappakāraṁ sabbampi aniccamukhaṁ paviṭṭhaṁ vinaṭṭhanti attho. “Nanu rittakameva saṅkhārā”tipi pāṭho, tassa nanu rittakā tucchakāyeva sabbe saṅkhārāti attho. **Ma-**kāro padasandhikaro. Sesagāthāsu sabbattha uttānamevāti.

Imassa pana Anomadassissa Bhagavato santike Sāriputto ca Mahāmoggallāno cāti ime dve aggasāvakā aggasāvakabhāvatthāya paṇidhānamakaṁsu. Imesaṁ pana therānaṁ vatthu cettha kathetabbaṁ. Mayā ganthavitthārabhayena na uddhaṭanti.

Anomadassībuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito sattamo Buddhavaṁso.

---

10. Padumabuddhavaṁsavaṇṇanā

Anomadassissa pana Bhagavato aparabhāge vassasatasahassāyukā manussā anukkamena parihāyitvā dasavassāyukā hutvā puna anukkamena vaḍḍhitvā asaṅkhyeyyāyukā hutvā puna parihāyamānā vassasatasahassāyukā ahesuṁ. Tadā **Padumo** nāma Satthā loke uppajji. Sopi pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Campakanagare Asamassa nāma rañño kule rūpādīhi asamāya asamāya nāma aggamahesiyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ aggahesi. So dasannaṁ māsānaṁ accayena Campakuyyāne mātukucchito nikkhami. Jāte pana kumāre ākāsato sakalajambudīpe samuddapariyante padumavassaṁ nipati. Tenassa nāmaggahaṇadivase nāmaṁ gaṇhantā nemittakā ca ñātakā ca “Mahāpadumakumāro”tveva nāmamakaṁsu. So dasavassa-sahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Nanduttara Vasuttara Yasuttarānāmakā tayo pāsādā ahesuṁ. Uttarādevippamukhāni tettiṁsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṁ.

Atha Mahāsatto Uttarāya nāma mahādeviyā rammakumāre nāma uppanne cattāri nimittāni disvā ājaññarathena mahābhinikkhamanaṁ nikkhami. Taṁ pabbajantaṁ ekā purisakoṭi anupabbaji. So tehi parivuto aṭṭha māse padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Dhaññavatīnagare Sudhaññaseṭṭhissa dhītāya Dhaññavatiyā nāma dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā mahāsālavane[1] divāvihāraṁ vītināmetvā sāyanhasamaye titthakājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā mahāsoṇabodhiṁ upasaṅkamitvā aṭṭhattiṁsahatthavitthataṁ tiṇasantharakaṁ paññapetvā pallaṅkaṁ ābhujitvā caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhāya mārabalaṁ vidhamitvā tīsu yāmesu tisso vijjā sacchikatvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvā sattasattāhaṁ bodhisamīpeyeva vītināmetvā brahmuno āyācanaṁ adhivāsetvā dhammadesanāya bhājanabhūte puggale upaparikkhanto attanā saha pabbajite koṭisaṅkhe bhikkhū disvā taṅkhaṇeyeva anilapathena gantvā Dhaññavatīnagarasamīpe Dhanañjayuyyāne otaritvā tehi parivuto tesaṁ majjhe dhammacakkaṁ pavattesi. Tadā koṭisatānaṁ abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. "Anomadassissa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
   Padumo nāma nāmena, asamo appaṭipuggalo.

2. Tassāpi asamaṁ sīlaṁ, samādhipi anantako.
   Asaṅkhyeyyaṁ ñāṇavaraṁ, vimuttipi anūpamā.

3. Tassāpi atulatejassa, dhammacakkappavattane.
   Abhisamayā tayo āsuṁ, mahātamapavāhanā"ti.

Tattha **asamaṁ sīlan**ti aññesaṁ sīlena asadisaṁ, uttamaṁ seṭṭhanti attho. **Samādhipi anantako**ti samādhipi appameyyo, tassa anantabhāvo lokavivaraṇayamakapāṭihāriyādīsu daṭṭhabbo. **Ñāṇavaran**ti sabbaññutaññāṇaṁ, asādhāraṇañāṇāni vā. **Vimuttipī**ti arahatthaphalavimuttipi Bhagavato. **Anūpamā**ti upamāvirahitā. **Atulatejassā**ti atulañāṇatejassa. "Atulañāṇatejā"tipi pāṭho. Tassa "tayo

1. Sahakāravane (Sī, I)

abhisamayā”ti iminā uttarapadena sambandho daṭṭhabbo. **Mahātamapavāhanā**ti mahāmohavināsakā, mohandhakāraviddhaṁsakāti attho.

Athāparena samayena Padumo Bhagavā attano kaniṭṭhabhātaraṁ Sālakumārañca Upasālakumārañca ñātisamāgame saparivāre pabbājetvā tesaṁ dhammaṁ desento navuti koṭiyo dhammāmataṁ pāyesi. Yadā pana Rammattherassa dhammaṁ desesi, tadā asītikoṭīnaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

4. “Paṭhamābhisamaye Buddho, koṭisatamabodhayi.
Dutiyābhisamaye dhīro, navutikoṭimabodhayi.

5. Yadā ca Padumo Buddho, ovadī sakamatrajaṁ.
Tadā asītikoṭīnaṁ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana subhāvitatto nāma rājā Padumassa Buddhassa Buddhapadumavadanassa santike koṭisatasahassaparivāro ehibhikkhupabbajjāya pabbajito, tasmiṁ sannipāte Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi, so pana paṭhamo sannipāto ahosi.

Athāparena samayena Mahāpadumo munivasabho usabhasamagatī Usabhavatīnagaraṁ upanissāya vassaṁ upagañchi. Nagaravāsino manussā Bhagavantaṁ dassanakāmā upasaṅkamiṁsu. Tesaṁ Bhagavā dhammaṁ desesi. Tattha ca bahavo manussā pasannacittā pabbajiṁsu. Tato Dasabalo tehi ca aññehi ca tīhi bhikkhusatasahassehi saddhiṁ visuddhipavāraṇaṁ pavāresi. So dutiyo sannipāto ahosi. Ye pana tattha na pabbajiṁsu, te kathinānisaṁsaṁ sutvā pāṭipade pañcasu māsesu pañcānisaṁsadāyakaṁ kathinacīvaramadaṁsu. Tato taṁ bhikkhū Dhammasenāpatiṁ aggasāvakaṁ visālamatiṁ Sālattheraṁ kathinatthāratthaṁ yācitvā kathinacīvaraṁ tassādaṁsu. Therassa kathinacīvare kayiramāne bhikkhū sibbane sahāyakā ahesuṁ. Padumo pana Sammāsambuddho sūcicchidde suttāni āvunitvā adāsi. Niṭṭhite pana cīvare Bhagavā tīhi bhikkhusatasahassehi cārikaṁ pakkāmi.

Athāparena samayena sīhavikkantagāmī purisasīho viya Buddhasīho gosiṅgasālavanasadise paramasurabhikusumaphalabhāravinamitasākhāviṭape vimalakamalakuvalayasamalaṅkate sisiramadhuravārivāhena paripūrite rurucamara sīhabyaggha gaja haya gavaya mahiṁsādi vividhamigagaṇavicarite surabhikusumagandhāvabaddhahadayāhi bhamaramadhukarayuvatīhi anubhūtappacārāhi samantato gumbagumbāyamāne[1] phalarasapamuditahadayāhi kākalisadisamadhuravirutāhi kokilavadhūhi upagīyamāne paramaramaṇīye vivitte vijane yogānukūle pavane vassāvāsamupagañchi. Tasmiṁ viharantaṁ saparivārakaṁ Dasabalaṁ Tathāgataṁ Dhammarājaṁ Buddhasiriyā virocamānaṁ disvā manussā tassa dhammaṁ sutvā pasīditvā ehibhikkhupabbajjāya pabbajiṁsu. Tadā dvīhi bhikkhusatasahassehi parivuto pavāresi. So tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

6. "Sannipātā tayo āsuṁ, Padumassa Mahesino.
Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo.

7. Kathinatthārasamaye, uppanne kathinacīvare.
Dhammasenāpatitthāya, bhikkhū sibbiṁsu cīvaraṁ.

8. Tadā te vimalā bhikkhū, chaḷabhiññā mahiddhikā.
Tīṇi satasahassāni, samiṁsu aparājitā.

9. Punāparaṁ so Narāsabho, pavane vāsaṁ upāgami.
Tadā samāgamo āsi, dvinnaṁ satasahassinan"ti.

Tattha **kathinatthārasamaye**ti kathinacīvarattharaṇasamaye. **Dhammasenāpatitthāyā**ti Dhammasenāpatisālattheratthaṁ. **Aparājitā**ti na parājitā, vibhattilopo daṭṭhabbo. **So**ti so mahāpadumo. **Pavane**ti mahāvane. **Vāsa**nti vassāvāsaṁ. **Upāgamī**ti upāgato. **Dvinnaṁ satasahassinan**ti dvinnaṁ satasahassānaṁ. "Tadā āsi samāgamo"tipi pāṭho yadi atthi sundaro bhaveyya.

Tadā Tathāgate tasmiṁ vanasaṇḍe vasante amhākaṁ bodhisatto sīho hutvā sattāhaṁ nirodhasamāpattiṁ samāpajjitvā nisinnaṁ disvā

1. Gumugumāyamāne (Sī, I)

pasannacitto hutvā padakkhiṇaṁ katvā sañjātapītisomanasso tikkhattuṁ sīhanādaṁ naditvā sattāhaṁ Buddhārammaṇaṁ pītiṁ avijahitvā pītisukheneva gocarāya apakkamitvā jīvitapariccāgaṁ katvā payirupāsamāno aṭṭhāsi. Atha Satthā tassa sattāhassa accayena nirodhasamāpattito vuṭṭhāya narasīho sīhaṁ oloketvā "bhikkhusaṁghepissa cittappasādo hotūti saṁgho āgacchatū"ti cintesi. Anekakoṭibhikkhū tāvadeva āgañchiṁsu. Sīho saṁghepi cittaṁ pasādesi. Atha Satthā tassa cittaṁ oloketvā "anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

10. "Ahaṁ tena samayena, sīho āsiṁ migādhibhū.
Pavivekamanubrūhantaṁ, pavane addasaṁ Jinaṁ.

11. Vanditvā sirasā pāde, katvāna taṁ padakkhiṇaṁ.
Tikkhattuṁ abhināditvā, sattāhaṁ Jinamupaṭṭhahaṁ.

12. Sattāhaṁ varasamāpattiyā, vuṭṭhahitvā Tathāgato.
Manasā cintayitvāna, koṭibhikkhū samānayi.

13. Tadāpi so Mahāvīro, tesaṁ majjhe viyākari.
Aparimeyyito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

14. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

15. Tassāpi vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā"ti.

Tattha **pavivekamanubrūhantan**ti nirodhasamāpattiṁ samāpannanti attho. **Padakkhiṇan**ti tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā. **Abhināditvā**ti tikkhattuṁ sīhanādaṁ naditvā. **Upaṭṭhahan**ti upaṭṭhahiṁ. Ayameva vā pāṭho. **Varasamāpattiyā**ti nirodhasamāpattito vuṭṭhahitvā. **Manasā cintayitvānā**ti "sabbepi bhikkhū idha āgacchantū"ti manasāva cintetvā. **Samānayī**ti samāhari.

Tassa pana **Padumassa Bhagavato** Campakaṁ nāma nagaraṁ ahosi. Asamo nāma rājā pitā ahosi, mātāpi tassa Asamā nāma,

Sālo ca Upasālo ca dve aggasāvakā, Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Rādhā ca Surādhā ca dve aggasāvikā, mahāsoṇarukkho bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ sarīraṁ, āyu vassasatasahassaṁ ahosi, rūpādīhi guṇehi anuttarā Uttarā nāmassa aggamahesī, Rammakumāro nāmassa atirammo tanayo ahosi. Tena vuttaṁ—

16. "Campakaṁ nāma nagaraṁ, Asamo nāma khattiyo.
Asamā nāma janikā, Padumassa Mahesino.

21. Sālo ca Upasālo ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Padumassa Mahesino.

22. Rādhā ceva surādhā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, mahāsoṇoti vuccati.

24. Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṁ, accuggato Mahāmuni.
Pabhā niddhāvatī tassa, asamā sabbato disā.

25. Candappabhā sūriyappabhā, ratanaggimaṇippabhā.
Sabbāpi tā hatā honti, patvā Jinapabhuttamaṁ.

26. Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

27. Paripakkamānase satte, bodhayitvā asesato.
Sesake anusāsitvā, nibbuto so sasāvako.

28. Uragova tacaṁ jiṇṇaṁ, vaddhapattaṁva pādapo.
Jahitvā sabbasaṅkhāre, nibbuto so yathā sikhī"ti.

Tattha **ratanaggimaṇippabhā**ti ratanappabhā ca aggippabhā ca maṇippabhā ca. **Hatā**ti abhibhūtā. **Jinapabhuttaman**ti Jinassa sarīrappabhaṁ uttamaṁ patvā hatāti attho. **Paripakkamānase**ti paripakkindriye veneyyasatte. **Vaddhapattan**ti purāṇapattaṁ. **Pādapovā**ti pādapo viya. **Sabbasaṅkhāre**ti

sabbepi ajjhattikabāhire saṅkhāre. "Hitvā sabbasaṅkhāran"tipi pāṭho, soyevattho. **Yathā sikhī**ti aggi viya nirupādāno nibbutiṁ Sugato gatoti. Sesamettha gāthāsu heṭṭhā vuttanayattā uttānamevāti.

Padumabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito aṭṭhamo Buddhavaṁso.

---

11. Nāradabuddhavaṁsavaṇṇanā

Padumabuddhe pana parinibbute tassa sāsane ca antarahite vassasatasahassāyukā manussā anukkamena parihāyamānā dasavassāyukā ahesuṁ. Puna vaḍḍhitvā asaṅkhyeyyāyukā hutvā parihāyamānā navutivassasahassāyukā ahesuṁ. Tadā dasabaladharo tevijjo catuvesārajjavisārado vimuttisārado **Nārado** nāma narasattuttamo Satthā loke udapādi. So cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā Tusitabhavane nibbattitvā tato cavitvā Dhaññavatī nāma nagare sakavīriyavijitavāsudevassa Sudevassa nāma rañño kule aggamahesiyā nirūpamāya Anomāya nāma deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ aggahesi. So dasannaṁ māsānaṁ accayena Dhanañjayuyyāne mātukucchito nikkhami. Nāmaggahaṇadivase pana nāmakaraṇe kayiramāne sakalajambudīpe manussānaṁ upabhogakkhamāni anurūpāni ābharaṇāni ākāsato kapparukkhādīhi patiṁsu. Tenassa narānaṁ arahāni ābharaṇāni adāsīti "Nārado"ti nāmaṁ akaṁsu.

So navavassasahassāni agāramajjhe vasi. Vijito Vijitāvī Vijitābhirāmo[1]ti tiṇṇaṁ utūnaṁ anucchavikā tayo pāsādā ahesuṁ. Tassa Nāradakumārassa kulasīlācārarūpasampannaṁ manonukūlaṁ Vijitasenaṁ nāma ativiya dhaññaṁ khattiyakaññaṁ aggamahesiṁ akaṁsu. Taṁ ādiṁ katvā vīsatisahassādhikaṁ itthīnaṁ satasahassaṁ ahosi. Tassā Vijitasenāya deviyā sabbalokānandakare Nanduttarakumāre nāma jāte so cattāri nimittāni disvā caturaṅginiyā mahatiyā senāya parivuto

---

1. Jitābhirāmo (Sī, I)

nānāvirāgatanuvaravasananivasano āmukkamuttāhāramaṇikuṇḍalo varakeyūramakuṭakaṭakadharo paramasurabhigandhakusumasamalaṅkato padasāva uyyānaṁ gantvā sabbābharaṇāni omuñcitvā bhaṇḍāgārikassa hatthe datvā sayameva vimalanīlakuvalayadalasadisenātinisitenāsinā paramaruciraratanavicittaṁ[1] sakesamakuṭaṁ chinditvā gaganatale khipi. Taṁ Sakko devarājā suvaṇṇacaṅkoṭakena paṭiggahetvā Tāvatiṁsabhavanaṁ netvā tiyojanubbedhaṁ Sinerumuddhani sattaratanamayaṁ cetiyaṁ akāsi.

Mahāpuriso pana devadattāni kāsāyāni vatthāni paridahitvā tattheva uyyāne pabbaji. Purisasatasahassā ca taṁ anupabbajiṁsu. So sattāhaṁ tattheva padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Vijitasenāya aggamahesiyā dinnaṁ pāyāsaṁ paribhuñjitvā tattheva uyyāne divāvihāraṁ katvā Sudassanuyyānapālena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā mahāsoṇabodhiṁ padakkhiṇaṁ katvā aṭṭhapaṇṇāsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā nisīditvā mārabalaṁ vidhamitvā tīsu yāmesu tisso vijjā uppādetvā sabbaññutaññāṇaṁ paṭivijjhitvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvā sattasattāhāni vītināmetvā brahmunā yācito paṭiññaṁ datvā dhanañjayuyyāne attanā saha pabbajitehi satasahassabhikkhūhi parivuto tattha dhammacakkaṁ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. "Padumassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Nārado nāma nāmena, asamo appaṭipuggalo.

2. So Buddho cakkavattissa, jeṭṭho dayita-oraso.
Āmukkamālābharaṇo, uyyānaṁ upasaṅkami.

3. Tatthāsi rukkho yasavipulo, abhirūpo brahā suci.
Tamajjhappatvā upanisīdi, mahāsoṇassa heṭṭhato.

4. Tattha ñāṇavaruppajji, anantaṁ vajirūpamaṁ.
Tena vicini saṅkhāre, ukkujjamavakujjakaṁ.

---

1. Virājitaṁ (Sī, I)

5. Tattha sabbakilesāni, asesamabhivāhayi.
Pāpuṇī kevalaṁ bodhiṁ, Buddhañāṇe ca cuddasa.

6. Pāpuṇitvāna sambodhiṁ, dhammacakkaṁ pavattayi.
Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamābhisamayo ahū"ti.

Tattha **cakkavattissā**ti cakkavattirañño. **Jeṭṭho**ti pubbajo. **Dayita-oraso**ti dayito piyo oraso putto, dayito orasi gahetvā lālito putto dayita-oraso nāma. **Āmukkamālābharaṇo**ti āmukkamuttāhārakeyūrakaṭakamakuṭakuṇḍalamālo. **Uyyānan**ti bahinagare dhanañjayuyyānaṁ nāmārāmaṁ[1] agamāsi.

Tatthāsi rukkhoti tasmiṁ uyyāne eko kira rukkho rattasoṇo nāma ahosi. So kira navutihatthubbedho samavaṭṭakkhandho sampannavividhaviṭapasākho nīlabahalavipulapalāso sandacchāyo devatādhivuṭṭhattā vigatavividhavihagagaṇasañcāro dharaṇītalatilakabhūto tarurajjaṁ viya kurumāno paramaramaṇīyadassano rattakusumasamalaṅkatasabbasākho devamanussanayanarasāyanabhūto ahosi. **Yasavipulo**ti vipulayaso, sabbalokavikhyāto attano sampattiyā sabbattha pākaṭo vissutoti attho. Keci "tatthāsi rukkho vipulo"ti paṭhanti. **Brahā**ti mahanto, devānaṁ pāricchattakasadisoti attho. **Tamajjhappatvā**ti taṁ soṇarukkhaṁ patvā adhipatvā upagammāti attho. **Heṭṭhato**ti tassa rukkhassa heṭṭhā.

Ñāṇavaruppajjīti ñāṇavaraṁ udapādi. **Anantan**ti appameyyaṁ appamāṇaṁ. **Vajirūpaman**ti vajirasadisaṁ tikhiṇaṁ, aniccānupassanādikassa vipassanāñāṇassetaṁ adhivacanaṁ. **Tena vicini saṅkhāre**ti tena vipassanāñāṇena rūpādike saṅkhāre vicini. **Ukkujjamavakujjakan**ti saṅkhārānaṁ udayañca vayañca[2] viciniti attho. Tasmā paccayākāraṁ sammasitvā ānāpānacatutthajjhānato vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena[3] samapaññāsa lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuñāṇaṁ vipassanaṁ vaḍḍhetvā ariyamaggānukkamena sakale Buddhaguṇe paṭilabhīti attho.

1. Nāmuyyānaṁ (Sī, I) 2. Udayajhayaṁ (Sī, I) 3. Udayajhayavasena (Sī, I)

Tatthāti soṇarukkhe. **Sabbakilesānī**ti sabbepi kilese, liṅgavipariyāsaṁ katvā vuttaṁ. Keci "tattha sabbakilesehī"ti paṭhanti. **Asesan**ti niravasesaṁ. **Abhivāhayī**ti maggodhinā ca kilesodhinā ca sabbe kilese abhivāhayi, vināsamupanesīti attho. **Bodhī**ti arahattamaggañāṇaṁ. **Buddhañāṇe ca cuddasā**ti Buddhañāṇāni cuddasa. Tāni katamānīti? Maggaphalañāṇāni aṭṭha, cha asādhāraṇañāṇānīti evamimāni cuddasa Buddhañāṇāni nāma, **ca**-saddo sampiṇḍanattho, tena aparānipi catasso paṭisambhidāñāṇāni catuvesārajjañāṇāni catuyoniparicchedakañāṇāni pañcagatiparicchedakañāṇāni dasabalañāṇāni sakale ca Buddhaguṇe pāpuṇīti attho.

Evaṁ Buddhattaṁ patvā brahmāyācanaṁ adhivāsetvā dhanañjayuyyāne attanā saha pabbajite satasahassabhikkhū sammukhe katvā dhammacakkaṁ pavattesi. Tadā koṭisatasahassassa paṭhamābhisamayo ahosi. Tadā kira Mahādoṇanagare Doṇo nāma nāgarājā Gaṅgātīre[1] paṭivasati mahiddhiko mahānubhāvo mahājanena sakkato garukato mānito pūjito. So yasmiṁ visaye janapadavāsino manussā tassa balikammaṁ na karonti, tesaṁ visayaṁ avassena vā ativassena vā sakkharavassena vā vināseti.

Atha tīradassano Nārado Satthā Doṇassa nāgarājassa vinayane bahūnaṁ pāṇīnaṁ upanissayaṁ disvā mahatā bhikkhusaṁghena parivārito tassa nāgarājassa nivāsaṭṭhānamagamāsi. Tato taṁ manussā disvā evamāhaṁsu "Bhagavā ettha ghoraviso uggatejo mahiddhiko mahānubhāvo nāgarājā paṭivasati, so taṁ mā viheṭhessati na gantabban"ti. Bhagavā pana tesaṁ vacanaṁ asuṇanto viya agamāsi. Gantvā ca tatthassa nāgarājassa sakkāratthāya kate paramasurabhigandhe pupphasanthare nisīdi. Mahājano kira "Nāradassa ca Munirājassa Doṇassa ca nāgarājassa dvinnampi yuddhaṁ passissāmā"ti sannipati.

Atha ahināgo Munināgaṁ tathā nisinnaṁ disvā makkhaṁ asahamāno sandissamānakāyo hutvā padhūpāyi. Dasabalopi padhūpāyi. Puna nāgarājā

---

1. Rahade (Sī, I)

pajjali. Munirājāpi pajjali. Atha so nāgarājā dasabalassa sarīrato nikkhantāhi dhūmajālāhi ativiya kilantasarīro dukkhaṁ asahamāno "visavegena naṁ māressāmī"ti visaṁ vissajjesi. Visassa vegena sakalopi Jambudīpo vinasseyya. Taṁ pana visaṁ Dasabalassa sarīre ekalomampi kampetuṁ nāsakkhi. Atha so nāgarājā "kā nu kho samaṇassa pavattī"ti olokento saradasamaye sūriyaṁ viya candaṁ viya ca paripuṇṇaṁ chabbaṇṇāhi Buddharasmīhi virocamānaṁ vippasannavadanasobhaṁ Bhagavantaṁ disvā "aho mahiddhiko vatāyaṁ samaṇo, mayā pana attano balaṁ ajānantena aparaddhan"ti cintetvā tāṇaṁ gavesī Bhagavantaṁyeva saraṇamupagañchi. Atha Nārado Munirājā taṁ nāgarājaṁ vinetvā tattha sannipatitassa mahājanassa cittappasādanatthaṁ Yamakapāṭihāriyaṁ akāsi. Tadā pāṇīnaṁ navutikoṭisahassāni arahatte patiṭṭhahiṁsu. So dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

7. "Mahādoṇaṁ nāgarājaṁ, vinayanto Mahāmuni.
Pāṭiheraṁ tadākāsi, dassayanto sadevake.

8. Tadā devamanussānaṁ, tamhi dhammappakāsane.
Navutikoṭisahassāni, tariṁsu sabbasaṁsayan"ti.

Tattha **pāṭiheraṁ tadākāsī**ti akāsi Yamakapāṭihāriyanti attho. Ayameva vā pāṭho. "Tadā devamanussā vā"tipi pāṭho. Tattha **devamanussānan**ti sāmi-atthe paccattaṁ. Tasmā devānaṁ manussānañca navutikoṭisahassānīti attho. **Tariṁsū**ti atikkamiṁsu.

Yadā pana attano puttaṁ Nanduttarakumāraṁ ovadi, tadā asītiyā koṭisahassānaṁ tatiyābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

9. "Yamhi kāle Mahāvīro, ovadī sakamatrajaṁ.
Asītikoṭisahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahū"ti.

Yadā pana thullakoṭṭhitanagare Bhaddasālo ca Vijitamitto ca dve brāhmaṇasahāyakā amatarahadaṁ gavesamānā parisati nisinnaṁ ativisāradaṁ[1] Nāradasammāsambuddhaṁ addasaṁsu. Te Bhagavato kāye

1. Ativiya sāradaṁ (Sī, I)

dvattiṁsa mahāpurisalakkhaṇāni disvā “ayaṁ loke vivaṭacchado Sammāsambuddho”ti niṭṭhaṁ gantvā Bhagavati sañjātasaddhā saparivārā Bhagavato santike pabbajiṁsu. Tesu pabbajitvā arahattaṁ pattesu Bhagavā bhikkhūnaṁ koṭisatasahassamajjhe pātimokkhaṁ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

10. “Sannipātā tayo āsuṁ, Nāradassa Mahesino.
Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo”ti.

Yasmiṁ samaye Nārado Sammāsambuddho ñātisamāgame attano paṇidhānato paṭṭhāya Buddhavaṁsaṁ kathesi, tadā navutikoṭibhikkhusahassānaṁ dutiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

11. “Yadā Buddho Buddhaguṇaṁ, sanidānaṁ pakāsayi.
Navutikoṭisahassāni, samiṁsu vimalā tadā”ti.

Tattha **vimalā**ti vigatamalā, khīṇāsavāti[1] attho.

Yadā pana Mahādoṇanāgarājassa vinayane pasanno Verocano nāma nāgarājā Gaṅgāya nadiyā tigāvutappamāṇaṁ sattaratanamayaṁ maṇḍapaṁ nimminitvā saparivāraṁ Bhagavantaṁ tattha nisīdāpetvā saparivāro sajanapade attano dānaggadassanatthāya nimantetvā nāganāṭakāni ca tāḷāvacare vividhavesālaṅkāradhare sannipātetvā mahāsakkārena Bhagavato saparivārassa mahādānaṁ adāsi. Bhojanāvasāne Bhagavā Mahāgaṅgaṁ otārento viya anumodanamakāsi. Tadā bhattānumodane[2] dhammaṁ sutvā pasannānaṁ ehibhikkhupabbajjāya pabbajitānaṁ asītibhikkhusatasahassānaṁ majjhe pātimokkhaṁ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

12. “Yadā Verocano nāgo, dānaṁ dadāti Satthuno.
Tadā samiṁsu Jinaputtā, asītisatasahassiyo”ti.

Tattha **asītisatasahassiyo**ti satasahassānaṁ asītiyo.

---

1. Vimalānaṁ, khīṇāsavānanti (Ka)
2. Bhuttānumodane (Sī, I)

Tadā amhākaṁ bodhisatto isipabbajjaṁ pabbajitvā Himavantapasse assamaṁ māpetvā pañcasu abhiññāsu aṭṭhasu samāpattīsu ca ciṇṇavasī hutvā paṭivasati. Atha tasmiṁ anukampāya Nārado Bhagavā asītiyā arahantakoṭīhi dasahi ca anāgāmiphalaṭṭhehi upāsakasahassehi parivuto taṁ assamapadaṁ agamāsi. Tāpaso Bhagavantaṁ disvāva pamuditahadayo saparivārassa Bhagavato nivāsatthāya assamaṁ māpetvā sakalarattiṁ Satthuguṇaṁ kittetvā Bhagavato dhammakathaṁ sutvā punadivase Uttarakuruṁ gantvā tato āhāraṁ āharitvā saparivārassa Buddhassa mahādānaṁ adāsi. Evaṁ sattāhaṁ mahādānaṁ datvā Himavantato anagghaṁ lohitacandanaṁ āharitvā tena lohitacandanena Bhagavantaṁ pūjesi. Tadā naṁ Dasabalo amaranaraparivuto dhammakathaṁ kathetvā "anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

13. "Ahaṁ tena samayena, jaṭilo uggatāpano.
Antalikkhacaro āsiṁ, pañcābhiññāsu pāragū.

14. Tadāpāhaṁ asamasamaṁ, sasaṁghaṁ saparijjanaṁ.
Annapānena tappetvā, candanenābhipūjayiṁ.

15. Sopi maṁ tadā byākāsi, Nārado Lokanāyako.
Aparimeyyito kappe, Buddho loke bhavissati.

16. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

17. Tassāpi vacanaṁ sutvā, bhiyyo hāsetva mānasaṁ.
Adhiṭṭhahiṁ vataṁ uggaṁ, dasapāramipūriyā"ti.

Tattha **tadāpāhan**ti tadāpi ahaṁ. **Asamasaman**ti asamā nāma atītā Buddhā[1], tehi asamehi samaṁ tulyaṁ asamasamaṁ. Atha vā asamā visamā, samā avisamā sādhavo, tesu asamasamesu samo "asamasamasamo"ti vattabbe ekassa samasaddassa lopaṁ katvā vuttanti veditabbaṁ, asamāvisamasamanti attho. **Saparijjanan**ti sa-upāsakajanaṁ. "Sopi maṁ tadā naramarūnaṁ, majjhe byākāsi cakkhumā"tipi

1. Atītānāgatā buddhā (Sī, I)

pāṭho, so uttānatthova. **Bhiyyo hāsetva mānasan**ti uttarimpi hāsetvā[1] tosetvā hadayaṁ. **Adhiṭṭhahiṁ vataṁ uggan**ti uggaṁ vataṁ adhiṭṭhāsiṁ. "Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā"tipi pāṭho.

Tassa pana Bhagavato Nāradassa Dhaññavatī nāma nagaraṁ ahosi, Sudevo nāma khattiyo pitā, Anomā nāma mātā, Bhaddasālo ca Jitamitto ca dve aggasāvakā, Vāseṭṭho nāma upaṭṭhāko, Uttarā ca Phaggunī ca dve aggasāvikā, mahāsoṇarukkho bodhi, sarīraṁ aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ ahosi. Tassa sarīrappabhā niccaṁ yojanaṁ pharati, navutivassasahassāni āyu, tassa pana Vijitasenā nāma aggamahesī, Nanduttarakumāro nāmassa putto ahosi, Vijito Vijitāvī Vijitābhirāmoti tayo pāsādā ahesuṁ. So navavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. So padasāva mahābhinikkhamanaṁ nikkhamīti. Tena vuttaṁ—

18. "Nagaraṁ dhaññavatī nāma, Sudevo nāma khattiyo.
Anomā nāma janikā, Nāradassa Mahesino.

23. Bhaddasālo jitamitto, ahesuṁ aggasāvakā.
Vāseṭṭho nāmupaṭṭhāko, Nāradassa Mahesino.

24. Uttarā phaggunī ceva, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, mahāsoṇoti vuccati.

26. Aṭṭhāsītiratanāni, accuggato Mahāmuni.
Kañcanagghiyasaṅkāso, dasasahassī virocati.

27. Tassa byāmappabhā kāyā, niddhāvati disodisaṁ.
Nirantaraṁ divārattiṁ, yojanaṁ pharate sadā.

28. Na keci tena samayena, samantā yojane janā.
Ukkāpadīpe ujjālenti, Buddharaṁsīhi otthaṭā.

29. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

---

1. Bhāvetvā (Sī)

30. Yathā uḷūhi gaganaṁ, vicittaṁ upasobhati.
Tatheva sāsanaṁ tassa, arahantehi sobhati.

31. Saṁsārasotaṁ taraṇāya, sesake paṭipannake.
Dhammasetuṁ daḷhaṁ katvā, nibbuto so Narāsabho.

32. Sopi Buddho asamasamo, tepi khīṇāsavā atulatejā.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā"ti.

Tattha **kañcanagghiyasaṅkāso**ti vividharatanavicittakañcanamayagghikasadisarūpasobho. **Dasasahassī virocatī**ti tassa pabhāya dasasahassīpi lokadhātu virocati, virājatīti attho. Tamevatthaṁ pakāsento Bhagavā **"tassa byāmappabhā kāyā, niddhāvati disodisan"**ti āha. Tattha **byāmappabhā kāyā**ti byāmappabhā viyāti byāmappabhā, amhākaṁ Bhagavato byāmappabhā viyāti attho.

Na kecīti ettha **na**-kāro paṭisedhattho, tassa ujjālenti-saddena sambandho daṭṭhabbo. **Ukkā**ti daṇḍadīpikā. Ukkā vā padīpe vā kecipi janā **na ujjālenti** na pajjālenti. Kasmāti ce? Buddhasarīrappabhāya obhāsitattā. **Buddharaṁsīhī**ti Buddharasmīhi. **Otthaṭā**ti adhigatā[1].

Uḷūhīti tārāhi, yathā tārāhi gaganatalaṁ vicittaṁ sobhati, tatheva tassa sāsanaṁ arahantehi vicittaṁ upasobhatīti attho. **Saṁsārasotaṁ taraṇāyā**ti saṁsārasāgarassa taraṇatthaṁ. **Sesake paṭipannake**ti arahante ṭhapetvā kalyāṇaputhujjanehi saddhiṁ sese sekkhapuggaleti attho. **Dhammasetun**ti maggasetuṁ, sesapuggale saṁsārato tāretuṁ dhammasetuṁ ṭhapetvā katasabbakicco hutvā parinibbāyīti attho. Sesaṁ heṭṭhā vuttattā sabbattha uttānamevāti.

Nāradabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito navamo Buddhavaṁso.

---

1. Otthaṭāti otthaṭāva adhigatā (Sī, I, Ka)

12. Padumuttarabuddhavaṁsavaṇṇanā

Nāradabuddhassa sāsanaṁ navutivassasahassāni[1] pavattitvā antaradhāyi. So ca kappo vinassittha. Tato paraṁ kappānaṁ asaṅkhyeyyaṁ Buddhā loke na uppajjiṁsu. Buddhasuñño vigatabuddhāloko ahosi. Tato kappesu ca asaṅkhyeyyesu vītivattesu ito kappasatasahassamatthake ekasmiṁ kappe eko vijitamāro ohitabhāro merusāro asaṁsāro sattasāro sabbalokuttaro **Padumuttaro** nāma Buddho loke udapādi. Sopi pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Haṁsavatīnagare Sabbajanānandakarassānandassa nāma rañño aggamahesiyā uditoditakule jātāya Sujātāya deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ aggahesi. Sā devatāhi katārakkhā dasannaṁ māsānaṁ accayena Haṁsavatuyyāne Padumuttarakumāraṁ vijāyi. Paṭisandhiyañcassa jātiyañca heṭṭhā vuttappakārāni pāṭihāriyāni ahesuṁ.

Tassa kira jātiyaṁ padumavassaṁ vassi. Tenassa nāmaggahaṇadivase ñātakā "Padumuttarakumāro"tveva nāmaṁ akaṁsu. So dasavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Naravāhana Yasavāhana Vasavattināmakā tiṇṇaṁ utūnaṁ anucchavikā tayo cassa pāsādā ahesuṁ. Vasudattādevippamukhānaṁ itthīnaṁ satasahassāni vīsatisahassāni ca paccupaṭṭhitāni ahesuṁ. So vasudattāya deviyā putte sabbaguṇānuttare Uttarakumāre nāma uppanne cattāri nimittāni disvā "mahābhinikkhamanaṁ nikkhamissāmī"ti cintesi. Tassa cintitamatteva Vasavattināmako pāsādo kumbhakāracakkaṁ viya ākāsaṁ abbhuggantvā devavimānamiva puṇṇacando viya ca gaganatalena gantvā Bodhirukkhaṁ majjhekaronto Sobhitabuddhavaṁsavaṇṇanāya āgatapāsādo viya bhūmiyaṁ otari.

Mahāpuriso kira tato pāsādato otaritvā [2]arahattaddhajabhūtāni kāsāyāni vatthāni devadattiyāni pārupitvā tattheva pabbaji. Pāsādo panāgantvā sakaṭṭhāneyeva aṭṭhāsi. Mahāsattena sahagatāya parisāya ṭhapetvā itthiyo sabbe pabbajiṁsu. Mahāpuriso tehi saha sattāhaṁ padhānacariyaṁ caritvā[2] visākhapuṇṇamāya

1. Pañcanavutivassāni (Sī, I), pañcanavutivassasahassāni (Ka) 2-2. Natthi (Sī, I)

Ujjeninigame Rucānandaseṭṭhidhītāya dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṁ katvā sāyanhasamaye Sumittājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā salalabodhiṁ upagantvā taṁ padakkhiṇaṁ katvā aṭṭhattiṁsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā pallaṅkaṁ ābhujitvā caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhāya samāraṁ mārabalaṁ vidhamitvā paṭhame yāme pubbenivāsaṁ anussaritvā dutiye yāme dibbacakkhuṁ visodhetvā tatiye yāme paccayākāraṁ sammasitvā ānāpānacatutthajjhānato vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena samapaññāsa lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuñāṇaṁ vipassanaṁ vaḍḍhetvā ariyamaggena sakalabuddhaguṇe paṭivijjhitvā sabbabuddhāciṇṇaṁ "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānesi. Tadā kira dasasahassacakkavāḷabbhantaraṁ sakalampi alaṅkarontaṁ viya padumavassaṁ vassi. Tena vuttaṁ—

1. "Nāradassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
   Padumuttaro nāma Jino, akkhobho sāgarūpamo.

2. Maṇḍakappo vā so āsi, yamhi Buddho ajāyatha.
   Ussannakusalā janatā, tamhi kappe ajāyathā"ti.

Tattha **sāgarūpamo**ti sāgarasadisagambhīrabhāvo. **Maṇḍakappo vā so āsī**ti ettha yasmiṁ kappe dve Sammāsambuddhā uppajjanti[1], ayaṁ maṇḍakappo nāma. Duvidho hi kappo suññakappo asuññakappo cāti. Tattha suññakappe Buddhapaccekabuddhacakkavattino na uppajjanti. Tasmā guṇavantapuggalasuññattā **"suññakappo"**ti vuccati.

Asuññakappo pañcavidho sārakappo maṇḍakappo varakappo sāramaṇḍakappo bhaddakappoti. Tattha guṇasārarahite[2] kappe guṇasāruppādakassa guṇasārajananassa ekassa Sammāsambuddhassa pātubhāvena **"sārakappo"**ti vuccati. Yasmiṁ pana kappe dve Lokanāyakā uppajjanti, so **"maṇḍakappo"**ti vuccati. Yasmiṁ kappe tayo Buddhā uppajjanti, tesu paṭhamo dutiyaṁ byākaroti, dutiyo tatiyanti, tattha manussā pamuditahadayā attanā patthitapaṇidhānavasena varayanti. Tasmā **"varakappo"**ti vuccati. Yattha pana

1. Uppajjanti sambahulā vā (Sī, I)
2. Guṇasuññaguṇasārarahite (Sī, I)

kappe cattāro Buddhā uppajjanti, so purimakappato visiṭṭhatarattā sāratarattā **"sāramaṇḍakappo"**ti vuccati. Yasmiṁ kappe pañca Buddhā uppajjanti, so **"bhaddakappo"**ti vuccati. So pana atidullabho. Tasmiṁ pana kappe yebhuyyena sattā kalyāṇasukhabahulā honti. Yebhuyyena tihetukā kilesakkhayaṁ karonti, duhetukā sugatigāmino honti, ahetukā hetuṁ paṭilabhanti. Tasmā so kappo "bhaddakappo"ti vuccati. Tena vuttaṁ "Asuññakappo pañcavidho"ti-ādi. [1]Vuttañhetaṁ porāṇehi—

"Eko Buddho sārakappe, maṇḍakappe Jinā duve.
Varakappe tayo Buddhā, sāramaṇḍe caturo Buddhā.
Pañca Buddhā bhaddakappe, tato natthādhikā Jinā"ti[1].

Yasmiṁ pana kappe Padumuttaradasabalo uppajji, so sārakappopi samāno guṇasampattiyā maṇḍakappasadisattā **"maṇḍakappo"**ti vutto. Opammatthe **vā**-saddo daṭṭhabbo. **Ussannakusalā**ti upacitapuññā. **Janatā**ti janasamūho.

Padumuttaro pana purisuttaro Bhagavā sattāhaṁ Bodhipallaṅke vītināmetvā "pathaviyaṁ pādaṁ nikkhipissāmī"ti dakkhiṇaṁ pādaṁ abhinīhari. Atha pathaviṁ bhinditvā vimalakomalakesarakaṇṇikāni jalajāmalāvikalavipulapalāsāni thalajāni jalajāni uṭṭhahiṁsu. Tesaṁ kira dhurapattāni navutihatthāni kesarāni tiṁsahatthāni kaṇṇikā dvādasahatthā ekekassa navaghaṭappamāṇā reṇavo ahesuṁ. Satthā pana ubbedhato aṭṭhapaṇṇāsahattho ahosi. Tassa ubhinnaṁ bāhānamantaraṁ aṭṭhārasahatthaṁ nalāṭaṁ pañcahatthaṁ hatthapādā ekādasahatthā ahesuṁ. Tassa ekādasahatthena pādena dvādasahatthāya kaṇṇikāya akkantamattāya navaghaṭappamāṇā reṇavo uṭṭhahitvā aṭṭhapaṇṇāsahatthaṁ sarīrappadesaṁ uggantvā manosilācuṇṇavicuṇṇitaṁ viya katvā paccottharanti. Tadupādāya Satthā Padumuttarotveva loke paññāyitthāti **saṁyuttabhāṇakā** vadanti.

Atha sabbalokuttharo Padumuttaro Bhagavā brahmāyācanaṁ sampaṭicchitvā dhammadesanāya bhājanabhūte satte olokento Mithilanagare

---

1-1. Natthi (Sī, I)

Devalaṁ Sujātañcāti dve rājaputte upanissayasampanne disvā taṅkhaṇaññeva anilapathena gantvā Mithiluyyāne otaritvā uyyānapālena dvepi rājakumāre pakkosāpesi. Tepi ca “amhākaṁ pitucchāputto Padumuttarakumāro pabbajitvā sammāsambodhiṁ pāpuṇitvā amhākaṁ nagaraṁ sampatto, handa naṁ mayaṁ dassanāya upasaṅkamissāmā”ti saparivārā padumuttaraṁ Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā parivāretvā nisīdiṁsu. Tadā Dasabalo tehi parivuto tārāgaṇaparivuto puṇṇacando viya virocamāno tattha dhammacakkaṁ pavattesi, tadā koṭisatasahassānaṁ paṭhamo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

3. “Padumuttarassa Bhagavato, paṭhame dhammadesane.
Koṭisatasahassānaṁ, dhammābhisamayo ahū”ti.

Athāparena samayena saradatāpasasamāgame mahājanaṁ nirayasantāpena santāpetvā dhammaṁ desento sattattiṁsasatasahassasaṅkhe sattakāye dhammāmataṁ pāyesi, so dutiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

4. “Tato parampi vassante, tappayante ca pāṇino.
Sattattiṁ sasatasahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahū”ti.

Yadā pana Ānandamahārājā vīsatiyā purisasahassehi vīsatiyā amaccehi ca saddhiṁ Padumuttarassa Sammāsambuddhassa santike Mithilanagare pāturahosi. Padumuttaro ca Bhagavā te sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā tehi parivuto gantvā pitusaṅgahaṁ kurumāno Haṁsavatiyā rājadhāniyā vasati. Tattha so amhākaṁ Bhagavā viya Kapilapure gaganatale ratanacaṅkame caṅkamanto Buddhavaṁsaṁ kathesi, tadā paññāsasatasahassānaṁ tatiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

5. “Yamhi kāle Mahāvīro, Ānandaṁ upasaṅkami.
Pitusantikaṁ upagantvā, āhanī amatadundubhiṁ.

6. Āhate amatabherimhi, vassante dhammavuṭṭhiyā.
Paññāsasatasahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **Ānandaṁ upasaṅkamī**ti pitaraṁ Ānandarājānaṁ sandhāya vuttaṁ. **Āhanī**ti abhihani. **Āhate**ti āhatāya. **Amatabherimhī**ti amatabheriyā, liṅgavipallāso daṭṭhabbo. "Āsevite"tipi pāṭho, tassa āsevitāyāti attho. **Vassante dhammavuṭṭhiyā**ti dhammavassaṁ vassanteti attho. Idāni abhisamayakaraṇūpāyaṁ dassento—

7. "Ovādako viññāpako, tārako sabbapāṇinaṁ.
Desanākusalo Buddho, tāresi janataṁ bahun"ti—

āha.

Tattha **ovādako**ti saraṇasīladhutaṅgasamādānaguṇānisaṁsavaṇṇanāya ovadatīti ovādako. **Viññāpako**ti catusaccaṁ viññāpetīti viññāpako, bodhako. **Tārako**ti caturoghatārako.

Yadā pana Satthā Mithilanagare Mithiluyyāne koṭisatasahassabhikkhugaṇamajjhe māghapuṇṇamāya puṇṇacandasadisavadano pātimokkhaṁ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

8. "Sannipātā tayo āsuṁ, Padumuttarassa Satthuno.
Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo"ti.

Yadā pana Bhagavā Vebhārapabbatakūṭe vassāvāsaṁ vasitvā pabbatasandassanatthaṁ āgatassa mahājanassa dhammaṁ desetvā navutikoṭisahassāni ehibhikkhubhāvena pabbājetvā tehi parivuto pātimokkhaṁ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

9. "Yadā Buddho asamasamo, vasi Vebhārapabbate.
Navutikoṭisahassānaṁ, dutiyo āsi samāgamo"ti.

Puna Bhagavati guṇavati tilokanāthe mahājanassa bandhanamokkhaṁ kurumāne janapadacārikaṁ caramāne asītikoṭisahassānaṁ bhikkhūnaṁ sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

10. "Puna cārikaṁ pakkante, gāmanigamaraṭṭhato.
Asītikoṭisahassānaṁ, tatiyo āsi samāgamo"ti.

Tattha **gāmanigamaraṭṭhato**ti gāmanigamaraṭṭhehi. Ayameva vā pāṭho, tassa gāmanigamaraṭṭhehi nikkhamitvā pabbajitānanti attho.

Tadā amhākaṁ bodhisatto anekadhanakoṭikoJaṭilo[1] nāma mahāraṭṭhiko hutvā Buddhappamukhassa saṁghassa sacīvaraṁ varadānamadāsi. Sopi taṁ bhattānumodanāvasāne "anāgate kappasatasahassamatthake Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

11. "Ahaṁ tena samayena, Jaṭilo[1] nāma raṭṭhiko.
    Sambuddhappamukhaṁ saṁghaṁ, sabhattaṁ dussamadāsahaṁ.

12. Sopi maṁ Buddho[2] byākāsi, saṁghamajjhe nisīdiya.
    Satasahasse ito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

13. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

14. Tassāpi vacanaṁ sutvā, uttariṁ vatamadhiṭṭhahiṁ.
    Akāsiṁ uggadaḷhaṁ dhitiṁ, dasapāramipūriyā"ti.

Tattha **Sambuddhappamukhaṁ saṁghan**ti Buddhappamukhassa saṁghassa, sāmi-atthe upayogavacanaṁ. **Sabhattaṁ dussamadāsahan**ti sacīvaraṁ bhattaṁ adāsiṁ ahanti attho. **Uggadaḷhan**ti atidaḷhaṁ. **Dhitin**ti vīriyaṁ akāsinti attho.

Padumuttarassa pana Bhagavato kāle titthiyā nāma nāhesuṁ. Sabbe devamanussā Buddhameva saraṇamagamaṁsu. Tena vuttaṁ—

15. "Byāhatā titthiyā sabbe, vimanā dummanā tadā.
    Na tesaṁ keci paricaranti, raṭṭhato nicchubhanti te.

16. Sabbe tattha samāgantvā, upagañchuṁ Buddhasantike.
    Tuvaṁ nātho Mahāvīra, saraṇaṁ hohi cakkhuma.

17. Anukampako kāruṇiko, hitesī sabbapāṇinaṁ.
    Sampatte titthiye sabbe, pañcasīle patiṭṭhahi.

---

1. Jaṭiko (Sī, I)
2. Tadā (Sī, I)

18. Evaṁ nirākulaṁ āsi, suññakaṁ titthiyehi taṁ.
Vicittaṁ arahantehi, vasībhūtehi tādihī"ti.

Tattha **byāhatā**ti vihatamānadappā. **Titthiyā**ti ettha titthaṁ veditabbaṁ, titthakaro veditabbo, titthiyā veditabbā. Tattha sassatādidiṭṭhivasena taranti etthāti **titthaṁ,** laddhi. Tassā laddhiyā uppādako **titthakaro,** titthe bhavā **titthiyā**ti. Padumuttarassa kira Bhagavato kāle titthiyā nāhesuṁ. Ye pana santi, tepi īdisā ahesunti dassanatthaṁ "byāhatā titthiyā"ti-ādi vuttanti veditabbaṁ. **Vimanā**ti virūpamānasā. **Dummanā**ti tasseva vevacanaṁ. **Na tesaṁ keci paricarantī**ti tesaṁ aññatitthiyānaṁ kecipi purisā parikammaṁ na karonti, na bhikkhaṁ denti, na sakkaronti, na garuṁ karonti, na mānenti, na pūjenti, na āsanā vuṭṭhahanti, na añjalikammaṁ karontīti attho. **Raṭṭhato**ti sakalaraṭṭhatopi[1]. **Nicchubhantī**ti nīharanti, ussādenti tesaṁ nivāsaṁ na dentīti attho. **Te**ti titthiyā.

Upagañchuṁ Buddhasantiketi evaṁ tehi raṭṭhavāsīhi manussehi ussādiyamānā sabbepi aññatitthiyā samāgantvā Padumuttaradasabalameva saraṇamagamaṁsu. "Tvaṁ amhākaṁ Satthā nātho gati parāyanaṁ saraṇan"ti evaṁ vatvā saraṇamagamaṁsūti attho. Anukampatīti **anukampako.** Karuṇāya caratīti **kāruṇiko. Sampatte**ti samāgate saraṇamupagate titthiye. **Pañcasīle patiṭṭhahī**ti pañcasu sīlesu patiṭṭhāpesīti attho. **Nirākulan**ti anākulaṁ, aññehi laddhikehi asammissanti attho. **Suññakan**ti suññaṁ rittaṁ tehi titthiyehi. **Tan**ti taṁ Bhagavato sāsananti vacanaseso daṭṭhabbo. **Vicittan**ti vicittavicittaṁ. **Vasībhūtehī**ti vasībhāvappattehi.

Tassa pana Padumuttarassa Bhagavato Haṁsavatī nāma nagaraṁ ahosi. Pitā panassa Ānando nāma khattiyo, Amātā Sujātā nāma devī, devalo ca Sujāto ca dve aggasāvakā, Sumano nāmupaṭṭhāko, amitā ca asamā ca dve aggasāvikā, salalarukkho bodhi, sarīraṁ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ ahosi, sarīrappabhā cassa samantā dvādasa

1. Sakaraṭṭhatopi (Sī, I)

yojanāni gaṇhi, vassasatasahassaṁ āyu ahosi, vasudattā Vnāma aggamahesī, Uttaro nāma putto ahosi. Padumuttaro pana Bhagavā paramābhirāme nandārāme kira parinibbuto. Dhātuyo panassa na vikiriṁsu. Sakalajambudīpavāsino manussā samāgamma dvādasayojanubbedhaṁ sattaratanamayaṁ cetiyamakaṁsu. Tena vuttaṁ—

19. "Nagaraṁ Haṁsavatī nāma, Ānando nāma khattiyo.
Sujātā nāma janikā, Padumuttarassa Satthuno.

24. Devalo ca sujāto ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Sumano nāmupaṭṭhāko, Padumuttarassa Mahesino.

25. Amitā ca asamā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, salaloti pavuccati.

27. Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṁ, accuggato Mahāmuni.
Kañcanagghiyasaṅkāso, dvattiṁsavaralakkhaṇo.

28. Kuṭṭā kavāṭā bhittī ca, rukkhā nagasiluccayā.
Na tassāvaraṇaṁ atthi, samantā dvādasayojane.

29. Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

30. Santāretvā bahujanaṁ, chinditvā sabbasaṁsayaṁ.
Jalitvā aggikkhandhova, nibbuto so sasāvako"ti.

Tattha **nagasiluccayā**ti nagasaṅkhātā siluccayā. **Āvaraṇan**ti paṭicchādanaṁ tirokaraṇaṁ. **Dvādasayojane**ti samantato dvādasayojane ṭhāne Bhagavato sarīrappabhā pharitvā rattindivaṁ tiṭṭhatīti attho. Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Ito paṭṭhāya pāramipūraṇādipunappunāgatamatthaṁ saṅkhipitvā visesatthameva vatvā gamissāma. Yadi pana vuttameva punappunaṁ vakkhāma, kadā antaṁ gamissati ayaṁ saṁvaṇṇanāti.

Padumuttarabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito dasamo Buddhavaṁso.

13. Sumedhabuddhavaṁsavaṇṇanā

Padumuttare pana Sammāsambuddhe parinibbute sāsanepissa antarahite sattatikappasahassāni[1] Buddhā nuppajjiṁsu, Buddhasuññāni ahesuṁ. Ito paṭṭhāya tiṁsakappasahassānaṁ matthake ekasmiṁ kappe **Sumedho Sujāto** cāti dve Sammāsambuddhā nibbattiṁsu. Tattha adhigatamedho **Sumedho** nāma bodhisatto pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Sudassananagare Sudattassa nāma rañño aggamahesiyā Sudattāya nāma deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gahetvā dasannaṁ māsānaṁ accayena Sudassanuyyāne taruṇadivasakaro viya saliladharavivaragato mātukucchito nikkhami. So navavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Tassa kira Sucandana Kañcana Sirivaḍḍhananāmakā tayo pāsādā ahesuṁ. Sumanamahādevippamukhāni aṭṭhacattālīsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṁ.

So cattāri nimittāni disvā Sumanadeviyā Punabbasumitte nāma putte jāte hatthiyānena mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbaji. Manussānañca koṭisatamanupabbaji. So tehi parivuto aḍḍhamāsaṁ[2] padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Nakulanigame Nakulaseṭṭhidhītāya dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṁ vītināmetvā Sirivaḍḍhājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā nīpabodhimūle vīsatihatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā samāraṁ mārabalaṁ vidhamitvā abhisambodhiṁ pāpuṇitvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvā sattasattāhaṁ bodhisamīpeyeva vītināmetvā aṭṭhame sattāhe brahmuno dhammadesanāyācanaṁ sampaṭicchitvā bhabbapuggale olokento attano kaniṭṭhabhātikaṁ Saraṇakumārañca Sabbakāmikumārañca attanā saddhiṁ pabbajitānaṁ bhikkhūnañca koṭisataṁ catusaccadhammapaṭivedhasamatthe disvā ākāsena gantvā Sudassananagarasamīpe Sudassanuyyāne otaritvā uyyānapālena attano bhātike pakkosāpetvā tesaṁ parivārānaṁ majjhe **dhammacakkaṁ** pavattesi, tadā koṭisatasahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi, ayaṁ paṭhamo abhisamayo. Tena vuttaṁ—

---

1. Sattatikappasatasahassāni (Sī, I)
2. Aṭṭhamāse (Sī, I)

1. "Padumuttarassa aparena, Sumedho nāma Nāyako.
Durāsado uggatejo, sabbalokuttamo Muni.

2. Pasannanetto sumukho, brahā uju patāpavā.
Hitesī sabbasattānaṁ, bahū mocesi bandhanā.

3. Yadā Buddho pāpuṇitvā, kevalaṁ bodhimuttamaṁ.
Sudassanamhi nagare, dhammacakkaṁ pavattayi.

4. Tassābhisamayā[1] tīṇi, ahesuṁ dhammadesane.
Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamābhisamayo ahū"ti.

Tattha **uggatejo**ti uggatatejo. **Pasannanetto**ti suṭṭhu pasannanayano, dhovitvā majjitvā ṭhapitamaṇiguḷikā viya pasannāni nettāni honti. Tasmā so "pasannanetto"ti vutto. Mudusiniddhanīlavimalasukhumapakhumācitasuppasannanayanoti attho. "Suppasannapañcanayano"tipi vattuṁ paṭṭati. **Sumukho**ti paripuṇṇasaradasamayacandasadisavadano. **Brahā**ti aṭṭhāsītihatthappamāṇasarīrattā brahā mahanto, aññehi asādhāraṇasarīrappamāṇoti attho. **Ujū**ti brahmujugatto ujumeva uggatasarīro devanagare samussitasuvaṇṇatoraṇasadisavarasarīroti attho. **Patāpavā**ti vijjotamānasarīro. **Hitesī**ti hitagavesī. **Abhisamayā tīṇī**ti abhisamayā tayo, liṅgavipallāso katoti.

Yadā pana Bhagavā kumbhakaṇṇasadisānubhāvaṁ Kumbhakaṇṇaṁ nāma manussabhakkhaṁ yakkhaṁ mahā-aṭavimukhe sandissamānaghorasarīraṁ vattani-aṭavisañcāraṁ pacchinditvā pavattamānaṁ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattiṁ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya lokaṁ olokento disvā ekakova asahāyo tassa yakkhassa bhavanaṁ gantvā anto pavisitvā paññatte sirisayane nisīdi. Atha kho so yakkho makkhaṁ asahamāno daṇḍāhato ghoraviso āsiviso viya saṁkuddho dasabalaṁ bhiṁsāpetukāmo attano attabhāvaṁ ghorataraṁ katvā pabbatasadisaṁ sīsaṁ katvā

---

1. Tassāpi abhisamayā (Ka)

sūriyamaṇḍalasadisāni akkhīni nimminitvā naṅgalasīsasadisātidīghavipulatikhiṇadāṭhāyo katvā olambanīlavipulavisamodaro tālakkhandhasadisabāhucipiṭakavirūpavaṅkanāso pabbatabilasadisavipularattamukho thūlapiṅgalakharapharusakeso atibhayānakadassano hutvā āgantvā Sumedhassa Bhagavato purato ṭhatvā padhūpāyanto pajjalanto pāsāṇapabbataggijāla salila kaddama chārikā'yudha'ṅgāra vālukappakārā **navavidhā vassavuṭṭhiyo** vassetvāpi Bhagavato lomaggamattampi cāletuṁ asakkonto "Bhagavantaṁ pañhaṁ pucchitvā māressāmī"ti Āḷavako viya pañhaṁ pucchi. Atha Bhagavā pañhābyākaraṇena taṁ yakkhaṁ vinayamupanesi. Tato dutiyadivase kirassa raṭṭhavāsino manussā sakaṭabharitena[1] bhattena saha rājakumāraṁ āharitvā yakkhassa adaṁsu. Atha yakkho rājakumāraṁ Buddhassa adāsi. Aṭavidvāre ṭhitamanussā Bhagavantaṁ upasaṅkamiṁsu. Tadā tasmiṁ samāgame Dasabalo yakkhassa manonukūlaṁ dhammaṁ desento navutikoṭisahassānaṁ pāṇīnaṁ dhammacakkhuṁ uppādesi, so dutiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

5. "Punāparaṁ kumbhakaṇṇaṁ, yakkhaṁ so damayī Jino.
Navutikoṭisahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahū"ti.

Yadā pana upakārinagare Sirinandanuyyāne cattāri saccāni pakāsayi, tadā asītikoṭisatasahassānaṁ tatiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

6. "Punāparaṁ amitayaso, catusaccaṁ pakāsayi.
Asītikoṭisahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahū"ti.

Sumedhassāpi Bhagavato tayo sāvakasannipātā ahesuṁ. Paṭhamasannipāte Sudassananagare koṭisatakhīṇāsavā ahesuṁ. Puna devakūṭe pabbate kathinatthate dutiye navutikoṭiyo. Puna tatiye Bhagavati cārikaṁ caramāne asītikoṭiyo ahesuṁ. Tena vuttaṁ—

7. "Sannipātā tayo āsuṁ, Sumedhassa Mahesino.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

1. Haritena (Sī, I, Ka)

8. Sudassanaṁ nāma nagaraṁ, upagañchi Jino yadā.
Tadā khīṇāsavā bhikkhū, samiṁsu satakoṭiyo.

9. Punāparaṁ devakūṭe, bhikkhūnaṁ kathinatthate.
Tadā navutikoṭīnaṁ, dutiyo āsi samāgamo.

10. Punāparaṁ Dasabalo, yadā carati cārikaṁ.
Tadā asītikoṭīnaṁ, tatiyo āsi samāgamo"ti.

Tadā amhākaṁ bodhisatto Uttaro nāma sabbajanuttaro māṇavo hutvā nidahitvā ṭhapitaṁyeva asītikoṭidhanaṁ vissajjetvā Buddhappamukhassa saṁghassa mahādānaṁ datvā tadā Dasabalassa dhammaṁ sutvā saraṇesu patiṭṭhāya nikkhamitvā pabbaji. Sopi naṁ Satthā bhojanānumodanaṁ karonto "anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

11. "Ahaṁ tena samayena, Uttaro nāma māṇavo.
Asītikoṭiyo mayhaṁ, ghare sannicitaṁ dhanaṁ.

12. Kevalaṁ sabbaṁ datvāna, sasaṁghe Lokanāyake.
Saraṇaṁ tassūpagañchiṁ, pabbajjañcābhirocayiṁ.

13. Sopi maṁ Buddho byākāsi, karonto anumodanaṁ.
Tiṁsakappasahassamhi, ayaṁ Buddho bhavissati.

14. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

Byākaraṇagāthā vitthāretabbā.

15. Tassāpi vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā.

16. Suttantaṁ Vinayañcāpi, navaṅgaṁ Satthusāsanaṁ.
Sabbaṁ pariyāpuṇitvāna, sobhayiṁ Jinasāsanaṁ.

17. Tatthappamatto viharanto, nisajjaṭṭhānacaṅkame.
Abhiññāpāramiṁ gantvā[1], brahmalokamagañchahan"ti.

---

1. Patvā (Sī, I, Ka)

Tattha **sannicitan**ti nidahitaṁ nidhānavasena. **Kevalan**ti sakalanti attho. **Sabban**ti asesato datvā. **Sasaṁghe**ti sasaṁghassa. **Tassūpagañchin**ti taṁ upagañchiṁ, upayogatthe sāmivacanaṁ. **Abhirocayin**ti pabbajiṁ. **Tiṁsakappasahassamhī**ti tiṁsakappasahassesu atikkantesūti attho.

Tassa pana Sumedhassa Bhagavato Sudassanaṁ nāma nagaraṁ ahosi, Sudatto nāma rājā pitā, mātā Sudattā nāma, Saraṇo ca Sabbakāmo ca dve aggasāvakā, Sāgaro nāmupaṭṭhāko, Rāmā ca Surāmā ca dve aggasāvikā, mahānīparukkho bodhi, sarīraṁ aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ ahosi, āyu navutivassasahassāni, navavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi, Sumanā nāmassa aggamahesī, Punabbasumitto nāma putto, hatthiyānena nikkhami. Sesaṁ gāthāsu dissati. Tena vuttaṁ—

18. "Sudassanaṁ nāma nagaraṁ, Sudatto nāma khattiyo.
Sudattā nāma janikā, Sumedhassa Mahesino.

23. Saraṇo Sabbakāmo ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Sāgaro nāmupaṭṭhāko, Sumedhassa Mahesino.

24. Rāmā ceva Surāmā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, mahānīpoti vuccati.

26. Aṭṭhāsītiratanāni, accuggato Mahāmuni.
Obhāseti disā sabbā, cando tārагaṇe yathā.

27. Cakkavattimaṇī nāma, yathā tapati yojanaṁ.
Tatheva tassa ratanaṁ, samantā pharati yojanaṁ.

28. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

29. Tevijjachaḷabhiññehi, balappattehi tādihi.
Samākulamidaṁ āsi, arahantehi sādhuhi.

30. Tepi sabbe amitayasā, vippamuttā nirūpadhī.
Ñāṇālokaṁ dassayitvā, nibbutā te mahāyasā"ti.

Tattha **cando tāragaṇe yathā**ti yathā nāma gagane paripuṇṇacando tārāgaṇe obhāseti pakāseti, evameva sabbāpi disā obhāsetīti attho. Keci "cando pannaraso yathā"ti paṭhanti, so uttānatthova.

Cakkavattimaṇī nāmāti yathā nāma cakkavattirañño maṇiratanaṁ catuhatthāyāmaṁ sakaṭanābhisamapariṇāhaṁ caturāsītimaṇisahassaparivāraṁ tārāgaṇaparivutassa saradasamayaparipuṇṇarajanikarassa sirisamudayasobhaṁ avhayantamiva Vepullapabbatato[1] paramaramaṇīyadassanaṁ maṇiratanamāgacchati, tassevaṁ āgacchantassa samantato yojanappamāṇaṁ okāsaṁ ābhā pharati, evameva tassa Sumedhassāpi Bhagavato sarīrato ābhāratanaṁ samantato yojanaṁ pharatīti attho.

Tevijjachaḷabhiññehīti tevijjehi chaḷabhiññehi cāti attho. **Balappattehī**ti iddhibalappattehi. **Tādihī**ti tādibhāvappattehi. **Samākulan**ti saṁkiṇṇaṁ. Ekakāsāvapajjotaṁ. **Idan**ti sāsanaṁ sandhāyāha, mahītalaṁ vā. **Amitayasā**ti amitaparivārā, atulakittighoso vā. **Nirūpadhī**ti caturupadhivirahitā. Sesamettha gāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Sumedhabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ekādasamo Buddhavaṁso.

---

14. Sujātabuddhavaṁsavaṇṇanā

Tato tassāparabhāge tasmiṁyeva maṇḍakappe anupubbena aparimitāyukesu sattesu anukkamena parihāyitvā navutivassasahassāyukesu jātesu sujātarūpakāyo parisuddhajāto **Sujāto** nāma Satthā loke udapādi. Sopi pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Sumaṅgalanagare Uggatassa nāma rañño kule pabhāvatiyā nāma aggamahesiyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gahetvā dasannaṁ māsānaṁ accayena mātukucchito nikkhami. Nāmaggahaṇadivase cassa nāmaṁ

1. Vipulapabbatato (Ka)

karonto sakalajambudīpe sabbasattānaṁ sukhaṁ janayanto jātoti "Sujāto"tvevassa nāmamakaṁsu. So navavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Sirī Upasirī Sirinando cāti tassa tayo pāsādā ahesuṁ. Sirīnandādevippamukhāni tevīsati itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṁ.

So cattāri nimittāni disvā Sirīnandādeviyā Upasene nāma putte uppanne Haṁsavahaṁ nāma varaturaṅgamāruyha mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbaji. Taṁ pana pabbajantaṁ manussānaṁ koṭi anupabbaji. Atha so tehi parivuto nava māse padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Sirīnandananagare Sirīnandanaseṭṭhissa dhītāya dinnaṁ paramamadhuraṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṁ vītināmetvā sāyanhasamaye Sunandājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā veḷubodhiṁ upasaṅkamitvā tettiṁsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā sūriye dharamāneyeva samāraṁ mārabalaṁ vidhamitvā sammāsambodhiṁ paṭivijjhitvā sabbabuddhānuciṇṇaṁ udānaṁ udānetvā sattasattāhaṁ bodhisamīpeyeva vītināmetvā brahmunā āyācito attano kaniṭṭhabhātikaṁ sudassanakumāraṁ purohitaputtaṁ devakumārañca catusaccadhammapaṭivedhasamatthe disvā ākāsena gantvā Sumaṅgalanagarasamīpe Sumaṅgaluyyāne otaritvā uyyānapālena attano bhātikaṁ Sudassanakumāraṁ purohitaputtaṁ Devakumārañca pakkosāpetvā tesaṁ saparivārānaṁ majjhe nisinno dhammacakkaṁ pavattesi. Tattha asītiyā koṭīnaṁ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṁ paṭhamābhisamayo ahosi.

Yadā pana Bhagavā Sudassanuyyānadvāre mahāsālamūle Yamakapāṭihāriyaṁ katvā devesu Tāvatiṁsesu vassāvāsaṁ upāgami, tadā sattattiṁsasatasahassānaṁ[1] dhammābhisamayo ahosi. Ayaṁ dutiyo abhisamayo ahosi. Yadā pana Sujāto Dasabalo pitusantikaṁ agamāsi, tadā saṭṭhisatasahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. "Tattheva maṇḍakappamhi, Sujāto nāma Nāyako.
   Sīhahanusabhakkhandho, appameyyo durāsado.

---

1. Sattattiṁsasahassānaṁ (Sī, I)

2. Candova vimalo Buddho, sataraṁsīva patāpavā.
Evaṁ sobhati Sambuddho, jalanto siriyā sadā.

3. Pāpuṇitvāna Sambuddho, kevalaṁ bodhimuttamaṁ.
Sumaṅgalamhi nagare, dhammacakkaṁ pavattayi.

4. Desente pavaraṁ dhammaṁ, Sujāte Lokanāyake.
Asītikoṭī abhisamiṁsu, paṭhame dhammadesane.

5. Yadā Sujāto amitayaso, deve vassaṁ upāgami.
Sattattiṁsasatasahassānaṁ[1], dutiyābhisamayo ahu.

6. Yadā Sujāto asamasamo, upagacchi pitusantikaṁ.
Saṭṭhisatasahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahū"ti.

Tattha **tattheva maṇḍakappamhī**ti yasmiṁ maṇḍakappe Sumedho Bhagavā uppanno, tattheva kappe Sujātopi Bhagavā uppannoti attho. **Sīhahanū**ti sīhassa viya hanu assāti sīhahanu. Sīhassa pana heṭṭhimahanumeva puṇṇaṁ hoti, na uparimaṁ. Assa pana mahāpurisassa sīhassa heṭṭhimahanu viya dvepi paripuṇṇāni dvādasiyaṁ pakkhassa candasadisāni honti. [2] Tena vuttaṁ "sīhahanū"ti[2]. **Usabhakkhandho**ti usabhasseva samappavaṭṭakkhandho, suvaṭṭitasuvaṇṇāliṅgasadisakkhandhoti attho. **Sataraṁsīvā**ti divasakaro viya. **Siriyā**ti Buddhasiriyā. **Bodhimuttaman**ti uttamaṁ sambodhiṁ.

Sudhammavatīnagare Sudhammuyyāne āgatānaṁ manussānaṁ dhammaṁ desetvā saṭṭhisatasahassāni ehibhikkhubhāvena pabbājetvā tesaṁ majjhe pātimokkhaṁ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Tato paraṁ tidivorohaṇe Bhagavato paññāsasatasahassānaṁ dutiyo sannipāto ahosi. Puna "Sudassanakumāro Bhagavato santike pabbajitvā arahattaṁ patto"ti sutvā "mayampi pabbajissāmā"ti āgatāni cattāri purisasatasahassāni gahetvā Sudassanatthero Sujātaṁ Narāsabhaṁ upasaṅkami. Tesaṁ Bhagavā dhammaṁ desetvā ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā caturaṅgasamannāgate sannipāte pātimokkhaṁ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

1. Sattattiṁsasahassānaṁ (Sī, I)
2-2. Natthi (Sī, I)

7. “Sannipātā tayo āsuṁ, Sujātassa Mahesino.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

8. Abhiññābalappattānaṁ, appattānaṁ bhavābhave.
Saṭṭhisatasahassāni, paṭhamaṁ sannipatiṁsu te.

9. Punāparaṁ sannipāte, tidivorohaṇe jine.
Paññāsasatasahassānaṁ, dutiyo āsi samāgamo.

10. Upasaṅkamanto Narāsabhaṁ, Sudassano[1] aggasāvako.
Catūhi satasahassehi, Sambuddhaṁ upasaṅkamī”ti.

Tattha **appattānan**ti bhavābhave asampattānanti attho. “Appavattā bhavābhave”tipi pāṭho, soyevattho. **Tidivorohaṇe**ti saggalokato otarante kattukārake daṭṭhabbo. Kārakavipallāsena vuttaṁ. Atha vā **tidivorohaṇe**ti tidivato otaraṇe. **Jine**ti Jinassa, sāmi-atthe bhummaṁ daṭṭhabbaṁ.

Tadā kira amhākaṁ bodhisatto cakkavattirājā hutvā “Buddho loke uppanno”ti sutvā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā dhammakathaṁ sutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa sattahi ratanehi saddhiṁ catumahādīparajjaṁ[2] datvā Satthu santike pabbaji. Sakaladīpavāsino janā raṭṭhuppādaṁ gahetvā ārāmikakiccaṁ sādhetvā Buddhappamukhassa saṁghassa niccaṁ mahādānamadaṁsu. Sopi naṁ Satthā “anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

11. “Ahaṁ tena samayena, catudīpamhi issaro.
Antalikkhacaro āsiṁ, cakkavattī mahabbalo.

13. Catudīpe mahārajjaṁ, ratane satta uttame.
Buddhe niyyātayitvāna, pabbajiṁ tassa santike.

14. Ārāmikā janapade, uṭṭhānaṁ paṭipiṇḍiya.
Upanenti bhikkhusaṁghassa, paccayaṁ sayanāsanaṁ.

---

1. Tassa yo (Sī, I)
2. Catudīpikamahārajjaṁ (Sī, I)

15. Sopi maṁ Buddho byākāsi, dasasahassimhi issaro.
Tiṁsakappasahassamhi, ayaṁ Buddho bhavissati.

16. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

17. Tassāpi cavanaṁ sutvā, bhiyyo hāsaṁ janesahaṁ.
Adhiṭṭhahiṁ vataṁ uggaṁ, dasapāramipūriyā.

18. Suttantaṁ Vinayañcāpi, navaṅgaṁ Satthusāsanaṁ.
Sabbaṁ pariyāpuṇitvāna, sobhayiṁ Jinasāsanaṁ.

19. Tatthappamatto viharanto, brahmaṁ bhāvetva bhāvanaṁ.
Abhiññāpāramiṁ gantvā, brahmalokamagañchahan"ti.

Tattha **catudīpamhī**ti saparivāradīpānaṁ catunnaṁ mahādīpānanti attho. **Antalikkhacaro**ti cakkaratanaṁ purakkhatvā ākāsacaro. **Ratane sattā**ti hatthiratanādīni satta ratanāni. **Uttame**ti uttamāni. Atha vā uttame Buddheti attho daṭṭhabbo. **Niyyātayitvānā**ti datvāna. **Uṭṭhānan**ti raṭṭhuppādaṁ, āyanti attho. **Paṭipiṇḍiyā**ti rāsiṁ katvā saṁkaḍḍhitvā. **Paccayan**ti cīvarādividhaṁ paccayaṁ. **Dasasahassimhi issaro**ti dasasahassilokadhātuyaṁ issaro, tadetaṁ jātikkhettaṁ sandhāya vuttanti veditabbaṁ. Anantānaṁ lokadhātūnaṁ issaro Bhagavā. **Tiṁsakappasahassamhī**ti ito paṭṭhāya tiṁsakappasahassānaṁ matthaketi attho.

Tassa pana Sujātassa Bhagavato Sumaṅgalaṁ nāma nagaraṁ ahosi, Uggato nāma rājā pitā, Pabhāvatī nāma mātā, Sudassano ca Sudevo ca[1] dve aggasāvakā, Nārado nāmupaṭṭhāko, Nāgā ca Nāgasamālā ca dve aggasāvikā, mahāveḷurukkho bodhi, so kira mandacchiddo ghanakkhandho paramaramaṇīyo veḷuriyamaṇivaṇṇehi vimalehi pattehi sañchannavipulasākho mayūrapiñchakalāpo viya virocittha. Tassa pana Bhagavato sarīraṁ paṇṇāsahatthubbedhaṁ ahosi, āyu navutivassasahassāni, Sirīnandā nāmassa aggamahesī, Upaseno nāma putto. Turaṅgavarayānena nikkhami. So pana Candavatīnagare Silārāme parinibbāyi. Tena vuttaṁ—

1. Sudassano ca devo ca (Sī, I)

20. “Sumaṅgalaṁ nāma nagaraṁ, Uggato nāma khattiyo.
Mātā pabhāvatī nāma, Sujātassa Mahesino.

25. Sudassano Sudevo ca[1], ahesuṁ aggasāvakā.
Nārado nāmupaṭṭhāko, Sujātassa Mahesino.

26. Nāgā ca Nāgasamālā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, mahāveḷūti vuccati.

27. So ca rukkho ghanakkhandho[2], acchiddo hoti pattiko.
Uju vaṁso brahā hoti, dassanīyo manoramo.

28. Ekakkhandho pavaḍḍhitvā, tato sākhā pabhijjati.
Yathā subaddho morahattho, evaṁ sobhati so dumo.

29. Na tassa kaṇṭakā honti, nāpi chiddaṁ mahā ahu.
Vitthiṇṇasākho aviralo, sandacchāyo manoramo.

31. Paññāsaratano āsi, uccattanena so Jino.
Sabbākāravarūpeto, sabbaguṇamupāgato.

32. Tassa pabhā asamasamā, niddhāvati samantato.
Appamāṇo atuliyo, opammehi anūpamo.

33. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

34. Yathāpi sāgare ūmī, gagane tārakā yathā.
Evaṁ tadā pāvacanaṁ, arahantehi cittitaṁ.

35. So ca Buddho asamasamo, guṇāni ca tāni katuliyāni.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **acchiddo**ti appacchiddo. “Anudarā kaññā”ti-ādīsu viya daṭṭhabbaṁ. Keci “chiddaṁ hoti parittakan”ti paṭhanti. **Pattiko**ti bahupattho,

---

1. Sudassano ca devo ca (Sī, I)
2. Jātaruciro (Sī, I), ghanaruciro (Ka)

kācamaṇivaṇṇehi[1] pattehi sañchannoti attho. **Ujū**ti avaṅko akuṭilo. **Vaṁso**ti veḷu. **Brahā**ti samantato mahā. **Ekakkhandho**ti avaniruho eko adutiyo cāti attho. **Pavaḍḍhitvā**ti vaḍḍhitvā. **Tato sākhā pabhijjatī**ti tato vaṁsaggato pañcavidhā sākhā nikkhamitvā pabhijjittha. "Tato sākhā pabhijjathā"tipi pāṭho. **Subaddho**ti suṭṭhu pañcabandhanākārena baddho. **Morahattho**ti ātapasannivāraṇatthaṁ kato baddho morapiñchakalāpo vuccati.

Na tassa kaṇṭakā hontīti tassa vaṁsassa kaṇṭakinopi rukkhassa kaṇṭakā nāhesuṁ. **Aviralo**ti aviralasākhāsañchanno. **Sandacchāyo**ti ghanacchāyo, aviralattāva sandacchāyoti vutto. **Paññāsaratano āsī**ti paññāsahattho ahosi. **Sabbākāravarūpeto**ti sabbena ākārena varehiyeva upeto sabbākāravarūpeto nāma. **Sabbaguṇamupāgato**ti anantarapadasseva vevacanamattaṁ.

Appamāṇoti pamāṇarahito, pamāṇaṁ gahetuṁ asakkuṇeyyattā vā appamāṇo. **Atuliyo**ti atulo, kenaci asadisoti attho. **Opammehī**ti upamitabbehi. **Anūpamo**ti upamārahito, "iminā ca iminā ca sadiso"ti vattuṁ asakkuṇeyyabhāvato anūpamoti attho. **Guṇāni ca tānī**ti guṇā ca te, sabbaññutaññāṇādayo guṇāti attho. Liṅgavipallāsena vuttaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sujātabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito dvādasamo Buddhavaṁso.

---

15. Piyadassībuddhavaṁsavaṇṇanā

Sujātassa pana aparabhāge ito aṭṭhakappasatādhikasahassakappamatthake ekasmiṁ kappe **Piyadassī Atthadassī Dhammadassī**ti tayo Buddhā nibbattiṁsu. Tattha **Piyadassī** nāma Bhagavā pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Sudhaññavatīnagare Sudattassa nāma rañño

---

1. Marakatamaṇivaṇṇehi (Ka)

aggamahesiyā candasadisavadanāya Candādeviyā nāma kucchismiṁ paṭisandhiṁ gahetvā dasannaṁ māsānaṁ accayena varuṇuyyāne mātukucchito nikkhami. Tassa pana nāmaggahaṇadivase lokassa piyānaṁ pāṭihāriyavisesānaṁ dassitattā "Piyadassī"tveva nāmamakaṁsu. So navavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Tassa kira Sunimmalavimalagiribrahānāmakā tayo pāsādā ahesuṁ. Vimalāmahādevippamukhāni tettiṁsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṁ.

So cattāri nimittāni disvā Vimalādeviyā Kañcanaveḷe nāma putte uppanne ājaññarathena mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbaji. Ekā ca naṁ purisakoṭi anupabbaji. So tehi parivuto mahāpuriso cha māse padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Varuṇabrāhmaṇagāme Vasabhabrāhmaṇassa dhītāya dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṁ vītināmetvā Sujātājīvakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā kakudhabodhiṁ upasaṅkamitvā tepaññāsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā pallaṅkaṁ ābhujitvā sabbaññutaññāṇaṁ paṭivijjhitvā "anekajātisaṁsāran"ti udānaṁ udānetvā tattheva sattasattāhaṁ vītināmetvā attanā saha pabbajitānaṁ ariyadhammapaṭivedhasamatthataṁ ñatvā ākāsena tattha gantvā Usabhavatīnagarasamīpe Usabhavatuyyāne otaritvā bhikkhukoṭiparivuto dhammacakkaṁ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṁ paṭhamo abhisamayo.

Puna Usabhavatiyā nāma nagarassa avidūre Sudassanapabbate Sudassano nāma devarājā paṭivasati. So micchādiṭṭhiko ahosi. Sakalajambudīpe pana manussā tassa anusaṁvaccharaṁ satasahassagghanikaṁ baliṁ upasaṁharanti. So Sudassano devarājā nararājena saddhiṁ ekāsane nisīditvā baliṁ sampaṭicchati. Atha Piyadassī Bhagavā "tassa Sudassanassa devarājassa taṁ diṭṭhigataṁ vinodessāmī"ti tasmiṁ devarāje yakkhasamāgamaṁ gate tassa bhavanaṁ pavisitvā sirisayanaṁ āruhitvā chabbaṇṇaraṁsiyo muñcanto Yugandharapabbate saradasamaye sūriyo viya nisīdi. Tassa parivāraparicārikā devatāyo mālāgandhavilepanādīhi Dasabalaṁ pūjetvā parivāretvā aṭṭhaṁsu.

Sudassanopi devarājā yakkhasamāgamato āgacchanto attano bhavanato chabbaṇṇarasmiyo niccharante disvā cintesi "aññesu pana divasesu mama bhavanassa edisī anekaraṁsijālasamujjalavibhūti na diṭṭhapubbā. Ko nu kho idha paviṭṭho devo vā manusso vā"ti olokento udayagirisikharamatthake saradasamayadivasakaramiva chabbaṇṇaraṁsijālena abhijjalantaṁ nisinnaṁ Bhagavantaṁ disvā cintesi "ayaṁ muṇḍakasamaṇo mama parivārena parijanena parivuto varasayane nisinno"ti kodhābhibhūtamānaso "handāhaṁ imassa attano balaṁ dassessāmī"ti cintetvā sakalaṁ taṁ pabbataṁ ekajālamakāsi[1]. "Iminā aggijālena chārikābhūto muṇḍakasamaṇo"ti olokento anekaraṁsijālavisaravipphuritavarasarīraṁ pasannavadanavaṇṇasobhaṁ vippasannacchavirāgaṁ dasabalamabhijjalantaṁ disvā cintesi "ayaṁ samaṇo aggidāhaṁ sahati, handāhaṁ imaṁ samaṇaṁ udakoghena osādetvā māressāmī"ti atigambhīraṁ udakoghaṁ vimānābhimukhaṁ pavattesi.

Tato udakoghena puṇṇe tasmiṁ vimāne nisinnassa tassa Bhagavato cīvare aṁsumattaṁ vā sarīre lomamattaṁ vā na temittha. Tato Sudassano devarājā "iminā samaṇo nirassāso mato bhavissatī"ti mantvā udakaṁ saṅkhipitvā olokento Bhagavantaṁ asitajaladharavivaragataṁ saradasamayarajanikaramiva vividharaṁsijālavisarena virocamānaṁ sakaparisaparivutaṁ nisinnaṁ disvā attano makkhaṁ asahamāno "handa māressāmi nan"ti kodhena navavidha-āvudhavassaṁ vassesi. Athassa Bhagavato ānubhāvena sabbāvudhāni nānāvidhaparamaruciradassanā surabhikusumamālā hutvā Dasabalassa pādamūle nipatiṁsu.

Tato taṁ acchariyaṁ disvā Sudassano devarājā paramakupitamānaso Bhagavantaṁ ubhohi hatthehi pādesu gahetvā attano bhavanato nīharitukāmo ukkhipitvā mahāsamuddaṁ atikkamitvā cakkavāḷapabbataṁ gantvā "kiṁ nu kho samaṇo jīvati vā mato vā"ti olokento tasmiṁyeva āsane nisinnaṁ disvā "aho mahānubhāvo ayaṁ samaṇo, nāhaṁ imaṁ samaṇaṁ ito nikkaḍḍhituṁ sakkomi.

---

1. Ekajālamālamakāsi (Sī, I, Ka)

yadi hi maṁ koci jānissati, anappako me ayaso bhavissati. Yāvimaṁ koci na passati, tāva naṁ vissajjetvā gamissāmī"ti cintesi.

Atha Dasabalo tassa cittācāraṁ ñatvā tathā adhiṭṭhāsi, yathā naṁ sabbe devamanussā passanti. Tasmiñca divase sakalajambudīpe ekasatarājāno tasseva upahāradānatthāya sannipatiṁsu. Te Bhagavato pāde gahetvā nisinnaṁ Sudassanaṁ devarājānaṁ nararājāno disvā "amhākaṁ devarājā munirājassa Piyadassissa Satthuno pādaparicariyaṁ karoti, aho Buddhā nāma acchariyā, aho Buddhaguṇā visiṭṭhā"ti Bhagavati pasannacittā sabbe Bhagavantaṁ namassamānā sirasmiṁ añjaliṁ katvā aṭṭhaṁsu. Tattha piyadassī Bhagavā taṁ Sudassanaṁ devarājānaṁ pamukhaṁ katvā dhammaṁ desesi. Tadā devamanussānaṁ navutikoṭisahassāni arahattaṁ pāpuṇiṁsu. So dutiyo abhisamayo ahosi.

Yadā pana navayojanappamāṇe Kumudanagare Buddhapaccatthiko Devadatto viya Soṇatthero nāma Mahāpadumakumārena saddhiṁ mantetvā tassa pitaraṁ ghātetvā puna Piyadassībuddhassa vadhāya nānappakāraṁ payogaṁ katvāpi ghātetuṁ asakkonto so Doṇamukhanāgarājārohaṁ pakkosāpetvā taṁ palobhetvā tamatthaṁ ārocesi "yadā panāyaṁ samaṇo Piyadassī imaṁ nagaraṁ piṇḍāya pavisati, tadā Doṇamukhaṁ nāma gajavaraṁ vissajjetvā Piyadassīsamaṇaṁ mārehī"ti.

Atha so āroho hitāhitavicāraṇarahito rājavallabho "ayaṁ samaṇo ṭhānantarāpi maṁ cāveyyā"ti mantvā "sādhū"ti sampaṭicchitvā dutiyadivase Dasabalassa nagarappavesanasamayaṁ sallakkhetvā sujātamatthakapiṇḍakumbhanalāṭaṁ[1] dhanusadisadīghasuṇḍataṭaṁ suvipulamudukaṇṇaṁ madhupiṅgalanayanaṁ sundarakkhandhāsanaṁ anuvaṭṭaghanajaghanaṁ nicitagūḷhajāṇu-antaraṁ īsāsadisaruciradantaṁ suvāladhiṁ apacitamecakaṁ sabbalakkhaṇasampannaṁ asitajaladharasadisacārudassanaṁ sīhavikkantalalitagāminaṁ jaṅgamamiva dharādharaṁ sattappatiṭṭhaṁ sattadhā pabhinnaṁ sabbaso vissavantaṁ viggahavantamiva[2] antakaṁ upasaṅkamitvā piṇḍakabaḷañjanadhūpalepādivisesehi bhiyyopi mattappamattaṁ katvā arivāraṇavāraṇaṁ erāvaṇavāraṇamiva arijanavāraṇaṁ munivāraṇaṁ māraṇatthāya pesesi.

---

1. ...thalaṁ (Sī)

2. Vibbhamantamiva (Sī, I)

Atha so dviradavaro muttamattova gajamahiṁ saturaṅganaranāriyo hantvā hatarudhiraparirañjitasadantakarasarīro antajālapariyonaddhanayano sakaṭakavāṭakūṭāgāradvāratoraṇādīni bhañjitvā kāka[1] kulala vijjhādīhi anupariyāyamāno hatamahiṁsanaraturaṅgadiradādīnaṁ aṅgāni ālumpitvā manussabhakkho yakkho viya bhakkhayanto dūratova Dasabalaṁ sissagaṇaparivutaṁ āgacchantaṁ disvā anilagaruḷasadisavego vegena Bhagavantamabhigañchi.

Atha puravāsino pana janā bhayasantāpaparipūritamānasā pāsādapākāracayatarūpagatā Tathāgatābhimukhamabhidhāvantaṁ disvā hāhākārasaddamakaṁsu. Keci pana upāsakā taṁ nānappakārehi nayehi nivārayitumārabhiṁsu. Atha so Buddhanāgo hatthināgamāyantamoloketvā karuṇāvipphārasītalahadayo mettāya taṁ phari. Tato so hatthināgo mettāpharaṇena mudukatahadayasantāno attano dosāparādhaṁ ñatvā lajjāya Bhagavato purato ṭhātuṁ asakkonto pathaviyaṁ pavisanto viya sirasā Bhagavato pādesu nipati. Evaṁ nipanno pana so timiranikarasadisasarīro sañjhāppabhānurañjitavarakanakagirisikharasamīpamupagato asitasaliladharanikaro viya virocittha.

Athevaṁ munirājapādamūle karirājānaṁ sirasā nipatantaṁ disvā nāgarajanā paramapītipūritahadayā sādhukārasīhanādaṁ ukkuṭṭhisaddaṁ pavattayiṁsu. Surabhikusumamālācandanagandhacuṇṇālaṅkārādīhi taṁ anekappakāraṁ pūjesuṁ. Samantato celukkhepā pavattiṁsu. Gaganatale suradundubhiyo abhinadiṁsu. Atha Bhagavā tamasitagirisikharamiva pādamūle nipannaṁ diradavaraṁ oloketvā aṅkusadhajajālasaṅkhacakkālaṅkatena karatalena gajavaramatthakaṁ parāmasitvā tassa cittācārānukūlāya dhammadesanāya taṁ anusāsi—

“Gajavara vadato suṇohi vācaṁ,
Mama hitamatthayutañca taṁ bhajāhi.
Tava vadhanirataṁ paduṭṭhabhāvaṁ,
Apanaya santamupehi cārudanti.

---

1. Kākavaka (Ka)

Lobhena dosena ca mohato vā,
Yo pāṇino hiṁsati vāraṇinda.
So pāṇaghātī sucirampi kālaṁ,
Dukkhaṁ sughoraṁ narake'nubhoti.

Mākāsi mātaṅga punevarūpaṁ,
Kammaṁ pamādena madena vāpi.
Avīciyaṁ dukkhamasayha kappaṁ,
Pappoti pāṇaṁ atipātayanto.

Dukkhaṁ sughoraṁ narake'nubhotvā,
Manussalokaṁ yadi yāti bhiyyo.
Appāyuko hoti virūparūpo,
Vihiṁsako dukkhavisesabhāgī.

Yathā ca pāṇā paramaṁ piyā te,
Mahājane kuñjara mandanāga.
Tathā parassāpi piyāti ñatvā,
Pāṇātipāto parivajjanīyo.

Dose ca hiṁsānirate viditvā,
Pāṇātipātā virate guṇe ca.
Pāṇātipātaṁ parivajjaya tvaṁ[1],
Sagge sukhaṁ icchasi ce parattha.

Pāṇātipātā virato sudanto,
Piyo manāpo bhavatīdha loke.
Kāyassa bhedā ca paraṁ panassa,
Saggādhivāsaṁ kathayanti buddhā.

Dukkhāgamaṁ nicchati koci loke,
Sabbopi jāto sukhamesateva.
Tasmā mahānāga vihāya hiṁsaṁ,
Bhāvehi mettaṁ karuṇañca kāle"ti.

1. Parivajjayitvā (Sī, I)

Athevaṁ dasabalenānusāsiyamāno dantivaro saññaṁ paṭilabhitvā paramavinīto vinayācārasampanno sisso viya ahosi. Evaṁ so piyadassī Bhagavā amhākaṁ satthā viya dhanapālaṁ doṇamukhaṁ karivaraṁ damitvā tattha mahājanasamāgame dhammaṁ desesi. Tadā asītikoṭisahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi. Ayaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. “Sujātassa aparena, sayambhū Lokanāyako.
   Durāsado asamasamo, piyadassī mahāyaso.

2. Sopi Buddho amitayaso, ādiccova virocati.
   Sabbaṁ tamaṁ nihantvāna, dhammacakkaṁ pavattayi.

3. Tassāpi atulatejassa, ahesuṁ abhisamayā tayo.
   Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamābhisamayo ahu.

4. Sudassano devarājā, micchādiṭṭhimarocayi.
   Tassa diṭṭhiṁ vinodento, satthā dhammamadesayi.

5. Janasannipāto atulo, mahāsannipatī tadā.
   Navutikoṭisahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahu.

6. Yadā Doṇamukhaṁ hatthiṁ, vinesi narasārathi.
   Asītikoṭisahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Sumaṅgalanagare Pālito nāma rājaputto ca purohitaputto Sabbadassikumāro cāti dve sahāyakā ahesuṁ. Te Piyadassimhi Sammāsambuddhe cārikaṁ carante “attano nagaraṁ sampatto”ti sutvā koṭisatasahassaparivārā paccuggamanaṁ katvā tassa dhammaṁ sutvā sattāhaṁ mahādānaṁ datvā sattame divase Bhagavato bhattānumodanāvasāne koṭisatasahassehi saddhiṁ pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Tesaṁ pana majjhe Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Athāparena samayena Sudassanadevarājassa samāgame navutikoṭiyo arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Tehi parivuto satthā pātimokkhaṁ uddisi, ayaṁ

dutiyo sannipāto ahosi. Puna doṇamukhavinayane asītikoṭiyo pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Tesaṁ majjhe Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi, ayaṁ tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

7. "Sannipātā tayo āsuṁ, tassāpi Piyadassino.
Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo.

8. Tato paraṁ navutikoṭī, samiṁsu ekato munī.
Tatiye sannipātamhi, asītikoṭiyo ahū"ti.

Tadā amhākaṁ bodhisatto Kassapo nāma brāhmaṇamāṇavo itihāsapañcamānaṁ tiṇṇaṁ vedānaṁ pāragū hutvā Satthu dhammadesanaṁ sutvā koṭisatasahassapariccāgena paramārāmaṁ saṁghārāmaṁ kāretvā saraṇesu ca pañcasīlesu ca patiṭṭhāsi. Atha naṁ Satthā "ito aṭṭhārasakappasataccayena Gotamo nāma Buddho loke bhavissatī"ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

9. "Ahaṁ tena samayena, Kassapo nāma brāhmaṇo[1].
Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṁ vedāna pāragū.

10. Tassa dhammaṁ suṇitvāna, pasādaṁ janayiṁ ahaṁ.
Koṭisatasahassehi, saṁghārāmaṁ amāpayiṁ.

11. Tassa datvāna ārāmaṁ, haṭṭho saṁviggamānaso.
Saraṇe pañcasīle ca, daḷhaṁ katvā samādiyiṁ.

12. Sopi maṁ Buddho byākāsi, saṁghamajjhe nisīdiya.
Aṭṭhārase kappasate, ayaṁ Buddho bhavissati.

13. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

14. Tassāpi vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā"ti.

---

1. Māṇavo (Sī, I, Ka)

Tattha **saraṇe pañcasīle cā**ti tīṇi saraṇāni pañca sīlāni cāti attho. **Aṭṭhārase kappasate**ti ito aṭṭhasatādhikassa kappasahassassa accayenāti attho.

Tassa pana Bhagavato Sudhaññaṁ nāma nagaraṁ ahosi. Pitā Sudatto nāma rājā, mātā Sucandā nāma devī, Pālito ca Sabbadassī ca dve aggasāvakā, Sobhito nāmupaṭṭhāko, Sujātā ca Dhammadinnā ca dve aggasāvikā, kakudharukkho bodhi, sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ ahosi, navutivassasahassāni āyu, Vimalā nāmassa aggamahesī ahosi, Kañcanāveḷo nāma putto, so ājaññarathena nikkhamīti. Tena vuttaṁ—

15. "Sudhaññaṁ nāma nagaraṁ, Sudatto nāma khattiyo.
Candā nāmāsi janikā, Piyadassissa Satthuno.

20. Pālito Sabbadassī ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Sobhito nāmupaṭṭhāko, Piyadassissa Satthuno.

21. Sujātā Dhammadinnā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, kakudhoti pavuccati.

23. Sopi Buddho amitayaso, dvattiṁsavaralakkhaṇo.
Asītihatthamubbedho, sālarājāva dissati.

24. Aggicandasūriyānaṁ, natthi tādisikā pabhā.
Yathā ahu pabhā tassa, asamassa Mahesino.

25. Tassāpi devadevassa, āyu tāvatakaṁ ahu.
Navutivassasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.

26. Sopi Buddho asamasamo, yugānipi tāni atuliyāni.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā"ti.

Tattha **sālarājāvā**ti sabbaphāliphullo paramaramaṇīyadassano samavaṭṭakkhandho sālarājā viya dissati. **Yugānipi tānī**ti aggasāvakayugādīni yugaḷāni. Sesagāthāsu sabbattha uttānamevāti.

Piyadassībuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito terasamo Buddhavaṁso.

16. Atthadassībuddhavaṁsavaṇṇanā

Piyadassimhi Sammāsambuddhe parinibbute tassa sāsane ca antarahite parihāyitvā vaḍḍhitvā aparimitāyukesu manussesu[1] anukkamena parihāyitvā vassasatasahassāyukesu jātesu paramatthadassī **Atthadassī** nāma Buddho loke uppajji. So pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā paramasobhane Sobhane nāma nagare Sāgarassa nāma rañño kule aggamahesiyā Sudassanadeviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gahetvā dasa māse gabbhe vasitvā Sucindhanuyyāne mātukucchito nikkhami. Mātukucchito mahāpurise nikkhantamatte sucirakālanihitāni kulaparamparāgatāni mahānidhānāni dhanasāmikā paṭilabhiṁsūti tassa nāmaggahaṇadivase "Atthadassī"ti nāmamakaṁsu. So dasavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Amaragirisuragirigirivāhananāmakā paramasurabhijanakā tayo cassa pāsādā ahesuṁ. Visākhādevippamukhāni tettiṁsa itthisahassāni ahesuṁ.

So cattāri nimittāni disvā Visākhādeviyā Selakumāre nāma putte uppanne Sudassanaṁ nāma assarājaṁ abhiruhitvā mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbaji. Taṁ nava manussakoṭiyo anupabbajiṁsu. Tehi parivuto so mahāpuriso aṭṭha māse padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Sucindharanāgiyā[2] upahāratthāya ānītaṁ madhupāyāsaṁ mahājanena sandissamānasabbasarīrāya nāgiyā saha suvaṇṇapātiyā dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā taruṇatarusatasamalaṅkate taruṇasālavane divāvihāraṁ vītināmetvā sāyanhasamaye dhammarucinā Mahārucinā nāma nāgarājena dinnā aṭṭha kusatiṇamuṭṭhiyo gahetvā campakabodhiṁ upasaṅkamitvā tepaññāsahatthāyāmavitthataṁ kusatiṇasantharaṁ santharitvā pallaṅkaṁ ābhujitvā sambodhiṁ patvā sabbabuddhāciṇṇaṁ "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvā sattasattāhaṁ bodhisamīpeyeva vītināmetvā brahmuno dhammadesanāyācanaṁ sampaṭicchitvā attanā saha pabbajitanavabhikkhukoṭiyo ariyadhammapaṭivedhasamatthe disvā ākāsena gantvā Anomanagarasamīpe Anomuyyāne otaritvā tehi

---

1. Aparimitāyukā manussā hutvā (Ka)   2. Sucinandanāgiyā (Ka)

parivuto tattha dhammacakkaṁ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṁ paṭhamo dhammābhisamayo ahosi.

Puna Bhagavati Lokanāyake devalokacārikaṁ caritvā tattha dhammaṁ desente koṭisatasahassānaṁ dutiyo abhisamayo ahosi. Yadā pana Bhagavā atthadassī amhākaṁ Bhagavā viya Kapilavatthupuraṁ Sobhanapuraṁ pavisitvā dhammaṁ desesi, tadā koṭisatasahassānaṁ tatiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. “Tattheva maṇḍakappamhi, Atthadassī mahāyaso.
   Mahātamaṁ nihantvāna, patto sambodhimuttamaṁ.

2. Brahmunā yācito santo, dhammacakkaṁ pavattayi.
   Amatena tappayī lokaṁ, dasasahassī sadevakaṁ.

3. Tassāpi Lokanāthassa, ahesuṁ abhisamayā tayo.
   Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamābhisamayo ahu.

4. Yadā Buddho Atthadassī, carati devacārikaṁ.
   Koṭisatasahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahu.

5. Punāparaṁ yadā Buddho, desesi pitusantike.
   Koṭisatasahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tatthevā**ti tasmiññeva kappeti attho. Ettha pana varakappo “maṇḍakappo”ti adhippeto. “Yasmiṁ kappe tayo Buddhā nibbattanti, so kappo varakappo”ti heṭṭhā Padumuttarabuddhavaṁsavaṇṇanāyaṁ vutto. Tasmā varakappo idha “maṇḍakappo”ti vutto. **Nihantvānā**ti nihanitvā. Ayameva vā pāṭho. **Santo**ti samāno. **Amatenā**ti maggaphalādhigamāmatapānena. **Tappayī**ti atappayi, pīṇesīti attho. **Dasasahassī**ti dasasahassilokadhātuṁ. **Devacārikan**ti devānaṁ vinayanatthaṁ devalokacārikanti attho.

Sucandakanagare kira Santo ca rājaputto Upasanto ca purohitaputto tīsu vedesu sabbasamayantaresu ca sāramadisvā nagarassa catūsu

dvāresu cattāro paṇḍite visārade ca manusse ṭhapesuṁ "yaṁ pana tumhe paṇḍitaṁ samaṇaṁ vā brāhmaṇaṁ vā passatha suṇātha vā, taṁ amhākaṁ āgantvā ārocethā"ti. Tena ca samayena Atthadassī Lokanātho Sucandakanagaraṁ sampāpuṇi. Atha tehi niveditā purisā gantvā tesaṁ Dasabalassa tatthāgamanaṁ paṭivedesuṁ. Tato te santopasantā Tathāgatāgamanaṁ sutvā pahaṭṭhamānasā sahassaparivārā Dasabalaṁ asamaṁ paccuggantvā abhivādetvā nimantetvā sattāhaṁ Buddhappamukhassa saṁghassa asadisaṁ mahādānaṁ datvā sattame divase sakalanagaravāsīhi manussehi saddhiṁ dhammakathaṁ suṇiṁsu. Tasmiṁ kira divase aṭṭhanavutisahassāni ehibhikkhupabbajjāya pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Tāya parisāya majjhe Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi.

Yadā pana Bhagavā attano puttassa Selattherassa dhammaṁ desento aṭṭhāsītisahassāni pasādetvā ehibhikkhubhāvena pabbājetvā arahattaṁ pāpetvā pātimokkhaṁ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Puna mahāmaṅgalasamāgame māghapuṇṇamāyaṁ devamanussānaṁ dhammaṁ desento aṭṭhasattatisahassāni arahattaṁ pāpetvā pātimokkhaṁ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

6. "Sannipātā tayo āsuṁ, tassāpi ca Mahesino.
 Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

7. Aṭṭhanavutisahassānaṁ[1], paṭhamo āsi samāgamo.
 Aṭṭhāsītisahassānaṁ[2], dutiyo āsi samāgamo.

8. Aṭṭhasattatisahassānaṁ[3], tatiyo āsi samāgamo.
 Anupādā vimuttānaṁ, vimalānaṁ Mahesinan"ti.

Tadā kira amhākaṁ bodhisatto Campakanagare Susīmo nāma brāhmaṇamahāsālo lokasammato ahosi. So sabbavibhavajātaṁ dīnānāthakapaṇaddhikādīnaṁ vissajjetvā Himavantasamīpaṁ gantvā tāpasapabbajjaṁ pabbajitvā aṭṭha samāpattiyo pañca abhiññāyo ca

1. Aṭṭhanavutisatasahassānaṁ (Ka)
2. Aṭṭhāsītisatasahassānaṁ (Ka)
3. Aṭṭhasattatisatasahassānaṁ (Ka)

nibbattetvā mahiddhiko mahānubhāvo hutvā mahājanassa kusalākusalānaṁ dhammānaṁ anavajjasāvajjabhāvañca dassetvā Buddhuppādaṁ āgamayamāno aṭṭhāsi.

Athāparena samayena Atthadassimhi Lokanāyake loke uppajjitvā Sudassanamahānagare aṭṭhannaṁ parisānaṁ majjhe dhammāmatavassaṁ vassente tassa dhammaṁ sutvā saggalokaṁ gantvā dibbāni mandāravapadumapāricchattakādīni pupphāni devalokato āharitvā attano ānubhāvaṁ dassento dissamānasarīro catūsu disāsu catuddīpikamahāmegho viya pupphavassaṁ vassetvā samantato pupphamaṇḍapaṁ pupphamayagghitoraṇahemajālādīni pupphamayāni katvā mandāravapupphacchattena Dasabalaṁ pūjesi. Sopi naṁ Bhagavā "anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

9. "Ahaṁ tena samayena, jaṭilo uggatāpano.
Susīmo nāma nāmena, mahiyā seṭṭhasammato.

10. Dibbaṁ mandāravaṁ pupphaṁ, padumaṁ pārichattakaṁ.
Devalokā haritvāna, Sambuddhamabhipūjayiṁ.

11. Sopi maṁ Buddho byākāsi, Atthadassī Mahāmuni.
Aṭṭhārase kappasate, ayaṁ Buddho bhavissati.

12. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

13. Tassāpi vacanaṁ sutvā, haṭṭho saṁviggamānaso.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā"ti.

Tattha **jaṭilo**ti jaṭā assa atthīti jaṭilo. **Mahiyā seṭṭhasammato**ti sakalenapi lokena seṭṭho uttamo pavaroti evaṁ sammato sambhāvitoti attho.

Tassa pana Bhagavato Sobhanaṁ nāma nagaraṁ ahosi. Sāgaro nāma rājā pitā, Sudassanā nāma mātā, Santo Upasanto ca dve aggasāvakā, Abhayo nāmupaṭṭhāko, Dhammā ca Sudhammā ca dve aggasāvikā, campakarukkho bodhi, sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ ahosi.

sarīrappabhā samantato sabbakālaṁ yojanamattaṁ pharitvā aṭṭhāsi, āyu vassasatasahassaṁ, Visākhā nāmassa aggamahesī, Selo nāma putto, assayānena nikkhami. Tena vuttaṁ—

14. “Sobhanaṁ nāma nagaraṁ, Sāgaro nāma khattiyo.
Sudassanā nāma janikā, Atthadassissa Satthuno.

19. Santo ca Upasanto ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Abhayo nāmupaṭṭhāko, Atthadassissa Satthuno.

20. Dhammā ceva Sudhammā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, campakoti pavuccati.

22. Sopi Buddho asamasamo, asītihatthamuggato.
Sobhate sālarājāva, uḷurājāva pūrito.

23. Tassa pākatikā raṁsī, anekasatakoṭiyo.
Uddhaṁ adho dasa disā, pharanti yojanaṁ sadā.

24. Sopi Buddho Narāsabho, sabbasattuttamo Muni.
Vassasatasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.

25. Atulaṁ dassetvā obhāsaṁ, virocetvā sadevake[1].
Sopi aniccataṁ patto, yathaggupādānasaṅkhayā”ti.

Tattha **uḷurājāva pūrito**ti saradasamayaparipuṇṇavimalasakalamaṇḍalo tārakarājā viyāti attho. **Pākatikā**ti pakativasena uppajjamānā, na adhiṭṭhānavasena. Yadā icchati Bhagavā, tadā anekakoṭisatasahassepi cakkavāḷe ābhāya phareyya. **Raṁsī**ti rasmiyo. **Upādānasaṅkhayā**ti upādānakkhayā indhanakkhayā aggi viya sopi Bhagavā catunnaṁ upādānānaṁ khayena anupādisesāya nibbānadhātuyā Anupamanagare Anomārāme parinibbāyi. Dhātuyo panassa adhiṭṭhānena vikiriṁsu. Sesamettha gāthāsu uttānamevāti.

Atthadassībuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito cuddasamo Buddhavaṁso.

---

1. Atulaṁ dassayitvāna, obhāsetvā sadevake (Sī, Ka)

17. Dhammadassībuddhavaṁsavaṇṇanā

Atthadassimhi Sammāsambuddhe parinibbute antarakappe ca vītivatte aparimitāyukesu sattesu anupubbena parihāyitvā vassasatasahassāyukesu jātesu **Dhammadassī** nāma Satthā lokālokakaro lobhādilokamalavinayakaro lokekanāyako loke udapādi. Sopi Bhagavā pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Saraṇanagare sabbalokasaraṇassa Saraṇassa nāma rañño aggamahesiyā Sunandāya nāma deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ aggahesi. So dasannaṁ māsānaṁ accayena saraṇuyyāne mātukucchito pāvussakāle saliladharavivaragato puṇṇacando viya nikkhami. Mahāpurise pana mātukucchito nikkhantamatteyeva adhikaraṇavohārasatthapotthakesu adhammiyā vohārā sayameva antaradhāyiṁsu. Dhammikavohārāyeva aṭṭhaṁsu. Tenassa nāmaggahaṇadivase "Dhammadassī"ti nāmamakaṁsu. So aṭṭhavassasahasāni agāraṁ ajjhāvasi. Tassa kira Arajavirajasudassananāmakā tayo pāsādā ahesuṁ. Vicikoḷidevippamukhānaṁ itthīnaṁ vīsatisahassādhikaṁ satasahassaṁ ahosi.

So cattāri nimittāni disvā Vicikoḷideviyā Puññavaḍḍhane nāma putte uppanne devakumāro viya ativiya sukhumālo devasampattimiva sampattimanubhavamāno majjhimayāme vuṭṭhāya sirisayane nisinno niddopagatānaṁ itthīnaṁ vippakāraṁ disvā sañjātasaṁvego mahābhinikkhamanāya cittaṁ uppādesi. Cittuppādasamanantaramevassa Sudassanapāsādo gaganatalamabbhuggantvā caturaṅginiyā senāya parivuto dutiyo divasakaro viya dibbavimānaṁ viya ca gantvā rattakuravakatarubodhisamīpeyeva otaritvā aṭṭhāsi. Mahāpuriso kira brahmunā upanītāni kāsāyāni gahetvā pabbajitvā pāsādato otaritvā avidūre aṭṭhāsi. Pāsādo puna ākāsena gantvā Bodhirukkhaṁ antokatvā pathaviyaṁ patiṭṭhāsi. Itthiyopi saparivārā pāsādato otaritvā aḍḍhagāvutamattaṁ gantvā aṭṭhaṁsu. Tattha itthiyo ca tāsaṁ paricārikā ceṭikāyo ca ṭhapetvā sabbe manussā taṁ anupabbajiṁsu. Bhikkhūnaṁ koṭisatasahassaṁ ahosi.

Atha Dhammadassī bodhisatto sattāhaṁ padhānacariyaṁ caritvā Vicikoḷideviyā dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā badaravane divāvihāraṁ katvā

sāyanhasamaye Sirivaḍḍhanena nāma yavapālakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā bimbijālabodhiṁ upagantvā tepaṇṇāsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā tattha sabbaññutaññāṇaṁ paṭivijjhitvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvāva bodhisamīpe sattasattāhaṁ vītināmetvā katabrahmāyācano attanā saddhiṁ pabbajitassa bhikkhūnaṁ koṭisatasahassassa saddhammappaṭivedhasamatthataṁ ñatvā aṭṭhārasayojanikamaggaṁ ekāheneva Isipatanaṁ gantvā tehi parivuto tattha dhammacakkaṁ pavattesi, tadā koṭisatasahassānaṁ paṭhamābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. "Tattheva maṇḍakappamhi, Dhammadassī mahāyaso.
Tamandhakāraṁ vidhamitvā, atirocati sadevake.

2. Tassāpi atulatejassa, dhammacakkappavattane.
Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamābhisamayo ahū"ti.

Tattha **tamandhakāran**ti tamasaṅkhātaṁ mohandhakāranti attho.

Yadā pana Tagaranāmake nagare Sañjayo nāma rājā kāmesu ādīnavaṁ nekkhammaṁ khemato ca disvā isipabbajjaṁ pabbaji. Taṁ navutikoṭiyo anupabbajiṁsu. Te sabbeyeva pañcābhiññā-aṭṭhasamāpattilābhino ahesuṁ. Atha Satthā Dhammadassī tesaṁ upanissayasampattiṁ disvā ākāsena gantvā sañjayassa tāpasassa assamapadaṁ gantvā ākāse ṭhatvā tesaṁ tāpasānaṁ ajjhāsayānurūpaṁ dhammaṁ desetvā dhammacakkhuṁ uppādesi, so dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

3. "Yadā Buddho Dhammadassī, vinesi sañjayaṁ isiṁ.
Tadā navutikoṭīnaṁ, dutiyābhisamayo ahū"ti.

Yadā pana Sakko Devānamindo Dasabalassa dhammaṁ sotukāmo taṁ upasaṅkami, tadā asītiyā koṭīnaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

4. "Yadā Sakko upagañchi, sapariso vināyakaṁ.
Tadā asītikoṭīnaṁ, tatiyābhisamayo ahū"ti.

Yadā pana Saraṇanagare vemātikabhātikaṁ Padumakumāraṁ Phussadevakumārañca saparivāre pabbājesi, tasmiṁ antovasse pabbajitānaṁ bhikkhūnaṁ koṭisatasahassānaṁ[1] majjhe visuddhipavāraṇaṁ pavāresi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Puna Bhagavato devalokato orohaṇe satakoṭīnaṁ dutiyo sannipāto ahosi. Yadā pana Sudassanārāme terasannaṁ dhutaguṇānaṁ guṇe ānisaṁse pakāsetvā Hāritaṁ nāma mahāsāvakaṁ etadagge ṭhapesi, tadā asītiyā koṭīnaṁ majjhe Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

5. "Tassāpi devadevassa, sannipātā tayo ahuṁ.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

6. Yadā Buddho Dhammadassī, saraṇe vassaṁ upāgami.
Tadā koṭisatasahassānaṁ[1], paṭhamo āsi samāgamo.

7. Punāparaṁ yadā Buddho, devato eti mānusaṁ.
Tadāpi satakoṭīnaṁ, dutiyo āsi samāgamo.

8. Punāparaṁ yadā Buddho, pakāsesi dhute guṇe.
Tadā asītikoṭīnaṁ, tatiyo āsi samāgamo"ti.

Tadā amhākaṁ bodhisatto Sakko devarājā hutvā dvīsu devalokesu devehi parivuto āgantvā dibbehi gandhapupphādīhi dibbaturiyehi ca Tathāgataṁ pūjesi. Sopi naṁ Satthā "anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

9. "Ahaṁ tena samayena, Sakko āsiṁ purindado.
Dibbena gandhamālena, turiyenābhipūjayiṁ.

10. Sopi maṁ tadā byākāsi, devamajjhe nisīdiya.
Aṭṭhārase kappasate, ayaṁ Buddho bhavissati.

11. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

---

1. Koṭisahassānaṁ (Sī, I)

12. Tassāpi vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā"ti.

Tassa pana Bhagavato Saraṇaṁ nāma nagaraṁ ahosi. Saraṇo nāma rājā pitā, Sunandā nāma mātā, Padumo ca Phussadevo ca dve aggasāvakā, Sunetto nāma upaṭṭhāko, Khemā ca Sabbanāmā ca dve aggasāvikā, bimbijālarukkho bodhi, sarīraṁ panassa asītihatthubbedhaṁ ahosi, āyu vassasatasahassaṁ, Vicikoḷidevī nāmassa aggamahesī, Puññavaḍḍhano nāmassa putto, pāsādena nikkhami. Tena vuttaṁ—

13. "Saraṇaṁ nāma nagaraṁ, Saraṇo nāma khattiyo.
Sunandā nāma janikā, Dhammadassissa Satthuno.

18. Padumo Phussadevo ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Sunetto nāmupaṭṭhāko, Dhammadassissa Satthuno.

19. Khemā ca Sabbanāmā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, bimbijāloti vuccati.

21. Sopi Buddho asamasamo, asītihatthamuggato.
Atirocati tejena, dasasahassimhi dhātuyā.

22. Suphullo sālarājāva, vijjūva gagane yathā.
Majjhanhikeva sūriyo, evaṁ so upasobhatha.

23. Tassāpi atulatejassa, samakaṁ āsi jīvitaṁ.
Vassasatasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.

24. Obhāsaṁ dassayitvāna, vimalaṁ katvāna sāsanaṁ.
Cavi candova gagane, nibbuto so sasāvako"ti.

Tattha **bimbijālo**ti rattakuravakarukkho. **Dasasahassimhi dhātuyā**ti dasasahassiyā lokadhātuyā. **Vijjūvā**ti vijjulatā viya. **Upasobhathā**ti yathā gagane vijju ca majjanhike sūriyo ca upasobhati, evaṁ so Bhagavā upasobhitthāti attho. **Samakan**ti sabbehi narasattehi samameva tassa āyu ahosīti attho. **Cavī**ti cuto.

Candovāti gaganato candimā viya cavīti attho. Dhammadassī kira Bhagavā Sālavatīnagare kesārāme parinibbāyi. Sesamettha gāthāsu pākaṭamevāti.

Dhammadassībuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pannarasamo Buddhavaṁso.

---

18. Siddhatthabuddhavaṁsavaṇṇanā

Dhammadassimhi Bhagavati parinibbute antarahite cassa sāsane tasmiṁ kappe atīte kappasahasse ca sattasu kappasatesu ca chasu kappesu ca atikkantesu ito catunavutikappamatthake ekasmiṁ kappe ekova lokatthacaro adhigataparamattho **Siddhattho** nāma Satthā loke pāturahosi. Tena vuttaṁ—

1. "Dhammadassissa aparena, Siddhattho Lokanāyako.
   Nihanitvā tamaṁ sabbaṁ, sūriyo abbhuggato yathā"ti.

Siddhattho bodhisattopi pāramiyo pūretvā Tusitabhavane nibbattitvā tato cavitvā Vebhāranagare Udenassa nāma rañño aggamahesiyā Suphassāya nāma deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gahetvā dasannaṁ māsānaṁ accayena Vīriyuyyāne mātukucchito nikkhami. Jāte pana mahāpurise sabbesaṁ āraddhakammantā ca icchitā ca atthā siddhimagamaṁsu. Tasmā panassa ñātakā "Siddhattho"ti nāmamakaṁsu. So dasavassasahassāni agāramajjhe vasi. Tassa Kokāsuppalapadumanāmakā tayo pāsādā ahesuṁ. Somanassādevippamukhāni aṭṭhacattālīsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṁ.

So cattāri nimittāni disvā Somanassādeviyā putte Anupamakumāre uppanne āsāḷhipuṇṇamiyaṁ suvaṇṇasivikāya nikkhamitvā Vīriyuyyānaṁ gantvā pabbaji. Taṁ koṭisatasahassamanussā anupabbajiṁsu. Mahāpuriso kira tehi saddhiṁ dasa māse padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāyaṁ Asadisabrāhmaṇagāme Sunetthāya nāma brāhmaṇakaññāya

dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā badaravane divāvihāraṁ vītināmetvā sāyanhasamaye Varuṇena nāma yavapālena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā kaṇikārabodhiṁ upagantvā cattālīsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā pallaṅkaṁ ābhujitvā sabbaññutaṁ pāpuṇitvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvā sattasattāhaṁ vītināmetvā attanā saha pabbajitānaṁ bhikkhūnaṁ koṭisatasahassānaṁ catusaccapaṭivedhasamatthataṁ disvā anilapathena gantvā Gayāmigadāye otaritvā tesaṁ dhammacakkaṁ pavattesi, tadā koṭisatasahassānaṁ paṭhamo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

2. "Sopi patvāna sambodhiṁ, santārento sadevakaṁ.
Abhivassi dhammameghena, nibbāpento sadevakaṁ.

3. Tassāpi atulatejassa, ahesuṁ abhisamayā tayo.
Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamābhisamayo ahū"ti.

Tattha **sadevakan**ti sadevakaṁ lokaṁ. **Dhammameghenā**ti dhammakathāmeghavassena. Puna Bhīmarathanagare Bhīmarathena nāma raññā nimantito nagaramajjhe kate santhāgāre nisinno karavīkarutamañjunā savanasukhena paramamadhurena paṇḍitajanahadayaṅgamena amatābhisekasadisena brahmassarena dasa disā paripūrento dhammāmatadundubhimāhani, tadā navutikoṭīnaṁ dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

4. "Punāparaṁ bhīmarathe, yadā āhani dundubhiṁ.
Tadā navutikoṭīnaṁ, dutiyābhisamayo ahū"ti.

Yadā pana Vebhāranagare ñātisamāgame Buddhavaṁsaṁ desento navutikoṭīnaṁ dhammacakkhuṁ uppādesi, so tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

5. "Yadā Buddho dhammaṁ desesi, Vebhāre so puruttame.
Tadā navutikoṭīnaṁ, tatiyābhisamayo ahū"ti.

Amararuciradassane[1] Amaranagare nāma Sambalo ca[2] Sumitto ca dve bhātaro rajjaṁ kāresuṁ. Atha Siddhattho Satthā tesaṁ rājūnaṁ

1. Ruciradassane (Sī, I)
2. Sambahulo ca (Sī, I)

upanissayasampattiṁ disvā gaganatalena gantvā Amaranagaramajjhe otaritvā cakkālaṅkatatalehi caraṇehi pathavitalaṁ maddanto viya padacetiyāni dassetvā Amaruyyānaṁ gantvā paramaraṇīye attano karuṇāsītale silātale nisīdi. Tato dvepi Bhātikarājāno Dasabalassa padacetiyāni disvā padāni anugantvā Siddhatthaṁ adhigataparamatthaṁ Satthāraṁ sabbalokanetāraṁ saparivāraṁ upasaṅkamitvā abhivādetvā Bhagavantaṁ parivāretvā nisīdiṁsu. Tesaṁ Bhagavā ajjhāsayānurūpaṁ dhammaṁ desesi. Tassa te dhammakathaṁ sutvā sañjātasaddhā hutvā sabbeva pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Tesaṁ koṭisatānaṁ khīṇāsavānaṁ majjhe Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Vebhāranagare ñātisamāgame pabbajitānaṁ navutikoṭīnaṁ majjhe pātimokkhaṁ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Sudassanavihāre sannipatitānaṁ asītikoṭīnaṁ majjhe pātimokkhaṁ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

6. “Sannipātā tayo āsuṁ, tasmimpi Dvipaduttame.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

7. Koṭisatānaṁ navutīnaṁ, asītiyāpi ca koṭinaṁ.
Ete āsuṁ tayo ṭhānā, vimalānaṁ samāgame”ti.

Tattha **navutīnaṁ, asītiyāpi ca koṭinan**ti navutīnaṁ koṭīnaṁ asītiyāpi ca koṭīnaṁ sannipātā ahesunti attho. **Ete āsuṁ tayo ṭhānā**ti etāni tīṇi sannipātaṭṭhānāni ahesunti attho. “Ṭhānānetāni tīṇi ahesun”tipi pāṭho.

Tadā amhākaṁ bodhisatto Surasenanagare Maṅgalo nāma brāhmaṇo hutvā vedavedaṅgānaṁ pāraṁ gantvā anekakoṭisaṅkhaṁ dhanasannicayaṁ dīnānāthādīnaṁ pariccajitvā vivekārāmo hutvā tāpasapabbajjaṁ pabbajitvā jhānābhiññāyo nibbattetvā viharanto “Siddhattho nāma Buddho loke uppanno”ti sutvā taṁ upasaṅkamitvā vanditvā tassa dhammakathaṁ sutvā yāya jambuyā ayaṁ Jambudīpo paññāyati, iddhiyā taṁ jambuṁ upasaṅkamitvā tato phalaṁ āharitvā navutikoṭibhikkhuparivāraṁ siddhatthaṁ Satthāraṁ Surasenavihāre nisīdāpetvā jambuphalehi santappesi

sampavāresi. Atha Satthā taṁ phalaṁ paribhuñjitvā "ito catunavutikappamatthake Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

8. "Ahaṁ tena samayena, Maṅgalo nāma tāpaso.
Uggatejo duppasaho, abhiññābalasamāhito.

9. Jambuto phalamānetvā, Siddhatthassa adāsahaṁ.
Paṭiggahetvā Sambuddho, idaṁ vacanamabravi.

10. Passatha imaṁ tāpasaṁ, jaṭilaṁ uggatāpanaṁ.
Catunavutito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

11. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

12. Tassāpi vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā"ti.

Tattha **duppasaho**ti durāsado. Ayameva vā pāṭho. Tassa pana Bhagavato nagaraṁ Vebhāraṁ nāma ahosi. Udeno nāma rājā pitā, Jayasenotipi tasseva nāmaṁ, Suphassā nāma mātā, Sambalo ca Sumitto ca dve aggasāvakā, Revato nāmupaṭṭhāko, Sīvalā ca Surāmā ca dve aggasāvikā, kaṇikārarukkho bodhi, sarīraṁ saṭṭhihatthubbedhaṁ ahosi. Vassasatasahassaṁ āyu, Somanassā nāma aggamahesī ahosi, Anupamo nāma putto, suvaṇṇasivikāya nikkhami. Tena vuttaṁ—

13. "Vebhāraṁ nāma nagaraṁ, Udeno nāma khattiyo.
Suphassā nāma janikā, Siddhatthassa Mahesino.

18. Sambalo ca Sumitto ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Revato nāmupaṭṭhāko, Siddhatthassa Mahesino.

19. Sīvalā ca Surāmā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, kaṇikāroti vuccati.

21. So Buddho saṭṭhiratanaṁ, ahosi nabhamuggato.
Kañcanagghiyasaṅkāso, dasasahassī virocati.

22. Sopi Buddho asamasamo, atulo appaṭipuggalo.
Vassasatasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.

23. Vipulaṁ pabhaṁ dassayitvā, pupphāpetvāna sāvake.
Vilāsetvā samāpatyā[1], nibbuto so sasāvako"ti.

Tattha **saṭṭhiratanan**ti saṭṭhiratanappamāṇaṁ nabhaṁ uggatoti attho. **Kañcanagghiyasaṅkāso**ti nānāratanavicittakanakamaya-agghiyasadisadassanoti attho. **Dasasahassī virocatī**ti dasasahassiyaṁ virocati. **Vipulan**ti uḷāraṁ obhāsaṁ. **Pupphāpetvānā**ti jhānābhiññāmaggaphalasamāpattipupphehi pupphite paramasobhaggappatte katvāti attho. **Vilāsetvā**ti vilāsayitvā kīḷitvā. **Samāpatyā**ti lokiyalokuttarāhi samāpattīhi abhiññāhi ca. **Nibbuto**ti anupādāparinibbānena nibbuto.

Siddhattho kira Satthā Kañcanaveḷunagare Anomuyyāne parinibbāyi. Tatthevassa ratanamayaṁ catuyojanubbedhaṁ cetiyamakaṁsūti. Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Siddhatthabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito soḷasamo Buddhavaṁso.

---

19. Tissabuddhavaṁsavaṇṇanā

Tassa pana Siddhatthassa Bhagavato aparabhāge eko kappo Buddhasuñño ahosi. Ito dvānavutikappamatthake **Tisso, Phusso**ti ekasmiṁ kappe dve Buddhā nibbattiṁsu. Tattha **Tisso** nāma mahāpuriso pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Khemakanagare Janasandhassa[2] nāma rañño aggamahesiyā padumadalasadisanayanāya Padumānāmāya deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gahetvā

---

1. Varasamāpattiyā (Ka)
2. Saccasandhassa (Sī, I, Ka)

dasannaṁ māsānaṁ accayena Anomuyyāne mātukucchito nikkhami. Sattavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Tassa Guhāsela[1]nārisaya[2]nisabha[3]nāmakā tayo pāsādā ahesuṁ. Subhaddādevippamukhāni tettiṁsa itthisahassāni ahesuṁ.

So cattāri nimittāni disvā Subhaddādeviyā putte Ānandakumāre uppanne Sonuttaraṁ nāma anuttaraṁ turaṅgavaramāruyha mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbaji. Taṁ manussānaṁ koṭi anupabbaji. So tehi parivuto aṭṭha māse padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Vīranigame Vīraseṭṭhissa dhītāya dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā salalavane divāvihāraṁ vītināmetvā sāyanhasamaye Vijitasaṅgāmakena nāma yavapālena upanītā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā asanabodhiṁ upasaṅkamitvā cattālīsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā tattha pallaṅkaṁ ābhujitvā samāraṁ mārabalaṁ vidhamitvā adhigatasabbaññutaññāṇo "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvā sattasattāhaṁ bodhisamīpeyeva vītināmetvā Yasavatī[4]nagare Brahmadevaṁ Udayañca dve rājaputte saparivāre upanissayasampanne disvā ākāsena gantvā yasavatīmigadāye otaritvā uyyānapālena rājaputte pakkosāpetvā tesaṁ saparivārānaṁ avisārinā byāpinā madhurena brahmassarena dasasahassilokadhātuṁ viññāpentova dhammacakkaṁ pavattesi, tadā koṭisatānaṁ paṭhamo dhammābhisamayo ahosi, tena vuttaṁ—

1. "Siddhatthassa aparena, asamo appaṭipuggalo.
   Anantatejo[5] amitayaso, Tisso lokagganāyako.

2. Tamandhakāraṁ vidhamitvā, obhāsetvā sadevakaṁ.
   Anukampako Mahāvīro, loke uppajji cakkhumā.

3. Tassāpi atulā iddhi, atulaṁ sīlaṁ samādhi ca.
   Sabbattha pāramiṁ gantvā, dhammacakkaṁ pavattayi.

---

1. Guhasela (Sī, I) 2. Nārisa (Sī, I), Nāriya (Ka) 3. Usabha (Ka)
4. Haṁsavatī (Sī, I) 5. Anantasīlo (Sī, I)

4. So Buddho dasasahassimhi, viññāpesi giraṁ suciṁ.
Koṭisatāni abhisamiṁsu, paṭhame dhammadesane"ti.

Tattha **sabbatthā**ti sabbesu dhammesu pāraṁ gantvā. **Dasasahassimhī**ti dasasahassiyaṁ. Athāparena samayena Tissena Satthārā saddhiṁ pabbajitānaṁ bhikkhūnaṁ koṭi mahāpurisassa gaṇavāsaṁ pahāya bodhimūlamupagamanasamaye aññatra gatā. Sā "Tissena Sammāsambuddhena dhammacakkaṁ pavattitan"ti sutvā Yasavatīmigadāyaṁ āgantvā Dasabalamabhivādetvā taṁ parivāretvā nisīdi. Tesaṁ Bhagavā dhammaṁ desesi, tadā navutiyā koṭīnaṁ dutiyābhisamayo ahosi. Puna mahāmaṅgalasamāgame[1] maṅgalapariyosāne saṭṭhiyā koṭīnaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

5. "Dutiyo navutikoṭīnaṁ, tatiyo saṭṭhikoṭiyo.
Bandhanāto pamocesi, satte[2] naramarū tadā"ti.

Tattha **dutiyo navutikoṭīnan**ti dutiyo abhisamayo ahosi navutikoṭipāṇīnanti attho. **Bandhanāto**ti bandhanato, dasahi saṁyojanehi parimocesīti attho. Idāni parimocite satte sarūpato dassento **"naramarū"**ti āha. **Naramarū**ti narāmare.

Yasavatīnagare kira antovassaṁ pabbajitānaṁ arahantānaṁ satasahassehi parivuto pavāresi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Ubhato sujātassa Sujātassa nāma rañño Nārivāhanakumāro Nārivāhananagaraṁ anuppatte Bhagavati Lokanāthe saparivāro paccuggantvā Dasabalaṁ sabhikkhusaṁghaṁ nimantetvā sattāhaṁ asadisadānaṁ datvā attano rajjaṁ puttassa niyyātetvā saparivāro sabbalokādhipatissa Tissasammāsambuddhassa santike ehibhikkhupabbajjāya pabbaji. Tassa kira sā pabbajjā sabbadisāsu pākaṭā ahosi. Tasmā tato tato āgantvā Nārivāhanakumāraṁ mahājano anupabbaji. Tadā Tathāgato navutiyā bhikkhusatasahassassa majjhagato pātimokkhaṁ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Puna

1. Maṅgalasannipāte (Ka) 2. Sampatte (Sī, I, Ka)

Khemavatīnagare ñātisamāgame Buddhavaṁsadhammakathaṁ sutvā asītisatasahassāni tassa santike pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇiṁsu, tehi parivuto Sugato pātimokkhaṁ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

6. "Sannipātā tayo āsuṁ, Tisse Lokagganāyake.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

7. Khīṇāsavasatasahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo.
Navutisatasahassānaṁ, dutiyo āsi samāgamo.

8. Asītisatasahassānaṁ, tatiyo āsi samāgamo.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, pupphitānaṁ vimuttiyā"ti.

Tadā amhākaṁ bodhisatto Yasavatīnagare Sujāto nāma rājā hutvā iddhaṁ phītaṁ janapadaṁ anekakoṭidhanasannicayaṁ anurāgamupagatahadayañca parijanaṁ tiṇanaḷamiva[1] pariccajitvā jāti-ādīsu saṁviggahadayo nikkhamitvā tāpasapabbajjaṁ pabbajitvā mahiddhiko mahānubhāvo hutvā "Buddho loke uppanno"ti sutvā pañcavaṇṇāya pītiyā phuṭasarīro hutvā sapatisso Tissaṁ[2] Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā vanditvā cintesi "handāhaṁ mandāravapāricchattakādīhi dibbakusumehi Bhagavantaṁ pūjessāmī"ti. Atha so evaṁ cintetvā iddhiyā saggalokaṁ gantvā cittalatāvanaṁ pavisitvā padumapāricchattakamandāravādīhi dibbakusumehi ratanamayaṁ caṅkoṭakaṁ gāvutappamāṇaṁ pūretvā gahetvā gaganatalena āgantvā dibbehi surabhikusumehi Bhagavantaṁ pūjesi. Ekañca maṇidaṇḍakaṁ suvaṇṇamayakaṇṇikaṁ padumarāgamaṇimayapaṇṇaṁ sugandhakesaracchattaṁ viya padumacchattaṁ Bhagavato sirasi dhārayanto catuparisamajjhe aṭṭhāsi. Atha Bhagavā naṁ "ito dvenavute kappe Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

9. Ahaṁ tena samayena, Sujāto nāma khattiyo.
Mahābhogaṁ chaḍḍayitvā, pabbajiṁ isipabbajaṁ.

---

1. Parijiṇṇatiṇalavamiva (Sī, I)
2. Apagata-issaṁ tissaṁ (Sī, I)

10. Mayi pabbajite sante, uppajji Lokanāyako.
Buddhoti saddaṁ sutvāna, pīti me upapajjatha.

11. Dibbaṁ mandāravaṁ pupphaṁ, padumaṁ pārichattakaṁ.
Ubho hatthehi paggayha, dhunamāno upāgadhiṁ.

12. Cātuvaṇṇaparivutaṁ, Tissaṁ Lokagganāyakaṁ.
Tamahaṁ pupphaṁ gahetvā, matthake dhārayiṁ Jinaṁ.

13. Sopi maṁ Buddho byākāsi, janamajjhe nisīdiya.
Dvenavute ito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

14. Padhānaṁ padahitvāna -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

15. Tassāpi vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā"ti.

Tattha **mayi pabbajite**ti mayi pabbajitabhāvaṁ upagate. "Mama pabbajitaṁ santan"ti potthakesu likhanti, so pamādalekhoti veditabbo. **Upapajjathā**ti uppajjittha. **Ubho hatthehī**ti ubhohi hatthehi. **Paggayhā**ti gahetvāna. **Dhunamāno**ti vākacīrāni vidhunamānova. **Cātuvaṇṇaparivutan**ti catuparisaparivutaṁ, khattiyabrāhmaṇagahapatisamaṇaparivutanti attho. "Catuvaṇṇehi parivutan"ti paṭhanti keci.

Tassa pana Bhagavato Khemaṁ nāma nagaraṁ ahosi. Janasandho nāma khattiyo pitā, Padumā nāma janikā, Brahmadevo ca Udayo ca dve aggasāvakā, Samaṅgo[1] nāmupaṭṭhāko, Phussā ca Sudattā ca dve aggasāvikā, asanarukkho bodhi, sarīraṁ saṭṭhihatthubbedhaṁ ahosi, vassasatasahassaṁ āyu, Subhaddā nāma aggamahesī, A4nando nāma putto, turaṅgayānena nikkhami. Tena vuttaṁ—

16. "Khemakaṁ nāma nagaraṁ, janasandho nāma khattiyo.
Padumā nāma janikā, Tissassa ca Mahesino.

1. Samaho (Sī, I); Sumaṅgalo Abhi-Ṭṭha 1. 68 piṭṭhepi passitabbaṁ.

21. Brahmadevo ca Udayo ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Samaṅgo[1] nāmupaṭṭhāko, Tissassa ca Mahesino.

22. Phussā ceva Sudattā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, asanoti pavuccati.

24. So Buddho saṭṭhiratano, ahu uccattane Jino.
Anūpamo asadiso, Himavā viya dissati.

25. Tassāpi atulatejassa, āyu āsi anuttaro.
Vassasatasahassāni, loke aṭṭhāsi cakkhumā.

26. Uttamaṁ pavaraṁ seṭṭhaṁ, anubhotvā mahāyasaṁ.
Jalitvā aggikkhandhova, nibbuto so sasāvako.

27. Valāhakova anilena, sūriyena viya ussavo.
Andhakārova padīpena, nibbuto so sasāvako"ti.

Tattha **uccattane**ti uccabhāvena. **Himavā viya dissatī**ti Himavāva padissati. Ayameva vā pāṭho. Yathā yojanānaṁ satānucco Himavā pañcapabbato sudūre ṭhitānampi uccabhāvena ca sommabhāvena ca atiramaṇīyo hutvā dissati, evaṁ Bhagavāpi dissatīti attho. **Anuttaro**ti nātidīgho nātirasso. Āyu vassasatasahassanti attho. **Uttamaṁ pavaraṁ seṭṭhan**ti aññamaññavevacanāni. **Ussavo**ti himabindu valāhaka-ussava-andhakārā viya anilasūriyadīpehi [2]aniccatānilasūriyadīpehi[2] upadduto parinibbuto sasāvako Bhagavāti attho.

Tisso kira Bhagavā Sunandavatīnagare Sunandārāme parinibbāyi. Sesamettha gāthāsu pākaṭamevāti.

Tissabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito sattarasamo Buddhavaṁso.

---

1. Samaho (Sī, I), Sumaṅgalo Abhi-Ṭṭha 1. 68 piṭṭhepi passitabbaṁ. 2-2. Natthi (Sī, I)

20. Phussabuddhavaṁsavaṇṇanā

Tassa Tissassa Bhagavato aparabhāge anukkamena parihāyitvā puna vaḍḍhitvā aparimitāyukā hutvā anupubbena hāyitvā navutivassasahassāyukesu jātesu tasmiṁyeva kappe **Phusso** nāma Satthā loke uppajji. Sopi Bhagavā pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Kāsikanagare Jayasenarañño aggamahesiyā Sirimāya nāma deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gahetvā dasannaṁ māsānaṁ accayena Sirimuyyāne mātukucchito nikkhami. So navavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Tassa kira Garuḷapakkhahaṁsasuvaṇṇabhārāti tayo pāsādā ahesuṁ. Kisāgotamippamukhāni tiṁsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṁ.

So cattāri nimittāni disvā Kisāgotamiyā Anupame nāma putte uppanne alaṅkatagajavarakkhandhagato mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbaji. Taṁ pabbajitaṁ janakoṭi anupabbaji. So tehi parivuto cha māse padhānacariyaṁ caritvā tato gaṇaṁ pahāya sattāhaṁ ekacariyaṁ[1] anubrūhayamāno vasitvā visākhapuṇṇamāya aññatare nagare aññatarassa seṭṭhino dhītāya Sirivaḍḍhāya nāma dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā siṁsapāvane divāvihāraṁ vītināmetvā sāyanhasamaye Sirivaḍḍhena nāma upāsakena[2] dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā āmalakabodhiṁ upasaṅkamitvā samāraṁ mārabalaṁ vidhamitvā sabbaññutaññāṇaṁ patvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvā sattasattāhaṁ bodhisamīpeyeva vītināmetvā attanā saddhiṁ pabbajitānaṁ bhikkhūnaṁ koṭīnaṁ dhammapaṭivedhasamatthataṁ disvā ākāsena gantvā Saṅkassanagare Isipatane migadāye otaritvā tesaṁ majjhe dhammacakkaṁ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṁ paṭhamo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. "Tattheva maṇḍakappamhi, ahu Satthā anuttaro.
   Anūpamo asamasamo, Phusso Lokagganāyako.

2. Sopi sabbaṁ tamaṁ hantvā, vijaṭetvā mahājaṭaṁ.
   Sadevakaṁ tappayanto, abhivassi amatambunā.

---

1. Ekacārī ekacariyaṁ (Sī, I)
2. Tāpasena (Sī, I)

3. Dhammacakkaṁ pavattente, phusse nakkhattamaṅgale.
Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

Tattha **tattheva maṇḍakappamhī**ti yasmiṁ kappe dve Buddhā uppajjanti, so “maṇḍakappo”ti heṭṭhā vutto. **Vijaṭetvā**ti paṭivissajjetvā. **Mahājaṭan**ti ettha jaṭāti taṇhāyetaṁ adhivacanaṁ. Sā hi rūpādīsu ārammaṇesu heṭṭhupariyavasena punappunaṁ uppajjanato saṁsibbanato suttagumbajālapūvasaṅkhātā jaṭā viyāti jaṭāti vuttaṁ, taṁ mahājaṭaṁ. **Sadevakan**ti sadevakaṁ lokaṁ. **Abhivassī**ti pāvassi. **Amatambunā**ti amatasaṅkhātena dhammakathāsalilena tappayanto pāvassīti attho.

Yadā pana Bārāṇasīnagare Sirivaḍḍho nāma rājā mahantaṁ bhogakkhandhaṁ pahāya tāpasapabbajjaṁ pabbaji. Tena saha pabbajitānaṁ tāpasānaṁ navutisatasahassāni ahesuṁ, tesaṁ Bhagavā dhammaṁ desesi, tadā navutiyā satasahassānaṁ dutiyābhisamayo ahosi. Yadā pana attano Puttassa Anupamakumārassa dhammaṁ desesi, tadā asītiyā satasahassānaṁ tatiyo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

4. “Navutisatasahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahu.
Asītisatasahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tato aparena samayena Kaṇṇakujjanagare Surakkhito rājaputto ca purohitaputto Dhammasenakumāro ca Phusse Sammāsambuddhe attano nagaraṁ sampatte saṭṭhiyā purisasatasahassehi saddhiṁ paccuggantvā vanditvā nimantetvā sattāhaṁ mahādānaṁ datvā Dasabalassa dhammakathaṁ sutvā[1] Bhagavati pasīditvā te saparivārā pabbajitvā[1] arahattaṁ pāpuṇiṁsu, tesaṁ saṭṭhiyā bhikkhusatasahassānaṁ majjhe Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Puna Kāsinagare Jayasenarañño saṭṭhimattānaṁ ñātīnaṁ samāgame Buddhavaṁsaṁ desesi, taṁ sutvā paññāsasatasahassāni ehibhikkhupabbajjāya pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Tesaṁ majjhagato Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Puna mahāmaṅgalasamāgame maṅgalakathaṁ sutvā cattālīsapurisasatasahassāni pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Tesaṁ majjhagato

---

1-1. Natthi (Sī, I)

Sugato pātimokkhaṁ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

5. “Sannipātā tayo āsuṁ, Phussassapi Mahesino.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

6. Saṭṭhisatasahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo.
Paññāsasatasahassānaṁ, dutiyo āsi samāgamo.

7. Cattālīsasatasahassānaṁ, tatiyo āsi samāgamo.
Anupādā vimuttānaṁ, vocchinnapaṭisandhinan”ti.

Tadā amhākaṁ bodhisatto Arindamanagare Vijitāvī nāma khattiyo hutvā tassa dhammaṁ sutvā Bhagavati pasīditvā tassa mahādānaṁ datvā mahārajjaṁ pahāya Bhagavato santike pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā tepiṭakadharo mahājanassa dhammakathaṁ kathesi, sīlapāramiñca pūresi. Sopi naṁ “Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

8. “Ahaṁ tena samayena, Vijitāvī nāma khattiyo.
Chaḍḍayitvā mahārajjaṁ, pabbajiṁ tassa santike.

9. Sopi maṁ Buddho byākāsi, Phusso Lokagganāyako.
Dvenavute ito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

10. Padhānaṁ padahitvāna -pa- dasapāramipūriyā.

12. Suttantaṁ Vinayañcāpi, navaṅgaṁ Satthusāsanaṁ.
Sabbaṁ pariyāpuṇitvā, sobhayiṁ jinasāsanaṁ.

13. Tatthappamatto viharanto, brahmaṁ bhāvetva bhāvanaṁ.
Abhiññāpāramiṁ gantvā, brahmalokamagañchahan”ti.

Tassa pana Bhagavato Kāsikaṁ nāma nagaraṁ ahosi. Jayaseno nāma rājā pitā, Sirimā nāma mātā, Surakkhito ca Dhammaseno ca dve aggasāvakā, Sabhiyo nāmupaṭṭhāko, Cālā ca Upacālā ca dve aggasāvikā, āmalakarukkho bodhi, sarīraṁ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ

ahosi, āyu navutivassasahassāni, Kisāgotamī nāma aggamahesī, Anupamo nāmassa putto, hatthiyānena nikkhami. Tena vuttaṁ—

14. "Kāsikaṁ nāma nagaraṁ, Jayaseno nāma khattiyo.
Sirimā nāma janikā, Phussassāpi Mahesino -pa-.
Bodhi tassa Bhagavato, āmaṇḍoti pavuccati -pa-.

22. Aṭṭhapaṇṇāsaratanaṁ, sopi accuggato Muni.
Sobhate sataraṁsīva, uḷurājāva pūrito.

23. Navutivassasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

24. Ovaditvā bahū satte,
Santāretvā bahū jane.
Sopi Satthā atulayaso,
Nibbuto so sasāvako"ti.

Tattha **āmaṇḍo**ti āmalakarukkho. **Ovaditvā**ti ovādaṁ datvā, anusāsitvāti attho. **Sopi Satthā atulayaso**ti sopi Satthā amitayasoti attho. "So jahitvā amitayaso"tipi pāṭho, tassa so sabbameva vuttappakāraṁ visesaṁ hitvāti attho.

Phusso kira Sammāsambuddho Kusinārāyaṁ Senārāme[1] parinibbāyi. Dhātuyo kirassa vitthārikā ahesuṁ. Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Phussabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito aṭṭhārasamo Buddhavaṁso.

---

1. Setārāme (Sī, Ka), Senānigame (Ka)

21. Vipassībuddhavaṁsavaṇṇanā

Phussassa Buddhassa aparabhāge sāntarakappe[1] tasmiñca kappe vītivatte ito ekanavutikappe vijitasabbakappo[2] parahitaniratasaṅkappo sabbattha vipassī **Vipassī** nāma Satthā loke udapādi. So pāramiyo pūretvā anekaratanamaṇivisarasamujjotitabhavane Tusitabhavane nibbattitvā tato cavitvā Bandhumatīnagare anekabandhumato Bandhumato rañño Bandhumatiyā nāma aggamahesiyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ aggahesi. So dasannaṁ māsānaṁ accayena Kheme migadāye mātudarato asitanīradarājito puṇṇacando viya nikkhami. Nāmaggahaṇadivase panassa lakkhaṇapāṭhakā ñātakā ca divā ca rattiñca antarantarā nimmisasañjanitandhakāravirahena visuddhaṁ passanti, vivaṭehi vā akkhīhi passatīti "Vipassī"ti nāmamakaṁsu. "Viceyya viceyya passatīti vā Vipassī"ti vadanti. So aṭṭhavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Nanda Sunanda Sirimānāmakā tayo cassa pāsādā ahesuṁ.

Sudassanādevippamukhānaṁ itthīnaṁ satasahassaṁ vīsati ca sahassāni ahesuṁ. "Sutanū"tipi Sudassanā vuccati. So aṭṭhavassasahassānaṁ accayena cattāri nimittāni disvā Sutanudeviyā Samavaṭṭakkhandhe nāma tanaye jāte ājaññarathena mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbaji. Taṁ purisānaṁ caturāsītisatasahassāni anupabbajiṁsu. So tehi parivuto mahāpuriso aṭṭhamāsaṁ padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Sudassanaseṭṭhidhītāya dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā kusumasamalaṅkate sālavane divāvihāraṁ katvā Sujātena nāma yavapālakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā pāṭalibodhiṁ samalaṅkataṁ disvā dakkhiṇadisābhāgena taṁ upāgami.

Tassā pana pāṭaliyā samavaṭṭakkhandho taṁ divasaṁ paṇṇāsaratano hutvā abbhuggato sākhā paṇṇāsaratanā ubbedhena ratanasataṁ ahosi. Taṁdivasameva sā pāṭalī kaṇṇikābaddhehi viya pupphehi paramasurabhigandhehi mūlato paṭṭhāya sabbasañchannā ahosi. Dibbagandho vāyati, na kevalaṁ tadā ayameva pupphito, dasasahassi (cakkavāḷesu

---

1. Antarakappe (Ka)
2. Viditasabbavikappo (Sī, I)

sabbe pāṭaliyo pupphitāva. Na kevalaṁ pāṭaliyova, dasasahassicakkavāḷesu sabbarukkhagumbalatāyopi pupphiṁsu. Mahāsamuddopi pañcavaṇṇehi padumehi kuvalayuppalakumudehi sañchanno sītalamadhurasalilo ahosi. Sabbampi ca dasasahassi)[1] cakkavāḷabbhantaraṁ dhajamālākulaṁ ahosi. Tattha tattha paṭimālāgulavippakiṇṇaṁ nānāsurabhikusumasajjitadharaṇītalaṁ dhūpacuṇṇandhakāraṁ ahosi. Taṁ upagantvā tepaṇṇāsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā caturaṅgasamannāgataṁ vīriyaṁ adhiṭṭhāya "yāva Buddho na homi, tāva ito na uṭṭhahāmī"ti paṭiññaṁ katvā nisīdi. Evaṁ nisīditvā samāraṁ mārabalaṁ vidhamitvā maggānukkamena cattāri maggañāṇāni maggānantaraṁ cattāri phalañāṇāni catasso paṭisambhidā catuyoniparicchedakañāṇaṁ pañcagatiparicchedakañāṇaṁ catuvesārajjañāṇāni cha asādhāraṇañāṇāni ca sakale ca Buddhaguṇe hatthagate katvā paripuṇṇasaṅkappo Bodhipallaṅke nisinnova—

"Anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā[2].

Ayoghanahatasseva, jalato jātavedaso.
Anupubbūpasantassa, yathā na ñāyate gati.

Evaṁ sammā vimuttānaṁ, kāmabandhoghatārinaṁ.
Paññāpetuṁ gatī natthi, pattānaṁ acalaṁ sukhan"ti[3]—

evaṁ udānaṁ udānetvā bodhisamīpeyeva sattasattāhaṁ vītināmetvā brahmāyācanaṁ sampaṭicchitvā attano vemātikassa bhātikassa Khaṇḍakumārassa ca purohitaputtassa Tissakumārassa ca upanissayasampattiṁ oloketvā ākāsena gantvā Kheme migadāye otaritvā ubhopi te uyyānapālena pakkosāpetvā tesaṁ parivārānaṁ majjhe dhammacakkaṁ pavattesi. Tadā aparimitānaṁ devatānaṁ dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. "Phussassa ca aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Vipassī nāma nāmena, loke uppajji cakkhumā.

---

1. ( ) natthi (Sī, I)
2. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.
3. Khu 1. 193 piṭṭhe Udāne.

2. Avijjaṁ sabbaṁ padāletvā, patto sambodhimuttamaṁ.
Dhammacakkaṁ pavattetuṁ, pakkāmi Bandhumatīpuraṁ.

3. Dhammacakkaṁ pavattetvā, ubho bodhesi Nāyako.
Gaṇanāya na vattabbo, paṭhamābhisamayo ahū"ti.

Tattha **padāletvā**ti bhinditvā, avijjandhakāraṁ bhinditvāti attho. "Vattetvā cakkamārāme"tipi pāṭho, tassa **ārāme**ti kheme migadāyeti attho. **Ubho bodhesī**ti attano kaniṭṭhabhātikaṁ Khaṇḍaṁ rājaputtaṁ Tissañca purohitaputtanti ubho bodhesi. **Gaṇanāya na vattabbo**ti devatānaṁ abhisamayavasena gaṇanaparicchedo natthīti attho.

Athāparena samayena Khaṇḍaṁ rājaputtaṁ Tissañca purohitaputtaṁ anupabbajitāni caturāsītibhikkhusahassāni dhammāmataṁ pāyesi. So dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

4. "Punāparaṁ amitayaso, tattha saccaṁ pakāsayi.
Caturāsītisahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahū"ti.

Tattha **tatthā**ti Kheme migadāyeti attho. "Caturāsītisahassāni, Sambuddhamanupabbajun"ti ettha ete pana caturāsītisahassasaṅkhātā purisā Vipassissa kumārassa upaṭṭhākapurisāyeva. Te pātova Vipassikumārassa upaṭṭhānaṁ āgantvā kumāramadisvā pātarāsatthāya gantvā bhuttapātarāsā "kuhiṁ kumāro"ti pucchitvā tato "uyyānabhūmiṁ gato"ti sutvā "tattheva naṁ dakkhissāmā"ti nikkhantā nivattamānaṁ tassa sārathiṁ disvā "kumāro pabbajito"ti sutvā sutaṭṭhāneyeva sabbābharaṇāni muñcitvā antarāpaṇato kāsāyāni vatthāni āharāpetvā kesamassuṁ ohāretvā pabbajiṁsu. Pabbajitvā ca te gantvā mahāpurisaṁ parivārayiṁsu.

Tato Vipassī bodhisatto "padhānacariyaṁ caranto ākiṇṇo viharāmi, na kho panametaṁ patirūpaṁ yatheva maṁ ime gihibhūtā pubbe parivāretvā caranti, idānipi tatheva kiṁ iminā gaṇenā"ti gaṇasaṅgaṇikāya ukkaṇṭhitvā "ajjeva gacchāmī"ti cintetvā puna "ajja avelā, sace

panāhaṁ ajja gamissāmi, sabbepime jānissanti, sveva gamissāmī”ti cintesi. Taṁdivasañca Uruvelagāmasadise ekasmiṁ gāme gāmavāsino manussā svātanāya saddhiṁ parisāya mahāpurisaṁ nimantayiṁsu. Te tesaṁ caturāsītisahassānaṁ mahāpurisassa ca pāyāsameva paṭiyādayiṁsu. Atha Vipassī mahāpuriso punadivase visākhapuṇṇamāya tasmiṁ gāme tehi pabbajitajanehi saddhiṁ bhattakiccaṁ katvā vasanaṭṭhānameva agamāsi. Tatra te pabbajitā mahāpurisassa vattaṁ dassetvā attano attano rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni pavisiṁsu.

Bodhisattopi paṇṇasālaṁ pavisitvā nisinno cintesi “ayaṁ kālo nikkhamitun”ti nikkhamitvā paṇṇasāladvāraṁ pidahitvā Bodhimaṇḍābhimukho pāyāsi. Te kira pabbajitā sāyaṁ bodhisattassa upaṭṭhānaṁ gantvā paṇṇasālaṁ parivāretvā nisinnā “ativikālo jāto upadhārethā”ti vatvā paṇṇasāladvāraṁ vivaritvā taṁ apassantāpi “kuhiṁ nu gato mahāpuriso”ti nānubandhiṁsu. “Gaṇavāse nibbinno eko viharitukāmo maññe mahāpuriso Buddhabhūtaṁyeva taṁ passissāmā”ti antojambudīpābhimukhā cārikaṁ pakkamiṁsu. Atha te “Vipassinā kira Buddhattaṁ patvā dhammacakkaṁ pavattitan”ti sutvā anukkamena sabbe te pabbajitā bandhumatiyā rājadhāniyā Kheme migadāye sannipatiṁsu. Tato tesaṁ Bhagavā dhammaṁ desesi, tadā caturāsītiyā bhikkhusahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi. So tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

5. “Caturāsītisahassāni, Sambuddhaṁ anupabbajuṁ.
   Tesamārāmapattānaṁ, dhammaṁ desesi cakkhumā.

6. Sabbākārena bhāsato, sutvā upanisādino.
   Tepi dhammavaraṁ gantvā, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **caturāsītisahassāni, Sambuddhaṁ anupabbajun**ti ettha anunā yogato Sambuddhanti upayogavacanaṁ katanti veditabbaṁ, Sambuddhassa pacchā pabbajiṁsūti attho. Lakkhaṇaṁ saddasatthato gahetabbaṁ. “Tattha ārāmapattānan”tipi pāṭho. **Bhāsato**ti vadato. **Upanisādino**ti gantvā upanissāya dhammadānaṁ dadatoti attho. **Tepī**ti te

caturāsītisahassasaṅkhātā pabbajitā Vipassissa upaṭṭhākabhūtā. **Gantvā**ti tassa dhammaṁ ñatvā. Evaṁ tesaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Kheme migadāye Vipassīsammāsambuddhaṁ dve ca aggasāvake anupabbajitānaṁ bhikkhūnaṁ aṭṭhasaṭṭhisatasahassānaṁ majjhe nisinno Vipassī Bhagavā—

“Khantīparamaṁ tapo titikkhā,
Nibbānaṁ paramaṁ vadanti Buddhā.
Na hi pabbajito parūpaghātī,
Na samaṇo hoti paraṁ viheṭhayanto.

Sabbapāpassa akaraṇaṁ, kusalassa upasampadā.
Sacittapariyodapanaṁ, etaṁ Buddhāna sāsanaṁ.

Anūpavādo anūpaghāto, pātimokkhe ca saṁvaro.
Mattaññutā ca bhattasmiṁ, pantañca sayanāsanaṁ.
Adhicitte ca āyogo, etaṁ Buddhāna sāsanan”ti[1]—

imaṁ pātimokkhaṁ uddisi. Imā pana sabbabuddhānaṁ pātimokkhuddesagāthāyo hontīti veditabbaṁ. So paṭhamo sannipāto ahosi. Puna yamakapātihāriyaṁ disvā pabbajitānaṁ bhikkhūnaṁ satasahassānaṁ dutiyo sannipāto ahosi. Yadā pana Vipassissa vemātikā tayo bhātaro paccantaṁ vūpasametvā Bhagavato upaṭṭhānakiriyāya laddhavarā hutvā attano nagaraṁ netvā upaṭṭhahantā tassa dhammaṁ sutvā pabbajiṁsu. Tesaṁ asītisatasahassānaṁ majjhe nisīditvā Bhagavā Kheme migadāye pātimokkhaṁ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

7. “Sannipātā tayo āsuṁ, Vipassissa Mahesino.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

8. Aṭṭhasaṭṭhisatasahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo.
Bhikkhusatasahassānaṁ, dutiyo āsi samāgamo.

9. Asītibhikkhusahassānaṁ, tatiyo āsi samāgamo.
Tattha bhikkhugaṇamajjhe, Sambuddho atirocatī”ti.

---

1. Dī 2. 42; Khu 1. 41 piṭṭhesu.

Tattha **aṭṭhasaṭṭhisatasahassānan**ti aṭṭhasaṭṭhisahassādhikānaṁ satasahassabhikkhūnanti attho. **Tatthā**ti tattha Kheme migadāye. **Bhikkhugaṇamajjhe**ti bhikkhugaṇassa majjhe. "Tassa bhikkhugaṇamajjhe"tipi pāṭho, tassa bhikkhugaṇassa majjheti attho.

Tadā amhākaṁ bodhisatto mahiddhiko mahānubhāvo Atulo nāma nāgarājā hutvā anekanāgakoṭisatasahassaparivāro hutvā saparivārassa Dasabalassa asamabalasīlassa karuṇāsītalahadayassa sakkārakaraṇatthaṁ sattaratanamayaṁ candamaṇḍalasaṅkāsaṁ daṭṭhabbasāramaṇḍaṁ maṇḍapaṁ kāretvā tattha nisīdāpetvā sattāhaṁ dibbavibhavānurūpaṁ mahādānaṁ datvā sattaratanakhacitaṁ mahārahaṁ suvaṇṇamayaṁ nānāmaṇijutivisarasamujjalaṁ pīṭhaṁ Bhagavato adāsi. Tadā naṁ pīṭhānumodanāvasāne "ito ayaṁ ekanavutikappe Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

10. "Ahaṁ tena samayena, nāgarājā mahiddhiko.
Atulo nāma nāmena, puññavanto jutindharo.

11. Nekānaṁ nāgakoṭīnaṁ, parivāretvānahaṁ tadā.
Vajjanto dibbaturiyehi, Lokajeṭṭhaṁ upāgamiṁ.

12. Upasaṅkamitvā Sambuddhaṁ, Vipassiṁ Lokanāyakaṁ.
Maṇimuttaratanakhacitaṁ, sabbābharaṇabhūsitaṁ.
Nimantetvā dhammarājassa, suvaṇṇapīṭhamadāsahaṁ.

13. Sopi maṁ Buddho byākāsi, saṁghamajjhe nisīdiya.
Ekanavutito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

14. Ahu Kapilavhayā rammā, nikkhamitvā Tathāgato.
Padhānaṁ padahitvāna, katvā dukkarakārikaṁ.

15. Ajapālarukkhamūlasmiṁ, nisīditvā Tathāgato.
Tattha pāyāsaṁ paggayha, Nerañjaramupehiti.

16. Nerañjarāya tīramhi, vāyāsaṁ ada so Jino.
Paṭiyattavaramaggena, bodhimūlamupehiti.

17. Tato padakkhiṇaṁ katvā, Bodhimaṇḍaṁ anuttaro.
Assatthamūle sambodhiṁ, bujjhissati mahāyaso.

18. Imassa janikā mātā, Māyā nāma bhavissati.
Pitā Suddhodano nāma, ayaṁ hessati Gotamo.

19. Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.
Kolito Upatisso ca, aggā hessanti sāvakā.
Ānando nāmupaṭṭhāko, upaṭṭhissatimaṁ Jinaṁ.

20. Khemā Uppalavaṇṇā ca, aggā hessanti sāvikā.
Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.
Bodhi tassa Bhagavato, assatthoti pavuccati -pa-.

23. Tassāhaṁ vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā"ti.

Tattha **puññavanto**ti puññavā, samupacitapuññasañcayoti attho. **Jutindharo**ti pabhāyutto. **Nekānaṁ nāgakoṭīnan**ti anekāhi nāgakoṭīhi, karaṇatthe sāmivacanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Parivāretvānā**ti Bhagavantaṁ parivāretvā. **Ahan**ti attānaṁ niddisati. **Vajjanto**ti vādento tāḷento. **Maṇimuttaratanakhacitan**ti maṇimuttādīhi vividhehi ratanehi khacitanti attho. **Sabbābharaṇabhūsitan**ti sabbābharaṇehi vāḷarūpādīhi ratanamayehi maṇḍitanti attho. **Suvaṇṇapīṭhan**ti suvaṇṇamayaṁ pīṭhaṁ. **Adāsahan**ti adāsiṁ ahaṁ.

Tassa pana Vipassissa Bhagavato Bandhumatī nāma nagaraṁ ahosi. Bandhumā nāma rājā pitā, Bandhumatī nāma mātā, Khaṇḍo ca Tisso ca dve aggasāvakā, Asoko nāmupaṭṭhāko, Candā ca Candamittā ca dve aggasāvikā, pāṭalirukkho bodhi, sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ ahosi, sarīrappabhā sabbakālaṁ satta yojanāni pharitvā aṭṭhāsi asītivassasahassāni āyu, Sutanu nāmassa aggamahesī, Samavaṭṭakkhandho nāmassa putto, ājaññarathena nikkhami. Tena vuttaṁ—

24. “Nagaraṁ Bandhumatī nāma, Bandhumā nāma khattiyo.
Mātā Bandhumatī nāma, Vipassissa Mahesino.

29. Khaṇḍo ca Tissanāmo ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Asoko nāmupaṭṭhāko, Vipassissa Mahesino.

30. Candā ca Candamittā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, pāṭalīti pavuccati.

32. Asītihatthamubbedho, Vipassī Lokanāyako.
Pabhā niddhāvatī tassa, samantā sattayojane.

33. Asītivassasahassāni, āyu Buddhassa tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

34. Bahudevamanussānaṁ, bandhanā parimocayi.
Maggāmaggañca ācikkhi, avasesaputhujjane.

35. Ālokaṁ dassayitvāna, desetvā amataṁ padaṁ.
Jalitvā aggikkhandhova, nibbuto so sasāvako.

36. Iddhivaraṁ puññavaraṁ, lakkhaṇañca kusumitaṁ.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **bandhanā**ti devamanusse kāmarāgasaṁyojanādibandhanā mocesi, vikāsesīti attho. **Maggāmaggañca ācikkhī**ti “amatādhigamāya ayaṁ maggo ucchedasassatadiṭṭhivirahitā majjhimā paṭipadā maggo kāyakilamathādiko nāyaṁ maggo”ti sesaputhujjane ācikkhīti attho. **Ālokaṁ dassayitvānā**ti maggañāṇālokaṁ vipassanāñāṇālokañca dassayitvā. **Lakkhaṇañca kusumitan**ti cittalakkhaṇādīhi phullitaṁ[1] maṇḍitaṁ Bhagavato sarīranti attho. Sesaṁ sabbattha gāthāsu uttānamevāti.

Vipassībuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ekūnavīsatimo Buddhavaṁso.

---

1. Pupphitaṁ (Sī, I)

22. Sikhībuddhavaṁsavaṇṇanā

Vipassissa aparabhāge antarahite ca tasmiṁ kappe tato paraṁ ekūnasaṭṭhiyā kappesu Buddhā loke na uppajjiṁsu. [1] Apagatabuddhāloko ahosi. Kilesadevaputtamārānaṁ ekarajjaṁ apagatakaṇṭakaṁ ahosi. Ito pana ekattiṁsakappe siniddhasukkhasāradārupacito pahūtasappisitto nidhūmo sikhī viya **Sikhī** ca **Vessabhū** cāti dve Sammāsambuddhā loke uppajjiṁsu.[1] Tattha **Sikhī** pana Bhagavā pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā kusalakaraṇavatī Aruṇavatīnagare paramaguṇavato Aruṇavato nāma rañño aggamahesiyā rattakanakapaṭibimbarucirappabhāya Pabhāvatiyā nāma deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gahetvā dasa māse vītināmetvā Nisabhuyyāne mātukucchito nikkhami. Nemittikā panassa nāmaṁ karontā uṇhīsassa sikhā viya uggatattā "Sikhī"ti nāmamakaṁsu. So sattavassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Sucandakasirīgiriyasanārivasabhanāmakā tayo pāsādā ahesuṁ. Sabbakāmādevippamukhāni catuvīsati itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṁ.

So cattāri nimittāni disvā Sabbakāmādeviyā guṇagaṇātule Atule nāma putte uppanne hatthiyānena hatthikkhandhavaragato mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbaji. Taṁ sattatipurisa[2] satasahassāni anupabbajiṁsu. So tehi parivuto aṭṭhamāsaṁ padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya gaṇasaṅgaṇikaṁ pahāya Sudassananigame Piyadassīseṭṭhino dhītuyā dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā taruṇakhadiravane divāvihāraṁ vītināmetvā Anomadassinā nāma tāpasena dinnā aṭṭha kusatiṇamuṭṭhiyo gahetvā puṇḍarīkabodhiṁ upasaṅkami. Tassā kira puṇḍarīkabodhiyāpi pāṭaliyā pamāṇameva pamāṇaṁ ahosi. Taṁdivasameva so paṇṇāsaratanakkhandho hutvā abbhuggato, sākhāpissa paṇṇāsaratanamattāva. So dibbehi gandhehi pupphehi sañchanno ahosi. Na kevalaṁ puppheheva, phalehipi sañchanno[3] ahosi. Tassa ekapassato taruṇāni phalāni ekato majjhimāni ekato nātipakkāni ekato pakkhittadibbojāni viya surasāni vaṇṇagandharasasampannāni tato tato olambanti. Yathā ca

---

1-1. Natthi (Sī, I) 2. Sattattiṁsapurisa (Ka) 3. Sahito (Sī, I)

so, evaṁ dasasahassicakkavāḷesu pupphūpagā rukkhā pupphehi phalūpagā rukkhā phalehi paṭimaṇḍitā ahesuṁ.

So tattha catuvīsatihatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā pallaṅkaṁ ābhujitvā caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhāya nisīdi. Evaṁ nisīditvā chattiṁsa yojanavitthataṁ samāraṁ mārabalaṁ vidhamitvā sambodhiṁ pāpuṇitvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvā bodhisamīpeyeva sattasattāhaṁ vītināmetvā brahmāyācanaṁ sampaṭicchitvā attanā saha pabbajitānaṁ sattatiyā bhikkhusatasahassānaṁ upanissayasampattiṁ disvā surapathena gantvā vividhāvaraṇavatiyā Aruṇavatiyā rājadhāniyā samīpe Migājinuyyāne[1] otaritvā tehi munigaṇehi parivuto tesaṁ majjhe dhammacakkaṁ pavattesi. Tadā koṭisatasahassānaṁ paṭhamo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. "Vipassissa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
   Sikhivhayo āsi Jino, asamo appaṭipuggalo.

2. Mārasenaṁ pamadditvā, patto sambodhimuttamaṁ.
   Cammacakkaṁ pavattesi, anukampāya pāṇinaṁ.

3. Dhammacakkaṁ pavattente, Sikhimhi jinapuṅgave.
   Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamābhisamayo ahū"ti.

Punapi Aruṇavatiyā rājadhāniyā samīpeyeva Abhibhūrājaputtassa ca Sambhavarājaputtassa cāti dvinnaṁ saparivārānaṁ dhammaṁ desetvā navutikoṭisahassāni dhammāmataṁ pāyesi. So dutiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

4. "Aparampi dhammaṁ desente, gaṇaseṭṭhe naruttame.
   Navutikoṭisahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahū"ti.

Yadā pana Sūriyavatīnagaradvāre campakarukkhamūle titthiyamadamānabhañjanatthaṁ sabbajanabandhanamokkhatthañca Yamakapāṭihāriyaṁ karonto Bhagavā dhammaṁ

---

1. Migāciruyyāne (Sī, I)

desesi, tadā asītikoṭisahassānaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

5. "Yamakapāṭihāriyañca, dassayante sadevake.
Asītikoṭisahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahū"ti.

Abhibhunā ca Sambhavena ca rājaputtena saddhiṁ pabbajitānaṁ arahantānaṁ satasahassānaṁ majjhe nisīditvā pātimokkhaṁ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Aruṇavatīnagare ñātisamāgame pabbajitānaṁ asītiyā bhikkhusahassānaṁ majjhe nisīditvā pātimokkhaṁ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi. Dhanañjayanagare Dhanapālakanāgavinayanasamaye[1] pabbajitānaṁ sattatiyā bhikkhusahassānaṁ majjhe Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

6. "Sannipātā tayo āsuṁ, Sikhissāpi Mahesino.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

7. Bhikkhusatasahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo.
Asītibhikkhusahassānaṁ, dutiyo āsi samāgamo.

8. Sattatibhikkhusahassānaṁ, tatiyo āsi samāgamo.
Anupalitto padumaṁva, toyamhi sampavaḍḍhitan"ti.

Tattha **anupalitto padumaṁvā**ti toye jātaṁ toyeva vaḍḍhitaṁ padumaṁ viya toyena anupalittaṁ, sopi bhikkhusannipāto loke jātopi lokadhammehi anupalitto ahosīti attho.

Tadā kira amhākaṁ bodhisatto katthaci asaṁsaṭṭho Paribhuttanagare Arindamo nāma rājā hutvā Sikhimhi Satthari paribhuttanagaramanuppatte saparivāro rājā Bhagavato paccuggantvā pasādavaḍḍhitahadayanayanasoto Dasabalassa amalacaraṇakamalayugaḷesu saparivāro sirasā abhivanditvā Dasabalaṁ nimantetvā sattāhaṁ issariyakulavibhavasaddhānurūpaṁ mahādānaṁ datvā dussabhaṇḍāgāradvārāni vivarāpetvā Buddhappamukhassa

---

1. Dhanapālakagahapativinayanasamaye (Sī, I)

bhikkhusaṁghassa mahagghāni vatthāni adāsi. Attano ca balarūpalakkhaṇajavasampannahemajālamālāsamalaṅkataṁ navakanakaruciradaṇḍa[1] kosacāmarayugavirājitaṁ vipulamudukaṇṇaṁ candarājivirājitavadanasobhaṁ erāvaṇavāraṇamiva arivāraṇaṁ varavāraṇaṁ datvā vāraṇappamāṇameva katvā kappiyabhaṇḍañca adāsi. Sopi naṁ Satthā "ito ekattiṁsakappe Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

9. "Ahaṁ tena samayena, Arindamo nāma khattiyo.
Sambuddhappamukhaṁ saṁghaṁ, annapānena tappayiṁ.

10. Bahuṁ dussavaraṁ datvā, dussakoṭiṁ anappakaṁ.
Alaṅkataṁ hatthiyānaṁ, Sambuddhassa adāsahaṁ.

11. Hatthiyānaṁ nimminitvā, kappiyaṁ upanāmayiṁ.
Pūrayiṁ mānasaṁ mayhaṁ, niccaṁ daḷhamupaṭṭhitaṁ.

12. Sopi maṁ Buddho byākāsi, Sikhī Lokagganāyako.
Ekattiṁse ito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

13. Ahu Kapilavhayā rammā -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

14. Tassāhaṁ vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā"ti.

Tattha **nimminitvā**ti tassa hatthino pamāṇena tulayitvā. **Kappiyan**ti kappiyabhaṇḍaṁ, bhikkhūnaṁ yaṁ bhaṇḍaṁ kappati gahetuṁ, taṁ kappiyabhaṇḍaṁ nāma. **Pūrayiṁ mānasaṁ mayhan**ti mama cittaṁ dānapītiyā pūrayiṁ, mayhaṁ hāsuppādanasamatthaṁ akāsinti attho. **Niccaṁ daḷhamupaṭṭhitan**ti "niccakālaṁ dānaṁ dassāmī"ti dānavasena daḷhaṁ upaṭṭhitaṁ cittanti attho.

Tassa pana Bhagavato nagaraṁ Aruṇavatī nāma ahosi. Aruṇavā nāma rājā pitā, Pabhāvatī nāma mātā, Abhibhū ca Sambhavo ca dve aggasāvakā, Khemaṅkaro nāmupaṭṭhāko, Sakhilā ca[2] Padumā ca dve aggasāvikā, puṇḍarīkarukkho bodhi, sarīraṁ cassa sattatihatthubbedhaṁ

---

1. ...danta... (Sī)
2. Makhilā ca (Sī, I)

ahosi. Sarīrappabhā niccakālaṁ yojanattayaṁ pharitvā aṭṭhāsi. Sattativassasahassāni āyu, Sabbakāmā nāmassa aggamahesī, Atulo nāmassa putto, hatthiyānena nikkhami. Tena vuttaṁ—

15. “Nagaraṁ Aruṇavatī nāma, Aruṇo nāma khattiyo.
Pabhāvatī nāma janikā, Sikhissāpi Mahesino.

20. Abhibhū Sambhavo ceva, ahesuṁ aggasāvakā.
Khemaṅkaro nāmupaṭṭhāko, Sikhissāpi Mahesino.

21. Sakhilā ca[1] Padumā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, puṇḍarīkoti vuccati.

22. Sirivaḍḍho ca Nando ca, ahesuṁ aggupaṭṭhakā.
Cittā ceva Suguttā ca, ahesuṁ aggupaṭṭhikā.

23. Uccattanena so Buddho, sattatihatthamuggato.
Kañcanagghiyasaṅkāso, dvattiṁsavaralakkhaṇo.

24. Tassāpi byāmappabhā kāyā, divārattiṁ nirantaraṁ.
Disodisaṁ niccharanti, tīṇi yojanaso pabhā.

25. Sattativassasahassāni, āyu tassa Mahesino.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

26. Dhammameghaṁ pavassetvā, temayitvā sadevake.
Khemantaṁ pāpayitvāna, nibbuto so sasāvako.

27. Anubyañjanasampannaṁ, dvattiṁsavaralakkhaṇaṁ.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **puṇḍarīko**ti setambarukkho. **Tīṇi yojanaso pabhā**ti tīṇi yojanāni pabhā niccharantīti attho. **Dhammameghan**ti dhammavassaṁ, dhammavassanako Buddhamegho. **Temayitvā**ti dhammakathāsalilena temetvā, siñjitvāti attho. **Sadevake**ti sadevake satte. **Khemantan**ti khemantaṁ

1. Makhilā ca (Sī, I)

nibbānaṁ. **Anubyañjanasampannan**ti tambanakhatuṅganāsa[1] vaṭṭaṅgulitādīhi asītiyā anubyañjanehi sampannaṁ, dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṁ Bhagavato sarīranti attho. Sikhī kira Sammāsambuddho Sīlavatīnagare Assārāme parinibbāyi.

Sikhīva loke[2] tapasā jalitvā,
Sikhīva meghāgamane naditvā.
Sikhī mahesindhanavippahīno,
Sikhīva santiṁ Sugato gato so.

Sikhissa kira Bhagavato dhātuyo ekagghanāva hutvā aṭṭhaṁsu na vippakiriṁsu. Sakalajambudīpavāsino pana manussā tiyojanubbedhaṁ sattaratanamayaṁ himagirisadisasobhaṁ thūpamakaṁsu. Sesamettha gāthāsu pākaṭamevāti.

Sikhībuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito vīsatimo Buddhavaṁso.

---

23. Vessabhūbuddhavaṁsavaṇṇanā

Sikhissa pana Sammāsambuddhassa aparabhāge antarahite tassa sāsane sattativassasahassāyukā manussā anukkamena parihāyitvā dasavassāyukā ahesuṁ. Puna vaḍḍhitvā aparimitāyukā hutvā anukkamena parihāyitvā saṭṭhivassasahassāyukā ahesuṁ. Tadā vijitamanobhū sabbalokābhibhū sayambhū **Vessabhū** nāma Satthā loke udapādi. So pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Anomanagare suppatītassa Suppatītassa nāma rañño aggamahesiyā sīlavatiyā Yasavatiyā nāma kucchismiṁ paṭisandhiṁ aggahesi. So dasannaṁ māsānaṁ accayena Anupamuyyāne mātukucchito nikkhami. Jāyamānova janaṁ tosento vasabhanādaṁ nadi. Tasmā vasabhanādahetuttā tassa nāmaggahaṇadivase "Vessabhū"ti nāmamakaṁsu. So chabbassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Ruci Suruci Rativaḍḍhananāmakā tayo pāsādā

---

1. ...tuṅganakhasiniddhanakha... (Sī)
2. Sikhīvaraññe (Ka)

tassa ahesuṁ. Sucittādevippamukhāni tiṁsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṁ.

So cattāri nimittāni disvā Sucittāya nāma deviyā Suppabuddhe nāma kumāre uppanne suvaṇṇasivikāya uyyānadassanatthāya gantvā devadattāni kāsāyāni gahetvā pabbaji. Taṁ sattattiṁsasahassāni anupabbajiṁsu. Atha so tehi parivuto cha māse padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Sucittanigame sandissamānasarīrāya Sirivaḍḍhanāya nāma dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṁ vītināmetvā sāyanhasamaye Narindanāgarājena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā sālabodhiṁ padakkhiṇato upāgami. Tassāpi sālassa tadeva pāṭaliyā pamāṇameva pamāṇaṁ ahosi. Tatheva pupphaphalasirivibhavo veditabbo. So sālamūlamupagantvā cattālīsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā pallaṅkaṁ ābhujitvā vigatanīvaraṇaṁ sabbakāmamadāvaraṇaṁ anāvaraṇañāṇaṁ paṭilabhitvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvā sattasattāhaṁ tattheva vītināmetvā attano kaniṭṭhabhātikassa Soṇakumārassa Uttarakumārassa ca upanissayasampattiṁ disvā devapathena gantvā Anomanagarasamīpe Aruṇuyyāne otaritvā uyyānapālena kumāre pakkosāpetvā tesaṁ saparivārānaṁ majjhe dhammacakkaṁ pavattesi. Tadā asītiyā koṭisahassānaṁ paṭhamo abhisamayo ahosi.

Puna janapadacārikaṁ caranto Bhagavā tattha tattha dhammaṁ desento sattatiyā koṭisahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi, so dutiyo abhisamayo ahosi. Anomanagareyeva diṭṭhijālaṁ bhindanto titthiyamānaddhajaṁ pātento mānamadaṁ viddhaṁsento dhammaddhajaṁ samussayanto navutiyojanavitthatāya manussaparisāya parimāṇarahitāya devaparisāya Yamakapāṭihāriyaṁ katvā devamanusse pasādetvā saṭṭhikoṭiyo dhammāmatena tappesi, so tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. "Tattheva maṇḍakappamhi, asamo appaṭipuggalo.
   Vessabhū nāma nāmena, loke uppajji Nāyako[1].

---

1. So jino (Ka)

2. Ādittaṁ vata rāgaggi, taṇhānaṁ vijitaṁ tadā.
Nāgova bandhanaṁ chetvā, patto sambodhimuttamaṁ.

3. Dhammacakkaṁ pavattente, Vessabhūlokanāyake.
Asītikoṭisahassānaṁ, paṭhamābhisamayo ahu.

4. Pakkante cārikaṁ raṭṭhe, Lokajeṭṭhe[1] Narāsabhe.
Sattatikoṭisahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahu.

5. Mahādiṭṭhiṁ vinodento, pāṭiheraṁ karoti so.
Samāgatā naramarū, dasasahassī sadevake.

6. Mahā-acchariyaṁ disvā, abbhutaṁ lomahaṁsanaṁ.
Devā ceva manussā ca, bujjhare saṭṭhikoṭiyo"ti.

Tattha **ādittan**ti sakalamidaṁ lokattayaṁ sampadittaṁ. **Rāgaggī**ti rāgena. **Taṇhānaṁ vijitan**ti taṇhānaṁ vijitaṁ raṭṭhaṁ vasavattiṭṭhānanti evaṁ ñatvāti attho. **Nāgova bandhanaṁ chetvā**ti hatthī viya pūtilatābandhanaṁ chinditvā sambodhiṁ patto adhigato. **Dasasahassī**ti dasasahassiyaṁ. **Sadevake**ti sadevake loke. **Bujjhare**ti bujjhiṁsu.

Soṇuttarānaṁ pana dvinnaṁ aggasāvakānaṁ samāgame pabbajitānaṁ asītiyā arahantasahassānaṁ majjhe māghapuṇṇamāyaṁ pātimokkhaṁ uddisi, so paṭhamo sannipāto ahosi. Yadā pana vessabhunā sabbalokābhibhunā saha pabbajitā sattattiṁsasahassasaṅkhā bhikkhū gaṇato ohīnasamaye pakkantā, te Vessabhussa Sammāsambuddhassa dhammacakkappavattiṁ sutvā Soreyyaṁ nāma nagaraṁ āgantvā Bhagavantaṁ addasaṁsu. Tesaṁ Bhagavā dhammaṁ desetvā sabbeva te ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā caturaṅgasamannāgatāya parisāya pātimokkhaṁ uddisi, so dutiyo sannipāto ahosi.

Yadā pana Nārivāhananagare Upasanto nāma rājaputto rajjaṁ kāresi, tassānukampāya Bhagavā tattha agamāsi, sopi Bhagavato āgamanaṁ sutvā saparivāro Bhagavato paccuggamanaṁ katvā nimantetvā mahādānaṁ datvā tassa dhammaṁ sutvā pasannahadayo pabbaji. Taṁ saṭṭhisahassasaṅkhā

---

1. Seṭṭhe (Sī)

purisā anupabbajiṁsu. Te tena saddhiṁ arahattaṁ pāpuṇiṁsu. So tehi parivuto Vessabhū Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi, so tatiyo sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

7. "Sannipātā tayo āsuṁ, Vessabhussa Mahesino.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

8. Asītibhikkhusahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo.
Sattatibhikkhusahassānaṁ, dutiyo āsi samāgamo.

9. Saṭṭhibhikkhusahassānaṁ, tatiyo āsi samāgamo.
Jarādibhayatītānaṁ, orasānaṁ Mahesino"ti.

Tadā amhākaṁ bodhisatto Sarabhavatīnagare paramapiyadassano Sudassano nāma rājā hutvā Vessabhumhi Lokanāyake Sarabhanagaramupagate tassa dhammaṁ sutvā pasannahadayo dasanakhasamodhānasamujjalaṁ jalajāmalāvikalakamalamakulasadisamañjaliṁ sirasi katvā Buddhappamukhassa saṁghassa sacīvaraṁ mahādānaṁ datvā tattheva Bhagavato nivāsatthāya gandhakuṭiṁ katvā taṁ parikkhipitvā vihārasahassaṁ kāretvā sabbañca vibhavajātaṁ Bhagavato sāsane pariccajitvā tassa santike pabbajitvā ācāraguṇasampanno terasadhutaguṇesu nirato bodhisambhārapariyesanāya rato Buddhasāsanābhirato vihāsi. Sopi taṁ Bhagavā byākāsi "anāgate ito ekattiṁsakappe ayaṁ Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti. Tena vuttaṁ—

10. "Ahaṁ tena samayena, Sudassano nāma khattiyo.
Nimantetvā Mahāvīraṁ, dānaṁ datvā mahārahaṁ.
Annapānena vatthena, sasaṁghaṁ Jinapūjayiṁ.

11. Tassa Buddhassa asamassa, cakkaṁ vattitamuttamaṁ.
Sutvāna paṇitaṁ dhammaṁ, pabbajjamabhirocayiṁ.

12. Mahādānaṁ pavattetvā, rattindivamatandito.
Pabbajjaṁ guṇasampannaṁ, pabbajiṁ Jinasantike.

13. Ācāraguṇasampanno, vattasīlasamāhito.
Sabbaññutaṁ gavesanto, ramāmi Jinasāsane.

14. Saddhāpītiṁ upagantvā, Buddhaṁ vandāmi Sattharaṁ[1].
Pīti uppajjati mayhaṁ, bodhiyāyeva kāraṇā.

15. Anivattamānasaṁ ñatvā, Sambuddho etadabravi.
Ekattiṁse ito kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

16. Ahu Kapilavhayā rammā -pa- hessāma sammukhaṁ imaṁ.

17. Tassāhaṁ vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā"ti.

Tattha **cakkaṁ vattitan**ti dhammacakkaṁ pavattitaṁ. **Paṇitaṁ dhamman**ti uttarimanussadhammaṁ. **Pabbajjaṁ guṇasampannan**ti ñatvā pabbajinti attho. **Vattasīlasamāhito**ti vattesu ca sīlesu ca samāhito. Tesaṁ tesaṁ pūraṇe samāhitoti attho. **Ramāmī**ti abhiramiṁ. **Saddhāpītin**ti saddhañca pītiñca upagantvā. **Vandāmī**ti abhivandiṁ, atītatthe vattamānavacanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Sattharan**ti Satthāraṁ. **Anivattamānasan**ti anosakkiyamānamānasaṁ.

Tassa pana Bhagavato Anomaṁ[2] nāma nagaraṁ ahosi. Suppatīto nāmassa pitā khattiyo, Yasavatī nāma mātā, Soṇo ca Uttaro ca dve aggasāvakā, Upasanto nāmupaṭṭhāko, Rāmā ca[3] Samālā ca dve aggasāvikā, sālarukkho bodhi, sarīraṁ saṭṭhihatthubbedhaṁ ahosi. Saṭṭhivassasahassāni āyu, Sucittā nāmassa bhariyā, Suppabuddho nāmassa putto, suvaṇṇasivikāya nikkhami. Tena vuttaṁ—

18. "Anomaṁ[4] nāma nagaraṁ, Suppatīto nāma khattiyo.
Mātā Yasavatī nāma, Vessabhussa Mahesino.

23. Soṇo ca Uttaro ceva, ahesuṁ aggasāvakā.
Upasanto nāmupaṭṭhāko, Vessabhussa Mahesino.

24. Rāmā ceva[5] Samālā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, mahāsāloti vuccati.

---

1. Pāde vandāmi Satthari (Sī, I)
2. Anupamaṁ (Sī, I)
3. Dāmā ca (Sī, I)
4. Anupamaṁ (Sī, I)
5. Dāmā ca (Sī, I)

25. Sotthiko ceva Rammo ca, ahesuṁ aggupaṭṭhakā.
Gotamī Sirimā ceva[1], ahesuṁ aggupaṭṭhikā.

26. Saṭṭhiratanamubbedho, hemayūpasamūpamo.
Kāyā niccharatī rasmi, rattiṁva pabbate sikhī.

27. Saṭṭhivassasahassāni, āyu tassa Mahesino.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

28. Dhammaṁ vitthārikaṁ katvā, vibhajitvā mahājanaṁ.
Dhammanāvaṁ ṭhapetvāna, nibbuto so sasāvako.

29. Dassaneyyaṁ sabbajanaṁ, vihāraṁ iriyāpathaṁ.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā"ti.

Tattha **hemayūpasamūpamo**ti suvaṇṇatthambhasadisoti attho. **Niccharatī**ti ito cito ca sandhāvati. **Rasmī**ti pabhārasmi. **Rattiṁva pabbate sikhī**ti rattiyaṁ pabbatamatthake aggi viya raṁsivijjotā tassa kāyeti attho. **Vibhajitvā**ti vibhāgaṁ katvā, ugghaṭitādivasena sotāpannādivasena cāti attho. **Dhammanāvan**ti aṭṭhaṅgamaggasaṅkhātaṁ dhammanāvaṁ, caturoghanittharaṇatthāya ṭhapetvāti attho. **Dassaneyyan**ti dassanīyo. **Sabbajanan**ti sabbo jano, sasāvakasaṁgho Sammāsambuddhoti attho. **Vihāran**ti vihāro, sabbattha paccatte upayogavacanaṁ daṭṭhabbaṁ.

Vessabhū kira Bhagavā Usabhavatīnagare Kheme migadāye parinibbāyi. Dhātuyo panassa vippakiriṁsu.

Usabhavatipure puruttame,
Jinavasabho Bhagavā hi Vessabhū.
Upavanavihare manorame,
Nirupadhisesamupāgato kirāti.
Sesaṁ sabbattha gāthāsu pākaṭamevāti.

Vessabhūbuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ekavīsatimo Buddhavaṁso.

---

1. Kāligotamī sirimā (Sī, I)

24. Kakusandhabuddhavaṁsavaṇṇanā

Vessabhumhi Sayambhumhi parinibbute tasmiṁ pana kappe atikkante ekūnattiṁsakappesu Jinadivasakarā nuppajjiṁsu. Imasmiṁ pana bhaddakappe cattāro Buddhā nibbattiṁsu. Katame cattāro? **Kakusandho Koṇāgamano Kassapo amhākaṁ Buddho**ti. **Metteyyo** pana Bhagavā uppajjissati. Evamayaṁ kappo pañcahi Buddhuppādehi paṭimaṇḍitattā bhaddakappoti Bhagavatā vaṇṇito. Tattha **Kakusandho** nāma Bhagavā pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Khemavatīnagare Khemaṅkarassa nāma rañño atthadhammānusāsakassa Aggidattassa nāma purohitassa aggamahesiyā Visākhāya nāma brāhmaṇiyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ aggahesi. Yadā pana khattiyā brāhmaṇe sakkaronti garukaronti mānenti pūjenti, tadā bodhisattā brāhmaṇakule nibbattanti.

Yadā pana brāhmaṇā khattiye sakkaronti garukaronti mānenti pūjenti, tadā khattiyakule uppajjanti. Tadā kira brāhmaṇā khattiyehi sakkarīyanti garukarīyanti. Tasmā saccasandho Kakusandho bodhisatto vibhavasirisamudayenākule anākule brāhmaṇakule dasasahassilokadhātuṁ unnādento kampayanto udapādi. Heṭṭhā vuttappakārāni pāṭihāriyāni nibbattiṁsu. Tato dasannaṁ māsānaṁ accayena Khemavatuyyāne[1] mātukucchito suvaṇṇalatāto aggijālo viya nikkhami. So cattāri vassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Tassa kira Kāmakāmavaṇṇakāmasuddhināmakā[2] tayo pāsādā ahesuṁ. Rocinībrāhmaṇīpamukhāni tiṁsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṁ.

So cattāri nimittāni disvā Rociniyā brāhmaṇiyā anuttare Uttare nāma kumāre uppanne payuttena[3] ājaññarathena mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbaji. Taṁ cattālīsasahassāni anupabbajiṁsu. So tehi parivuto aṭṭha māse padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Sucirindhanigame Vajirindhabrāhmaṇassa dhītāya dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā khadiravane divāvihāraṁ katvā sāyanhasamaye Subhaddena nāma yavapālakena upanītā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā sirīsabodhiṁ

1. Khemuyyāne (Sī, I)
2. Sucisurucirativaḍḍhananāmakā (Sī, I)
3. Chayuttena (Ka)

pāṭaliyā vuttappamāṇaṁ dibbagandhaṁ upavāyamānaṁ upagantvā catuttiṁsahatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā pallaṅkaṁ ābhujitvā sambodhiṁ patvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvā sattasattāhaṁ vītināmetvā attanā saha pabbajitānaṁ cattālīsāya bhikkhusahassānaṁ saccappaṭivedhasamatthataṁ disvā ekāheneva Makilanagarasamīpe sambhūtaṁ Isipatanaṁ nāma migadāyaṁ pavisitvā tesaṁ majjhagato Bhagavā dhammacakkaṁ pavattesi. Tadā cattālīsāya koṭisahassānaṁ paṭhamo dhammābhisamayo ahosi.

Puna Kaṇṇakujjanagaradvāre mahāsālarukkhamūle Yamakapāṭihāriyaṁ katvā tiṁsakoṭisahassānaṁ dhammacakkhuṁ uppādesi, so dutiyo abhisamayo ahosi. Yadā pana Khemavatīnagarassāvidūre aññatarasmiṁ devāyatane abhimatanaradevo naradevo nāma yakkho dissamānamanussasarīro hutvā kantāramajjhe ekassa kamalakuvalayuppalasamalaṅkatasalilasītalassa paramamadhurasisiravārino sabbajanasurabhiramassa sarassa samīpe ṭhatvā kamalakuvalayakallahārādīhi satte upalāpetvā manusse khādati. Tasmiṁ magge pacchinne janasampātarahite mahā-aṭaviṁ pavisitvā tattha sampatte satte khādati. So lokavissuto mahākantāramaggo ahosi. Ubhatokantāradvāre kira mahājanakāyo sannipatitvā kantāranittharaṇatthāya aṭṭhāsi. Atha vigatabhavabandho kakusandho Satthā ekadivasaṁ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṁ volokento ñāṇajālassa antogataṁ taṁ mahesakkhaṁ naradevayakkhaṁ tañca janasamūhamaddasa. Disvā ca pana gaganatalena gantvā tassa janakāyassa passantasseva Bhagavā anekavihitaṁ pāṭihāriyaṁ karonto tassa naradevayakkhassa bhavane otaritvā tassa maṅgalapallaṅke nisīdi.

Atha kho so manussabhakkho yakkho chabbaṇṇarasmiyo vissajjentaṁ indadhanuparivutamiva divasakaraṁ munidivasakaraṁ pavanapathenāgacchantaṁ disvā "Dasabalo mamānukampāya idhāgacchatī"ti pasannahadayo attano parivārayakkhehi saddhiṁ anekamigagaṇavantaṁ Himavantaṁ gantvā nānāvaṇṇagandhāni jalajathalajāni kusumāni paramamanoramāni sugandhagandhe samāharitvā

attano pallaṅke nisinnaṁ vigatarandhaṁ Kakusandhaṁ Lokanāyakaṁ mālāgandhavilepanādīhi pūjayitvā thutisaṅgītāni pavattento sirasi añjaliṁ katvā namassamāno aṭṭhāsi. Tato manussā taṁ pāṭihāriyaṁ disvā pasannahadayā samāgamma Bhagavantaṁ parivāretvā namassamānā aṭṭhaṁsu. Atha appaṭisandho kakusandho Bhagavā abhipūjitanaradevayakkhaṁ naradevayakkhaṁ kammaphalasambandhadassanena samuttejetvā nirayakathāya santāsetvā catusaccakathaṁ kathesi, tadā aparimitānaṁ sattānaṁ dhammābhisamayo ahosi, ayaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. "Vessabhussa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Kakusandho nāma nāmena, appameyyo durāsado.

2. Ugghāṭetvā sabbabhavaṁ, cariyāya pāramiṁ gato.
Sīhova pañjaraṁ bhetvā, patto sambodhimuttamaṁ.

3. Dhammacakkaṁ pavattente, Kakusandhe Lokanāyake.
Cattālīsakoṭisahassānaṁ, dhammābhisamayo ahu.

4. Antalikkhamhi ākāse, yamakaṁ katvā vikubbanaṁ.
Tiṁsakoṭisahassānaṁ, bodhesi devamānuse.

5. Naradevassa yakkhassa, catusaccappakāsane.
Dhammābhisamayo tassa, gaṇanāto asaṅkhiyo"ti.

Tattha **ugghāṭetvā**ti samūhanitvā. **Sabbabhavan**ti sabbaṁ navavidhaṁ bhavaṁ, bhavuppattinimittaṁ kammanti attho. **Cariyāya pāramiṁ gato**ti sabbapāramīnaṁ pūraṇavasena pāraṁ gato[1]. **Sīhova pañjaraṁ bhetvā**ti sīho viya pañjaraṁ munikuñjaro bhavapañjaraṁ vināsetvāti attho. Kakusandhassa viddhastabhavabandhanassa ekova sāvakasannipāto ahosi. Kaṇṇakujjanagare Isipatane migadāye attanā saha pabbajitehi cattālīsāya arahantasahassehi parivuto māghapuṇṇamāyaṁ Bhagavā pātimokkhaṁ uddisi. Tena vuttaṁ—

---

1. Pāramiṁ gato (Sī)

6. “Kakusandhassa Bhagavato, eko āsi samāgamo.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

7. Cattālīsasahassānaṁ, tadā āsi samāgamo.
Dantabhūmimanuppattānaṁ, āsavārigaṇakkhayā”ti.

Tadā amhākaṁ bodhisatto khemo nāma rājā hutvā Buddhappamukhassa saṁghassa pattacīvaraṁ mahādānaṁ datvā añjanādīni sabbabhesajjāni ca adāsi. Aññañca samaṇaparikkhāraṁ datvā tassa dhammadesanaṁ sutvā pasannahadayo hutvā Bhagavato santike pabbaji. So pana Satthā “anāgate imasmiṁyeva kappe Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tena vuttaṁ—

8. “Ahaṁ tena samayena, khemo nāmāsi khattiyo.
Tathāgate Jinaputte, dānaṁ datvā anappakaṁ.

9. Pattañca cīvaraṁ datvā, añjanaṁ madhulaṭṭhikaṁ.
Imetaṁ patthitaṁ sabbaṁ, paṭiyādemi varaṁ varaṁ.

10. Sopi maṁ Buddho byākāsi, Kakusandho Vinayako.
Imamhi bhaddake kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

11. Ahu Kapilavhayā rammā -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

13. Nagaraṁ khemavatī nāma, khemo nāmāsahaṁ tadā.
Sabbaññutaṁ gavesanto, pabbajiṁ tassa santike”ti.

Tattha **añjanaṁ** pākaṭameva. **Madhulaṭṭhikan**ti yaṭṭhimadhukaṁ. **Imetan**ti imaṁ etaṁ. **Patthitan**ti icchitaṁ. **Paṭiyādemī**ti dajjāmi, adāsinti attho. **Varaṁ varan**ti seṭṭhaṁ seṭṭhanti attho. “Yadetaṁ patthitan”tipi pāṭho, tassa yaṁ icchati, etaṁ sabbaṁ adāsinti attho. Ayaṁ sundarataro.

Tassa pana adandhassa Kakusandhassa Bhagavato Khemaṁ nāma nagaraṁ ahosi. Aggidatto nāma brāhmaṇo pitā, visākhā nāma brāhmaṇī mātā, vidhuro ca sañjīvo ca dve aggasāvakā, buddhijo nāmupaṭṭhāko, Cāmā ca Campā ca dve aggasāvikā, mahāsirīsarukkho bodhi, sarīraṁ cattālīsahatthubbedhaṁ ahosi, samantā dasayojanāni sarīrappabhā

niccharati, cattālīsavassasahassāni āyu, bhariyā panassa Rocinī nāma brāhmaṇī, Uttaro nāma putto, ājaññarathena nikkhami. Tena vuttaṁ—

14. “Brāhmaṇo Aggidatto ca, āsi Buddhassa so pitā.
Visākhā nāma janikā, Kakusandhassa Satthuno.

15. Vasate tattha kheme pure, Sambuddhassa mahākulaṁ.
Narānaṁ pavaraṁ seṭṭhaṁ, jātimantaṁ mahāyasaṁ.

20. Vidhuro ca Sañjīvo ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Buddhijo nāmupaṭṭhāko, Kakusandhassa Satthuno.

21. Sāmā ca Campānāmā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, sirīsoti pavuccati.

23. Cattālīsaratanāni, accuggato Mahāmuni.
Kanakappabhā niccharati, samantā dasayojanaṁ.

24. Cattālīsavassasahassāni, āyu tassa Mahesino.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

25. Dhammāpaṇaṁ pasāretvā, naranārīnaṁ sadevake.
Naditvā sīhanādaṁva, nibbuto so sasāvako.

26. Aṭṭhaṅgavacanasampanno, acchiddāni nirantaraṁ.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā”ti.

Tattha **vasate tattha kheme pure**ti ayaṁ gāthā Kakusandhassa jātanagarasandassanatthaṁ vuttāti veditabbā. **Mahākulan**ti uditoditaṁ Bhagavato pitukulaṁ. **Narānaṁ pavaraṁ seṭṭhan**ti jātivasena sabbamanussānaṁ pavaraṁ seṭṭhanti attho. **Jātimantan**ti abhijātivantaṁ, uttamābhijātaṁ. **Mahāyasan**ti mahāparivāraṁ, kiṁ taṁ Buddhassa mahākulaṁ. Tattha mahākulaṁ kheme pure vasatetipadena sambandho daṭṭhabbo.

Samantā dasayojananti samantato dasa yojanāni pharitvā niccakālaṁ sarīrato nikkhamitvā suvaṇṇavaṇṇā pabhā niccharatīti attho.

Dhammāpaṇanti dhammasaṅkhātaṁ āpaṇaṁ. **Pasāretvā**ti bhaṇḍavikkiṇanatthaṁ nānābhaṇḍasamiddhamāpaṇaṁ viya dhammāpaṇaṁ pasāretvāti attho. **Naranārīnan**ti veneyyanaranārīnaṁ jhānasamāpattimaggaphalaratanavisesādhigamatthāya. **Sīhanādaṁvā**ti sīhanādaṁ viya, abhayanādaṁ naditvā. **Aṭṭhaṅgavacanasampanno**ti aṭṭhaṅgasamannāgatasaro Satthā. **Acchiddānī**ti chiddādibhāvarahitāni sīlāni acchiddāni asabalāni akammāsāni. Atha vā acchiddāni avivarāni sāvakayugaḷādīni. **Nirantaran**ti satataṁ sabbakālaṁ. **Sabbaṁ tamantarahitan**ti Satthā ca sāvakayugaḷādīni ca taṁ sabbaṁ munibhāvamupagantvā adassanabhāvamupagatanti attho.

Apetabandho Kakusandhabuddho,
Adandhapañño gatasabbarandho.
Tilokasandho kira saccasandho,
Kheme vane vāsamakappayittha.

Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Kakusandhabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito bāvīsatimo Buddhavaṁso.

---

25. Koṇāgamanabuddhavaṁsavaṇṇanā

Kakusandhassa pana Bhagavato aparabhāge tassa sāsane ca antarahite sattesu tiṁsavassasahassāyukesu jātesu parahitakoṇāgamano[1] **Koṇāgamano** nāma Satthā loke udapādi. [2]Atha vā kanakāgamanato Koṇāgamano nāma Satthā loke udapādi. Tattha kakārassa ko-ādesaṁ katvā nakārassa ṇādesaṁ katvā ekassa kakārassa lopaṁ katvā niruttinayena kanakassa kanakādi-ābharaṇassa āgamanaṁ pavassanaṁ yassa Bhagavato uppannakāle so Koṇāgamano nāma.[2] Ettha pana āyu anupubbena parihīnasadisaṁ kataṁ, na evaṁ parihīnaṁ, puna vaḍḍhitvā parihīnanti veditabbaṁ. Kathaṁ? Imasmiṁyeva kappe Kakusandho Bhagavā cattālīsavassasahassāyukakāle nibbatto,

---

1. Parahitaponāgamano (Sī, I)
2-2. Natthi (Sī, I)

taṁ pana āyu parihāyamānaṁ dasavassakālaṁ patvā puna asaṅkhyeyyaṁ patvā tato parihāyamānaṁ tiṁsavassasahassāyukakāle ṭhitaṁ, tadā Koṇāgamano Bhagavā loke uppannoti veditabbo.

Sopi pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Sobhavatīnagare Yaññadattassa brāhmaṇassa bhariyāya rūpādīhi guṇehi anuttarāya Uttarāya nāma brāhmaṇiyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gahetvā dasannaṁ māsānaṁ accayena Subhavatī-uyyāne mātukucchito nikkhami. Jāyamāne pana tasmiṁ sakalajambudīpe devo kanakavassaṁ vassi. Tenassa kanakāgamanakāraṇattā “Kanakāgamano”ti nāmamakaṁsu. Taṁ panassa nāmaṁ anukkamena pariṇamamānaṁ “Koṇāgamano”ti jātaṁ. So pana tīṇi vassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Tusitasantusitasantuṭṭhanāmakā panassa tayo pāsādā ahesuṁ. Rucigattābrāhmaṇīpamukhāni soḷasa itthisahassāni ahesuṁ.

So cattāri nimittāni disvā Rucigattāya brāhmaṇiyā Satthavāhe nāma putte uppanne hatthikkhandhavaragato hatthiyānena mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbaji. Taṁ tiṁsapurisasahassāni anupabbajiṁsu. So tehi parivuto cha māse padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāyaṁ Aggisonabrāhmaṇassa dhītāya Aggisonabrāhmaṇakumāriyā dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā khadiravane divāvihāraṁ katvā sāyanhasamaye Jaṭātindukena nāma yavapālena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā udumbarabodhiṁ puṇḍarīke vuttappamāṇaṁ phalavibhūtisampannaṁ dakkhiṇato upagantvā vīsatihatthavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā pallaṅkaṁ ābhujitvā mārabalaṁ viddhaṁsetvā dasabalañāṇāni paṭilabhitvā “anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā”ti udānaṁ udānetvā sattasattāhaṁ vītināmetvā attanā saha pabbajitānaṁ tiṁsabhikkhusahassānaṁ upanissayasampattiṁ disvā gaganapathena gantvā Sudassananagarasamīpe Isipatane migadāye otaritvā tesaṁ majjhagato dhammacakkaṁ pavattesi, tadā tiṁsakoṭisahassānaṁ paṭhamābhisamayo ahosi.

Puna Sundaranagaradvāre mahāsālarukkhamūle Yamakapāṭihāriyaṁ katvā vīsatikoṭisahassānaṁ dhammāmataṁ pāyesi, so dutiyo abhisamayo ahosi. Attano mātaraṁ uttaraṁ pamukhaṁ katvā dasasu

cakkavāḷasahassesu devatānaṁ samāgatānaṁ Abhidhammapiṭakaṁ desente Bhagavati dasannaṁ koṭisahassānaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. “Kakusandhassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
   Koṇāgamano nāma Jino, Lokajeṭṭho Narāsabho.

2. Dasa dhamme pūrayitvāna, kantāraṁ samatikkami.
   Pavāhiya malaṁ sabbaṁ, patto sambodhimuttamaṁ.

3. Dhammacakkaṁ pavattente, Koṇāgamananāyake.
   Tiṁsakoṭisahassānaṁ, paṭhamābhisamayo ahu.

4. Pāṭihīraṁ karonte ca, paravādappamaddane.
   Vīsatikoṭisahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahu.

5. Tato vikubbanaṁ katvā, Jino devapuraṁ gato.
   Vasate tattha Sambuddho, silāya paṇḍukambale.

6. Pakaraṇe satta desento, vassaṁ vasati so muni.
   Dasakoṭisahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahū”ti.

Tattha **dasa dhamme pūrayitvānā**ti dasa pāramidhamme pūrayitvā. **Kantāraṁ samatikkamī**ti jātikantāraṁ samatikkami. **Pavāhiyā**ti pavāhetvā. **Malaṁ sabban**ti rāgādimalattayaṁ. **Pāṭihīraṁ karonte ca, paravādappamaddane**ti paravādivādappamaddane, Bhagavati pāṭihāriyaṁ karonteti attho. **Vikubbanan**ti vikubbaniddhiṁ, Sundaranagaradvāre Yamakapāṭihāriyaṁ katvā devapuraṁ gato tattha paṇḍukambalasilāyaṁ vasi. Kathaṁ vasīti? **Pakaraṇe satta desento**ti tattha devānaṁ sattappakaraṇasaṅkhātaṁ Abhidhammapiṭakaṁ desento vasi. Evaṁ tattha Abhidhammaṁ desente Bhagavati dasakoṭisahassānaṁ devānaṁ abhisamayo ahosīti attho.

Parisuddhapāramipūraṇāgamanassa Koṇāgamanassapi eko sāvakasannipāto ahosi. Surindavatīnagare Surindavatuyyāne viharanto

Bhiyyasassa rājaputtassa ca Uttarassa ca rājaputtassa dvinnampi tiṁsasahassaparivārānaṁ dhammaṁ desetvā sabbeva te ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā tesaṁ majjhagato māghapuṇṇamāyaṁ pātimokkhaṁ uddisi. Tena vuttaṁ—

7. "Tassāpi devadevassa, eko āsi samāgamo.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

8. Tiṁsabhikkhusahassānaṁ, tadā āsi samāgamo.
Oghānamatikkantānaṁ, bhijjitānañca maccuyā"ti.

Tattha **oghānan**ti kāmoghādīnaṁ, catunnamoghānametaṁ adhivacanaṁ. Yassa pana te saṁvijjanti, taṁ vaṭṭasmiṁ ohananti osīdāpentīti oghā, tesaṁ oghānaṁ, upayogatthe sāmivacanaṁ daṭṭhabbaṁ. Catubbidhe oghe atikkantānanti attho. **Bhijjitānan**ti etthāpi eseva nayo. **Maccuyā**ti maccuno.

Tadā amhākaṁ bodhisatto Mithilanagare Pabbato nāma rājā ahosi, tadā 'saraṇagatasabbapāṇāgamanaṁ Koṇāgamanaṁ Mithilanagaramanuppattan"ti sutvā saparivāro rājā paccuggantvā vanditvā Dasabalaṁ nimantetvā mahādānaṁ datvā tattha Bhagavantaṁ vassāvāsatthāya yācitvā temāsaṁ sasāvakasaṁghaṁ Satthāraṁ upaṭṭhahitvā pattuṇṇacīnapaṭṭakambalakoseyyadukūlakappāsikādīni mahagghāni ceva sukhumavatthāni ca suvaṇṇapādukā ceva aññañca bahuparikkhāramadāsi. Sopi naṁ Bhagavā byākāsi "imasmiṁyeva bhaddakappe ayaṁ Buddho bhavissatī"ti. Atha so mahāpuriso tassa Bhagavato byākaraṇaṁ sutvā mahārajjaṁ pariccajitvā tasseva Bhagavato santike pabbaji. Tena vuttaṁ—

9. "Ahaṁ tena samayena, Pabbato nāma khattiyo.
Mittāmaccehi sampanno, anantabalavāhano.

10. Sambuddhadassanaṁ gantvā, sutvā dhammamanuttaraṁ.
Nimantetvā sajinasaṁghaṁ, dānaṁ datvā yadicchakaṁ.

11. Pattuṇṇaṁ cīnapaṭṭañca, koseyyaṁ kambalampi ca.
Suvaṇṇapādukañceva, adāsiṁ Satthusāvake.

12. Sopi maṁ Buddho byākāsi, saṁghamajjhe nisīdiya.
Imamhi bhaddake kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

13. Ahu Kapilavhayā rammā -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

14. Tassāpi vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā.

15. Sabbaññutaṁ gavesanto, dānaṁ datvā naruttame.
Ohāyāhaṁ mahārajjaṁ, pabbajiṁ Jinasantike"ti.

Tattha **anantabalavāhano**ti bahukaṁ anantaṁ mayhaṁ balaṁ assahatthi-ādikaṁ vāhanañcāti attho. **Sambuddhadassanan**ti Sambuddhadassanatthāya. **Yadicchakan**ti yāvadicchakaṁ Buddhappamukhaṁ saṁghaṁ catubbidhena āhārena "alamalan"ti pavārāpetvā, hatthena pidahāpetvāti attho. **Satthusāvake**ti Satthuno ceva sāvakānañca adāsiṁ. **Naruttame**ti naruttamassa. **Ohāyā**ti pahāya[1] pariccajitvā[2].

Tassa pana Koṇāgamanassa Bhagavato Sobhavatī nāma nagaraṁ ahosi, Yaññadatto nāma brāhmaṇo pitā, Uttarā nāma brāhmaṇī mātā, Bhiyyaso ca Uttaro cāti dve aggasāvakā, Sotthijo nāmupaṭṭhāko, Samuddā ca Uttarā ca dve aggasāvikā, udumbararukkho bodhi, sarīraṁ tiṁsahatthubbedhaṁ ahosi, tiṁsavassasahassāni āyu, bhariyā panassa rucigattā nāma brāhmaṇī, Satthavāho nāma putto, hatthiyānena nikkhami. Tena vuttaṁ—

16. "Nagaraṁ Sobhavatī nāma, Sobho nāmāsi khattiyo.
Vasate tattha nagare, Sambuddhassa mahākulaṁ.

17. Brāhmaṇo Yaññadatto ca, āsi Buddhassa so pitā.
Uttarā nāma janikā, Koṇāgamanassa Satthuno.

22. Bhiyyaso Uttaro nāma, ahesuṁ aggasāvakā.
Sotthijo nāmupaṭṭhāko, Koṇāgamanassa Satthuno.

---

1. Ohāyitvā (Sī, I) 2. Natthi (Sī, I)

23. Samuddā Uttarā ceva, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, udumbaroti pavuccati.

25. Uccattanena so Buddho, tiṁsahatthasamuggato.
Ukkāmukhe yathā kambu, evaṁ raṁsīhi maṇḍito.

26. Tiṁsavassasahassāni, āyu Buddhassa tāvade.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

27. Dhammacetiṁ samussetvā, dhammadussavibhūsitaṁ.
Dhammapupphaguḷaṁ katvā, nibbuto so sasāvako.

28. Mahāvilāso tassa jano, siridhammappakāsano.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā"ti.

Tattha **ukkāmukhe**ti kammāruddhane. **Yathā kambū**ti suvaṇṇanikkhaṁ viya. **Evaṁ raṁsīhi maṇḍito**ti evaṁ rasmīhi paṭimaṇḍito samalaṅkato. **Dhammacetiṁ samussetvā**ti sattattiṁsabodhipakkhiyadhammamayaṁ cetiyaṁ patiṭṭhāpetvā. **Dhammadussavibhūsitan**ti catusaccadhammapaṭākavibhūsitaṁ. **Dhammapupphaguḷaṁ katvā**ti dhammamayapupphamālāguḷaṁ katvā. Mahājanassa vipassanācetiyaṅgaṇe ṭhitassa namassanatthāya dhammacetiyaṁ patiṭṭhāpetvā sasāvakasaṁgho Satthā parinibbāyīti attho. **Mahāvilāso**ti mahā-iddhivilāsappatto. **Tassā**ti tassa Bhagavato. **Jano**ti sāvakajano. **Siridhammappakāsano**ti lokuttaradhammappakāsano so Bhagavā ca sabbaṁ tamantarahitanti attho.

Sukhena Koṇāgamano gatāsavo,
Vikāmapāṇāgamano mahesī.
Vane viveke sirināmadheyye,
Visuddhavaṁsāgamano vasittha.

Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Koṇāgamanabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito tevīsatimo Buddhavaṁso.

26. Kassapabuddhavaṁsavaṇṇanā

Koṇāgamanassa pana Bhagavato aparabhāge tassa sāsane ca antarahite tiṁsavassasahassāyukā sattā anupubbena parihāyitvā dasavassāyukā hutvā puna vaḍḍhitvā aparimitāyukā hutvā puna anupubbena parihāyitvā vīsativassasahassāyukesu sattesu jātesu anekamanussapo **Kassapo** nāma Satthā loke udapādi[1]. So pāramiyo pūretvā Tusitapure nibbattitvā tato cavitvā Bārāṇasīnagare Brahmadattassa nāma brāhmaṇassa vipulaguṇavatiyā Dhanavatiyā nāma brāhmaṇiyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gahetvā dasannaṁ māsānaṁ accayena Isipatane migadāye mātukucchito nikkhami. Gottavasena panassa "Kassapakumāro"ti nāmamakaṁsu. So dve vassasahassāni agāraṁ ajjhāvasi. Haṁsavāyasavāsirinandoti tassa tayo pāsādā ahesuṁ. Sunandānāmabrāhmaṇippamukhāni aṭṭhacattālīsa itthisahassāni paccupaṭṭhitāni ahesuṁ.

So cattāri nimittāni disvā Sunandāya brāhmaṇiyā Vijitasene nāma putte uppanne uppannasaṁvego "mahābhinikkhamanaṁ nikkhamissāmī"ti cintesi. Athassa parivitakkasamanantarameva pāsādo kulālacakkamiva bhamitvā gaganatalamabbhuggantvā paramarucirakaranikaro saradasamayarajanikaro viya tārāgaṇaparivuto anekanarasataparivuto gaganatalamalaṅkaronto viya puññānubhāvaṁ pakāsento viya jananayanahadayāni ākaḍḍhento viya rukkhaggāni paraṁ sobhayamāno viya ca gantvā nigrodhabodhiṁ majjhekatvā bhūmiyaṁ patiṭṭhahi. Atha bodhisatto mahāsatto pathaviyaṁ patiṭṭhahitvā devadattaṁ arahattaddhajamādāya pabbaji. Tassa nāṭakitthiyo pāsādā otaritvā aḍḍhagāvutaṁ maggaṁ gantvā saparivārā senāsannivesaṁ katvā nisīdiṁsu. Tato itthiparicārike ṭhapetvā sahāgatā sabbe pabbajiṁsu.

Mahāpuriso kira sattāhaṁ tehi parivuto padhānacariyaṁ caritvā visākhapuṇṇamāya Vunandāya nāma brāhmaṇiyā dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā khadiravane divāvihāraṁ katvā sāyanhasamaye Somena nāma yavapālakena upanītā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā nigrodhabodhiṁ upagantvā

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 298 piṭṭhepi passitabbaṁ.

pañcadasahatthāyāmavitthataṁ tiṇasantharaṁ santharitvā tattha nisīditvā abhisambodhiṁ pāpuṇitvā "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti udānaṁ udānetvā sattasattāhaṁ vītināmetvā attanā saha pabbajitānaṁ bhikkhūnaṁ koṭiyā upanissayasampattiṁ disvā gaganatalena gantvā Bārāṇasiyaṁ Isipatane migadāye otaritvā tehi parivuto tattha dhammacakkaṁ pavattesi, tadā vīsatiyā koṭisahassānaṁ paṭhamo dhammābhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ—

1. "Koṇāgamanassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
   Kassapo nāma gottena, dhammarājā pabhaṅkaro.

2. Sañchaḍḍitaṁ kulamūlaṁ, bahvannapānabhojanaṁ.
   Datvāna yācake dānaṁ, pūrayitvāna mānasaṁ.
   Usabhova āḷakaṁ bhetvā, patto sambodhimuttamaṁ.

3. Dhammacakkaṁ pavattente, Kassape Lokanāyake.
   Vīsakoṭisahassānaṁ, paṭhamābhisamayo ahū"ti.

Tattha **sañchaḍḍitan**ti chaḍḍitaṁ ujjhitaṁ pariccattaṁ. **Kulamūlan**ti kulagharaṁ, aparimitabhogakkhandhaṁ anekakoṭisahassadhanasañcayaṁ dasasatanayanabhavanasadisabhogaṁ atiduccajaṁ tiṇamiva chaḍḍitanti attho. **Yācake**ti yācakānaṁ datvā. **Āḷakan**ti goṭṭhaṁ, yathā usabho goṭṭhaṁ bhinditvā yathāsukhaṁ icchitaṭṭhānaṁ pāpuṇāti, evaṁ mahāpurisopi gehabandhanaṁ bhinditvā abhisambodhiṁ pāpuṇīti attho.

Puna catumāsaṁ janapadacārikaṁ caramāne Satthari dasakoṭisahassānaṁ dutiyo abhisamayo ahosi. Yadā pana Sundaranagaradvāre asanarukkhamūle Yamakapāṭihāriyaṁ karonto dhammaṁ desesi, tadā pañcannaṁ koṭisahassānaṁ tatiyo abhisamayo ahosi. Puna Yamakapāṭihāriyaṁ katvā suraripudurabhibhavane Tāvatiṁsabhavane Sudhammā nāma devasabhā atthi, tattha nisīditvā attano mātaraṁ Dhanavatīdeviṁ pamukhaṁ katvā dasasahassilokadhātuyā devatānaṁ anuggahakaraṇatthaṁ sattappakaraṇaṁ Abhidhammapiṭakaṁ desento tīṇi devatākoṭisahassāni dhammāmataṁ pāyesi. Tena vuttaṁ—

4. "Catumāsaṁ yadā Buddho, loke carati cārikaṁ.
Dasakoṭisahassānaṁ, dutiyābhisamayo ahu.

5. Yamakaṁ vikubbanaṁ katvā, ñāṇadhātuṁ pakittayi.
Pañcakoṭisahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahu.

6. Sudhammā devapure ramme, tattha dhammaṁ pakittayi.
Tīṇikoṭisahassānaṁ, devānaṁ bodhayī Jino.

7. Naradevassa yakkhassa, apare dhammadesane.
Etesānaṁ abhisamayā, gaṇanāto asaṅkhiyā"ti.

Tattha **catumāsan**ti cātumāse. Ayameva vā pāṭho. **Caratī**ti acari. **Yamakaṁ vikubbanaṁ katvā**ti Yamakapāṭihāriyaṁ katvā. **Ñāṇadhātun**ti sabbaññutaññāṇasabhāvaṁ. "Sabbañāṇa[1] dhātun"tipi vadanti. **Pakittayī**ti mahājanassa pakāsesi. **Sudhammā**ti Tāvatiṁsabhavane Sudhammā nāma sabhā atthi, tattha nisīditvāti attho. **Dhamman**ti Abhidhammaṁ.

Tadā kira ānubhāvavijitanaradevo Naradevo nāma mahesakkho heṭṭhā vuttanaradevayakkho viya mahiddhiko yakkho ahosi. So Jambudīpe ekasmiṁ nagare rañño yādisaṁ rūpaṁ, tādisaṁ rūpasaṇṭhānaṁ sarakuttiṁ nimminitvā taṁ rājānaṁ māretvā khāditvā saha-antepuraṁ rajjaṁ paṭipajjitvā aparimitamaṁsabhojano ahosi. So kira itthidhutto ca ahosi. Yadā pana taṁ kusalā chekā itthiyo "nāyaṁ amhākaṁ rājā, amanusso eso"ti jānanti, tadā so lajjito hutvā tā sabbā khāditvā aññaṁ nagaraṁ paṭipajjati. Evameva so Naradevayakkho manusse bhakkhayanto yadā Sundaranagarābhimukho agamāsi, tadā taṁ disvā nagaravāsino manussā maraṇabhayatajjitasantāsā sakanagarato nikkhamitvā tato tato palāyiṁsu. Atha te manusse palāyamāne disvā Kassapadasabalo tassa Naradevassa yakkhassa purato aṭṭhāsi. Naradevo evaṁ Devadevaṁ ṭhitaṁ disvā vissaraṁ ghoraṁ nādaṁ naditvā Bhagavato bhayaṁ uppādetuṁ asakkonto taṁ saraṇaṁ gantvā pañhaṁ pucchi, pañhaṁ vissajjetvā taṁ dametvā dhamme desiyamāne sampattānaṁ naramarānaṁ

1. Saccañāṇa (Ka)

gaṇanapathātītānaṁ abhisamayo ahosi. Tena vuttaṁ **“naradevassa yakkhassā”**ti-ādi. Tattha **apare dhammadesane**ti aparasmiṁ dhammadesane. **Etesānan**ti etesaṁ. Ayameva vā pāṭho.

Tassa pana Kassapabhagavato ekova sāvakasannipāto ahosi. Bārāṇasīnagare purohitaputto Tisso nāma ahosi. So Kassapassa bodhisattassa sarīre lakkhaṇasampattiṁ disvā pituno bhāsato sutvā “nissaṁsayaṁ eso mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā Buddho bhavissati, etassāhaṁ santike pabbajitvā saṁsāradukkhato muccissamī”ti cintetvā suddhamunigaṇavantaṁ Himavantaṁ gantvā tāpasapabbajjaṁ pabbaji. Tassa parivārabhūtāni vīsatitāpasasahassāni ahesuṁ. So aparabhāge “Kassapakumāro nikkhamitvā abhisambodhiṁ anuppatto”ti sutvā saparivāro āgantvā Kassapassa Bhagavato santike saparivāro ehibhikkhupabbajjāya pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇi. Tasmiṁ samāgame Kassapo Bhagavā māghapuṇṇamāyaṁ pātimokkhaṁ uddisi. Tena vuttaṁ—

8. “Tassāpi Devadevassa, eko āsi samāgamo.
Khīṇāsavānaṁ vimalānaṁ, santacittāna tādinaṁ.

9. Vīsabhikkhusahassānaṁ, tadā āsi samāgamo.
Atikkantabhavantānaṁ, hirisīlena tādinan”ti.

Tattha **atikkantabhavantānan**ti atikkantaputhujjanasotāpannādīnaṁ, sabbesaṁ khīṇāsavānamevāti attho. **Hirisīlena tādinan**ti hiriyā ca sīlena ca sadisānaṁ.

Tadā amhākaṁ bodhisatto Jotipālo nāma māṇavo tiṇṇaṁ vedānaṁ pāragū bhūmiyañceva antalikkhe ca pākaṭo Ghaṭikārassa kumbhakārassa sahāyo ahosi. So tena saddhiṁ Satthāraṁ upasaṅkamitvā tassa dhammakathaṁ sutvā tassa santike pabbaji. So āraddhavīriyo tīṇi piṭakāni uggahetvā vattapaṭipattiyā Buddhasāsanaṁ sobhesi. Sopi taṁ Satthā byākāsi. Tena vuttaṁ—

10. “Ahaṁ tadā māṇavako, Jotipāloti vissuto.
Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṁ vedāna pāragū.

11. Lakkhaṇe itihāse ca, sadhamme pāramiṁ gato.
Bhūmantalikkhakusalo, katavijjo anavayo[1].

12. Kassapassa Bhagavato, Ghaṭikāro nāmupaṭṭhako.
Sagāravo sappatisso, nibbuto tatiye phale.

13. Ādāya maṁ ghaṭīkāro, upagañchi Kassapaṁ Jinaṁ.
Tassa dhammaṁ suṇitvāna, pabbajiṁ tassa santike.

14. Āraddhavīriyo hutvā, vattāvattesu kovido.
Na kvaci parihāyāmi, pūresiṁ Jinasāsanaṁ.

15. Yāvatā Buddhabhaṇitaṁ, navaṅgaṁ Jinasāsanaṁ.
Sabbaṁ pariyāpuṇitvāna, sobhayiṁ Jinasāsanaṁ.

16. Mama acchariyaṁ disvā, sopi Buddho viyākari.
Imamhi bhaddake kappe, ayaṁ Buddho bhavissati.

17. Ahu Kapilavhayā rammā -pa- hessāma sammukhā imaṁ.

30. Tassāpi vacanaṁ sutvā, bhiyyo cittaṁ pasādayiṁ.
Uttariṁ vatamadhiṭṭhāsiṁ, dasapāramipūriyā.

31. Evamahaṁ saṁsaritvā, parivajjento anācaraṁ.
Dukkarañca kataṁ mayhaṁ, bodhiyāyeva kāraṇā"ti.

Tattha **bhūmantalikkhakusalo**ti bhūmisikkhāsu ca[2] antalikkhesu ca joticakkācāre jotivijjāya ca kusaloti attho. **Upaṭṭhako**ti upaṭṭhāyako. **Sappatisso**ti sappatissayo. **Nibbuto**ti vinīto, vissuto vā. **Tatiye phale**ti nimittasattamī, tatiyaphalādhigamahetu nibbutoti attho. **Ādāyā**ti maṁ gahetvā. **Vattāvattesū**ti khuddakavattamahāvattesu. **Kovido**ti tesaṁ pūraṇe kusalo. **Na kvaci parihāyāmī**ti kvacipi sīlesu vā samādhisamāpatti-ādīsu vā katthaci kutopi na parihāyāmi, sabbattha me parihāni nāma na vijjatīti dīpeti. "Na koci parihāyāmī"tipi pāṭho, soyevattho.

---

1. Anāmayo (Sī, I)
2. Bhūmiparikkhāsu ca (Sī, I)

Yāvatāti paricchedavacanametaṁ, yāvatakanti attho. **Buddhabhaṇitan**ti Buddhavacanaṁ. **Sobhayin**ti sobhesiṁ pakāsesiṁ. **Mama acchariyan**ti mama sammāpaṭipattiṁ aññehi asādhāraṇaṁ acchariyaṁ abbhutaṁ Kassapo Bhagavā disvāti attho. **Saṁsaritvā**ti saṁsāre saṁsaritvā[1]. **Anācaran**ti anācāraṁ akattabbaṁ, akaraṇīyanti attho.

Tassa pana Kassapassa Bhagavato jātanagaraṁ Bāraṇasī nāma ahosi, Brahmadatto nāma brāhmaṇo pitā, paramaguṇavatī Dhanavatī nāma brāhmaṇī mātā, Tisso ca Bhāradvājo ca dve aggasāvakā, Sabbamitto nāmupaṭṭhāko, Anuḷā ca Uruveḷā ca dve aggasāvikā, nigrodharukkho bodhi, sarīraṁ vīsatihatthubbedhaṁ ahosi, vīsativassasahassāni āyu, Sunandā nāmassa aggamahesī, Vijitaseno nāma putto, pāsādayānena nikkhami. Tena vuttaṁ—

32. "Nagaraṁ Bārāṇasī nāma, Kikī nāmāsi khattiyo.
Vasate tattha nagare, Sambuddhassa mahākulaṁ.

33. Brāhmaṇo Brahmadattova, āsi Buddhassa so pitā.
Dhanavatī nāma janikā, Kassapassa Mahesino.

38. Tisso ca Bhāradvājo ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Sabbamitto nāmupaṭṭhāko, Kassapassa Mahesino.

39. Anuḷā Uruveḷā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, nigrodhoti pavuccati.

41. Uccattanena so Buddho, vīsatiratanuggato.
Vijjulaṭṭhīva ākāse, candova gahapūrito.

42. Vīsativassasahassāni, āyu tassa Mahesino.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

43. Dhammataḷākaṁ māpayitvā, sīlaṁ datvā vilepanaṁ.
Dhammadussaṁ nivāsetvā, dhammamālaṁ vibhajjiya.

---

1. Sandhāvitvā (Ka)

44. Dhammavimalamādāsaṁ, ṭhapayitvā mahājane.
Keci nibbānaṁ patthentā, passantu me alaṅkaraṁ.

45. Sīlakañcukaṁ datvāna, jhānakavacavammitaṁ.
Dhammacammaṁ pārupitvā, datvā sannāhamuttamaṁ.

46. Satiphalakaṁ datvāna, tikhiṇaṁ ñāṇakuntimaṁ.
Dhammakhaggavaraṁ datvā, sīlasaṁsaggamaddanaṁ.

47. Tevijjābhūsanaṁ datvāna, āveḷaṁ caturo phale.
Chaḷabhiññābharaṇaṁ datvā, dhammapupphapiḷandhanaṁ.

48. Saddhammapaṇḍaracchattaṁ, datvā pāpanivāraṇaṁ.
Māpayitvābhayaṁ pupphaṁ, nibbuto so sasāvako.

49. Eso hi Sammāsambuddho, appameyyo durāsado.
Eso hi dhammaratano, Svākkhāto Ehipassiko.

50. Eso hi saṁgharatano, Suppaṭipanno anuttaro.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ, nanu rittā sabbasaṅkhārā"ti.

Tattha **vijjulaṭṭhīvā**ti ghanabhāvena[1] saṇṭhitā vijjulatā viya. **Candova gahapūrito**ti parivesagahaparikkhitto puṇṇacando viya. **Dhammataḷākaṁ māpayitvā**ti pariyattidhammataḷākaṁ māpayitvā. **Sīlaṁ datvā vilepanan**ti catupārisuddhisīlasaṅkhātaṁ cittasantativibhūsanatthaṁ vilepanaṁ datvā. **Dhammadussaṁ nivāsetvā**ti hirottappadhammasaṅkhātaṁ sāṭakayugaṁ nivāsetvā. **Dhammamālaṁ vibhajjiyā**ti sattattiṁsabodhipakkhiyadhammakusumamālaṁ vibhajitvā, vidahitvāti[2] attho.

Dhammavimalamādāsanti vimalaṁ sotāpattimaggasaṅkhātaṁ ādāsaṁ sāvajjānavajjakusalākusaladhammasallakkhaṇatthaṁ mahājanassa dhammataḷākatīre dhammādāsaṁ ṭhapetvāti attho. **Mahājane**ti mahājanassa. **Kecī**ti ye keci. **Nibbānaṁ patthentā**ti sabbākusalamalavilayakaraṁ amatamasaṅkhatamanītikaṁ paramasantaṁ accutirasaṁ nibbānaṁ patthentā vicaranti. Te imaṁ alaṅkāraṁ

1. Meghabhāvena (Sī, I)   2. Viracitvā (Sī, I)

vuttappakāraṁ mayā dassitaṁ passantūti attho. "Nibbānamabhipatthentā, passantu maṁ alaṅkaran"tipi pāṭho, soyevattho. Alaṅkaranti rassaṁ katvā vuttaṁ.

Sīlakañcukaṁ datvānāti pañcasīladasasīlacatupārisuddhisīlamayaṁ kañcukaṁ datvā. **Jhānakavacavammitan**ti catukkapañcakajjhānakavacabandhaṁ bandhitvā. **Dhammacammaṁ pārupitvā**ti satisampajaññasaṅkhātadhammacammaṁ pārupitvā. **Datvā sannāhamuttaman**ti uttamaṁ caturaṅgasamannāgataṁ vīriyasannāhaṁ datvāti attho. **Satiphalakaṁ datvānā**ti rāgādidosāripāpanivāraṇatthaṁ catusatipaṭṭhānaphalakanivāraṇaṁ datvā. **Tikhiṇaṁ ñāṇakuntiman**ti paṭivedhasamatthaṁ tikhiṇavipassanāñāṇakuntavantaṁ, vipassanāñāṇanisitakuntavaranti attho, kilesabalanidhanakarasamatthaṁ vā yogāvacarayodhavaraṁ ṭhapetvāti attho. **Dhammakhaggavaraṁ datvā**ti tassa yogāvacarassa vīriyupalatalanisitadhāraṁ maggapaññāvarakhaggaṁ datvā. **Sīlasaṁsaggamaddanan**ti ariyaṁ lokuttarasīlaṁ kilesasaṁsaggamaddanatthāya, kilesanighātanatthāyāti attho.

Tevijjābhūsanaṁ datvāti tevijjāmayaṁ vibhūsanaṁ datvā. **Āveḷaṁ caturo phale**ti cattāri phalāni vaṭaṁsakaṁ katvā. **Chaḷabhiññābharaṇan**ti ābharaṇatthāya alaṅkārakaraṇatthāya cha abhiññāyo datvā. **Dhammapupphapiḷandhanan**ti navalokuttaradhammasaṅkhātaṁ kusumamālaṁ katvā. **Saddhammapaṇḍaracchattaṁ, datvā pāpanivāraṇan**ti accantavisuddhaṁ vimuttisetacchattaṁ sabbākusalātapanivāraṇaṁ datvā. **Māpayitvābhayaṁ pupphan**ti abhayapuragāminaṁ aṭṭhaṅgikamaggaṁ pupphaṁ katvāti attho.

Kassapo kira Bhagavā Kāsiraṭṭhe Setabyanagare Setabyūyyāne parinibbāyi. Dhātuyo kirassa na vikiriṁsu. Sakalajambudīpavāsino manussā sannipatitvā ekekaṁ suvaṇṇiṭṭhakaṁ koṭi-agghanakaṁ ratanavicittaṁ bahicinanatthaṁ[1] ekekaṁ aḍḍhakoṭi-agghanakaṁ abbhantarapūraṇatthaṁ manosilāya mattikākiccaṁ telena udakakiccaṁ karonto yojanubbedhaṁ thūpamakaṁsu.

---

1. Bahiracanatthaṁ (Sī)

Kassapopi Bhagavā katakicco,
Sabbasattahitameva karonto.
Kāsirājanagare migadāye,
Lokanandanakaro nivasīti.

Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Iti Madhuratthavilāsiniyā Buddhavaṁsaṭṭhakathāya

Kassapabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Ettāvatā catuvīsatiyā Buddhānaṁ Buddhavaṁsavaṇṇanā

Sabbākārena niṭṭhitā.

---

27. Gotamabuddhavaṁsavaṇṇanā

Dūrenidānakathā

Idāni yasmā amhākaṁ, Buddhavaṁsassa vaṇṇanā.
Anukkamena sampattā, tasmāyaṁ tassa vaṇṇanā.

Tattha amhākaṁ bodhisatto Dīpaṅkarādīnaṁ catuvīsatiyā Buddhānaṁ santike adhikāraṁ karonto kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni āgato. Kassapassa pana Bhagavato orabhāge ṭhapetvā imaṁ Sammāsambuddhaṁ añño Buddho nāma natthi. Iti **Dīpaṅkarādīnaṁ catuvīsatiyā Buddhānaṁ** santike laddhabyākaraṇo pana bodhisatto ye'nena[1]—

"Manussattaṁ liṅgasampatti, hetu Satthāradassanaṁ.
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatī"ti—

ime aṭṭha dhamme samodhānetvā Dīpaṅkarapādamūle katābhinīhārena "handa Buddhakare dhamme, vicināmi ito cito"ti ussāhaṁ katvā "vicinanto tadādakkhiṁ, paṭhamaṁ dānapāramin"ti dānapāramitādayo

1. Ye te pana (Sī, I) 2. Khu 4. 311 piṭṭhe.

Buddhakārakadhammā diṭṭhā, te pūrento yāva Vessantarattabhāvā āgami, āgacchanto ca ye te katābhinīhārānaṁ bodhisattānaṁ ānisaṁsā saṁvaṇṇitā—

“Evaṁ sabbaṅgasampannā, bodhiyā niyatā narā.
Saṁsaraṁ dīghamaddhānaṁ, kappakoṭisatehipi.

Avīcimhi nuppajjanti, tathā lokantaresu ca.
Nijjhāmataṇhā khuppipāsā, na honti Kāḷakañjikā.

Na honti khuddakā pāṇā, uppajjantāpi duggatiṁ.
Jāyamānā manussesu, jaccandhā na bhavanti te.

Sotavekallatā natthi, na bhavanti mūgapakkhikā.
Itthibhāvaṁ na gacchanti, ubhatobyañjanapaṇḍakā.

Na bhavanti pariyāpannā, bodhiyā niyatā narā.
Muttā ānantarikehi, sabbattha suddhagocarā.

Micchādiṭṭhiṁ na sevanti, kammakiriyadassanā.
Vasamānāpi saggesu, asaññaṁ nūpapajjare.

Suddhāvāsesu devesu, hetu nāma na vijjati.
Nekkhammaninnā sappurisā, visaṁyuttā bhavābhave.
Caranti lokatthacariyāyo, pūrenti sabbapāramī”ti[1].

Te ānisaṁse adhigantvāva āgato. Evaṁ āgacchanto Vessantarattabhāve ṭhito—

“Acetanāyaṁ pathavī, aviññāya sukhaṁ dukhaṁ.
Sāpi dānabalā mayhaṁ, sattakkhattuṁ pakampathā”ti[2]—

evaṁ mahāpathavikampanādīni mahāpuññāni katvā āyupariyosāne tato cavitvā Tusitapure nibbatti.

---

1. Abhi-Ṭṭha 1. 72; Apadāna-Ṭṭha 1. 55; Jātaka-Ṭṭha 1. 53; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 332 piṭṭhādīsupi.
2. Khu 4. 396 piṭṭhe.

Avidūrenidānakathā

Tusitapure[1] vasamāneyeva pana bodhisatte Buddhakolāhalaṁ nāma udapādi. Lokasmiṁ hi **tīṇi kolāhalāni** uppajjanti. Seyyathidaṁ? Kappakolāhalaṁ Buddhakolāhalaṁ cakkavattikolāhalanti. Tattha "vassasatasahassassa accayena kappuṭṭhānaṁ bhavissatī"ti lokabyūhā nāma kāmāvacaradevā muttasirā vikiṇṇakesā rudamukhā[2] assūni hatthehi puñchamānā rattavatthanivatthā ativiya virūpavesadhārino hutvā manussapathe vicarantā evaṁ ārocenti "mārisā mārisā ito vassasatasahassassa accayena kappuṭṭhānaṁ bhavissati, ayaṁ loko vinassissati, mahāsamuddopi ussussissati, ayañca mahāpathavī Sineru ca pabbatarājā uḍḍayhissanti vinassissanti, yāva brahmalokā lokavināso bhavissati, mettaṁ mārisā bhāvetha, karuṇaṁ, muditaṁ, upekkhaṁ mārisā bhāvetha, mātaraṁ, pitaraṁ upaṭṭhahatha, kule jeṭṭhāpacāyino hothā"ti. Idaṁ **kappakolāhalaṁ** nāma.

"Vassasahassassa accayena pana Sabbaññubuddho loke uppajjissatī"ti lokapāladevatā "ito mārisā vassasahassassa accayena Buddho loke uppajjissatī"ti ugghosentiyo āhiṇḍanti. Idaṁ **Buddhakolāhalaṁ** nāma.

"Vassasatassa accayena cakkavattirājā uppajjissatī"ti devatā "ito mārisā vassasatassa accayena cakkavattirājā uppajjissatī"ti ugghosentiyo āhiṇḍanti. Idaṁ **cakkavattikolāhalaṁ** nāma[3].

Tesu Buddhakolāhalasaddaṁ sutvā sakaladasasahassacakkavāḷadevatā ekato sannipatitvā "asuko nāma satto Buddho bhavissatī"ti ñatvā upasaṅkamitvā āyācanti, āyācamānā ca tassa pubbanimittesu uppannesu āyācanti. Tadā pana sabbāpi tā ekekacakkavāḷe Catumahārāja Sakka Suyāma Santusita Sunimmita Vasavatti mahābrahmehi saddhiṁ ekacakkavāḷe sannipatitvā Tusitabhavane uppannacutinimittassa bodhisattassa santikaṁ gantvā "mārisa tumhehi dasa pāramiyo pūritā,

---

1. Tusitabhavane (Ka) 2. Rudammukhā (Sī, Ka)
3. Khuddakapāṭha-Ṭṭha 101; Apadāna-Ṭṭha 1. 58-59; Jātaka-Ṭṭha 1. 56 piṭṭhādīsupi.

pūrentehi ca na Sakkabrahmasampatti-ādikaṁ sampattiṁ patthentehi pūritā, lokanittharaṇatthāya pana vo Sabbaññutaṁ patthentehi paripūritā, Buddhattāya—

> "Kālo kho te Mahāvīra, uppajja mātukucchiyaṁ.
> Sadevakaṁ tārayanto, bujjhassu amataṁ padan"ti[1]—

yāciṁsu.

Atha mahāsatto devatāhi evaṁ āyāciyamāno devatānaṁ paṭiññaṁ adatvāva kāladīpadesakulajanetti-āyuparicchedavasena **pañca mahāvilokanāni** vilokesi. Tattha "kālo nu kho, na kālo"ti paṭhamaṁ kālaṁ vilokesi. Tattha vassasatasahassato uddhaṁ vaḍḍhita-āyukālo kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattānaṁ jātijarāmaraṇāni na paññāyanti, Buddhānañca dhammadesanā tilakkhaṇamuttā nāma natthi, tesaṁ "aniccaṁ dukkhamanattā"ti kathentānaṁ "kiṁ nāmetaṁ[2] kathentī"ti neva sotabbaṁ na saddhātabbaṁ maññanti, tato abhisamayo na hoti, tasmiṁ asati aniyyānikaṁ sāsanaṁ hoti. Tasmā so akālo. Vassasatato ūna-āyukālopi kālo na hoti. Kasmā? Tadā sattā ussannakilesā honti, ussannakilesānañca dinnovādo ovādaṭṭhāne na tiṭṭhati, udake daṇḍarāji viya khippaṁ vigacchati. Tasmā sopi akālo. Vassasatasahassato pana paṭṭhāya heṭṭhā vassasatato paṭṭhāya uddhaṁ āyukālo kālo nāma. Tadā pana vassasatakālo ahosi. Atha mahāsatto "nibbattitabbakālo"ti **kālaṁ** passi.

Tato dīpaṁ olokento saparivāre cattāro mahādīpe oloketvā "tīsu dīpesu Buddhā na nibbattanti, Jambudīpeyeva nibbattantī"ti **dīpaṁ** passi.

Tato "Jambudīpo nāma mahā, dasayojanasahassaparimāṇo, katarasmiṁ nu kho padese Buddhā nibbattantī"ti okāsaṁ olokento Majjhima**desaṁ** passi. "Kapilavatthu nāma nagaraṁ, tattha mayā nibbattitabban"ti niṭṭhamagamāsi.

---

1. Khu 4. 305 piṭṭhe.
2. Nāmete (Sī, Ka)

Tato kulaṁ vilokento “Buddhā nāma vessakule vā suddakule vā na nibbattanti. Lokasammate pana khattiyakule vā brāhmaṇakule vā nibbattanti, etarahi khattiyakulaṁ lokasammataṁ, tattha nibbattissāmi, Suddhodano nāma rājā pitā me bhavissatī”ti **kulaṁ** passi.

Tato mātaraṁ vilokento “Buddhamātā nāma lolā surādhuttā na hoti, kappasatasahassaṁ pana pūritapāramī jātito paṭṭhāya akhaṇḍapañcasīlāyeva hoti. Ayañca Mahāmāyā nāma devī edisī, ayaṁ me mātā bhavissati, kittakaṁ panassā **āyū**ti, dasannaṁ māsānaṁ upari satta divasānī”ti passi.

Iti imaṁ pañcavidhaṁ mahāvilokanaṁ viloketvā “kālo me mārisā Buddhabhāvāyā”ti devānaṁ paṭiññaṁ datvā “gacchatha tumhe”ti tā devatā uyyojetvā Tusitadevatāhi parivuto Tusitapure Nandanavanaṁ pāvisi. Sabbadevalokesu hi Nandanavanaṁ atthiyeva. Tatra naṁ devatā “ito cuto sugatiṁ gacchā”ti pubbe katakusalakammokāsaṁ sārayamānā vicaranti. So evaṁ tāhi devatāhi kusalaṁ sārayamānāhi parivuto tatra vicarantova cavitvā mahāmāyāya deviyā kucchismiṁ uttarāsāḷhanakkhattena paṭisandhiṁ gaṇhi. Mahāpurisassa pana mātu kucchismiṁ paṭisandhiggaṇhanakkhaṇe ekappahāreneva sakaladasasahassilokadhātu saṁkampi. Dvattiṁsa pubbanimittāni pāturahesuṁ.

Evaṁ gahitapaṭisandhikassa bodhisattassa ceva bodhisattamātuyā ca upaddavanivāraṇatthaṁ khaggahatthā cattāro devaputtā ārakkhaṁ gaṇhiṁsu. Bodhisattassa mātu purisesu rāgacittaṁ nuppajji, lābhaggayasaggappattā ca sā ahosi sukhinī akilantakāyā. Bodhisattañca attano kucchigataṁ vippasanne maṇiratane āvutapaṇḍusuttaṁ viya passati. Yasmā bodhisattena vasitakucchi nāma cetiyagabbhasadisā hoti, na sakkā aññena sattena āvasituṁ vā paribhuñjituṁ vā, tasmā bodhisattamātā sattāhajāte bodhisatte kālaṁ katvā Tusitapure nibbatti. Yathā pana aññā itthiyo dasa māse appatvāpi atikkamitvāpi nisinnāpi nipannāpi vijāyanti, na evaṁ bodhisattamātā. Bodhisattamātā pana bodhisattaṁ dasa māse kucchinā pariharitvā ṭhitāva vijāyati. Ayaṁ **bodhisattamātu dhammatā.**

Mahāmāyāpi devī dasa māse kucchinā bodhisattaṁ pariharitvā paripuṇṇagabbhā ñātigharaṁ gantukāmā Suddhodanamahārājassa ārocesi "icchāmahaṁ mahārāja Devadahanagaraṁ gantun"ti. Rājā "sādhū"ti sampaṭicchitvā Kapilavatthuto yāva Devadahanagarā añjasaṁ samaṁ kāretvā kadalipuṇṇaghaṭakamukadhajapaṭākādīhi alaṅkārāpetvā navakanakasivikāya nisīdāpetvā mahatiyā vibhūtiyā mahatā parivārena pesesi. Dvinnaṁ pana nagarānaṁ antare ubhayanagaravāsīnaṁ paribhogārahaṁ Lumbinīvanaṁ nāma maṅgalasālavanaṁ atthi, taṁ tasmiṁ samaye mūlato yāva aggasākhā sabbaṁ ekaphāliphullaṁ ahosi. Sākhantarehi ceva pupphantarehi ca paramaratikaramadhuramanoramavirutāhi madamuditāhi anubhuttapañjarāhi[1] parabhatamadhukaravadhūhi upagīyamānasuranandananandanavanasadisasobhaṁ vanaṁ disvā deviyā sālavanakīḷamanubhavituṁ cittamuppajji[2].

Vibhūsitā bālajanāticālinī,
Vibhūsitaṅgī vaniteva mālinī.
Sadā janānaṁ nayanālimālinī,
Vilumpinīvātiviroci lumbinī.

Amaccā rañño ārocetvā deviṁ gahetvā taṁ Lumbinīvanaṁ pavisiṁsu. Sā maṅgalasālamūlaṁ gantvā tassa ujusamavaṭṭakkhandhassa pupphaphalapallavasamalaṅkatassa yaṁ sākhaṁ gaṇhitukāmā ahosi, sā sālasākhā abalā janahadayalolā sayameva vilambamānā hutvā tassā karatalasmiṁ samupagatā. Atha sā taṁ sālasākhaṁ tambatuṅganakhujjalena kamaladalavattivaṭṭaṅgulinā navakanakakaṭavalayasobhinā dakkhiṇena paramaratikarena karena aggahesi. Sā taṁ sālasākhaṁ gahetvā ṭhitā asitajaladharavivaragatā bālacandalekhā viya ca aciraṭṭhitikā accipabhā viya ca Nandanavanajātā devī viya ca devī virocittha. Tāvadeva cassā kammajavātā caliṁsu. Athassā sāṇipākāraṁ parikkhipitvā mahājano paṭikkami. Sā sālasākhaṁ gahetvā tiṭṭhamānāya eva tassā gabbhavuṭṭhānaṁ ahosi.

1. Bhūtasañcārāhi (Sī)
2. Apadāna-Ṭṭha 1. 60; Jātaka-Ṭṭha 1. 61 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

Taṅkhaṇaṁyeva cattāro visuddhacittā mahābrahmāno suvaṇṇajālaṁ ādāya āgantvā tena suvaṇṇajālena bodhisattaṁ sampaṭicchitvā mātu purato ṭhapetvā "attamanā devi hoti, mahesakkho te putto uppanno"ti āhaṁsu. Yathā pana aññe sattā mātukucchito nikkhamantā paṭikkūlena asucinā makkhitā nikkhamanti, na evaṁ bodhisatto. Bodhisatto pana dve hatthe dve pāde pasāretvā ṭhitakova mātu kucchisambhavena kenaci asucinā amakkhitova suddho visado Kāsikavatthe nikkhittamaṇiratanaṁ viya virocamāno mātukucchito nikkhami. Evaṁ santepi bodhisattassa ca bodhisattamātuyā ca sakkāratthaṁ ākāsato dve udakadhārā nikkhamitvā bodhisattassa ca mātuyā ca sarīre utuṁ gāhāpesuṁ.

Atha naṁ suvaṇṇajālena paṭiggahetvā ṭhitānaṁ brahmānaṁ hatthato cattāro mahārājāno maṅgalasammatāya sukhasamphassāya ajinappaveṇiyā gaṇhiṁsu, tesaṁ hatthato manussā dukūlacumbaṭakena gaṇhiṁsu, manussānaṁ hatthato muccitvā pathaviyaṁ patiṭṭhāya puratthimaṁ disaṁ olokesi, anekāni cakkavāḷasahassāni ekaṅgaṇāni ahesuṁ. Tattha devamanussā gandhapupphamālādīhi pūjayamānā "mahāpurisa tumhehi sadiso ettha natthi, kuto uttaritaro"ti āhaṁsu. Evaṁ dasa disā anuviloketvā attanā sadisaṁ adisvā uttaradisābhimukho sattapadavītihārena agamāsi. Gacchanto ca pathaviyā eva gato, nākāsena. Acelakova gato, na sacelako. Daharova gato, na soḷasavassuddesiko. Mahājanassa pana ākāsena gacchanto viya alaṅkatapaṭiyatto viya ca soḷasavassuddesiko viya ca ahosi. Tato sattame pade ṭhatvā "aggohamasmi lokassā"ti-ādikaṁ[1] āsabhiṁ vācaṁ nicchārento sīhanādaṁ nadi.

Bodhisatto hi tīsu attabhāvesu mātukucchito nikkhantamattova vācaṁ nicchāresi Mahosadhattabhāve, Vessantarattabhāve, imasmiṁ attabhāveti. Mahosadhattabhāve kirassa mātukucchito nikkhantamattasseva Sakko devarājā āgantvā candanasāraṁ hatthe ṭhapetvā gato, taṁ muṭṭhiyaṁ katvāva nikkhanto. Atha naṁ mātā "tāta tvaṁ

---

1. Dī 2. 13; Ma 3. 164 piṭṭhesu.

kiṁ gahetvā āgatosī”ti pucchi. Osadhaṁ ammāti. Iti osadhaṁ gahetvā āgatattā “Osadhakumāro”tvevassa nāmamakaṁsu.

Vessantarattabhāve pana mātukucchito nikkhantamattova dakkhiṇahatthaṁ pasāretvā “atthi nu kho amma kiñci gehasmiṁ dhanaṁ, dānaṁ dassāmī”ti vadanto nikkhami. Athassa mātā “sadhane kule nibbattosi tātā”ti puttassa hatthaṁ attano hatthatale katvā sahassatthavikaṁ ṭhapesi.

Imasmiṁ pana attabhāve imaṁ sīhanādaṁ nadīti evaṁ bodhisatto tīsu attabhāvesu mātukucchito nikkhantamattova vācaṁ nicchāresi. Jātakkhaṇepissa dvattiṁsa pubbanimittāni pāturahesuṁ. Yasmiṁ pana samaye amhākaṁ bodhisatto Lumbinīvane jāto tasmiṁyeva samaye **Rāhulamātā** devī **Ānando Channo Kāḷudāyī** amacco **Kaṇḍako**[1] assarājā **Mahābodhirukkho** catasso **nidhikumbhīyo** ca jātā, tattha eko gāvutappamāṇo eko aḍḍhayojanappamāṇo eko tigāvutappamāṇo eko yojanappamāṇo ahosi. Ime **satta sahajātā** nāma honti.

Ubhayanagaravāsino mahāpurisaṁ gahetvā Kapilavatthupurameva agamaṁsu. Taṁdivasameva “Kapilavatthunagare Suddhodanamahārājassa putto bodhimūle nisīditvā Buddho bhavissatī”ti Tāvatiṁsabhavane haṭṭhatuṭṭhā devasaṅghā celukkhepādīni pavattentā kīḷiṁsu. Tasmiṁ samaye Suddhodanamahārājassa kulūpako aṭṭhasamāpattilābhī **Kāḷadevalo**[2] nāma tāpaso bhattakiccaṁ katvā divāvihāratthāya Tāvatiṁsabhavanaṁ gantvā tattha divāvihāraṁ nisinno tā devatā tuṭṭhamānasā kīḷantiyo disvā “kiṁkāraṇā tuṭṭhamānasā pamuditahadayā kīḷatha, mayhaṁ taṁ kāraṇaṁ kathethā”ti pucchi. Tato devatā āhaṁsu “mārisa Suddhodanarañño putto jāto, so Bodhimaṇḍe nisīditvā Buddho hutvā dhammacakkaṁ pavattessati, tassa ‘anantarūpaṁ Buddhalīḷaṁ passituṁ labhissāmā’ti iminā kāraṇena tuṭṭhamhā”ti.

Atha tāpaso tāsaṁ devatānaṁ vacanaṁ sutvā paramadassanīyaratanāvalokato devalokato oruyha narapatinivesanaṁ pavisitvā

---

1. Ājānīyo kanthako (Sī)
2. Kāḷadevilo (Ka)

paññatte āsane nisīdi. Tato katapaṭisanthāraṁ rājānaṁ "putto kira te mahārāja jāto, taṁ passissāmā"ti āha. Rājā alaṅkatapaṭiyattaṁ tanayaṁ āharāpetvā devalatāpasaṁ vandāpetuṁ abhihari. Mahāpurisassa pādā parivattitvā vijjulatā viya asitajaladharakūṭesu tāpasassa jaṭāsu patiṭṭhahiṁsu. Bodhisattena hi tenattabhāvena vanditabbo nāma añño natthi. Tato tāpaso uṭṭhāyāsanā bodhisattassa añjaliṁ paggahesi. Rājā taṁ acchariyaṁ disvā attano puttaṁ vandi. Tāpaso bodhisattassa lakkhaṇasampattiṁ disvā "bhavissati nu kho Buddho, udāhu na bhavissatī"ti āvajjetvā upadhārento "nissaṁsayaṁ Buddho bhavissatī"ti anāgataṁsañāṇena ñatvā "acchariyapuriso ayan"ti sitaṁ akāsi.

Tato "ahaṁ imaṁ Buddhabhūtaṁ daṭṭhuṁ labhissāmi nu kho, no"ti upadhārento "na labhissāmi, antarāyeva kālaṁ katvā Buddhasatenapi Buddhasahassenapi gantvā bodhetuṁ asakkuṇeyye arūpabhave nibbattissāmī"ti disvā "evarūpaṁ nāma acchariyapurisaṁ Buddhabhūtaṁ daṭṭhuṁ na labhissāmi, mahatī vata me jāni bhavissatī"ti parodi. Manussā pana disvā "amhākaṁ ayyo idāneva hasitvā puna roditumārabhi, kiṁ nu kho bhante amhākaṁ ayyaputtassa koci antarāyo bhavissatī"ti pucchiṁsu. Tāpaso āha "natthetassa antarāyo, nissaṁsayena Buddho bhavissatī"ti. Atha kasmā tumhe paroditthāti. "Evarūpaṁ acchariyapurisaṁ Buddhabhūtaṁ daṭṭhuṁ na labhissāmi, mahatī vata me jāni bhavissatīti attānaṁ anusocanto rodāmī"ti āha.

Tato bodhisattaṁ pañcame divase sīsaṁ nhāpetvā "nāmaṁ gaṇhissāmā"ti rājabhavanaṁ catujjātikagandhena upalimpitvā lājapañcamāni kusumāni vikiritvā asambhinnapāyāsaṁ pacāpetvā tiṇṇaṁ vedānaṁ pāraṅgate aṭṭhasate brāhmaṇe nimantetvā rājabhavane nisīdāpetvā madhupāyāsaṁ bhojetvā sakkāraṁ katvā "kiṁ nu kho bhavissatī"ti lakkhaṇāni pariggāhāpesuṁ. Tesu rāmādayo aṭṭha brāhmaṇapaṇḍitā lakkhaṇapariggāhakā ahesuṁ. Tesu satta janā dve aṅguliyo ukkhipitvā dvedhā byākariṁsu "imehi lakkhaṇehi samannāgato agāraṁ ajjhāvasanto rājā hoti cakkavattī, pabbajamāno Buddho"ti. Tesaṁ pana sabbadaharo

gottena Koṇḍañño nāma brāhmaṇo bodhisattassa lakkhaṇavarasampattiṁ disvā "etassa agāramajjhe ṭhānakāraṇaṁ natthi, ekanteneva vivaṭacchado Buddho bhavissatī"ti ekameva aṅguliṁ ukkhipitvā ekaṁsabyākaraṇaṁ byākāsi. Athassa nāmaṁ gaṇhantā sabbalokatthasiddhikarattā **Siddhattho**ti nāmamakaṁsu.

Atha te brāhmaṇā attano gharāni gantvā putte āmantetvā evamāhaṁsu "amhe mahallakā Suddhodanamahārājassa puttaṁ Sabbaññutaṁ pattaṁ sambhāveyyāma vā, no vā, tumhe pana tasmiṁ pabbajitvā Sabbaññutaṁ patte tassa sāsane pabbajathā"ti. Tato sattapi janā yāvatāyukaṁ ṭhatvā yathākammaṁ gatā. Koṇḍaññamāṇavo arogo ahosi. Tadā pana rājā tesaṁ vacanaṁ sutvā "kiṁ disvā mama putto pabbijissatī"ti te pucchi. Cattāri pubbanimittāni devāti. Katarañca katarañcāti? Jiṇṇaṁ byādhitaṁ mataṁ pabbajitanti. Rājā "ito paṭṭhāya evarūpānaṁ mama puttassa santikaṁ āgamituṁ mā adatthā"ti vatvā kumārassa cakkhupathe jiṇṇapurisādīnaṁ āgamananivāraṇatthaṁ catūsu disāsu gāvutagāvutaṭṭhāne ārakkhaṁ ṭhapesi. Taṁdivasaṁ maṅgalaṭṭhāne sannipatitesu asītiyā ñātikulasahassesu ekameko ekamekaṁ puttaṁ paṭijāni "ayaṁ Buddho vā hotu rājā vā, mayaṁ ekamekaṁ puttaṁ dassāma, sace Buddho bhavissati, khattiyasamaṇeheva parivuto vicarissati. Sace rājā cakkavattī bhavissati, khattiyakumāreheva parivuto vicarissatī"ti. Atha rājā mahāpurisassa paramarūpasampannā vigatasabbadosā catusaṭṭhi dhātiyo adāsi. Bodhisatto anantena parivārena mahatā sirisamudayena vaḍḍhi.

Athekadivasaṁ rañño **vappamaṅgalaṁ** nāma ahosi. Taṁdivasaṁ rājā mahatiyā vibhūtiyā mahatā parivārena [1]nagarato nikkhamanto puttampi gahetvāva agamāsi. Kasikammaṭṭhāne eko jamburukkho paramaramaṇīyo ghanasandacchāyo ahosi. Tassa heṭṭhā kumārassa sayanaṁ paññāpetvā upari varakanakatārākhacitaṁ rattacelavitānaṁ bandhitvā sāṇipākārena parikkhipāpetvā ārakkhaṁ ṭhapetvā rājā sabbālaṅkāraṁ alaṅkaritvā amaccagaṇaparivuto[1] naṅgalakaraṇaṭṭhāna[2]magamāsi. Tattha rājā paramamaṅgalaṁ

1-1. Natthi (Sī, I) 2. Vappamaṅgalavappakaraṇaṭṭhāna (Sī, I)

suvaṇṇanaṅgalaṁ gaṇhāti. Amaccādayo rajatanaṅgalādīni gaṇhanti. Taṁdivasaṁ naṅgalasahassaṁ yojīyati. Bodhisattaṁ parivāretvā nisinnā dhātiyo "rañño sampattiṁ passissāmā"ti antosāṇito bahi nikkhantā.

Atha bodhisatto ito cito ca olokento kiñci adisvā sahasā uṭṭhāya pallaṅkaṁ ābhujitvā ānāpāne pariggahetvā paṭhamajjhānaṁ nibbattesi. Dhātiyo khajjabhojjantare vicarantiyo thokaṁ cirāyiṁsu. Sesarukkhānaṁ chāyā nivattā, tassa pana jamburukkhassa chāyā parimaṇḍalā hutvā tattheva aṭṭhāsi. Dhātiyo panassa "ayyaputto ekakovā"ti vegena sāṇipākāraṁ ukkhipitvā pariyesantiyo sirisayane pallaṅkena nisinnaṁ tañca pāṭihāriyaṁ disvā gantvā taṁ pavattiṁ rañño ārocesuṁ. Rājā vegena āgantvā taṁ pāṭihāriyaṁ disvā "ayaṁ vo tāta dutiyavandanā"ti puttaṁ vandi.

Atha mahāpuriso anukkamena soḷasavassuddesiko ahosi. Rājā bodhisattassa tiṇṇaṁ utūnaṁ anucchavike Rammasurammasubhanāmake tayo pāsāde kāresi. Ekaṁ navabhūmikaṁ ekaṁ sattabhūmikaṁ ekaṁ pañcabhūmikaṁ. Tayopi pāsādā ubbedhena samappamāṇā ahesuṁ. Bhūmikāsu pana nānattaṁ ahosi.

Atha rājā cintesi "putto me vayappatto chattamassa ussāpetvā rajjasiriṁ passissāmī"ti. So sākiyānaṁ paṇṇāni pahiṇi "putto me vayappatto, rajje naṁ patiṭṭhāpessāmi, sabbe attano gehesu vayappattā dārikā imaṁ gehaṁ pesentū"ti. Te rañño sāsanaṁ sutvā "kumāro kevalaṁ rūpasampanno, na kiñci sippaṁ jānāti, dārabharaṇaṁ kātuṁ na sakkhissati, na mayaṁ dhītaro dassāmā"ti āhaṁsu. Rājā taṁ pavattiṁ sutvā puttassa santikaṁ gantvā tamatthaṁ ārocesi. Bodhisatto "kiṁ sippaṁ dassetuṁ vaṭṭatī"ti āha. Sahassatthāmaṁ dhanuṁ āropetuṁ vaṭṭati tātāti. "Tena hi āharāpethā"ti āha. Rājā āharāpetvā adāsi. Taṁ dhanuṁ purisasahassaṁ āropeti, purisasahassaṁ oropeti. Mahāpuriso taṁ sarāsanaṁ āharāpetvā pallaṅkena nisinnova jiyaṁ pādaṅguṭṭhake veṭhāpetvā kaḍḍhanto pādaṅguṭṭhakeneva dhanuṁ āropetvā vāmena hatthena daṇḍe gahetvā dakkhiṇena hatthena kaḍḍhitvā jiyaṁ ropesi. Sakalanagaraṁ uppattanākārappattaṁ

ahosi. “Kiṁ eso saddo”ti ca vutte “devo gajjatī”ti āhaṁsu. Athaññe “tumhe na jānātha, na devo gajjati aṅgīrasassa kumārassa sahassatthāmaṁ dhanuṁ āropetvā jiyaṁ poṭhentassa jiyappahārasaddo eso”ti āhaṁsu. Sākiyā taṁ sutvā tāvatakeneva āraddhacittā tuṭṭhamānasā ahesuṁ.

Atha mahāpuriso “kiṁ kātuṁ vaṭṭatī”ti āha. Aṭṭhaṅgulabahalaṁ ayopaṭṭaṁ kaṇḍena vijjhituṁ vaṭṭatīti. Taṁ vijjhitvā “aññaṁ kiṁ kātuṁ vaṭṭatī”ti āha. Caturaṅgulabahalaṁ asanaphalakaṁ vijjhituṁ vaṭṭatīti. Tampi vijjhitvā “aññaṁ kiṁ kātuṁ vaṭṭatī”ti āha. Vidatthibahalaṁ udumbaraphalakaṁ vijjhituṁ vaṭṭatīti. Tampi vijjhitvā aññaṁ kiṁ kātuṁ vaṭṭatīti. Tato “vālukasakaṭānī”ti āhaṁsu. Mahāsatto vālukasakaṭampi palālasakaṭampi vinivijjhitvā udake ekūsabhappamāṇaṁ kaṇḍaṁ pesesi thale aṭṭha-usabhappamāṇaṁ. Atha naṁ “vātiṅgaṇasaññāya vālaṁ vijjhituṁ vaṭṭatī”ti āhaṁsu. “Tena hi yojanamattaṁ vātiṅgaṇaṁ bandhāpethā”ti vatvā yojanamattake vātiṅgaṇasaññāya vālaṁ bandhāpetvā rattandhakāre meghapaṭalehi channāsu disāsu kaṇḍaṁ khipi. Taṁ gantvā yojanamattake vālaṁ phāletvā pathaviṁ pāvisi. Na kevalaṁ ettakameva, taṁdivasaṁ mahāpuriso loke vattamānaṁ sippaṁ sabbameva dassesi.

Atha Sākiyā attano dhītaro alaṅkaritvā pesayiṁsu. Cattālīsasahassā nāṭakitthiyo ahesuṁ. Rāhulamātā pana devī aggamahesī ahosi. Mahāpuriso devakumāro viya surayuvatīhi parivuto narayuvatīhi parivuto nippurisehi turiyehi paricāriyamāno mahāsampattiṁ anubhavamāno utuvārena utuvārena tesu tīsu pāsādesu viharati. Athekadivasaṁ bodhisatto uyyānabhūmiṁ gantukāmo sārathiṁ āmantetvā “rathaṁ yojehi uyyānabhūmiṁ passissāmī”ti āha. So “sādhū”ti paṭissuṇitvā mahārahaṁ vararucirathirakubbaravarattaṁ thirataraneminābhiṁ varakanakarajatamaṇiratanakhacita-īsāmukhaṁ navakanakarajatatārakakhacitanemipassaṁ samosaritavividhasurabhikusumadāmasassirikaṁ ravirathasadisadassanīyaṁ vararathaṁ samalaṅkaritvā sasikumudasadisavaṇṇe anilagaruḷajave ājānīye cattāro maṅgalasindhave

yojetvā bodhisattassa paṭivedesi. Bodhisatto devavimānasadisaṁ taṁ rathavaramāruyha uyyānābhimukho pāyāsi.

Atha devatā "Siddhatthakumārassa abhisambujjhanakālo āsanno, pubbanimittamassa dassessāmā"ti ekaṁ devaputtaṁ jarājajjarasarīraṁ khaṇḍadantaṁ palitakesaṁ vaṅkagattaṁ daṇḍahatthaṁ pavedhamānaṁ katvā dassesuṁ. Taṁ bodhisatto ceva sārathi ca passanti. Tato bodhisatto "sārathi ko nāmesa puriso kesāpissa na yathā aññesan"ti **Mahāpadānasutte**[1] āgatanayeneva pucchitvā tassa vacanaṁ sutvā "dhiratthu vata bho jāti, yatra hi nāma jātassa jarā paññāyissatī"ti[2] saṁviggahadayo tatova paṭinivattitvā pāsādameva abhiruhi.

Rājā "kiṁ kāraṇā mama putto paṭinivattī"ti pucchi. Jiṇṇapurisaṁ disvā devāti. Tato kampamānamānaso rājā aḍḍhayojane ārakkhaṁ ṭhapesi. Punekadivasaṁ bodhisatto uyyānaṁ gacchanto tāhi eva devatāhi nimmitaṁ byādhitañca purisaṁ disvā purimanayeneva pucchitvā saṁviggahadayo nivattitvā pāsādameva abhiruhi. Rājā pucchitvā nāṭakāni vissajjesi. "Pabbajjāya mānasaṁ assa bhinnaṁ karissan"ti ārakkhaṁ vaḍḍetvā samantato tigāvutappamāṇe padese ārakkhaṁ ṭhapesi.

Punapi bodhisatto ekadivasaṁ uyyānaṁ gacchanto tatheva devatāhi nimmitaṁ kālaṅkataṁ disvā purimanayeneva pucchitvā saṁviggahadayo nivattitvā pāsādamabhiruhi. Rājā nivattanakāraṇaṁ pucchitvā puna ārakkhaṁ vaḍḍhetvā yojanappamāṇe padese ārakkhaṁ ṭhapesi.

Punapi bodhisatto ekadivasaṁ uyyānaṁ gacchanto tatheva devatāhi nimmitaṁ sunivatthaṁ supārutaṁ pabbajitaṁ disvā "ko nāmeso samma sārathī"ti sārathiṁ pucchi. Sārathi kiñcāpi Buddhuppādassa abhāvā pabbajitaṁ vā pabbajitaguṇe vā na jānāti, devatānubhāvena pana "pabbajito nāmāyaṁ devā"ti vatvā pabbajjāya guṇaṁ tassa vaṇṇesi.

Tato bodhisatto pabbajjāya ruciṁ uppādetvā taṁdivasaṁ uyyānaṁ agamāsi. Dīghāyukā bodhisattā vassasate vassasate atikkante

---

1. Dī 2. 18 piṭṭhādīsu. 2. Dī 2. 19-20 piṭṭhādīsu.

jiṇṇādīsu ekekaṁ addasaṁsu. Amhākaṁ pana bodhisatto appāyukakāle uppannattā catunnaṁ catunnaṁ māsānaṁ accayena uyyānaṁ gacchanto anukkamena ekekaṁ addasa. Dīghabhāṇakā panāhu "cattāri nimittāni ekadivaseneva disvā agamāsī"ti. Tattha divasabhāgaṁ kīḷitvā uyyānarasamanubhavitvā maṅgalapokkharaṇiyaṁ nhatvā atthaṅgate sūriye maṅgalasilātale nisīdi attānaṁ alaṅkārāpetukāmo. Athassa cittācāramaññāya Sakkena Devānamindena āṇatto Vissakammo nāma devaputto āgantvā tasseva kappakasadiso hutvā dibbehi alaṅkārehi alaṅkari. Athassa sabbālaṅkārasamalaṅkatassa sabbatālāvacaresu[1] sakāni sakāni paṭibhānāni dassayantesu, brāhmaṇesu ca "jaya nandā"ti-ādivacanehi sutamaṅgalikādīsu nānappakārehi maṅgalavacanatthutighosehi sambhāventesu[2] sabbālaṅkārasamalaṅkataṁ rathavaraṁ abhiruhi. Tasmiṁ samaye "Rāhulamātā puttaṁ vijātā"ti sutvā Suddhodanamahārājā "puttassa me tuṭṭhiṁ nivedethā"ti sāsanaṁ pahiṇi. Bodhisatto taṁ sutvā "rāhu jāto[3], bandhanaṁ jātan"ti āha. Rājā "kiṁ me putto avacā"ti pucchitvā taṁ vacanaṁ sutvā "ito paṭṭhāya me nattā 'Rāhulakumāro'tveva nāmaṁ hotū"ti āha.

Bodhisattopi taṁ rathavaramāruyha mahatā parivārena atimanoramena sirisobhaggena nagaraṁ pāvisi. Tasmiṁ samaye rūpasiriyā guṇasampattiyā ca akisā Kisāgotamī nāma khattiyakaññā uparipāsādavaratalagatā nagaraṁ pavisantassa bodhisattassa rūpasiriṁ disvā sañjātapītisomanassā hutvā—

"Nibbutā nūna sā mātā, nibbuto nūna so pitā.
Nibbutā nūna sā nārī, yassāyaṁ īdiso patī"ti[4]—

imaṁ udānaṁ udānesi.

Bodhisatto taṁ sutvā cintesi "ayaṁ me sussavanaṁ vacanaṁ sāvesi, ahaṁ hi nibbānaṁ gavesanto vicarāmi, ajjeva mayā gharāvāsaṁ chaḍḍetvā

1. Sabbatāḷāvacaresu (Sī, I) 2. Sāvayantesu (Sī, I) 3. Rāhulo jāto (Sī, I)
4. Abhi-Ṭṭha 1. 76; Dhammapada-Ṭṭha 1. 54; Apadāna-Ṭṭha 1. 73; Jātaka-Ṭṭha 1. 71 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

nikkhamma pabbajitvā nibbānaṁ gavesituṁ vaṭṭatī”ti. “Ayaṁ imissā ācariyabhāgo hotū”ti muttāhāraṁ kaṇṭhato omuñcitvā kisāgotamiyā satasahassagghanikaṁ paramaratikaraṁ muttāhāraṁ pesesi. Sā “Siddhatthakumāro mayi paṭibaddhahadayo hutvā paṇṇākāraṁ pesesī”ti somanassajātā ahosi.

Bodhisattopi mahatā sirisamudayena paramaramaṇīyaṁ pāsādaṁ abhiruhitvā sirisayane nipajji. Tāvadeva naṁ paripuṇṇarajanikarasadisaruciravaravadanā bimbaphalasadisadasanavasanā sitavimalasamasaṁhitāviraḷavaradasanā asitanayanakesapāsā sujātañjanātinīlakuṭilabhamukā sujātahaṁsasama[1] saṁhitapayodharā ratikaranavakanakarajataviracita[2]varamaṇimekhalā parigatavipulaghanajaghanataṭā karikarasannibho’ruyugalā naccagītavāditesu kusalā surayuvatisadisarūpasobhā varayuvatiyo madhuraravāni turiyāni gahetvā mahāpurisaṁ samparivāretvā ramāpayantiyo naccagītavāditāni payojayiṁsu. Bodhisatto pana kilesesu virattacittatāya naccagītādīsu anabhirato muhuttaṁ niddaṁ okkami.

Tā taṁ disvā “yassatthāya naccādīni mayaṁ payojema, so niddaṁ upagato, idāni kimatthaṁ kilamāmā”ti gahitāni turiyāni ajjhottharitvā nipajjiṁsu, gandhatelappadīpā ca jhāyanti. Bodhisatto pabujjhitvā sayanapiṭṭhe pallaṅkena nisinno addasa tā itthiyo turiyabhaṇḍāni avattharitvā niddāyantiyo paggharitalālā kilinnakapolagattā, ekaccā dante khādantiyo, ekaccā kākacchantiyo, ekaccā vippalapantiyo, ekaccā vivaṭamukhā, ekaccā apagatavasanarasanā, pākaṭabībhacchasambādhaṭṭhānā, ekaccā vimuttākulasiroruhā, susānarūparūpaṁ[3] dhārayamānā sayiṁsu. Mahāsatto tāsaṁ taṁ vippakāraṁ disvā bhiyyoso mattāya kāmesu viratthacitto ahosi. Tassa pana alaṅkatapaṭiyattaṁ dasasatanayanabhavanasadisaṁ rucirasobhampi pāsādavaratalaṁ apaviddhamatasarīrakuṇapabharitaṁ āmakasusānamiva paramapaṭikkūlaṁ upaṭṭhāsi. Tayopi bhavā ādittabhavanasadisā hutvā upaṭṭhahiṁsu. “Upaddutaṁ vata bho, upassaṭṭhaṁ vata bho”ti ca vācaṁ pavattesi. Ativiya pabbajjāya cittaṁ nami.

---

1. Sujātapīṇapūrasama... (Ka) 2. Rucira... (Ka) 3. Susānānurūpaṁ (Ka)

So "ajjeva mayā mahābhinikkhamanaṁ nikkhamituṁ vaṭṭatī"ti sirisayanato uṭṭhāya dvārasamīpaṁ gantvā "ko etthā"ti āha. Ummāre sīsaṁ katvā nipanno Channo āha "ahaṁ ayyaputta Channo"ti. Atha mahāpuriso "ahaṁ ajja mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitukāmo, na kañci paṭiveditvā sīghamekaṁ atijavaṁ sindhavaṁ kappehī"ti. So "sādhu devā"ti assabhaṇḍakaṁ gahetvā assasālaṁ gantvā gandhatelappadīpesu jalantesu sumanapaṭṭavitānassa heṭṭhā paramaramaṇīye bhūmibhāge ṭhitaṁ arimanthakaṁ[1] Kaṇḍakaṁ turaṅgavaraṁ disvā "ajja mayā ayyaputtassa nikkhamanatthāya imameva maṅgalahayaṁ kappetuṁ vaṭṭatī"ti Kaṇḍakaṁ kappesi. So kappiyamānova aññāsi "ayaṁ kappanā atigāḷhā, aññesu divasesu uyyānakīḷaṁ gamanakāle kappanā viya na hoti. Nissaṁsayaṁ ajjeva ayyaputto mahābhinikkhamanaṁ nikkhamissatī"ti. Tato tuṭṭhamānaso mahāhasitaṁ hasi. So[2] nādo taṁ sakalakapilavatthupuraṁ unnādaṁ kareyya, devatā pana sannirumbhitvā[3] na kassaci sotuṁ adaṁsu.

Bodhisatto "puttaṁ tāva passissāmī"ti cintetvā ṭhitaṭṭhānato uṭṭhāya Rāhulamātuyā vasanaṭṭhānaṁ gantvā gabbhadvāraṁ vivari. Tasmiṁ khaṇe antogabbhe gandhatelappadīpo jhāyati. Rāhulamātā sumanamallikādīnaṁ ambaṇamattena abhippakiṇṇe varasayane puttassa matthake hatthaṁ ṭhapetvā niddāyati. Bodhisatto ummāre pādaṁ ṭhapetvā ṭhitakova oloketvā "sacāhaṁ deviyā hatthaṁ apanetvā mama puttaṁ gaṇhissāmi, devī pabujjhissati, evaṁ me abhinikkhamanassa antarāyo bhavissati. Buddho hutvāva āgantvā puttaṁ passissāmī"ti cintetvā pāsādatalato otaritvā assassa samīpaṁ gantvā evamāha "tāta Kaṇḍaka tvaṁ ajja ekarattiṁ maṁ tāraya, ahaṁ taṁ nissāya Buddho hutvā sadevakaṁ lokaṁ tāressāmī"ti. Tato ullaṅghitvā Kaṇḍakassa piṭṭhiṁ abhiruhi. Kaṇḍako gīvato paṭṭhāya āyāmato aṭṭhārasahattho hoti tadanurūpena ubbedhena samannāgato rūpaggajavabalasampanno sabbaseto dhotasaṅkhasadisadassanīyavaṇṇo. Tato bodhisatto varaturaṅgapiṭṭhigato Channaṁ assassa vāladhiṁ gāhāpetvā aḍḍharattasamaye nagarassa mahādvāraṁ sampatto.

---

1. Arijanamanthakaṁ (Ka)   2. Tassa (Ka)   3. Sannirujjhitvā (Ka)

Tadā pana rājā pubbeva bodhisattassa gamanapaṭisedhanatthāya dvīsu dvārakavāṭesu ekekaṁ purisasahassena vivaritabbaṁ kāretvā tattha bahupurise ārakkhaṁ ṭhapesi. Bodhisatto kira purisagaṇanāya koṭisatasahassassa balaṁ dhāresi, hatthigaṇanāya koṭisahassassa. Tasmā so cintesi "yadi dvāraṁ na vivarīyati[1], ajja Kaṇḍakassa piṭṭhe nisinno Channaṁ vāladhiṁ gāhāpetvā tena saddhiṁyeva kaṇḍakaṁ ūrūhi nippīḷetvā aṭṭhārasahattaṁ pākāraṁ uppatitvā atikkameyyan"ti. [2]Channo cintesi "sace dvāraṁ na ugghāpayati, ahaṁ ayyaputtaṁ khandhe katvā Kaṇḍakaṁ dakkhiṇahatthena parikkhipanto upakacchake katvā uppatitvā pākāraṁ atikkamissāmī"ti. Kaṇḍako cintesi "ahaṁ dvāre avivariyamāne yathānisinnameva ayyaputtaṁ gahitavāladhinā channena saddhiṁ uppatitvā pākārassa purato patiṭṭhahissāmī"ti. Evameva tayo purisā cintayiṁsu[2]. Dvāre adhivatthā devatā mahādvāraṁ vivariṁsu.

Tasmiṁ khaṇe māro pāpimā "mahāsattaṁ nivattessāmī"ti āgantvā gaganatale ṭhatvā āha—

"Mā nikkhama Mahāvīra, ito te sattame dine.
Dibbaṁ tu cakkaratanaṁ, addhā pātu bhavissati—

dvisahassaparittadīpaparivārānaṁ catunnaṁ mahādīpānaṁ rajjaṁ kāressasi, nivatta mārisā"ti. Mahāpuriso āha "kosi tvan"ti. Ahaṁ vasavattīti.

"[3]Jānamahaṁ mahārāja, mayhaṁ cakkassa sambhavaṁ[3].
Anatthikohaṁ rajjena, gaccha tvaṁ māra mā idha.

Sakalaṁ dasasahassampi, lokadhātumahaṁ pana.
Unnādetvā bhavissāmi, Buddho loke vināyako"ti—

āha. So tatthevantaradhāyi.

Mahāsatto ekūnattiṁsavassakāle hatthagataṁ cakkavattirajjaṁ kheḷapiṇḍaṁ viya anapekkho chaḍḍetvā cakkavattisirinivāsabhūtā rājabhavanā nikkhamitvā āsāḷhipuṇṇamāya uttarāsāḷhanakkhatte vattamāne nagarato nikkhamitvā

---

1. Na avāpurīyati (Sī, I), vivarissati (Ka) 2-2. Natthi (Sī, I)
3-3. Māra jānāmahaṁ mayhaṁ, cakkassa pana sambhavaṁ (Ka)

nagaraṁ apaloketukāmo ahosi. Vitakkasamanantarameva cassa kulālacakkaṁ viya so bhūmippadeso parivatti. Yathāṭhitova mahāsatto kapilavatthupuraṁ disvā tasmiṁ bhūmippadese kaṇḍakanivattanaṁ nāma cetiyaṭṭhānaṁ dassetvā gantabbamaggābhimukhaṁyeva Kaṇḍakaṁ katvā pāyāsi mahatā sakkārena uḷārena sirisamudayena. Tadā mahāsatte gacchante tassa purato devatā saṭṭhi ukkāsatasahassāni dhārayiṁsu, tathā pacchato saṭṭhi, dakkhiṇato saṭṭhi ukkāsatasahassāni, tathā vāmapassato. Aparā devatā surabhikusumamālādāmacandanacuṇṇacāmaradhajapaṭākāhi sakkarontiyo parivāretvā agamaṁsu. Dibbāni saṅgītāni anekāni ca turiyāni vajjiṁsu.

Iminā sirisamudayena gacchanto bodhisatto ekaratteneva tīṇi rajjāni atikkamma tiṁsayojanikaṁ maggaṁ gantvā Anomānadītīraṁ sampāpuṇi. Atha bodhisatto nadītīre ṭhatvā channaṁ pucchi "kā nāmāyaṁ nadī"ti. Anomā nāma devāti. "Amhākampi pabbajjā anomā bhavissatī"ti paṇhiyā assaṁ ghaṭṭento assassa saññaṁ adāsi. Asso ullaṅghitvā aṭṭha-usabhavitthārāya nadiyā pārimatīre aṭṭhāsi. Bodhisatto assapiṭṭhito oruyha muttarāsisadise vālukāpuline ṭhatvā channaṁ āmantesi "samma Channa tvaṁ mayhaṁ ābharaṇāni ceva Kaṇḍakañca ādāya gaccha, ahaṁ pabbajissāmī"ti. Channo ahampi deva pabbajissāmīti. Bodhisatto āha "na labbhā tayā pabbajituṁ, gaccheva tvan"ti tikkhattuṁ nivāretvā ābharaṇāni ceva Kaṇḍakañca paṭicchāpetvā cintesi "ime mayhaṁ kesā samaṇasāruppā na honti, te khaggena chindissāmī"ti dakkhiṇena hatthena paramanisitamasivaraṁ gahetvā vāmahatthena moḷiyā saddhiṁ cūḷaṁ gahetvā chindi, kesā dvaṅgulamattā hutvā dakkhiṇato āvaṭṭamānā sīse[1] allīyiṁsu. Tesaṁ pana kesānaṁ yāvajīvaṁ tadeva pamāṇaṁ ahosi, massu ca tadanurūpaṁ, puna kesamassu-ohāraṇakiccampissa nāhosi. Bodhisatto saha moḷiyā cūḷaṁ gahetvā "sacāhaṁ Buddho bhavissāmi, ākāse tiṭṭhatu, no ce, bhūmiyaṁ patatū"ti ākāse khipi. Taṁ cūḷāmaṇibandhanaṁ yojanappamāṇaṁ ṭhānaṁ gantvā ākāse aṭṭhāsi.

---

1. Sīsaṁ (Ka)

Atha Sakko devarājā dibbena cakkhunā olokento yojanikena ratanacaṅkoṭakena taṁ paṭiggahetvā Tāvatiṁsabhavane tiyojanaṁ sattaratanamayaṁ **Cūḷāmaṇicetiyaṁ** nāma patiṭṭhāpesi. Yathāha—

"Chetvāna moḷiṁ varagandhavāsitaṁ,
Vehāyasaṁ ukkhipi aggapuggalo.
Sahassanetto sirasā paṭiggahi,
Suvaṇṇacaṅkoṭavarena vāsavo"ti[1].

Puna bodhisatto cintesi "imāni Kāsikavatthāni mahagghāni, na mayhaṁ samaṇasāruppānī"ti. Athassa Kassapabuddhakāle purāṇasahāyako ghaṭikāramahābrahmā ekaṁ buddhantaraṁ vināsabhāvāppattena mittabhāvena cintesi "ajja me sahāyako mahābhinikkhamanaṁ nikkhanto, samaṇaparikkhāramassa gahetvā gacchissāmī"ti.

"Ticīvarañca patto ca, vāsi sūci ca bandhanaṁ.
Parissāvanañca aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno"ti[2]—

ime aṭṭha samaṇaparikkhāre āharitvā adāsi. Mahāpuriso arahaddhajaṁ nivāsetvā uttamaṁ pabbajjāvesaṁ gahetvā[3]sāṭakayugalaṁ ākāse khipi. Taṁ mahābrahmā paṭiggahetvā brahmaloke dvādasayojanikaṁ sabbaratanamayaṁ cetiyaṁ katvā taṁ anto pakkhipitvā ṭhapesi. Atha naṁ mahāsatto[3] "Channa mama vacanena mātāpitūnaṁ ārogyaṁ vadehī"ti vatvā uyyojesi. Tato channo mahāpurisaṁ vanditvā padakkhiṇaṁ katvā pakkāmi. Kaṇḍako pana Channena saddhiṁ mantayamānassa bodhisattassa vacanaṁ suṇanto ṭhatvā "natthi dāni mayhaṁ puna sāmino dassanan"ti cakkhupathamassa vijahanto viyogadukkhamadhivāsetuṁ asakkonto hadayena phalitena kālaṁ katvā suraripudurabhibhavane Tāvatiṁsabhavane Kaṇḍako nāma devaputto hutvā nibbatti. Tassa uppatti vimalatthavilāsiniyā[4] vimānavatthuṭṭhakathāya gahetabbā. Channassa paṭhamaṁ ekova soko ahosi.

---

1. Ma-Ṭṭha 2. 1; Saṁ-Ṭṭha 2. 28; Apadāna-Ṭṭha 1. 78; Jātaka-Ṭṭha 1. 76 piṭṭhesu.
2. Dī-Ṭṭha 1. 184; Ma-Ṭṭha2. 116; Ma-Ṭṭha3. 231 Aṁ-Ṭṭha 2. 380; Vi-Ṭṭha 1. 205; Apadāna-Ṭṭha 1. 76; Jātaka-Ṭṭha 1. 78; Mahāniddesa-Ṭṭha 409 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

3-3. Natthi (Sī, I)

4. Vimalatthavikāsiniyā (Ka)

so Kaṇḍakassa kālakiriyāya dutiyena sokena pīḷiyamāno rodanto paridevanto dukkhena agamāsi.

Bodhisattopi pabbajitvā tasmiṁyeva padese Anupiyaṁ nāma ambavanaṁ atthi, tattheva sattāhaṁ pabbajjāsukhena vītināmetvā tato pacchā sañjhāppabhānurañjitasaliladharasaṁvuto saradasamaye paripuṇṇarajanikaro viya kāsāvavarasaṁvuto ekakopi anekajanaparivuto viya virocamāno taṁ vanavāsimigapakkhīnaṁ nayanāmatapānamiva karonto ekacaro sīho viya narasīho mattamātaṅgavilāsagāmī samassāsento viya vasundharaṁ pādatalehi ekadivaseneva tiṁsayojanikaṁ maggaṁ gantvā uttuṅgataraṅgabhaṅgaṁ asaṅgaṁ Gaṅgaṁ nadiṁ uttaritvā ratanajutivisaravirājitavararucirarājagahaṁ Rājagahaṁ nāma nagaraṁ pāvisi. Pavisitvā ca pana sapadānaṁ piṇḍāya cari. Sakalaṁ pana taṁ nagaraṁ bodhisattassa rūpadassanena Dhanapālake paviṭṭhe taṁ nagaraṁ viya Asurinde paviṭṭhe devanagaraṁ viya saṅkhobhamagamāsi. Piṇḍāya carante mahāpurise nagaravāsino manussā mahāsattassa rūpadassanena sañjātapītisomanassā jātavimhitā bodhisattassa rūpadassanāvajjitahadayā ahesuṁ.

Tesaṁ manussānaṁ aññataro aññataramevamāha "kinnu yaṁ bho rāhubhayena nigūḷhakiraṇajālo puṇṇacando manussalokamāgato"ti. Tamañño sitaṁ katvā evamāha "kiṁ kathesi samma kadā nāma tayā puṇṇacando manussalokamāgato diṭṭhapubbo, nanu esa kusumaketukāmadevo vesantaramādāya amhākaṁ mahārājassa nāgarānañca paramalīḷāvibhūtiṁ disvā kīḷitumāgato"ti. Tamañño sitaṁ katvā evamāha "kiṁ bho tvaṁ ummattosi, nanu kāmo issarakodhahutāsanaparidaḍḍhasarīro surapatidasasatanayano eso amarapurasaññāya idhāgato"ti. Tamañño īsakaṁ hasitvā "kiṁ vadesi bho te pubbāparavirodhaṁ, kuto panassa dasasatanayanāni, kuto vajiraṁ, kuto erāvaṇo. Addhā brahmā esa brāhmaṇajanaṁ pamattaṁ ñatvā vedavedaṅgādīsu niyojanatthāya āgato"ti. Te sabbepi apasādetvā añño paṇḍitajātiko evamāha "nevāyaṁ

puṇṇacando, na ca kāmadevo, nāpi dasasatanayano, na cāpi brahmā, sabbalokanāyako satthā esa acchariyamanusso”ti.

Evaṁ sallapantesu eva nāgaresu rājapurisā gantvā taṁ pavattiṁ rañño Bimbisārassa ārocesuṁ “deva devo vā gandhabbo vā udāhu nāgarājā vā yakkho vā ko nu vā amhākaṁ nagare piṇḍāya caratī”ti. Rājā taṁ sutvā uparipāsādatale ṭhatvā mahāpurisaṁ disvā acchariyabbhutacittajāto rājapurise āṇāpesi “gacchatha bhaṇe taṁ vīmaṁsatha, sace amanusso bhavissati, nagarā nikkhamitvā antaradhāyissati, sace devatā bhavissati, ākāsena gamissati, sace nāgarājā bhavissati, pathaviyaṁ nimujjitvā gamissati, sace manusso bhavissati, yathāladdhaṁ bhikkhaṁ paribhuñjissatī”ti.

Mahāpurisopi santindriyo santamānaso rūpasobhāya mahājanassa nayanāni ākaḍḍhento viya yugamattaṁ pekkhamāno missakabhattaṁ yāpanamattaṁ saṁharitvā paviṭṭhadvāreneva nagarā nikkhamitvā Paṇḍavapabbatacchāyāya puratthābhimukho nisīditvā āhāraṁ paccavekkhitvā nibbikāro paribhuñji. Tato rājapurisā gantvā taṁ pavattiṁ rañño ārocesuṁ. Tato dūtavacanaṁ sutvā Magadhādhipati rājā bālajanehi duranusāro Merumandārasāro sattasāro Bimbisāro bodhisattassa guṇassavaneneva sañjātadassanakutūhalo vegena nagarato nikkhamitvā Paṇḍavapabbatābhimukho gantvā yānā oruyha bodhisattassa santikaṁ gantvā tena katānuñño bandhujanasinehasītale silātale nisīditvā bodhisattassa iriyāpathe pasīditvā katapaṭisanthāro nāmagottādīni pucchitvā bodhisattassa sabbaṁ issariyaṁ niyyātesi. Bodhisatto “mayhaṁ mahārāja vatthukāmehi vā kilesakāmehi vā attho natthi. Ahaṁ hi paramābhisambodhiṁ patthayanto nikkhanto”ti āha. Rājā anekappakārena yācantopi tassa cittaṁ alabhitvā “addhā Buddho bhavissati, Buddhabhūtena pana tayā paṭhamaṁ mama vijitaṁ āgantabban”ti vatvā nagaraṁ paviṭṭho.

Atha Rājagahaṁ vararājagahaṁ,
Nararājavare nagaraṁ tu gahe.
Girirājavaro minirājavaro,
Migarājagato Sugatopi gato.

Atha bodhisatto anupubbena cārikaṁ caramāno Āḷārañca Kālāmaṁ Udakañca Rāmaputtaṁ upasaṅkamitvā aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā "nāyaṁ maggo bodhiyā"ti[1] taṁ samāpattibhāvanaṁ analaṅkaritvā mahāpadhānaṁ padahitukāmo Uruvelaṁ gantvā "ramaṇīyo vatāyaṁ bhūmibhāgo"ti tattheva vāsaṁ upagantvā mahāpadhānaṁ padahi. Lakkhaṇapariggāhakabrāhmaṇānaṁ cattāro puttā Koṇḍañño brāhmaṇo cāti ime pañca janā paṭhamaṁyeva pabbajitā gāmanigamarājadhānīsu bhikkhācariyaṁ carantā tattha bodhisattaṁ sampāpuṇiṁsu. Atha naṁ chabbassāni mahāpadhānaṁ padahantaṁ "idāni Buddho bhavissati, idāni Buddho bhavissatī"ti pariveṇasammajjanādikāya vattapaṭipattiyā upaṭṭhahamānā santikāvacarāvassa ahesuṁ. Bodhisattopi "koṭippattaṁ dukkaraṁ karissāmī"ti ekatilataṇḍulādīhi vītināmesi. Sabbasopi āhārupacchedaṁ akāsi. Devatāpi lomakūpehi dibbojaṁ upahārayamānā pakkhipiṁsu.

Athassa tāya nirāhāratāya paramakisabhāvappattakāyassa suvaṇṇavaṇṇo kāyo kāḷavaṇṇo ahosi, dvattiṁsa mahāpurisalakkhaṇāni paṭicchannāni ahesuṁ. Atha bodhisatto dukkarakārikāya antaṁ gantvā "nāyaṁ maggo bodhiyā"ti oḷārikaṁ āhāraṁ āhāretuṁ gāmanigamesu piṇḍāya caritvā āhāraṁ āhari. Athassa dvattiṁsa mahāpurisalakkhaṇāni pākatikāni ahesuṁ, kāyo suvaṇṇavaṇṇo ahosi. Atha pañcavaggiyā bhikkhū taṁ disvā "ayaṁ chabbassāni dukkarakārikaṁ karontopi sabbaññutaṁ paṭivijjhituṁ nāsakkhi, idāni gāmanigamarājadhānīsu piṇḍāya caritvā oḷārikaṁ āhāraṁ āhariyamāno kiṁ sakkhissati, bāhulliko esa padhānavibbhanto, kiṁ no iminā"ti mahāpurisaṁ pahāya Bārāṇasiyaṁ Isipatanaṁ agamaṁsu.

Atha mahāpuriso visākhapuṇṇamāya Uruvelāyaṁ Senānigame[2] Senākuṭumbikassa[3] gehe nibbattā Sujātā nāma dārikā ahosi. Tāya sampasādanajātāya dinnaṁ pakkhittadibbojaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā suvaṇṇapātiṁ gahetvā Nerañjarāya paṭisotaṁ khipitvā Kāḷanāgarājaṁ supantaṁ bodhesi. Atha bodhisatto Nerañjarātīre surabhikusumasamalaṅkate nīlobhāse manorame sālavane divāvihāraṁ katvā

1. Bodhāyāti (Ka) 2. Senānīnigame (Sī, I) 3. Senānīkuṭumbikassa (Sī, I)

sāyanhasamaye devatāhi alaṅkatena maggena Bodhirukkhābhimukho pāyāsi. Devanāgayakkhasiddhādayo dibbehi mālāgandhavilepanehi pūjayiṁsu. Tasmiṁ samaye **Sotthiyo** nāma tiṇahārako[1] tiṇaṁ ādāya paṭipathe āgacchanto mahāpurisassa ākāraṁ ñatvā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo adāsi. Bodhisatto tiṇaṁ gahetvā asitañjanagirisaṅkāsaṁ ācarantamiva dinakarajālaṁ sakahadayamiva[2] karuṇāsītalaṁ sītacchāyaṁ vividhavihagagaṇasampātavirahitaṁ mandamāruteritāya ghanasākhāya samalaṅkataṁ naccantamiva pītiyā rañjamānamiva ca tarugaṇānaṁ virocamānavijayatarumassatthabodhirukkhamūlamupagantvā assatthadumarājaṁ tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā pubbuttaradisābhāge ṭhito tāni tiṇāni agge gahetvā cālesi. Tāvadeva cuddasahattho pallaṅko ahosi. Tāni ca tiṇāni cittakārena lekhāgahitāni viya ahesuṁ. Bodhisatto tattha cuddasahatthe tiṇasanthare [3]tisandhipallaṅkaṁ ābhujitvā caturaṅgasamannāgatavīriyaṁ adhiṭṭhahitvā suvaṇṇapīṭhe ṭhapitarajatakkhandhaṁ viya ca paññāsahatthaṁ bodhikkhandhaṁ piṭṭhito katvā upari maṇichattena viya bodhisākhāhi dhāriyamāno nisīdi. Suvaṇṇavaṇṇe panassa cīvare[3] bodhi-aṅkurā patamānā suvaṇṇapaṭṭe pavāḷā viya nikkhittā virocayiṁsu.

Bodhisatte pana tattha nisinneyeva Vasavattimāro devaputto "Siddhatthakumāro mama visayamatikkamitukāmo, na dānāhamatikkamitumassa dassāmī"ti mārabalassa matatthaṁ ārocetvā mārabalamādāya nikkhami. Sā kira mārasenā mārassa purato dvādasayojanā ahosi, tathā dakkhiṇato ca vāmapassato ca, pacchato pana cakkavāḷapariyantaṁ katvā ṭhitā, uddhaṁ navayojanubbedhā ahosi. Yassā pana unnadantiyā saddo navayojanasahassato paṭṭhāya pathavi-undriyanasaddo viya suyyati. Tasmiṁ samaye Sakko devarājā Vijayuttaraṁ nāma saṅkhaṁ dhamamāno aṭṭhāsi. So kira saṅkho vīsahatthasatiko ahosi. Pañcasikho Gandhabbadevaputto tigāvutāyataṁ beḷuvapaṇḍuvīṇaṁ ādāya vādayamāno maṅgalayuttāni gītāni gāyamāno aṭṭhāsi. Suyāmo devarājā tigāvutāyataṁ saradasamayarajanikarasassirikaṁ dibbacāmaraṁ gahetvā mandaṁ mandaṁ bījayamāno aṭṭhāsi. Brahmā ca Sahampati tiyojanavitthataṁ dutiyamiva puṇṇacandaṁ setacchattaṁ

1. Brāhmaṇo (Sī, I) 2. Nijahadayamiva (Sī, I) 3-3. Natthi (Sī, I)

Bhagavato uddhaṁ dhāretvā aṭṭhāsi. Mahākāḷopi nāgarājā asītiyā nāganāṭakasahassehi parivuto thutisaṅgītāni[1] pavattento mahāsattaṁ namassamāno aṭṭhāsi. Dasasu cakkavāḷasahassesu devatāyo nānāvidhehi surabhikusumadāmadhūpacuṇṇādīhi pūjayamānā sādhukāraṁ pavattayamānā aṭṭhaṁsu.

Atha māro devaputto diyaḍḍhayojanasatikaṁ himagirisikharasadisaṁ paramaruciradassanaṁ Girimekhalaṁ nāma ratanakhacitavaravāraṇaṁ arivāraṇavāraṇaṁ abhiruhitvā bāhusahassaṁ māpetvā aggahitaggahaṇena nānāvudhāni aggahāpesi. Māraparisāpi asi pharasusarasattisabalāsamussitadhanumusalaphāla[2]saṅkukuntatomara-upalalaguḷavalayakaṇayakappaṇacakkakaṭakadhārārurusīhakhaggasarabha varāhabyagghavānaroragamajjārolūkavadanāmahiṁsapasadaturaṅgadiradādi vadanā ca nānābhīmavirūpabībhacchakāyā manussayakkha pisāca sadisakāyā ca mahāsattaṁ bodhisattaṁ bodhimūle nisinnaṁ ajjhottharamānā gantvā parivārayitvā mārassa sandesaṁ samudikkhamānā aṭṭhāsi.

Tato mārabale Bodhimaṇḍamupasaṅkamanteyeva tesaṁ Sakkādīnaṁ ekopi ṭhātuṁ nāsakkhi. Sammukhasammukhaṭṭhāneneva palāyiṁsu. Sakko pana devarājā taṁ Vijayuttarasaṅkhaṁ piṭṭhiyaṁ katvā palāyitvā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ aṭṭhāsi. Mahābrahmā setacchattaṁ cakkavāḷakoṭiyaṁ ṭhapetvā brahmalokameva agamāsi. Kāḷo nāgarājā sabbanāṭakāni chaḍḍetvā pathaviyaṁ nimujjitvā pañcayojanasatikaṁ Mañjerikanāgabhavanaṁ gantvā hatthena mukhaṁ pidahitvā nipajji. Ekadevatāpi tattha ṭhātuṁ samatthā nāma nāhosi. Mahāpuriso pana suññavimāne mahābrahmā viya ekakova nisīdi. "Idāni māro āgamissatī"ti paṭhamameva anekarūpāni aniṭṭhāni dunnimittāni pāturahesuṁ.

Pamattabandhussa ca yuddhakāle,
Tilokabandhussa ca vattamāne.
Ukkā samantā nipatiṁsu ghorā,
Dhūmandhakārā ca disā ahesuṁ.

---

1. Thutisatāni (Sī)
2. Phāli (Sī, I)

Acetanā'yampi sacetanā yathā,
Gatā viyogaṁ patineva kāminī.
Lateva vātābhihatā sasāgarā,
Pakampi nānāsadharā dharā mahī.

Ahesu'muddhūtajalā samuddā,
Vahiṁsu najjo paṭilomameva.
Kūṭāni nānātarusaṁghaṭāni,
Bhetvā[1] girīnaṁ pathaviṁ bhajiṁsu.

Pavāyi vāto pharuso samantā,
Nighaṭṭasaddo tumulo ahosi.
Bhajittha ghoraṁ ravirandhakāraṁ,
Kabandharūpaṁ gagane carittha.

Evaṁpakāraṁ asivaṁ aniṭṭhaṁ,
Ākāsagaṁ bhūmigatañca ghoraṁ.
Anekarūpaṁ kira dunnimittaṁ,
Ahosi mārāgamane samantā.

Taṁ devadevaṁ abhihantukāmaṁ,
Kāmaṁ tu disvā pana devasaṁghā.
Hāhāti saddaṁ anukampamānā,
Akaṁsu saddhiṁ amaraṅganāhi.

[2]Pacchāpi passiṁsu sudantarūpaṁ,
Disāvidisāsu palāyamānaṁ.
Sa-antakaṁ taṁ sabalaṁ anekaṁ,
Hatthe ca tharū ca pātā tayiṁsu[2].

Vihaṅgamānaṁ garuḷova majjhe,
Majjhe migānaṁ paramova sīho.
Mahāyaso mārabalassa majjhe,
Visārado vītabhayo nisīdi.

---

1. Chetvā (Ka) 2-2. Natthi (Sī, I)

Atha māro "Siddhatthaṁ bhiṁsāpetvā palāpessāmī"ti vātavassaṁ paharaṇavassaṁ pāsāṇavassaṁ puna aṅgārakukkuḷavālukakalala'ndhakāravuṭṭhīhi navahi māra-iddhīhi bodhisattaṁ palāpetuṁ asakkonto kuddhamānaso "kiṁ bhaṇe tiṭṭhatha, imaṁ siddhatthamasiddhatthaṁ karotha, gaṇhatha hanatha chindatha bandhatha na muñcatha palāpethā"ti māraparisaṁ āṇāpetvā sayañca Girimekhalassa khandhe nisīditvā ekena karena saraṁ bhamayanto bodhisattaṁ upasaṅkamitvā "bho Siddhattha uṭṭhaha pallaṅkā"ti āha. Māraparisāpi mahāsattassa atighoraṁ pīḷamakāsi. [1]Atha mahāpuriso "kadā te pūritā māra pallaṅkatthāya pāramī"ti-ādīni vacanāni vatvā dakkhiṇahatthaṁ pathaviṁ ninnāmesi. Taṅkhaṇaññeva cuddasasahassādhikāni dasasatasahassayojanabahalāni pathavisandhārakāni vātudakāni paṭhamaṁ kampetvā tadanantaraṁ catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā ayaṁ mahāpathavī chadhā pakampittha. Upari ākāse anekasahassāni vijjulatā ca asanī ca phaliṁsu. Atha Girimekhaladirado jaṇṇukena pati. Māro Girimekhalakkhandhe nisinno bhūmiyaṁ pati. Māraparisāpi disāvidisāsu bhusamuṭṭhi viya vikiriṁsu[1].

Atha mahāpurisopi taṁ samāraṁ mārabalaṁ khantimettāvīriyapaññādīnaṁ attano pāramīnamānubhāvena viddhaṁsetvā paṭhamayāme pubbenivāsaṁ anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhuṁ visodhetvā paccūsasamaye sabbabuddhānaṁ āciṇṇe paccayākāre ñāṇaṁ otāretvā ānāpānacatutthajjhānaṁ nibbattetvā tameva pādakaṁ katvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā maggapaṭipāṭiyā adhigatena catutthamaggena sabbakilese khepetvā sabbabuddhaguṇe paṭivijjhitvā sabbabuddhāciṇṇaṁ—

"Anekajātisaṁsāraṁ, sandhāvissaṁ anibbisaṁ.
Gahakāraṁ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṁ.

Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṁ na kāhasi.
Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṁ visaṅkhataṁ.
Visaṅkhāragataṁ cittaṁ, taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti[2]—

udānaṁ udānesi.

1-1. Natthi (Sī, I) 2. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

Santikenidānakathā

Udānaṁ udānetvā nisinnassa Bhagavato etadahosi "ahaṁ kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni imassa pallaṅkassa kāraṇā sandhāviṁ, ayaṁ me pallaṅko vijayapallaṅko maṅgalapallaṅko, ettha me nisinnassa yāva saṅkappo na paripuṇṇo, na tāva ito vuṭṭhahissāmī"ti anekakoṭisatasahassasaṅkhā samāpattiyo samāpajjanto sattāhaṁ tattheva nisīdi. Yaṁ sandhāya vuttaṁ "atha kho Bhagavā sattāhaṁ ekapallaṅkena nisīdi vimuttisukhapaṭisaṁvedī"ti[1].

Athekaccānaṁ devatānaṁ "ajjāpi tāva nūna Siddhatthassa kattabbakiccaṁ atthi. Pallaṅkasmiṁ hi ālayaṁ na vijahatī"ti parivitakko udapādi. Atha Satthā devatānaṁ vitakkaṁ ñatvā tāsaṁ vitakkūpasamanatthaṁ vehāsaṁ abbhuggantvā Yamakapāṭihāriyaṁ dassesi. Evaṁ iminā pāṭihāriyena devatānaṁ vitakkaṁ vūpasametvā pallaṅkato īsakaṁ pācīnanissite uttaradisābhāge ṭhatvā "imasmiṁ vata me pallaṅke sabbaññutaññāṇaṁ paṭividdhan"ti cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pūritānaṁ pāramīnaṁ phalādhigamanaṭṭhānaṁ pallaṅkañca Bodhirukkhañca animisehi akkhīhi olokayamāno sattāhaṁ vītināmesi, taṁ ṭhānaṁ **Animisacetiyaṁ** nāma jātaṁ.

Atha pallaṅkassa ca ṭhitaṭṭhānassa ca antarā caṅkamaṁ māpetvā puratthimapacchimato āyate ratanacaṅkame caṅkamanto sattāhaṁ vītināmesi, taṁ ṭhānaṁ **Ratanacaṅkamacetiyaṁ** nāma jātaṁ.

Catutthe pana sattāhe bodhito pacchimuttaradisābhāge devatā ratanagharaṁ māpayiṁsu. Tattha pallaṅkena nisīditvā Abhidhammapiṭakaṁ vicinanto sattāhaṁ vītināmesi, taṁ pana ṭhānaṁ **Ratanagharacetiyaṁ** nāma jātaṁ.

Evaṁ Bhagavā bodhisamīpeyeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe Bodhirukkhamūlā yena **Ajapālanigrodho,** tenupasaṅkami. Tatrāpi dhammaṁ vicinanto vimuttisukhañca paṭisaṁvedento nisīdi.

Satthā tattha sattāhaṁ vītināmetvā **Mucalinda**mūlaṁ agamāsi. Tattha sattāhavaddalikāya uppannāya sītādipaṭibāhanatthaṁ Mucalindena nāgarājena sattakkhattuṁ bhogehi parikkhitto asambādhāya gandhakuṭiyā viharanto

---

1. Vi 3. 1 piṭṭhe.

viya vimuttisukhaṁ paṭisaṁvediyamāno tattha sattāhaṁ vītināmetvā Rājāyatanamūlaṁ upasaṅkami. Tatthapi vimuttisukhaṁ paṭisaṁvediyamānova sattāhaṁ nisīdi. Ettāvatā satta sattāhāni paripuṇṇāni. Etthantare Bhagavato neva mukhadhovanaṁ, na sarīrapaṭijagganaṁ, nāhārakiccaṁ[1] ahosi, phalasukheneva[2] vītivattesi. Atha sattasattāhamatthake ekūnapaññāsatime divase Sakkena Devānamindena upanītena nāgalatādantakaṭṭhena ca Anotattadahodakena ca mukhaṁ dhovitvā tattheva **Rājāyatana**mūle nisīdi.

Tasmiṁ samaye **Tapussabhallikā**[3] nāma dve vāṇijā ñātisālohitāya devatāya Satthu āhāradāne ussāhitā manthañca madhupiṇḍikañca ādāya "paṭiggaṇhātu Bhagavā imaṁ āhāraṁ anukampaṁ upādāyā"ti Satthāraṁ upasaṅkamitvā aṭṭhaṁsu. Bhagavā pāyāsapaṭiggahaṇadivaseyeva devadattiyassa pattassa antarahitattā "na kho Tathāgatā hatthesu āhāraṁ paṭiggaṇhanti, kimhi nu kho ahaṁ imaṁ paṭiggaṇheyyan"ti cintesi. Athassa Bhagavato ajjhāsayaṁ viditvā catūhi disāhi cattāro mahārājano indanīlamaṇimaye cattāro patte upanāmesuṁ. Bhagavā te paṭikkhipi. Puna muggavaṇṇe silāmaye cattāro patte upanāmesuṁ. Bhagavā tesaṁ catunnampi devaputtānaṁ anukampaṁ upādāya paṭiggahetvā ekībhāvaṁ upanetvā tasmiṁ paccagghe selamaye patte āhāraṁ paṭiggahetvā paribhuñjitvā anumodanamakāsi. Te dve bhātarovāṇijā Buddhañca dhammañca saraṇaṁ gantvā dvevācikā upāsakā ahesuṁ.

Atha Satthā puna Ajapālanigrodhameva gantvā nigrodhamūle nisīdi. Athassa tattha nisinnamattasseva adhigatassa dhammassa gambhīrataṁ paccavekkhantassa sabbabuddhānaṁ āciṇṇo "adhigato kho myāyaṁ dhammo"ti-ādinā[4] paresaṁ dhammaṁ adesetukāmatākārappatto parivitakko udapādi. Atha **brahmā Sahampati** "nassati vata bho loko, vinassati vata bho loko"ti[5] dasasu cakkavāḷasahassesu Sakkasuyāmasantusitanimmānaratiparanimmitavasavattimahābrahmāno ca gahetvā Satthu santikaṁ āgantvā "desetu bhante Bhagavā dhamman"ti-ādinā[6] nayena dhammadesanaṁ āyāci.

---

1. Na nahānakiccaṁ (Sī, I) 2. Jhānasukhaphalasukheneva (Jātaka-Ṭṭha 1. 92 piṭṭhe)
3. Tapassubhallukā (Sī, I)
4. Dī 2. 31; Ma 1. 224; Ma 2. 291; Saṁ 1. 138; Vi 3. 5 piṭṭhesu.
5. Dī 2. 31; Ma 1. 224; Ma 2. 292; Saṁ 1. 138; Vi 3. 6 piṭṭhesu.
6. Dī 2. 31; Ma 1. 224; Ma 2. 292; Saṁ 1. 139; Vi 3. 6-7, 9 piṭṭhesu.

Atha Satthā tassa paṭiññaṁ datvā “kassa nu kho ahaṁ paṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan”ti cintento **Āḷārudakānaṁ** kālaṅkatabhāvaṁ ñatvā “bahūpakārā kho me pañcavaggiyā bhikkhū”ti pañcavaggiye ārabbha manasikāraṁ katvā “kahaṁ nu kho te etarahi viharantī”ti āvajjento “Bārāṇasiyaṁ Isipatane migadāye”ti ñatvā “tattha gantvā dhammacakkaṁ pavattessāmī”ti katipāhaṁ Bodhimaṇḍasāmanteyeva piṇḍāya caranto viharitvā āsāḷhipuṇṇamiyaṁ “Bārāṇasiṁ gamissāmī”ti pattacīvaramādāya aṭṭhārasayojanamaggaṁ paṭipajji. Antarāmagge haṭṭhatupagaṁ **Upakaṁ** nāma ājīvakaṁ disvā tassa attano Buddhabhāvaṁ ācikkhitvā taṁdivasaṁyeva sāyanhasamaye Isipatanaṁ agamāsi.

Pañcavaggiyā pana Tathāgataṁ dūratova āgacchantaṁ disvā “ayaṁ āvuso samaṇo Gotamo paccayabāhullāya āvatto paripuṇṇakāyo pīṇindriyo suvaṇṇavaṇṇo hutvā āgacchati, imassa abhivādanādīni na karissāma, āsanamattaṁ pana paññāpeyyāmā”ti katikaṁ akaṁsu. Bhagavā tesaṁ cittācāraṁ ñatvā sabbasattesu anodhissakavasena pharaṇasamatthaṁ mettacittaṁ saṁkhipitvā odhissakavasena mettacittena phari. Te Bhagavato mettacittena phuṭṭhā Tathāgate upasaṅkamante sakāya katikāya saṇṭhātuṁ asakkontā abhivādanādīni sabbakiccāni akaṁsu. [1]Vitthārakathā **Vinayamahāvaggā**dīsu vuttanayeneva veditabbā[1].

Atha Bhagavā attano Buddhabhāvaṁ te ñāpetvā paññattavarabuddhāsane nisīditvā uttarāsāḷhanakkhattayoge vattamāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi parivuto pañcavaggiye there āmantetvā **Dhammacakkappavattanasuttantaṁ** desesi. Tesu Aññāsikoṇḍañño desanānusārena ñāṇaṁ pesento suttapariyosāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

1. “Ahametarahi Sambuddho, Gotamo Sakyavaḍḍhano.
   Padhānaṁ padahitvāna, patto sambodhimuttamaṁ.

2. Brahmunā yācito santo, dhammacakkaṁ pavattayiṁ.
   Aṭṭhārasannaṁ koṭīnaṁ, paṭhamābhisamayo ahū”ti.

1-1. Natthi (Sī, I)

Tattha **ahan**ti attānaṁ niddisati. **Etarahī**ti asmiṁ kāle. **Sakyavaḍḍhano**ti sākiyakulavaḍḍhano. "Sakyapuṅgavo"tipi pāṭho. **Padhānan**ti vīriyaṁ vuccati. **Padahitvānā**ti ghaṭetvā vāyamitvā, dukkarakārikaṁ katvāti attho. **Aṭṭhārasannaṁ koṭīnan**ti Bārāṇasiyaṁ Isipatane migadāye Dhammacakkappavattanasuttantakathāya Aññāsikoṇḍaññattherappamukhānaṁ aṭṭhārasannaṁ brahmakoṭīnaṁ paṭhamābhisamayo ahosīti attho.

Idāni Bhagavā atītaṁ kathetvā anāgataṁ abhisamayaṁ kathento—

3. "Tato parañca desente, naradevasamāgame[1].
Gaṇanāya na vattabbo, dutiyābhisamayo ahū"ti—

ādimāha.

Tattha **naradevasamāgame**ti tato aparena samayena mahāmaṅgalasamāgame dasasu cakkavāḷasahassesu devamanussānaṁ majjhe **Maṅgalasutta**pariyosāne[2] gaṇanapathaṁ vītivattānaṁ naradevānaṁ. **Dutiyābhisamayo ahū**ti hessatīti attho. Anāgatavacane vattabbe sotapatitattā "ahū"ti atītavacanaṁ vuttaṁ, kālavipariyāyavasena vā. Esa nayo ito paresu īdisesu vacanesu ca. Puna **Rāhulovādasuttanta**[3]desanāya gaṇanapathavītivatte satte abhisamayāmatapānaṁ pāyesi. Ayaṁ tatiyābhisamayo. Tena vuttaṁ—

4. "Idhevāhaṁ etarahi, ovadiṁ mama atrajaṁ.
Gaṇanāya na vattabbo, tatiyābhisamayo ahū"ti.

Bhagavato kira ekova sāvakasannipāto ahosi. Uruvelakassapādīnaṁ jaṭilānaṁ sahassaṁ, dvinnaṁ aggasāvakānaṁ aḍḍhattiyasatānīti imesaṁ aḍḍhateḷasasatānaṁ sannipāto ahosi. Tena vuttaṁ—

5. "Ekosi sannipāto me, sāvakānaṁ Mahesinaṁ.
Aḍḍhateḷasasatānaṁ, bhikkhūnāsi samāgamo"ti.

Tattha **ekosī**ti ekova āsi. **Aḍḍhateḷasasatānan**ti mama sāvakānaṁ paññāsādhikānaṁ dvādasasatānaṁ. **Bhikkhūnāsī**ti bhikkhūnaṁ

---

1. Naramarūnaṁ samāgame (Sī, I)
2. Khu 1. 3, 318 piṭṭhādīsu.
3. Ma 3. 324 piṭṭhādīsu.

āsi. Tesaṁ pana majjhagato Bhagavā caturaṅgasannipāte pātimokkhaṁ uddisi.

Atha Bhagavā attano pavattiṁ dassento—

6. "Virocamāno vimalo, bhikkhusaṁghassa majjhago.
Dadāmi patthitaṁ sabbaṁ, maṇīva sabbakāmado"ti—

ādimāha.

Tattha **virocamāno**ti anantabuddhasiriyā virocamāno. **Vimalo**ti vigatarāgādikilesamalo. **Maṇīva sabbakāmado**ti cintāmaṇi viya sabbakāmadado ahampi icchitaṁ patthitaṁ sabbaṁ lokiyalokuttarasukhavisesaṁ demīti attho.

Idāni patthitapatthanaṁ dassento—

7. "Phalamākaṅkhamānānaṁ, bhavacchandajahesinaṁ.
Catusaccaṁ pakāsemi, anukampāya pāṇinan"ti—

ādimāha.

Tattha **phalan**ti sotāpattiphalādikaṁ catubbidhaṁ phalaṁ. **Bhavacchandajahesinan**ti bhavataṇhāpahāyinaṁ, bhavataṇhaṁ pajahitukāmānaṁ. **Anukampāyā**ti anaddayāya.

8. Idāni catusaccappakāsane abhisamayaṁ dassento **"dasavīsasahassānan"**ti-ādimāha. Tattha **dasavīsasahassānan**ti dasasahassānañca vīsatisahassānañca. **Ekadvinnan**ti-ādinā nayenāti attho. Navamadasamagāthā uttānatthāva.

11-12. Ekādasamadvādasamagāthāsu **idānetarahī**ti ubhopi ekatthā, veneyyavasena purisapuggalā viya vuttā. Atha vā **idānī**ti mayi uppanne. **Etarahī**ti mayi dhammaṁ desente. **Apattamānasā**ti appatta-arahattaphalā. **Ariyañjasan**ti ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ. **Thomayantā**ti pasaṁsantā. **Bujjhissantī**ti anāgate catusaccadhammaṁ paṭivijjhissantīti attho. **Saṁsārasaritan**ti saṁsārasāgaraṁ.

Idāni attano jātanagarādiṁ dassento—

13. “Nagaraṁ Kapilavatthu me, rājā Suddhodano pitā.
Mayhaṁ janettikā mātā, Māyādevīti vuccati.

14. Ekūnatiṁsavassāni, agāraṁ ajjhahaṁ vasiṁ.
Rammo Surammo Subhako, tayo pāsādamuttamā.

15. Cattālīsasahassāni, nāriyo samalaṅkatā.
Bhaddakañcanā nāma nārī, Rāhulo nāma atrajo.

16. Nimitte caturo disvā, assayānena nikkhamiṁ.
Chabbassaṁ padhānacāraṁ, acariṁ dukkaraṁ ahaṁ.

17. Bārāṇasiyaṁ Isipatane, cakkaṁ pavattitaṁ mayā.
Ahaṁ Gotamasambuddho, saraṇaṁ sabbapāṇinaṁ.

18. Kolito Upatisso ca, dve bhikkhū aggasāvakā.
Ānando nāmupaṭṭhāko, santikāvacaro mama.
Khemā Uppalavaṇṇā ca, bhikkhunī aggasāvikā.

19. Citto Hatthāḷavako ca, aggupaṭṭhākupāsakā.
Nandamātā ca Uttarā, aggupaṭṭhākupāsikā.

20. Ahaṁ assatthamūlamhi, patto sambodhimuttamaṁ.
Byāmappabhā sadā mayhaṁ, soḷasahatthamuggatā.

21. Appaṁ vassasataṁ āyu, idānetarahi vijjati.
Tāvatā tiṭṭhamānohaṁ, tāremi janataṁ bahuṁ.

22. Ṭhapayitvāna dhammukkaṁ, pacchimaṁ janabodhanaṁ.
Ahampi na cirasseva, saddhiṁ sāvakasaṁghato.
Idheva parinibbissaṁ, aggīvāhārasaṅkhayā”ti—

ādimāha.

Mama pana Rammasurammasubhanāmakā tayo pāsādā navabhūmikasattabhūmikapañcabhūmikā, cattālīsasahassā nāṭakitthiyo, Yasodharā nāma mama

aggamahesī, sohaṁ cattāro nimitte disvā assayānena mahābhinikkhamanaṁ nikkhamiṁ. Tato chabbassāni padhānaṁ padahitvā visākhapuṇṇamāya Uruvelāyaṁ Senānigame[1] Senākuṭumbikassa[2] dhītāya sampasādajātāya Sujātāya nāma dinnaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā sālavane divāvihāraṁ katvā sāyanhasamaye Sotthiyena nāma tiṇahārakena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā assatthabodhirukkhamūlaṁ upagantvā tattha mārabalaṁ viddhaṁsetvā sambodhiṁ pattosmīti sabbaṁ byākāsi.

Tattha **saddhiṁ sāvakasaṁghato**ti saddhiṁ sāvakasaṁghena. **Parinibbissan**ti parinibbāyissāmi. **Aggīvāhārasaṅkhayā**ti aggi viya indhanakkhayena yathā aggi nirupādāno nibbāyati, evaṁ ahampi nirupadāno parinibbāyissāmīti attho.

23-4. **Tāni ca atulatejānī**ti aggasāvakayugādīni tāni asadisatejāni. **Imāni ca dasabalānī**ti etāni ca sārīradasabalāni. **Guṇadhāraṇo deho**ti cha-asādhāraṇañāṇādiguṇadharo ayaṁ deho ca. **Tamantarahissantī**ti sabbāni etāni vuttappakārāni antaradhāyissanti vinassissanti. **Nanu rittā sabbasaṅkhārā**ti ettha **nanū**ti ayaṁ anumati-atthe nipāto. **Rittā**ti niccasāradhuvasārarahitattā tucchā, sabbameva pana saṅkhataṁ khayadhammaṁ vayadhammaṁ virāgadhammaṁ nirodhadhammaṁ hutvā abhāvato aniccaṁ, uppādādipaṭipīḷitattā dukkhaṁ, avasavattanato anattā. Tasmā saṅkhāresu lakkhaṇattayaṁ āropetvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā amatamasaṅkhataṁ accutaṁ nibbānaṁ adhigacchatha. Ayaṁ vo amhākaṁ anusāsanī idaṁ amhākaṁ sāsanaṁ appamādena sampādethāti. Desanāpariyosāne kira devatānaṁ koṭisatasahassassa anupādāya āsavehi cittāni vimucciṁsu. Sesamaggaphalesu patiṭṭhitā pana gaṇanapathaṁ vītivattā ahesuṁ.

Evaṁ Bhagavā kappanāmajāti-ādivavatthitaṁ sakalampi Buddhavaṁsaṁ ākāse ratanacaṅkame caṅkamantova kathetvā ñātijanaṁ vandāpetvā ākāsato otaritvā paññattavarabuddhāsane nisīdi. Evaṁ nisinne pana Bhagavati Lokanāthe sikhāppatto ñātisamāgamo ahosi. Sabbe ekaggacittā

1. Senānīnigame (Sī, I) 2. Senānīkuṭumbikassa (Sī, I)

nisīdiṁsu. Tato mahāmegho pokkharavassaṁ vassi. Taṅkhaṇe udakaṁ heṭṭhā viravantaṁ gacchati. Temetukāmova temeti, atemitukāmassa sarīre ekabindumattampi na patati. Taṁ disvā[1] sabbe acchariyabbhutacittajātā hutvā "aho acchariyaṁ aho abbhutan"ti kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ. Taṁ sutvā satthā "na idāneva mayhaṁ ñātisamāgame pokkharavassaṁ vassi, atītepi vassī"ti imissā aṭṭhuppattiyā **Vessantarajātakaṁ**[2] kathesi. Sā dhammadesanā sātthikā jātā. Tato Bhagavā uṭṭhāyāsanā vihāraṁ pāvisi.

Iti Madhuratthavilāsiniyā Buddhavaṁsaṭṭhakathāya

Gotamabuddhavaṁsavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pañcavīsatimo Buddhavaṁso.

---

28. Buddhapakiṇṇakakathā

1-18. "Aparimeyyito kappe, caturo āsuṁ Vināyakā"ti-ādikā aṭṭhārasagāthā[3] saṅgītikārakehi ṭhapitā nigamanagāthāti veditabbā. Sesagāthāsu sabbattha pākaṭamevāti.

Vemattakathā

Imasmiṁ pana sakalepi Buddhavaṁse niddiṭṭhānaṁ pañcavīsatiyā Buddhānaṁ **aṭṭha vemattāni** veditabbāni. Katamāni aṭṭha? Āyuvemattaṁ pamāṇavemattaṁ kulavemattaṁ padhānavemattaṁ rasmivemattaṁ yānavemattaṁ bodhivemattaṁ[4] pallaṅkavemattanti.

Tattha **āyuvemattaṁ** nāma keci dīghāyukā honti keci appāyukā. Tathā hi Dīpaṅkaro Koṇḍañño Anomadassī Padumo Padumuttaro Atthadassī Dhammadassī Siddhattho Tissoti ime nava Buddhā vassasatasahassāyukā ahesuṁ. Maṅgalo Sumano Sobhito

---

1. Yaṁ disvā (Sī)
2. Khu 6. 312 piṭṭhādīsu.
3. Etarahi pana sabbesuyeva Marammasīhaḷapotthakesu vīsati gāthāyo dissanti.
4. Bodhirukkhavemattaṁ (Sī, I)

Nārado Sumedho Sujāto Piyadassī Phussoti ime aṭṭha Nuddhā navutivassasahassāyukā ahesuṁ. Revato Vessabhū cāti ime dve Buddhā saṭṭhivassasahassāyukā ahesuṁ. Vipassī Bhagavā asītivassasahassāyuko ahosi. Sikhī Kakusandho Koṇāgamano Kassapoti ime cattāro Buddhā yathākkamena sattaticattālīsatiṁsavīsavassasahassāyukā ahesuṁ. Amhākaṁ pana Bhagavato vassasataṁ āyuppamāṇaṁ ahosi. Upacitapuññasambhārānaṁ dīghāyukasaṁvattaniyakammasamupetānampi Buddhānaṁ yugavasena āyuppamāṇaṁ appamāṇaṁ ahosi. Ayaṁ pañcavīsatiyā Buddhānaṁ āyuvemattaṁ nāma.

Pamāṇavemattaṁ nāma keci dīghā honti keci rassā. Tathā hi Dīpaṅkara Revata Piyadassī Atthadassī Dhammadassī Vipassībuddhānaṁ asītihatthubbedhaṁ sarīrappamāṇaṁ ahosi. Koṇḍañña Maṅgala Nārada Sumedhānaṁ aṭṭhāsītihatthubbedho kāyo ahosi. Sumanassa navutihatthubbedhaṁ sarīraṁ ahosi. Sobhita Anomadassī Paduma Padumuttara Phussabuddhānaṁ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ sarīraṁ ahosi. Sujāto paṇṇāsahatthubbedhasarīro ahosi. Siddhattha Tissa Vessabhuno saṭṭhihatthubbedhā ahesuṁ. Sikhī sattatihatthubbedho ahosi. Kakusandha Koṇāgamana Kassapā yathākkamena cattālīsatiṁsavīsatihatthubbedhā ahesuṁ. Amhākaṁ Bhagavā aṭṭhārasatthubbedho ahosi. Ayaṁ pañcavīsatiyā Buddhānaṁ pamāṇavemattaṁ nāma.

Kulavemattaṁ nāma keci khattiyakule nibbattiṁsu keci brāhmaṇakule. Tathā hi Kakusandha Koṇāgamana Kassapasammāsambuddhā brāhmaṇakule nibbattiṁsu. Dīpaṅkarādigotamabuddhapariyantā dvāvīsati Buddhā khattiyakuleyeva nibbattiṁsu. Ayaṁ pañcavīsatiyā Buddhānaṁ kulavemattaṁ nāma.

Padhānavemattaṁ nāma Dīpaṅkara Koṇḍañña Sumana Anomadassī Sujātasiddhattha Kakusandhānaṁ dasamāsikā padhānacariyā. Maṅgala Sumedhatissa Sikhīnaṁ aṭṭhamāsikā. Revatassa sattamāsikā. Sobhitassa cattāro māsā. Paduma Atthadassī Vipassīnaṁ aḍḍhamāsikā. Nārada Padumuttara Dhammadassīkassapānaṁ sattāhāni. Piyadassī Phussa Vessabhū Koṇāgamanānaṁ chamāsikā. Amhākaṁ Buddhassa chabbassāni padhānacariyā ahosi. Ayaṁ padhānavemattaṁ nāma.

Rasmivemattaṁ nāma Maṅgalassa kira Sammāsambuddhassa sarīrarasmi dasasahassilokadhātuṁ pharitvā aṭṭhāsi. Padumuttarabuddhassa dvādasayojanikā ahosi. Vipassissa Bhagavato sattayojanikā ahosi. Sikhissa tiyojanappamāṇā. Kakusandhassa dasayojanikā. Amhākaṁ Bhagavato samantato byāmappamāṇā. Sesānaṁ aniyatā ahosi. Ayaṁ rasmivemattaṁ nāma ajjhāsayapaṭibaddhaṁ, yo yattakaṁ icchati, tassa sarīrappabhā tattakaṁ pharati, paṭividdhaguṇe pana kassaci vemattaṁ nāma natthi. Ayaṁ rasmivemattaṁ nāma.

Yānavemattaṁ nāma keci hatthiyānena keci assayānena keci rathapadapāsāda sivikādīsu aññatarena nikkhamanti. Tathā hi Dīpaṅkara Sumanasumedha Phussa Sikhī Koṇāgamanā hatthiyānena nikkhamiṁsu. Koṇḍaññarevata Paduma Piyadassī Vipassī Kakusandhā rathayānena. Maṅgala Sujāta Atthadassī Rissa Gotamā assayānena. Anomadassī Siddhattha Vessabhuno sivikāyānena. Nārado padasā nikkhami. Sobhita Padumuttara Dhammadassīkassapā pāsādena nikkhamiṁsu. Ayaṁ yānavemattaṁ nāma.

Bodhivemattaṁ nāma Dīpaṅkarassa Bhagavato kapītanarukkho bodhi. Koṇḍaññassa Bhagavato sālakalyāṇirukkho. Maṅgalasumanarevatasobhitānaṁ nāgarukkho. Anomadassissa ajjunarukkho. Padumanāradānaṁ mahāsoṇarukkho. Padumuttarassa salalarukkho. Sumedhassa nīpo. Sujātassa veḷu. Piyadassino kakudho. Atthadassissa campakarukkho. Dhammadassissa rattakuravakarukkho. Siddhatthassa kaṇikārarukkho. Tissassa asanarukkho. Phussassa āmalakarukkho. Vipassissa pāṭalirukkho. Sikhissa puṇḍarīkarukkho. Vessabhussa sālarukkho. Kakusandhassa sirīsarukkho. Koṇāgamanassa udumbararukkho. Kassapassa nigrodho. Gotamassa assatthoti ayaṁ bodhivemattaṁ nāma.

Pallaṅkavemattaṁ nāma Dīpaṅkararevatapiyadassī-atthadassīdhammadassīvipassīnaṁ tepaṇṇāsahatthapallaṅkā ahesuṁ. Koṇḍaññamaṅgalanāradasumedhānaṁ sattapaṇṇāsahatthā. Sumanassa saṭṭhihattho pallaṅko ahosi. Sobhita-anomadassīpadumapadumuttaraphussānaṁ aṭṭhattiṁsahatthā. Sujātassa dvattiṁsahattho. Siddhatthatissavessabhūnaṁ cattālīsahatthā. Sikhissa

dvattiṁsahattho. Kakusandhassa chabbīsatihattho. Koṇāgamanassa vīsatihattho. Kassapassa pannarasahattho. Gotamassa cuddasahattho pallaṅko ahosi. Ayaṁ pallaṅkavemattaṁ nāma. Imāni **aṭṭha vemattāni** nāma.

Avijahitaṭṭhānakathā

Sabbabuddhānaṁ pana **cattāri avijahitaṭṭhānāni** nāma honti. Sabbabuddhānaṁ hi Bodhipallaṅko avijahito ekasmiṁyeva ṭhāne hoti. Dhammacakkappavattanaṁ Isipatane migadāye avijahitameva hoti. Devorohaṇakāle Saṅkassanagaradvāre paṭhamakkapādaṭṭhānaṁ avijahitameva hoti. Jetavane gandhakuṭiyā cattāri mañcapādaṭṭhānāni avijahitāneva honti. Vihāro pana khuddakopi mahantopi hoti. Vihāro na vijahatiyeva, nagaraṁ pana vijahati[1].

Sahajātapariccheda, nakkhattaparicchedakathā

Aparaṁ pana amhākaṁyeva Bhagavato sahajātaparicchedañca nakkhattaparicchedañca dīpesuṁ. Amhākaṁ sabbaññubodhisattena kira saddhiṁ Rāhulamātā Ānandatthero Channo Kaṇḍako assarājā nidhikumbho mahābodhi Kāḷudāyīti imāni satta sahajātāni. Ayaṁ **sahajātaparicchedo.** Mahāpuriso pana uttarāsāḷhanakkhatteneva mātukucchiṁ okkami, mahābhinikkhamanaṁ nikkhami, dhammacakkaṁ pavattesi, Yamakapāṭihāriyaṁ akāsi. Visākhanakkhattena jāto ca abhisambuddho ca parinibbuto ca. Māghanakkhattena tassa sāvakasannipāto ca āyusaṅkhāravosajjanañca ahosi. Assayujanakkhattena devorohaṇaṁ[2]. Ayaṁ **nakkhattaparicchedo**ti.

Sadhammatākathā

Idāni pana sabbesaṁ Buddhānaṁ sādhāraṇadhammataṁ pakāsayissāma. **Sabbabuddhānaṁ samattiṁsavidhā dhammatā.** Seyyathidaṁ? Pacchimabhavikabodhisattassa sampajānassa mātukucchi-okkamanaṁ, mātukucchiyaṁ pallaṅkena nisīditvā bahimukholokanaṁ, ṭhitāya bodhisattamātuyā vijāyanaṁ, araññeyeva mātukucchito nikkhamanaṁ, kañcanapaṭṭesu patiṭṭhitapādānaṁ

---

1. Nagarampi na vijahati (Ka) 2. Devorohaṇañca (Sī)

uttarābhimukhānaṁ sattapadavītihārānaṁ gantvā catuddisaṁ oloketvā sīhanādanadanaṁ, cattāri nimittāni disvā jātamattaputtānaṁ mahāsattānaṁ mahābhinikkhamanaṁ, arahaddhajamādāya pabbajitvā sabbaheṭṭhimena paricchedena sattāhaṁ padhānacariyā, sambodhiṁ pāpuṇanadivase pāyāsabhojanaṁ, tiṇasanthare nisīditvā sabbaññutaññāṇādhigamo, ānāpānassatikammaṭṭhānaparikammaṁ, mārabalaviddhaṁsanaṁ, Bodhipallaṅkeyeva tisso vijjā ādiṁ katvā asādhāraṇañāṇādiguṇapaṭilābho, sattasattāhaṁ bodhisamīpeyeva vītināmanaṁ, mahābrahmuno dhammadasanatthāya āyācanaṁ, Isipatane migadāye dhammacakkappavattanaṁ, māghapuṇṇamāya caturaṅgikasannipāte pātimokkhuddeso, jetavanaṭṭhāne nibaddhavāso, Sāvatthinagaradvāre Yamakapāṭihāriyakaraṇaṁ, Tāvatiṁsabhavane Abhidhammadesanā, Saṅkassanagaradvāre devalokato otaraṇaṁ, satataṁ phalasamāpattisamāpajjanaṁ, dvīsu vāresu[1] veneyyajanāvalokanaṁ, uppanne vatthumhi sikkhāpadapaññāpanaṁ, uppannāya aṭṭhuppattiyā jātakakathanaṁ, ñātisamāgame Buddhavaṁsakathanaṁ, āgantukehi bhikkhūhi paṭisanthārakaraṇaṁ, nimantitānaṁ vuṭṭhavassānaṁ anāpucchā agamanaṁ, divase divase purebhattapacchābhattapaṭhamamajjhimapacchimayāmakiccakaraṇaṁ, parinibbānadivase maṁsarasabhojanaṁ, catuvīsati koṭisatasahassasamāpattiyo samāpajjitvā parinibbānanti imā samattiṁsa sabbabuddhānaṁ dhammatāti.

Anantarāyikadhammakathā

Sabbabuddhānaṁ **cattāro anantarāyikā dhammā.** Katame cattāro? Buddhānaṁ uddissa abhihaṭānaṁ catunnaṁ paccayānaṁ na sakkā kenaci antarāyo[2] kātuṁ. Buddhānaṁ āyuno na sakkā kenaci antarāyo[2] kātuṁ. Vuttañhetaṁ "aṭṭhānametaṁ anavakāso, yaṁ parūpakkamena Tathāgataṁ jīvitā voropeyyā"ti[3]. Buddhānaṁ dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇānaṁ asītiyā anubyañjanānañca na sakkā kenaci antarāyo[2] kātuṁ. Buddharaṁsīnaṁ na sakkā kenaci antarāyo[2] kātunti. Ime cattāro anantarāyikā dhammā nāmāti.

---

1. Ṭhānesu (Ka) 2. Antarāyaṁ (Sī, I, Ka) 3. Vi 4. 357 piṭṭhe.

Nigamanakathā

Ettāvatā gatā siddhiṁ, Buddhavaṁsassa vaṇṇanā.
Suvaṇṇapadaviññāta[1]-vicittanayasobhitā.

Porāṇaṭṭhakathāmaggaṁ[2], Pāḷi-atthappakāsakaṁ.
Ādāyeva katā **Buddha-vaṁsassaṭṭhakathā** mayā.

Papañcatthaṁ vivajjetvā, madhuratthassa sabbaso.
Sampakāsanato tasmā, **Madhuratthappakāsinī.**

Kāvīrajalasampāta-paripūta[3]mahītale.
Kāvīrapaṭṭane ramme, nānānārinarākule.

Kārite kaṇhadāsena, saṇhavācena sādhunā.
Vihāre vividhākāra-cārupākāragopure.

Chāyāsalilasampanne[4], dassanīye manorame.
Hatadujjanasambādhe, pavivekasukhe sive.

Tattha pācīnapāsāda-tale paramasītale.
Vasatā Buddhavaṁsassa, mayā saṁvaṇṇanā katā.

[5] Yathā Buddhavaṁsassa saṁvaṇṇanāyaṁ,
Gatā sādhu siddhiṁ vinā antarāyaṁ.
Tathā dhammayuttā janānaṁ vitakkā,
Vināvantarāyena siddhiṁ vajantu[5].

Imaṁ Buddhavaṁsassa saṁvaṇṇanaṁ me,
Karontena yaṁ patthitaṁ puññajātaṁ.
Sadā tassa devānubhāvena loko,
Dhuvaṁ santamaccantamatthaṁ payātaṁ.

---

1. Paramapadaviññāta (Ka)
2. Tanti (Ka)
3. Pāripūri (Ka)
4. Godhāsalilasampāte (Sī, I)

5-5. Yathā vaṇṇanāyaṁ gatā sādhu siddhiṁ, vinā antarāyaṁ tathā dhammayuttā. Janānaṁ vitakkā vinā cantarāva-ntarāyena siddhiṁ gamissantu sādhu. (Sī, I)

[1]Vinassantu rogā manussesu sabbe,
Pavassantu devāpi vassantakāle.
Sukhaṁ hotu niccaṁ varaṁ nārakāpi,
Pisācāpayātā pipāsā bhavantu.

Surā accharānaṁ gaṇādīhi saddhiṁ,
Ciraṁ devaloke sukhaṁ cānubhontu.
Ciraṁ ṭhātu dhammo Munindassa loke,
Sukhaṁ lokapālā mahiṁ pālayantu.[1]

[2]Garūhi gītanāmena[3], Buddhadattoti vissuto.
Thero katvā Aṭṭhakathaṁ, Madhuratthavilāsiniṁ.

Potthakaṁ ṭhapayitvemaṁ, parampare hitāvahaṁ.
Aciraṭṭhitabhāvena, aho maccuvasaṁ gato[2].

Iti bhāṇavāravasena chabbīsatibhāṇavārā, ganthavasena pañcasatādhikachasahassaganthā, akkharavasena tisahassādhikāni[4] dvesatasahassakkharāni.

Antarāyaṁ vinā esā, yathā niṭṭhaṁ upāgatā.
Tathā sijjhantu saṅkappā, sattānaṁ dhammanissitāsi.

Iti Madhuratthavilāsinī nāma Buddhavaṁsaṭṭhakathā niṭṭhitā.

1-1. Natthi (Sī, I)
2-2. Pacchā kenaci pakkhittā gāthāyo.
3. Gahitanāmena (Ka)
4. Asītisahassādhikāni (Ka), aṭṭhasahassādhikāni (?)

Buddhavaṁsaṭṭhakathāya

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Buddhavaṁsaṭṭhakathāya

Lakkhitabbapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo — Piṭṭhaṅko

[A]

Padānukkamo — Piṭṭhaṅko

[A]

* Taṇhaṅkarādīnaṁ tiṇṇaṁ Buddhānaṁ āyuppamāṇādīni sotatthakīmahānidāne avidūrenidānakathāyaṁ āgatāni.

Nāmānaṁ anukkamaṇikā

Buddhavaṁsaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṁ, Syā = Syāmapotthakaṁ, Kaṁ = Kambojapotthakaṁ, I = Iṅgalisapotthakaṁ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Akkamittha = Akkamittho (Ka)	112
Aṅgīrasānaṁ = Bhagīrathānaṁ (Sī) Bhagīrasānaṁ (Ka)	28
Accharāpaharaṇayoggaṁ = Accharāphoṭanayoggaṁ (Ka)	44
Ajjhāciṇṇaṁ = Āciṇṇaṁ (Sī, I)	129
Aññatarenājīvakena = Varuṇindharenājīvakena (Sī, I)	193
Aññataro bhikkhu = Nando gopālako (Sī, Ka)	78
Aññāsikoṇḍaññatthero = Aññākoṇḍañña... (Sī)	70
Aṭṭhanavutisahassānaṁ = Aṭṭhanavutisatasahassānaṁ (Ka)	256
Aṭṭhasattatisahassānaṁ = Aṭṭhasattatisatasahassānaṁ (Ka)	256
Aṭṭhārasa gāthā = Vīsati gāthāyo (sabbattha)	348
Aṭṭhāsītisahassānaṁ = Aṭṭhāsītisatasahassānaṁ (Ka)	256
Aḍḍhamāsaṁ = Aṭṭhamāse (Sī, I)	234
Ativisāradaṁ = Ativiya sāradaṁ (Sī, I)	221
Atisītalasaliladhara... = Asitasaliladhara... (Sī)	64
Atītā Buddhā = Atītānāgatā Buddhā (Sī, I)	223
Atulaṁ dassetvā obhāsaṁ, virocetvā sadevake = Atulaṁ dassayitvāna, obhāsetvā sadevake (Sī, Ka)	258
Ada = Ādāya (Sī)	117
Adhitiṭṭhatha = Adhiṭṭhatha (Ka)	84
Anantatejo = Anantasīlo (Sī, I)	268
Anavayo = Anāmayo (Sī, I)	311

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Anubhuttapañjarāhi = Bhūtasañcārāhi (Sī)	320
Anussarāgamaṁ = Anussārāgamaṁ (Ka)	14
Anekaratanasamujjalita = ...samujjotita (Sī, I)	192
Anomaṁ = Anupamaṁ (Sī, I)	294
Antarāyo = Antarāyaṁ (Sī, I, Ka)	352
Antobhastagataṁ = Antobhastragataṁ (Sī)	81
Aparimitāyukesu manussesu = Aparimitāyukā manussā hutvā (Ka)	254
Apariyosite = Aparisodhite (Sī)	113
Apāyabhūmiṁ = Apāyaṁ (Sī, I)	148
Abbhāhima... = Abbhamahika... (Sī, I)	63
Abbhuggamanaṁ = Uṭṭhānaṁ (Sī, I)	127
Abhibhavitvā = Abhivihacca (Ka)	174
Abhivandiyamāno = Abhinandiyamāno (Sī, I)	119
Amararuciradassane = Ruciradassane (Sī, I)	264
Amitarucira = ...suci... (Sī, I)	192
Arimanthakaṁ = Arijanamanthakaṁ (Ka)	330
Arundhavatīnagare = Amaravatīnagare (Sī, I)	162
Avirajjhitvā patto = Avirajjhitvāva gato (Sī)	19
Asaṅkhobhā = Asaṅkhobbhā (Sī, I)	169
Asanarukkhamūle = Ambarukkhamūle (Ka)	207
Asādhāraṇāni = Asubharāni (Sī)	7
Asurehi durabhibhavane = Surāripurābhibhavane (Sī, I)	207
[Ā]	
Ākāsaṭṭhaṁ = Ākāsagaṁ (Sī, I)	102
Āmukkamuttāhāra... = Āmuttamuttaṅkita... (Sī)	105
Āhani = Ahani (Ka)	177
Āḷārañca udakañca = Ālārañca uddakañca (Sī)	8

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ga]	
Guṇasārarahite = Guṇasuññaguṇasārarahite (Sī, I)	227
Gumbagumbāyamānaṁ = Gumugumāyamānaṁ (Sī, I)	119
Gumbagumbāyamāne = Gumugumāyamāne (Sī, I)	214
Guhāsela = Guhasela (Sī, I)	268
Gotamī sirimā ceva = Kāligotamī Sirimā (Sī, I)	295
[Gha]	
Ghanakkhandho = Jātaruciro (Sī, I) Ghanaruciro (Ka)	244
Ghanabhāvena = Meghabhāvena (Sī, I)	313
Ghanameghapaṭalato = Ghanarājito (Sī, I)	199
Ghanavivaramupagataṁ = Ghanavivaragataṁ (Sī, I)	8
Ghorāpi sappā'namukhāpi sappā = Ghoravisānaghorāpi sappā (Ka)	103
[Ca - Cha - Ja - Ña - Ta]	
Catumahādīparajjaṁ = Catudīpikamahārajjaṁ (Sī, I)	242
Cattāro cāti sasambhārā = Cattālīsa sambhārā (Sī)	50
Cavanabhavanānīti = Cavana-uppajjanānīti (Sī, I)	127
Cārusugandharukkhā = Tārusugandharukkhā (Ka)	32
Cittagū paddhagūti = Cittabhū sabalabhūti (Ka)	48
Chappakārā = Cakkākāraṁ (Sī, I)	139
Chāyāsalilasampanne = Godhāsalilasampāte (Sī, I)	353
Jaññaṁ = Ñātañca (Sī, I)	154
Jaṭilo = Jaṭiko (Sī, I)	231
Janasandhassa = Saccasandhassa (Sī, I, Ka)	267
Jalajāmalāvikala = Jalamānāmalāvikala (Sī, I)	12
Jānamahaṁ mahārāja, mayhaṁ cakkassa sambhavaṁ = Māra jānāmahaṁ mayhaṁ, cakkassa pana sambhavaṁ (Ka)	331
Ñāṇassa = Viññāṇassa (Sī)	48
( ) = Taṁ sandhāyāha (Ka)	14

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Taṁ disvā = Yaṁ disvā (Sī)	348
Taṁ saṁsārasotaṁ = Taṁ chinditvā (Ka)	115
Tatiyaṁ = Dutiyaṁ (Sī, Ka)	89
Tatiyābhisamayo = Dhammābhisamayo (Sī, I)	164
Tattakampi samānaṁ = Kittakampi samānaṁ (Sī, I)	180
Tadāpi = Tatthāpi (Sī, I)	72
Tapussabhallikā = Tapassubhallukā (Sī, I)	342
Tamagaṇaṁ = Tamagataṁ (Sī, I)	184
Tamantarahitaṁ = Samantarahitaṁ (Sī)	156, 169
Tambanakhatuṅganāsa = ...tuṅganakhasiniddhanakha... (Sī)	290
Tassābhisamayā = Tassāpi abhisamayā (Ka)	235
Tāraṇaparimocanakaraṇākāradassanatthaṁ = Tāraṇaparimocanā-kāradassanatthaṁ (Sī)	150
Tiṇahārako = Brāhmaṇo (Sī, I)	337
Tisatasahassaṁ = Satasahassaṁ (Sī, I)	157
Tisahassādhikāni = Asītisahassādhikāni (Ka) Aṭṭhasahassādhikāni (?)	354
Tusitapure = Tusitabhavane (Ka)	317
Tusitabhavane = Tusitapure (Ka)	6
Tena maggena = Ekena pana maggena (Sī)	91
Tehi parivuto = Bahūni pāṭihāriyāni dassento (Sī, I)	193
[Tha - Da]	
Thutisaṅgītāni = Thutisatāni (Sī)	338
Daṭṭhabbo = Daṭṭhabbaṁ (Sī, I)	48
Daditvāna = Cajitvāna (Sī, I)	167
Dasavassesu jātesu = Atikkantesu antarakappesu (Sī, I)	184
Divasakarātirekajutivisarabhavane = ...juti viya surabhavane (Sī, I)	150
Dīghañcāyu = Dīghañcāyuṁ (Sī, I)	145

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Da - Dha - Na]	
Devatāyo = Devakāyā (I)	103
Devorohaṇaṁ = Devorohaṇañca (Sī)	351
Dhanapālakanāgavinayanasamaye = Dhanapālakagahapati-vinayanasamaye (Sī, I)	287
Dhanarajjaputtadārapariccāganti = Dārapariccāgaṁ puttapariccāgaṁ rajjapariccāganti (Ka)	18
Dhammiko nāma = Dhammako nāma (Sī)	96
Na uggacchati = Anuddhaṁ gacchati na bhavati na hoti (Sī, I)	126
Nagaraṁ pana vijahati = Nagarampi na vijahati (Ka)	351
Naṅgalakaraṇaṭṭhāna = Vappamaṅgalavappakaraṇaṭṭhāna (Sī, I)	324
Nabhamhāpi = Nagamhā (Sī, I, Ka)	103
Naradevasamāgame = Naramarūnaṁ samāgame (Sī, I)	344
Naramarūhi = Narasārehi (Sī, I, Ka)	197
Navakanakaruciradaṇḍa = ...danta... (Sī)	288
Na vivarīyati = Na avāpurīyati (Sī, I) Vivarissati (Ka)	331
Navutivassasahassāni = Pañcanavutivassāni (Sī, I) Pañcanavutivassasahassāni (Ka)	226
Nānāvidha = Nānāvesa (Sī, I)	88
Nāmārāmaṁ = Nāmuyyānaṁ (Sī, I)	219
Nāmetaṁ = Nāmete (Sī, Ka)	318
Nāyako = So Jino (Ka)	291
Nārisaya = Nārisa (Sī, I) Nāriya (Ka)	268
Nāhārakiccaṁ = Na nahānakiccaṁ (Sī, I)	342
Nikīlitaṁ = Nikīḷitaṁ (Sī, I, Ka)	82
Nivāsinaṁ = Nivāsinā (Ka)	33
Nisabha = Usabha (Ka)	268
[Pa]	
( ) = Paribhogena saṇikaṁ kilissati (Ka)	98
Paṅkajapuṇḍarīkā = Mahāpaṅkajapuṇḍarīkehi (Ka)	30

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Paccagghapallaṅke = Maṇḍape pallaṅke (Sī, I)	11
Pañhānaṁ vissajjanāya = Padānaṁ vissajjanassa (Ka)	13
Paṇḍavagirānusārena = Mandāragirisārena (Sī)	8
Payuttena = Chayuttena (Ka)	296
Parahitakoṇāgamano = Parahitaponāgamano (Sī, I)	301
Parijanaṁ tiṇanaḷamiva = Parijiṇṇatiṇalavamiva (Sī, I)	270
Paripūta = Pāripūri (Ka)	353
Parivajjaya tvaṁ = Parivajjayitvā (Sī, I)	250
Pavicaya = Paricaya (Sī, I)	139
Pahāya = Ohāyitvā (Sī, I)	305
Pāṇātipātādinnādānādicoro = ...paro (Sī, I)	95
Pāraṁ gato = Pāramiṁ gato (Sī)	298
Pāramidhammaṁ = Buddhapāramiṁ (Sī, I)	141
Puññussayo = Puññavilāso (Sī, I)	21
Puragaṇo = Pūgagaṇo (Ka)	202
...pūritaṁ = ...bharitaṁ (Sī)	91
...pokkharañño = ...pokkharaññā (Ka)	33
[Pha]	
Phalasukheneva = Jhānasukhaphalasukheneva (Jātaka-Ṭṭha 1. 92 piṭṭhe)	342
Phāla = Phāli (Sī, I)	338
Phullitaṁ = Pupphitaṁ (Sī, I)	284
[Ba]	
Bahicinanatthaṁ = Bahiracanatthaṁ (Sī)	314
Buddhaṁ vandāmi Sattharaṁ = Pāde vandāmi Satthari (Sī, I)	294
Buddhattakarā = Buddhakārakā (Sī)	138
Buddhabījaṁ kira = Buddhabījaṅkuro (Sī, I)	120, 166
Buddho = Tadā (Sī, I)	231
Bodhimaṇḍamhi = Bodhimūlamhi (Ka)	143

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ba]	
Bodhiyāti = Bodhāyāti (Ka)	336
Bodhivemattaṁ = Bodhirukkhavemattaṁ (Sī, I)	348
Brāhmaṇo = Māṇavo (Sī, I, Ka)	252
[Bha]	
Bhattānumodana = Bhuttānumodana (Sī, I)	209
Bhāttānumodane = Bhuttānumodane (Sī, I)	222
Bhaddamāṇavo nāma = Candamāṇavo nāma (Sī, I)	164
Bharitena = Haritena (Sī, I, Ka)	236
Bhavantvantarāyā = ...tvantarāyo (Sī, I)	142
Bhavissāmi = Bhavāmi (Sī, I)	9
Bhāramoropanaṁ = Bhāramocanaṁ (Sī, I)	127
Bhūmisikkhāsu ca = Bhūmiparikkhāsu ca (Sī, I)	311
Bhetvā = Chetvā (Ka)	339
Bhedo = Doso (Sī, I)	48
[Ma]	
Maggaṁ = Tanti (Ka)	353
...maṅgula... = ...maṅkuṇa... (Sī)	99
Majjārasiresu yūkā = Majjārasaresu yutā (Ka)	103
Manuññavīthi = Manuññavitti (Ka)	37
Marugaṇa... = Amaragaṇa... (Sī, Ka)	111
Marugaṇaparivuto = Amara... (Sī, I)	25
Mahato nagarassa so = Mahato nagarassa yojane (Sī, I)	197
Mahānāgavanuyyāne = Mahāsāre panuyyāne (Sī, I)	197
Mahāpuriso = Bodhisatto (Sī)	9
Mahāmaṅgalasamāgame = Maṅgalasannipāte (Ka)	269
Mahāsālavane = Sahakāravane (Sī, I)	212
Māṇavakasahassaparivārā = Dasamāṇavakasahassehi parivutā (Sī, I)	178

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Migājinuyyāne = Migāciruyyāne (Sī, I)	286
Medanī = Medinī (Sī)	139
Merūpamo = Merusamo (Sī)	162
[Ya]	
Yakkhādayo = ...saddādayo (Sī)	58
Yamakatelaṁ = Yantayamakatelaṁ (Ka)	138
Yasavatī = Haṁsavatī (Sī, I)	268
Yugandhare saradasamaye samuditadivasakarātirekatarasassirika-sarīrajutivisaradharassāti = Yuganidhanasamayasamuditadivasa-karātirekatarasarīrajutivisarassāti (Sī, I)	17
Ye'nena = Ye te pana (Sī, I)	315
Yo = So (Sī, I)	1
[Ra]	
Rajindāva = Gajindāva (Ka)	31
Ratanavicittaṁ = Virājitaṁ (Sī, I)	218
Ratanāni = Saraṇāni (Ka)	25
Ratikaranavakanakarajataviracita = Rucira... (Ka)	329
Rāmā ca = Dāmā ca (Sī, I)	294
Rāmā ceva = Dāmā ca (Sī, I)	294
Rāhu jāto = Rāhulo jāto (Sī, I)	328
Rudamukhā = Rudammukhā (Sī, Ka)	317
[La - Va]	
Lokajeṭṭhe = ...seṭṭhe (Sī)	292
Vacanaṁ = Mama (Sī, I, Ka)	111
Vasituṁ = Vattituṁ (Ka)	25
Vassasaṭṭhikattherā = Vassasatikattherā (Sī, I)	177
Vassasaṭṭhikattherā viya = Vassasatikattherā viya (Sī)	27

Buddhavaṁsaṭṭhakathāya

Gāthāsūci